Psikoloji denilince önce Freud, hemen ardından da Jung akla gelir. İsviçreli hekim Carl Gustav Jung (1875 - 1961), Doğu ve Afrika kültürlerini ampirik hekimliğin Batıdaki yöntemleriyle bağdaştırıp insanlara ilişkin bir tipoloji yaratmaya çalışmış ve bu çalışmalarıyla kendisinden sonraki psikolojiyi de önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu kitabın ilk bölümlerinde Jung'un yaşamı ve psikoloji üzerine görüşleri ele alınmakta, ardından da başlıca yapıtlarından çeviriler sunulmaktadır. Kitap, bu niteliğiyle hem lise ve üniversite öğrencilerine, hem de psikolojiyle ilgilenenlere yararlı olacaktır.

Fiatı : 75 TL.

REYO Basımevi

CARL GUSTAV JUNG

ender gürol

CEM YAYINEVİ EĞİTİM DİZİSİ

CARL GUSTAV JUNG

CEM YAYINEVİ EĞİTİM DİZİSİ

ENDER GÜROL

CARL GUSTAV JUNG

CEM YAYINEVİ

Dizgi - Baskı : Özal Matbaası
İstanbul — 1977

YAŞAM ÖYKÜSÜ

C. G. Jung, 26 Temmuz 1875'te, İsviçre'de, Kesswill'de (Thurgau Kantonu) doğdu. Protestan bir rahibin oğludur. Basel'de okudu ve hekim oldu. 1900'de, Zurich'de, Zurich Üniversitesi Psikiyatri Kliniği Burghölzli Akıl Hastanesinde psikiyatri asistanı olarak mesleğine başladı. 1909 yılına kadar orada çalıştı, yalnız bu süre içinde bir ara 1902'de Paris'e gitti ve ünlü Fransız psikiyatrı P. Janet ile birlikte incelemelerde bulundu. Derken stajyer, sonra da bir meslekdaş olarak Eugen Bleuler ile birlikte incelemelerini sürdürdü. Çağrışım testleri üzerine yaptığı araştırmalar sonucu yöntemini açıklıyan bir çok çalışmalarını yayınladı. Yabancı ülkelerde bu testler üzerine konferans vermeğe çağrıldı; Clark Üniversitesinde (Amerika'da Massachussetts Eyaletinde) fahri profesörlük bile aldı. Bu süre içinde Jung yeni yorumsal psikiyatrinin temellerini attı ve Freud'un anlatmış olduklarını deneysel olarak doğruladı. 1907'de Freud ile tanıştı, bu karşılaşma uzun yıllar sürecek verimli bir dostluğun başlangıcı oldu. Jung, Bleuler ile Freud'un birlikte çıkardıkları Jahrbuch für Psychoanalytische und Psychopathologische Forschungen adlı derginin yazı işleri sorumluluğunu üzerine aldı, daha sonra (1911) kendinin kurduğu Uluslararası Psikanaliz Derneğinin başkanı oldu. Bununla birlikte Jung'un kendine çizdiği yol daha başlangıçtan belliydi, 1912'de yayınladığı Bilinçdışı Psikolojisi adlı kitabında Freud'un kuramlarını eleştirdi; aralarında beliren bu ayrılık sonucu 1913'de Freud ve psikanaliz ekolü ile olan bağı kesinlikle koptu. O günden sonra Jung'un yapıtına analitik psikoloji denilmektedir. Jung 1909'

da Burghölzli'den ayrıldı. Zamanını kendi doğrultusundaki araştırmalara, özel hastalarının analizine ayırmak istiyordu. Bununla birlikte 1913'e kadar Zurich Üniversitesinde okutmanlığa devam etti, sonradan kendini tamamiyle bilinçdışının niteliğini ve algılamalarını araştırmağa ve genel olarak psikolojik davranış sorunlarına adadı. Bu araştırmalar onu uzaklara götürdü, ilkellerin davranışlarını ve zihin süreçlerini kendi başına incelemek istedi. 1921'de Kuzey Afrika'da, daha sonra da Pueblo kızıl derilileri arasında, Arizona'da ve New Mexico'da uzun süre kaldı. 1926'da Afrika'ya yeniden gitti ve Kenya'da Elgon dağının yamaçlarında yaşıyan yerliler arasında yaşadı. Ayrıca Birleşik Amerika'da bir süre kaldı, Hindistan'a, İngiltere'ye ve bir çok Avrupa ülkelerine gitti. Doğudan çok değerli bilgiler edindi. Frankfurt'daki Çin Enstitüsü müdürü Richard Wilhelm gibi bilginlerle temaslar sağladı. Çin felsefesi ve zihninin büyük yapıtlarının çevirmeni ve yorumcusu olan bu bilginden aldığı esin ile 1930'da kendisiyle birlikte «Altın Çiçeğin Sırrı» adlı yapıtını yayınladı. Daha sonra ünlü Alman, Hint bilimleri araştırıcısı Zimmer ile birlikte çalıştı. Daha sonra Macar Mitologyacısı Karl Kerenyi ile birlikte yaptığı çalışma, ikisinin birlikte yayınladığı «Mitoloji Bilimi Üzerine Denemeler» adlı yapıt ile sonuçlandı. Jung aynı zamanda bir lenguisttir. Dört dili anadili gibi konuşurdu. Ayrıca iki dil daha bilirdi. 1936'da Harvard Üniversitesinin üçyüzüncü dönüm yılı münasebetiyle, yaşıyan büyük bilim adamları için verdiği şeref payelerinden birini Jung aldı. 1938'de Oxford Üniversitesi kendisini fahri üyesi olarak ilân etti. İngiltere ilk kez veriyordu böyle bir paye. Ünvanlar birbirini izledi, 1944'de de Basel Üniversitesi sırf onun için bir tıbbî psikoloji kürsüsü kurdu, ancak sağlığı elvermediğinden bu mevkiden istifa etmek zorunda kaldı. 1933'de Uluslararası Psikoterapi Genel Tıp Derneği başkanı oldu. Daha bir çok ünvan ve ödüller aldı.

Jung'un kendine özel zihni, güçlü kişiliği, alışılmış yöntemlerin ve yolların dışına çıkıp yeni ufuklar açtırmıştır ona. Jung, Freud gibi, kendisine müritler, çömezler aramamıştır, büyük sayıları çekecek bir düşünce sistemi kurmayı amaçlamamıştır. İnsanların sorunlarını ellerinden geldiğince kendileri çözmesi için çalışmış, dogmacılıktan uzak durmuştur. Bir bakıma kendi dileğine karşın, bir analiz okulu kurulmuş bulunmaktadır. Yıllarca Zurich'de seminerler düzenlenmiştir, İngilizce bilen çoğunluğun

yararı için bu seminerler İngilizce yapılmıştır. Daha sonraları aynı yerde C. G. Jung Enstitüsü kurulmuştur. Londra'da ve San Fransisco'da Jung Enstitüleri vardır.

Jung'un kendi dalının dışında ilgilendiği geniş bir alan vardı. Klasik edebiyatı çok iyi bilirdi, ayrıca bir çok ülkelerin edebiyatını yakından tanırdı. Mitoloji bilgisi pek genişti. Evliliği ona beş çocuk: bir oğul, dört kız getirdi. Ondokuz da torunu oldu. Evi, dünyanın dört bir bucağından gelen türlü mesleklerden kadın - erkek herkese açıktı. Nobel Fizik Ödülü sahibi Profesör Pauli ile yaptığı yakın temaslar sonucu psikoloji ve fiziği birbirlerine yanaştıran bir yapıt bile çıktı ortaya. Jung dağlarda gezmeyi, yatla dolaşmayı, Zurich gölünde yüzmeyi severdi.

JUNG'UN PSİKOLOJİSİ

Jung'un psikolojisi, her şeyden önce, kendisinin, normal, nörotik ve psikotik, türlü insan varlıklarından edindiği tecrübeler üstüne dayanır. Kuramları kendi ifadesiyle «insan varlıklarından edinilen, yeni bilimsel tecrübeyi bir düzene sokmağa çalışan, düşünce ve atılımlardır. Edinilen bu tecrübenin indirgenebileceği tek bir basit formül yoktur; bir odak noktasına yönelmek, o noktaya bol ışık tutabilir, ne var ki psişik faaliyetteki ilişkiler şebekesi gözden kaçırılmış olur. Zihin tecrübesini tanımlamadaki dakiklik yaradılışından kendisinin olan şevin çocuğunu alıp götürür ondan.»

Jung'a göre «Bilinçli zihin, bilinçten önce varolan ve bilinçle birlikte ya da bilince rağmen görevini sürdüren bilinçdışı bir psişeden çıkmaktadır» (Kişinin Bütünleşmesi, C. G. Jung). Psişe, Jung için gerçek ve somut bir şeydir - fiziksel bir varlığı, kendine öz bir yapısı ve boyun eğdiği kendi yasaları vardır.

«... Yaşantısını duyduğum her şey psişiktir. Fiziksel acı bile yaşantıma ait olan psişik bir olaydır. Mekânı kaplıyan nüfuz edilemez nesneler dünyasını insanın üzerine çullandıran duyu izlenimlerim psişik imgelerdir; bunlardır benim bilincimin dolaysız nesneleri. Kendi psişem gerçeği değiştirir, tahrif bile eder, kendimin dışında gibi duran nesneleri tayin edebilmem için yapay araçlara başvurmam gerekir. O zaman anlarım ki «ses tonu» belli bir frekanstaki hava titreşimidir, ya da «renk», belli bir uzunluktaki ışık dalga boyudur. Doğrusu, psişe imgeleriyle öylesine çevrilmişiz ki, kendimiz dışındaki nesnelerin özüne nüfuz edemiyoruz. Bütün bilgimiz psişenin şartlanması sonucudur, çünkü dolaysız olan tek şey, son derece gerçek olan şey odur. Bununla psikoloğun başvurabileceği bir gerçek vardır, psişik gerçektir bu.

Buna, psişik gerçeğin türlü yollarla kendisini bize kabul ettirmek istediğini de ekliyebiliriz; tamamiyle fiziksel gibi görünen, ama herhangi organik bir nedeni olmadığı kanıtlanan psişenin oluşturduğu hastalıklar vardır; histeri vakalarındaki felçler, körlükler, başağrıları, mide bozuklukları v.b.... Yaşantısını duyduğumuz şey bizim için gerçektir, başkası için gerçek olmasa bile, bizim için kendi geçerliliği söz konusudur, aynı nitelikte de olsa genellikle kabul edilen «gerçek» kadar gerçektir.»

Jung'un psişe kavramı dinamik, sürekli devinim durumunda, aynı zamanda kendi kendini ayarlıyan bir sistemdir; bu genel psişik enerjiye libido demektedir. Libido, iki karşıt kutup arasında akar. «Karşıtlar» diyor buna Jung. İki karşıt - çifti arasındaki gerilim ne kadar çok olursa, enerji de o kadar güçlü olur; karşıtlık olmadan belli bir enerji söz konusu değildir. Türlü düzeylerde türlü karşıtlar düşünülebilir; ilerleme, enerjinin ileri doğru yönelişi ile geriye dönüş olan gerileme (regresyon) vardır, bilinç-bilinçdışı, dışadönüklük-içedönüklük, düşünce ve duygu gibi karşıtların ayarlayıcı bir işlevi vardır. Bir uca varıldığında karşıt uca geçilir. Yani er geç her şey karşıtına doğru koşar. Yüzyıllar önce Herakleitos'un ileri sürdüğü bir düşüncedir bu.

Libido'nun ileri ve geri hareketi gelgite benzer. Bilincin isteklerini yerine getiren ileriye doğru harekete Jung progresyon (ilerleme), bilinçdışının isteklerini gerçekleştiren harekete ise regresyon (gerileme) diyor. İlerleme, kişinin kendi ortamına, gerileme ise kişinin kendi iç gereksinmelerine etken olarak kendini uydurmasını sağlamağa çalışır. Bu bakımdan regresyon (gerileme), bazı görüşlere karşın, tıpkı uyanıklığın karşıt kutbu olmaktadır; tabii libido engel ile karşılaşmadan görev görmekteyse. Yani karşıtına koşma yasasına göre er geç ileri harekete dönüşecektir. Regresyon (gerileme) zihin güçlerinin bir noktada toplandığı yöneltilmiş zihin faaliyetinden sonra düşsel duruma dönüşü ifade edebileceği gibi, ilk gelişim evrelerinden birine dönüşü de dile getirebilir; ancak bu ille de «kötü», «yanlış» bir hareket demek değildir; kişinin sağlığı için gerekli, yapıcı nitelikte de olabilir. Daha ileri atlıyabilmek için bir gerilemeyi de ifade edebilir. Libido'yu sert bir yola zorla sokmağa çalışma veya, represyonun (geri itmenin, bastırmanın) bir engel çıkarması durumlarında veya şu veya bu nedenle (dış koşullar çok güçlenmiş olabilir) bilinçli uyma'nın başarısızlığa uğradığı zaman, doğal ileri hareket olanaksızlaşır. Bu durumda libido ge-

risingeri bilinçdışına akar, bilinçdışı enerji ile dolar ve taşmak için yol arar. Bilinçdışı bu durumda hayaller halinde, bilince sızar, nörotik bir hastalık belirtisi biçiminde ortaya çıkar, ola ki bebeksi hatta hayvansı davranışla kendini belli eder. Öyle durumlar da olur ki, bilince çullanır, patlamalara, ya da cinnete yol açabilir; sanki sular baraj duvarını yıkmış ve tarlaları basmıştır. Had durumlarda libido taşacak bir yol bulamadığında bazı psikoz hastalarındaki yaşamdan el etek çekme durumu görülür; bu marazî bir gerileyiştir, yaşam için gerekli olan normal gerileyişe benzemez. İnsan sürekli olarak kendini ortama uydurabilen bir makine değildir, aynı zamanda kendi iç dünyası ile de uyum sağlamak zorundadır. «İç dünyasına, kendisine, kendisini uydurup bir birlik oluşturabilmesi için, ortamın koşullarıyla da bir uyum sağlamış olması gerekir» (Jung, Analitik Psikoloji).

Libido doğal enerjidir, ve her şeyden önce yaşamın amaçlarına hizmet eder, ancak, içgüdüsel amaçların istediğinden fazlası yapıcı bir işe dönüştürülebilir ve kültürel amaçlarla kullanılabilir. Bu enerji yönelitimi nitelik bakımından içgüdüsel ilginin nesnesine benzeyen bir şeye devrolunarak sağlanmaktadır. Ne var ki, bu devir, basit bir istem eylemi sonucu değil, dolaylı olarak yer almaktadır. Bilinçdışında geçirdiği bir gebelik dönemi sonunda bir simge ortaya çıkmakta ve libido'yu çekmektedir, aynı zamanda onun doğal akışının yolunu değiştiren bir yatak görevi de görmektedir. Simge hiç bir zaman bilinçli olarak düşünülmemekte, çoğunluk bir vahiy veya sezgi gibi düşte ortaya çıkmaktadır.

Jung, bilinçdışını olumlu görür, Freud'un bilinçdışı gibi, her itiraz olunan şeyin, her unutulmak istenenin toplaştığı bir ambar değildir. Jung'a göre bilinçdışı bilincin anasıdır, yeni yaşam olanaklarının tohumları onda bulunmaktadır. Bir ada düşünelim: adanın oturduğu bir zemin vardır, yeryüzüdür bu, ve ortak bilinçdışına tekabül eder, derken adanın suyun altında kalan parçası gelir, bu kişisel bilinçdışımızdır, suyun üstüne çıkan, nisbeten çok küçük olan parça ise bilinçtir, ego'dur, bilen, isteyen «Ben» dir; bilincin merkezidir. Kişisel bilinçdışı bastırılmış bebeksi içtepileri, dilekleri, bilinçeşiği algılamalarını ve sayısız unutulmuş yaşantıları içerir, ve yalnızca kişiye aittir. Kişisel bilinçdışının anıları, tamamiyle isteme bağlı değilse de, represyon gücü (uykuda olduğu zamanki gibi) zayıfladığında, çağrılabilmektedir; bazan kendiliklerinden çıkarlar ortaya; bazan bir raslantı çağrışım yapabilir veya bir şok ortaya çıkartabilir;

kimi zaman düşlerde ve hayallerde kılık değiştirerek belirirler, kimi zaman da, nevrozlarda olduğu gibi «kökten koparılmaları» gerekir.

Jung, çağrışımlarının başlangıcında «Çağrışım testlerine» de başvurmuştu. Çağrışım testleri psişik yapının özelliğini oluşturuyordu; düşünceler bazı temel çekirdekler çevresinde toplanmağa eğilim gösteriyordu; birbirleriyle ilişkisi olan bu düşüncelere Jung kompleksler diyordu. Bu çekirdek bir tür psikolojik bir mıknatıs idi; enerjik değeri olup, enerjisi oranında otomatik olarak düşünceleri kendine çekiyordu. Bir kompleksin çekirdeğinin iki bileşkeni vardır: biri dışta, biri içtedir; onu oluşturan yalnızca yaşantının kendi değil, aynı zamanda bireyin o yaşantıya karşı davranışıdır da. Bir kompleks bilinçli olabilir, yani varlığından haberimiz olabilir, veya kısmen bilebiliriz onu, biliriz de niteliği konusunda tam bilgi edinemeyiz; ya da bilinçdışı olur, bu kez varlığından bile haberimiz olmaz. Kompleks bilinçdışı olduğunda, bağımsız, başına buyruk bir insan gibi davranır, kompleksin çevresinde toplanmış bulunan düşünceler ve duygular dilediği gibi kontrolsuz bilince girer çıkar. Psişik içeriği tanımlarken kesin ayırımlar yapmak oldukça yapay bir şeyse de kişisel bilinçdışına ait kompleksler olduğu gibi, psişenin bütün insanlığa ortak olan, ortak bir bilinçdışı da vardır.

Ortak bilinçdışı kişisel bilinçdışından daha derindeki bir bilinçdışı katıdır; bilincimizin doğduğu o bilinmez maddedir; varlığını kısmen içgüdüsel davranışın gözleminden çıkarabiliriz. İçgüdüler Jung'a göre «bilinçli bir güdümleme olmaksızın eyleme iten içtepiler» dir; ya da daha doğrusu tamamiyle kişisel ve pek içgüdüsel denemiyecek bilinçdışından güdümlenen bir çok eylemler olduğu için, içgüdüsel bir eylem «kalıtımla geçer ve bilinçdışıdır» ve «birörnek olarak ve bir düzen üzere her yerde yer alır» diye tanınır; genellikle bazı belirli durumlarda, bazı geniş hareket hattı benimsediğimiz gibi, yaşamı da tarihimizce tayin olunduğu biçimde algılıyoruz ve yaşıyoruz. Jung burada yaşantının olduğu gibi kalıtımla geçtiğini dile getirmiyor, beyinin insanlığın uzak geçmişteki yaşantılarının etkisi altında kaldığını söylüyor.

«... Her ne kadar kalıntımız fizyolojik yollardan ibaretse de, o yolları yaratan, gene de, babalarımızın zihin süreçleriydi. Bu izler bireyde yeniden bilince gelirse, ancak zihin süreçleri olarak gelebilir; bu süreçler, yalnızca bireysel yaşantıyla bilince geldiğine göre, bireysel iktisaplar gibi görünürse de, gene de

yalnızca bireysel yaşantıyla «doldurulan» önceden varolan yollardır. Her «işleyici» yaşantı, eski çağlardan kalan, ama bilinçdışı olan bir dere yatağındaki izdir.» (Jung, Analitik Psikoloji). Bu, yaşamı, insanlığın geçmişiyle şartlanmış bir durumda algılayabilmek, kavrıyabilmek ve yaşıyabilmek eğilimine, bir bakıma da zorunluluğuna, Jung, arşetip eğilimi demektedir, arşetipler «önceden varolan algılama, kavrama biçimleridir» (önceden, yani bilinçten önce varolan demektir), ya da «sezginin soydan soya aktarılan koşullarıdır, özellikle insansı bir yaşam biçimine nasıl zorlarsa insanı, arşetipler de... sezgiyi ve algılamayı özellikle insansı biçimlere zorlar.» (Jung, aynı yapıt).

Arşetipler bilinçdışıdır, bu bakımdan kanıtlanması gerekmeden varsayılmaları gerekir; varoluşlarını biz, psişede tekrar tekrar ortaya çıkan bazı örnek imgeler yoluyla farketmekteyiz. Jung bir ara bunlardan «ilksel imgeler» diye söz ettiyse de, sonradan hem bilinçli hem de bilinçdışı yanlarını kapsayan arşetip sözcüğünü kullanmıştır.

Bu ilksel imgelerin, arşetiplerin insanoğlunun beyninin ve bilincinin hayvansal durumundan bu yana geçen onbinlerce yıl boyunca biçimlenirken oluştuğu düşünülebilir. Bazı arşetipler hayvanlarda da bulunabilir. Arşetipler, yaşamda sık sık yinelenen yaşantıların sonucudur. Güneşin doğup batışı gibi, ılımlı iklimlerde ilkbahar ve güzün gelişi gibi, sıcak iklimlerde ise yağmurların, doğum ve ölüm, eş bulma, besi arama ya da tehlikeden kaçma gibi; bununla birlikte geri kalan çoğu kez esas imgelerden çok hayaller olmaktadır. Bunlar çağların gerisindeki atalarımızın zafer ve felâketlerinin, umut ve korkularının, sevinç ve üzüntülerinin baş örnekleridir.

Arşetipler hem imge, hem de duygu olarak belirir, etkileri, doğum, ölüm, doğal engelleri yenme, ergenlik gibi geçiş dönemleri, büyük tehlike, huşu verici yaşantılar gibi tipik ve anlamlı insanlık durumlarında belirgin olarak görülür. Auvergne mağaralarına resmi çizilen bir arşetip imgesi bu gibi durumlarda, bir çok çağdaş insanların düşlerinde belirebilir. Düşler psişenin doğal ve kendiliğinden ortaya çıkan ürünleridir, ciddiye alınmaları gerekir, farkına varılmasa da, anlaşılmasa da, kendilerine özel bir etki oluştururlar. Düş dili simgeseldir, hem benzetmelere baş vurur, bu bakımdan sık sık karanlıktır ve anlamsız gibi görünür.

Ortak bilinçdışının varlığı, normal insanın düşlerindeki mitolojik imgelerin belirgin izleri ile anlaşılmaktadır - bu imgeler

öyle imgelerdir ki, kendisinin bilinçli olarak önceden bilmiş olması olanaksızdır.

Jung 1906 yılında bir akıl hastanesinde karşılaştığı bir hastadan söz eder. Cinnet durumundaki bu hastanın zaman zaman durulduğu oluyormuş; durgun dönemlerindeyse acayip vizyonlar görüyor, pek garip simgesel imgeler ve düşüncelerden söz ediyormuş. Bu simgelere ancak 1910'da ışık tutulabilmiş. Yeni çözülen bir Yunan papirüsü aynı şeylerden söz ediyormuş: «Hastamın vizyonu 1906 yılındaydı, oysa Yunanca metin 1910'da yayınlanmıştı....»

Jung uzun yıllar boyu mitosları incelemiştir. Mitosları insan yaradılışının temel ifadeleri olarak görür. Bir mitos biçimlendiği zaman ve sözlerle dile getirildiğinde bilincin ona biçim verdiği gerçektir, ama mitosun ruhu, simgelediği yaratıcı iti, dile getirdiği ve uyandırdığı duygular, hattâ konusunun büyük bölümü, ortak bilinçdışından çıkar. Mitoslar, güneşin doğuşu ve batışı, ya da bütün canlılığı ve verimliliğiyle ilkbaharın gelişi gibi doğal olayları açıklama çabaları olarak görünmesine rağmen, Jung'a göre, aynı zamanda daha öte bir şeyi dile getirmektedir; insanın bu gibi şeylerin yaşantısını nasıl duyduğunu gösteren bir ifade biçimidir de. Güneşin doğuşu, denizden doğan tanrı-kahramanın doğumu olmaktadır. Arabasını göğün bir ucundan öteki ucuna sürer, batıdaysa, akşam onu yutmak üzere bir dev ana ejder vardır. Ejderin karnında denizin derinlerinde yolculuğunu sürdürür ve gecenin yılanı ile korkunç bir savaştan sonra, sabahleyin yeniden doğar. Bunlar, güneşin yükselişinin ve batışının fiziksel sürecinin açıklamaları olan çok rastlanan mitos temalarıdır, ancak bunların duygusal içerikleri onlara daha öte bir nitelik kazandırmaktadır. İlkeller kendileriyle, içinde bulundukları ortam arasında kesin bir ayrılık görmezler, Lévy-Bruhl'ün dediği gibi bir PARTİCİPATİON MYSTİQUE (mistik bir katılış) içinde yaşarlar, yani dışta yer alan, içte; içte yer alan, dışta yer almaktadır. Mitos, bu bakımdan, güneş yükselirken, gökte yolculuk ederken ve gece gözden yiterken neler olduğunu dile getirdiği gibi, aynı zamanda, bu olayların yansıması ve açıklanması da olmaktadır.

«Mitoslar ortak bilinçdışının dolaysız ifadesi olduğundan, bütün topluluklarda ve her çağda aynı biçimlerde rastlanmaktadır, insan, mitos-yapma yeteneğini yitirdiğinde de varlığının yaratıcı gücüyle temasını yitirmektedir. Din, şiir, folklor, peri masalları da bu yeteneğe dayanır. Bütün dinlerdeki ana figürler

arşetip niteliğindedir, ama mitosda olduğu gibi, malzemeyi biçimlendirmede bilincin de payı vardır. İlkellerin törenlerinde, daha gelişmiş dinlerdekinden daha az rolü vardır bilincin, bu bakımdan arşetipik niteliği daha belirgindir. Ortak bilinçdışının en dolaysız ifadesi arşetipler ilksel imgeler olarak, düşlerde, anormal zihin durumlarında veya psikozların hayallerinde görülür. Bu imgelerin kendilerinin bir gücü ve enerjisi vardır: Hareket ederler, konuşurlar, algılarlar ve amaçları vardır; bizi büyülerler, tamamiyle bilinçli niyetimize karşın davranmamıza neden olurlar. Hem yaradılışı, hem yok edilişi, hem sanat yapıtını, hem de çılgın bir kalabalığı esinlerler, çünkü «insanlığın, tanrılarını, şeytanlarını, ve onsuz olmaktan çıkacak şu güçlü ve her şeye gücü yetecek düşüncelerini aldığı bir gömüdür.» (Jung, Analitik Psikoloji).

Böylece bilinçdışı süprüntülerin atıldığı bir çöp tenekesi değil, insanlığın yaratıcı ve yok edici bilincinin kaynağıdır.

Jung, yaşam karşısında iki türlü davranış görmektedir: «... öyle insanlar var ki, belli bir durum karşısındaki tepkilerinde ilkin, sanki ağızdan çıkmıyan bir 'hayır' ile geri geri çekiliyor gibidirler, ancak bu gerilemeden sonra bir tepkide bulunabilirler; öyleleri de vardır ki, aynı durumda, o anda tepkiyle ileri atılırlar, davranışlarının salt doğru olduğuna inanırlar. İçedönük olan birincilerin nesneye karşı belli olumsuz davranışları varken dışadönük ikincilerin ise olumlu davranışları olur...»

Dışadönük davranış libidonun dışarı akışıyla: olaylara, insanlara, nesnelere karşı ilgiyle onlarla kurulan ilişki ve onlara bağlılıkla belirlenir; bu davranışlar bir kimsenin her zamanki davranışıysa, Jung bu tür insana dışadönük demektedir. Bu tür karakter dış etkenlerle güdümlenir ve çevrenin son derece etkisi altında kalır. Dışadönük tip insancıldır, ve alışmadığı ortamlarda güvenerek hareket eder. Dünya ile arası iyidir, onunla anlaşamasa bile, gene de aralarında ilişki vardır, (karşıt türün yapacağı gibi) geri çekileceğine, tartışmayı, kavga etmeyi ve kendi planlarına göre ona yeni biçim vermeyi yeğler.

Öte yandan içedönük davranış, geri çekilişle belirir, libido içe doğru akar ve öznel etkenler üzerinde toplanır ve üstün gelen etki de «iç gereksinme»dir. Bu tipe de «introvert» içedönük diyor Jung. Bu tür insanlara ve nesnelere güvenmez, insanlara pek yaklaşmaz, düşünmeyi, eylemden yeğ tutar. Bu türlerin her biri ötekini küçük görür.

Jung bu ayırımı yaparken, bunun çok genel olduğunu, hiç

bir zaman bir insanın sürekli olarak aynı durumda kalmıyacağını söylüyor. Öte yandan Jung insanların dünyada (ve içdünyamızda) dört doğrultuda hareket ettiğini söylüyor: bunlar, duygularımızla algılama demek olan DUYUYU, anlam ve anlayış sağlıyan DÜŞÜNCEYİ, tartan ve değerlendiren DUYGUYU, gelecekteki olanaklardan söz eden ve bütün yaşantıların içinde bulunduğu hava hakkında bilgi veren SEZGİYİ ifade eder. İnsan dışadönük olsun, içedönük olsun bu dört belirgin özellik bütün davranışlarda vardır. Kişinin genel davranışlarında bunlardan birinin daha üste çıkması ile karakteri belirlenir.

Uygarlaşma süreci insanla toplum arasında bir uzlaşma gerektirmektedir, buna göre kişi toplumun kabul etmediği şeyleri bastırmak, geri itmek zorundadır. Yerine kendine bir maske yapıp toplum içinde bu maskeyi takmaktadır. Jung bu maskeye PERSONA diyor.

«Toplum her bireyden kendisine verilen rolü elinden geldiğince mükemmel oynamasını ister... örneğin rahip olan kişi her zaman kusursuz oynayacaktır rahiplik rolünü. Toplum bu tür güven ister: her biri görevini yerine getirecektir, ayakkabıcı ayakkabıcılığını, ozan ozanlığını yapacaktır. Hiç kimseden hem o, hem bu olsun istenmemektedir. «Garip» olurdu yoksa. Böyle bir insan, ötekilerinden «başka» güvenilmez biri olurdu. Akademik çevrelerde kendisine, «sanat meraklısı», siyasal çevrelerde «kimden yana olduğu belirsiz», dinsel çevrelerde ise «serbest düşünür» derlerdi. Kısacası, kuşkulanılırdı ondan, güvenilmez, yetkisiz kişi olarak görünürdü, çünkü topluma göre ancak ozan olmıyan ayakkabıcı doğru dürüst ayakkabı yapabilir». (Jung, Analitik Psikoloji).

PERSONA denilen maske toplumsal bir olgudur, aynı maskeye başka biri de sahip olabilir, bu bakımdan kişilik ile karıştırılmamalıdır. Bir açıdan kişi kendisine uygun en iyi maskeyi seçerse de ve bu bakımdan kişiliği ile bir görülebilirse de, hiç bir zaman birbirinin tam eşiti değildir. İnsan yaradılışı, uyumlu davranmaz, ancak rol oynarken öyle görünmesi gerekmektedir, bu bakımdan sahte görünmesi kaçınılmaz olmaktadır.

PERSONA gerektir, dünya ile ilişkimizi onun aracılığı ile kurmaktayız. PERSONA'sı gelişmemiş kişiler pot kırıcı olurlar, başkalarını kırarlar, kendilerini dünyada rahat görmezler. Bu arada bir de tehlike söz konusudur; bu, kişinin oynadığı rolü kendi kişiliği gibi sanmasıdır. Başka bir tehlike de fazla disiplinli bir PERSONA'nın, kişiliğin geri kalan yanını tamamiyle

YADSIMASIDIR, kişisel yanı olsun, ortak bilince ait olan yanı olsun, böylece YADSINMIŞ olur. Jung kişisel bilinçdışımızdaki bu öteki yanımıza gölge diyor. Gölge içimizdeki daha aşağı düzeydeki varlıktır, kendimize yapmağa izin vermediğimiz her şeyi yapmak isteyen kısımdır; biz olmıyan her şeydir. Bunu öfkelendiğimiz zaman, «kendimde değildim» dediğimiz zaman görürüz. Ben olmıyan, ama beni harekete getiren nedir peki? Gölgedir işte, o ilkel, dizginlenemiyen, hayvansı yanımızdır. Gölge de kendi kendimizi kişileştirir: birini sevmediğimiz zaman örneğin, özellikle de herhangi bir neden yoksa, karşımızdaki kişide gördüğümüz kendimizdeki o karakter özelliğini sevmiyoruzdur ola ki. Gölge düşlerde, aşağı düzeyde pek ilkel bir kişi olarak görünür, hoş olmıyan nitelikteki kişi olarak, sevmediğimiz biri olarak görülür.

Gölge kişisel bilinçdışıdır, toplumsal standartlarla, ideal kişiliğimizce uyuşmıyan uygarlaşmamış istek ve duygulardır, utandığımız yanımızdır, kendimizde görmek istemediğimiz tarafımızdır.

Gölgenin toplumsal yanı şeytanla, büyücü ile simgelenir. Gölge kaçınılmaz bir şeydir, onsuz insan tam olamaz; insanın, bu karanlık yanı ile uzlaşım durumunda yaşaması gerekir.

Gölgeyi bastırmak, geri itmek tehlikeli olur, biriken enerjisi sonradan bütün kişiliği kaplar, onu yıkar. Bunu daha iyi yığın hareketlerinde görürüz.

Daha derinlerde yatan bilinçdışına, ortak bilinçdışı diyoruz. Ancak burada kadın ile erkek arasında bir ayrılık yapmak gerekiyor. Gölge söz konusu olduğunda, erkeğin gölgesi erkek, kadınınkiyse kadın olarak belirir.

Bir erkeğin bilinçdışında onu tamamlıyan kadınsı bir unsur, kadınınkindeyse erkeksi bir özellik vardır. Jung erkekteki kadınsı unsura «anima», kadındaki erkeksi unsura da «animus» diyor. «Bir erkeğin bilinçdısında kalıtımla aktarılan, bir kadın ortak imgesi vardır» diyor Jung, «bunun sayesinde, kadının yaradılışını kavrıyabilmektedir.»

ANİMA'nın bazı değişmez genel özellikleri vardır: zamanla sınırlı değildir, hep genç bir kadın gibi görünür. Oldukça akıllı bir kadın gibi. Toprakla, suyla ilgilidir, büyük güç sahibi olabilir. Onun da, biri karanlık, öteki aydınlık iki bölümü vardır, bir yanda saf, iyi, soylu, tanrıçamsı görünür, öteki yanda fahişe, baştan çıkartıcı veya büyücü gibi belirir. Erkek bu kadınsı yanını geri iter, bastırırsa, onu hor görürse, kadınları ihmal eder,

küçümserse, bu karanlık yanı kendini daha çok belli eder....

ANİMA'nın bu zorlayıcı gücü ortak bilinçdışının bir arşetipi oluşudur. ANİMA manevî değerler taşır, imgesi yalnızca putperest tanrıçalara değil, Meryem Ana'ya bile yansıtılabilir.

Kadınlardaki ANİMUS ise, öğretmenlik, hemşirelik, sosyal işler gibi işlerde belirir. Bir kadının düşünmesi ile, bir erkeğin duygulanması bunu iyi simgeler. ANİMA, ruh haletleri doğurur, ANİMUS ise düşünceler oluşturur. Oğlan için ilk ANİMA imgesi anası, kız için ilk ANİMUS imgesi babasıdır.

NEFS terimi, Jung tarafından hergünkü anlamında kullanılmamaktadır. NEFS sözünü doğuda kullanıldığı anlamda, ATMAN, BRAHMAN gibi felsefi kavramlar olarak kullanmaktadır. Hint düşüncesindeyse NEFS en ulu ilkedir, varlığın ulu birliğidir.

JUNG, bu NEFS kavramının bir tür evrensel bir bilinç olmadığını, öyle olsaydı, bilinçdışı için kullanılan başka bir terimden öteye gitmiyeceğini açıkça söylemektedir. NEFS bir yandan biricik yaradılışımızın, öte yandan da yaşamın bütünüyle, yalnızca insanla değil, aynı zamanda, hayvanla, bitkiyle, hatta inorganik maddeyle Kozmos'un kendisiyle olan yakın ilişkimizle belirmektedir. Bir çeşit 'birlik' duygusu vermekte, yaşamla uzlaşım durumu uyandırmaktadır. «NEFS» diyoruz, yalnızca merkez değil, aynı zamanda bilinci ve bilinçdışını kapsıyan daire de, nasıl ego bilincin merkezi ise, NEFS de bu bütünlüğün merkezidir.

Düşlerde çocuk, çoğunluk Nefs simgesi olarak görülür. Öte yandan İsa ve Buddha insanlığın bugüne dek gerçekleştirmiş olduğu nefs arşetipinin en belirgin ifadesidir.

NEFS düşlerde bir hayvan, bir yumurta gibi belirebilir, hermafroditik denen ünsa figüründe (ki bunun tamlık simgesi olduğu açıktır) veya erişilmesi güç bir hazine gibi belirir. Bu durumda çoğunluk bir mücevher (özellikle de bir elmas veya inci olarak) bir çiçek, altın, bir yumurta veya top, kadeh olarak görünür. Daire, tekerlek, dört köşe, dört katlı şeyler v.b. NEFS'in simgesidir. Ortak merkezi olan bu figürlere MANDALA denmektedir. Bunlar en eski çağlardan beri gelmekte olan dinsel simgelerdir.

Jung hastalarının düşlerinde ve vizyonlarında sık sık bu mandalalara rastladığını söylüyordu. Hastaların kendileri bunları açıklıyamıyordu, ancak bu görüntü ile birlikte güçlü bir rahatlık ve barış duygusu geliyordu. Mandala bazan hasta tarafından kara kalemle çiziliyor. bazan resim gibi boya ile veriliyor-

du, bu durumda soyut bir geometrik biçim oluyordu. Öyle zamanlar da vardı ki (uyanıkken ya da uyur durumda düş görürken) bir vizyon olarak, ya da rakseden figürler halinde beliriyordu. Rakseden bir mandala kişiye tuhaf gelebilir, ancak bir çok din törenlerinde, ya da folklorda bu tür rakslara rastlanır, bir merkez nokta çevresinde çepeçevre dolaşılır, dört köşeye çekildikten sonra yeniden orta noktada toplanılır. Mandala vizyonları Jung'un «faal muhayyile» dediği şeyin sonucu olabilir, bu «ancak uzun çalışmadan sonra mükemmelleştirilebilen, bilinç zemini üzerinde yoğun konsantrasyon tekniğidir.» (Jung, Analitik Psikoloji.)

Bir kadın hasta şu zincirleme imgeleri anlatmıştır :

«... Dağa tırmandım, öyle bir yere geldim ki, önümde yedi kırmızı taş vardı, her iki yanımda yedi taş, yedi taş da ardımda vardı. Bu dörtgenin ortasında durdum. Taşlar basamak gibi düzdü. Bana en yakın olan dört taşı kaldırmağa çalıştım. Bu hareketi yaparken, bir de baktım bu taşlar, toprağa tepesi üstü dikine gömülmüş dört tanrı heykeli. Tutup çıkardım bu heykelleri. Onları çevreme dizdikten sonra ortalarında durdum. Birden, başlarını birbirine değecek ve başımın üzerinde bir çadır oluşturacak biçimde eğildiler. Yere düştüm ve dedim ki: «Devrilin üzerime devrilecekseniz de bitsin bu.» Serken bir de baktım, ilerimde dört tanrıyı çember gibi çeviren bir alev yükseldi. Bir süre sonra kalktım ve dört tanrı heykelini devirdim. Düştükleri yerden dört ağaç bitti. Bunun üzerine, ateş çemberinden mavi alevler yükseldi ve ağaçların yapraklarını yakmağa başladı. Bunu görünce «Yeter» dedim, «yapraklar yanmamalı, onun için kendimi atıyorum ateşe.» Daldım ateşin içine. Ağaçlar gözden kayboldular, ateşten çember küçüldü ve koskoca mavi bir alev olup beni yeryüzünden havaya kaldırdı.» (Jung, Analitik Psikoloji.)

Bu vizyonun anlamını tam olarak çıkarma olanağı yok, ancak çaba ile tehlikeyi göze alarak varılan bir merkez nokta olduğu ve dörtgen ile dairenin önemli olduğu açık.

JUNG'UN YAPITLARINDAN SEÇMELER

BİLİNCİN VE BİLİNÇDIŞININ İŞLEVİ VE YAPISI

Psikoloji büyücülük değildir, bilimdir: bilincin ve verilerinin bilimidir; aynı zamanda bilinçdışının da bilimidr. Ancak bu arka planda kalıyor, çünkü bilinçdışı bilincin dışında olduğundan, erişilememektedir. «Bilinçdışımda benden gizli bir şey yok, her yanını avucumun içi gibi bilirim» demekten çekinmeyen kimseler yok değil. Onlara şöyle derim: «Bilincinizin dört bir köşesine uzanmış olabilirsiniz, ama bilinçdışınızın hiç bir yanını bilemezsiniz, çünkü bilinçdışı gerçekten bilinçdışındadır, hakkında bir şey bilmediğimiz bir alandır. ..... bilinçdışı, bilincin kıyılarına bir sürü şey atar, bunlara bilinçdışı denmesi, sadece geldikleri yeri ifade etmek içindir. Bilincine vardığımız her şey, tabii bana bilincim yoluyla verilmektedir. Oysa bilinçdışına doğrudan doğruya erişemeyiz; bilinçdışındakileri bilince aktaracak özel yöntemlere başvurmak gerektir.....

Bilincin niteliği ne olabilir diye kendi kendimize sorduğumuzda bizi en çok etkileyen şey Kozmos'da yer alan bir olayın aynı anda bizde imgesini yaratması, paralel olarak yer alması, böylece bilince çıkmasıdır.

Bilinç sürekli değildir. Bilincin sürekliliğinden söz edildiği doğrudur, ama aslında böyle bir süreklilik yoktur, bu izlenimin nedeni bellektir. Bilinç aralıklıdır, kopuk kopuktur. Bir insan yaşamının bilinçli evreleri toplanacak olsa, bunun, ömrünün yarısını, ya da üçte ikisini kapladığı, geri kalanının ise, bilinçdışına ait olduğu görülür: geceleyin uykunun tutsağıyız, gündüz ise, çoğu zaman, ancak yarı yarıya, ya da dörtte üç bilinçliyiz. Aslında, gerçekten bilinçli olunan, bilincin belli bir düzeye çıktığı ve belli bir yoğunluk kazandığı anlar pek azdır.....

Oysa bilinçdışı değişmez, süreklidir ..... düzenli bir sürekliliği vardır; bilinç ise öyle değildir. Bazen bilinç faaliyeti

sanki sıfırın altına düşer ve bilinçdışında yiter ve bilinçdışı gibi varlığını sürdürür. Bilincimiz, her zamanki düzeyindeyken, hatta belli bir yoğunluğa eriştiği zaman, bilinçdışımız, faaliyetine, yani sürekli düşüne ara veriyor değildir. Biz bir şey dinlerken, konuşurken, okurken farkında olmamıza karşın, bilinçdışımız durmadan çalışmaktadır. Uygun yollarla bilinçdışının büyük bir düş dokuduğu gösterilebilir, bu düş bozulmadan bilinçaltında devam eder, bazan geceleri uykumuzda belirir, bazan gündüzleri acayip belirtilerle ortaya çıkar. Sezgisi güçlü olan ve iç süreçlerini algılama, ya da hiç olmazsa önceden sezme yetisi olan bazı kimseler, uyanıkken de, âni fikirler, hayaller halinde bu düş parçalarını görebildiklerini söylemektedirler; bunlar, sürekli bütünlerinde rahat durmayan parçacıklardır; bu parçacıkların gündüzleri, dil sürçmeleri, yapılan yanlışlar gibi belirtilerle ortaya çıktığı ve bütün bu karışıklıklar arasında, yer altında girift olmuş kökler gibi, gizli bağlar olduğu gösterilebilir.

Bilinçdışındaki nesneleri, bilinçtekiler gibi dolaysız olarak erişilemediğinden, üçe ayırmak gerekir :

I. Erişilebilen bilinçdışındaki nesneler.
II. Dolaylı olarak erişilebilen bilinçdışındaki nesneler.
III. Erişilemeyen bilinçdışındaki nesneler.

I. Erişilebilen bilinçdışındaki nesneler. Bilincine varabileceğimiz, ama genellikle farkında olmadığımız nesnelerdir. Örneğin, bedenimizin mekândaki duruşunu, bazı hareketlerimizi veya yüzümüzün bazı ifadelerini v.b., hiç bir şeyin engellememesine rağmen, farketmemekteyiz.

Farkında olmadan yaptığımız bir sürü şey de vardır. Örneğin, bugün yolda kaç kişi gördüğünüzü, hangilerini görmemezlikten geldiğinizi soracak olsam, bana cevap veremezsiniz, çünkü dikkat etmemişsinizdir, dolayısıyla da anımsıyamazsınız. Herkes bilir, insan durup dururken saatini çıkarır bakar, yerine koyar. Az sonra saati soracak olsanız, yeniden bakması gerekecektir, çünkü bütün bu hareketleri farkında olmadan yapmıştır, geçen zamanı bilmek için davranmamıştır. Bununla birlikte, zaman içinde yönelme bilinçdışı bir süreklilik göstermektedir; çoğu zaman, geçen vakti uykuda dahi kesinlikle duyabiliriz, bunun için herhangi bilinçli bir yola başvurmamız gerekmez. Hipnotizma ile şu deney yapılabilir: hipnotizma ile uyutulmuş bir kimseye, belli bir andan sonra saniyeleri sayması söylenir, adamcağız uyandıktan sonra da farkında olmadan saymağa devam eder; arasıra, yeniden uyutulup da kaç saniye geçtiği sorulsa, büyük bir dakiklikle cevap verir.

Ayrıca yaşamımızda normal olarak unutulmuş bir sürü şey ve olay vardır, belli bir anda bunları anımsıyamayız ama dikkat edersek hatırımıza gelebilirler.

II. Dolaylı olarak erişilebilecek bilinçdışındaki nesneler. Bunlar daha inatçıdır. Birinin adı dilinizin ucundadır da, anımsıyamazsınız bir türlü, o sırada erişilmez bir durumdadır. Bazı yollarla, aklınıza gelmeyen o adı bulabilirsiniz. Kimi, filan şeyi anımsamak için mendiline bir düğüm atar, bu da dolaylı anımsamadır. Buna benzer olaylar kendiliğinden de yer alır.

Bir örnek: psikoloğun biri kırda yürürken bir çiftliğin önünden geçer. Yürümesine devam eder, ama birden çocukluk anıları öyle çullanır ki üstüne, dikkatini bir türlü ayıramaz onlardan: «Durup dururken niçin çocukluğum geldi aklıma? Bu anıyı uyaran nedir?» diye kendi kendine sorar. Düşüncelerinde geri geri gider, derken çocukluk anılarının çiftliğinin önünden geçerken, aşağı yukarı beş dakika önce yüzeye çıktığını anımsar. Sonra ona bu anıları anımsatan esas nedeni araştırmağa başlar.

Çiftliğe dönerken özel bir koku gelir burnuna, kaz kokusudur bu, bu koku küçüklüğünde duymuş olduğu bir kokudur. Oradan geçerken, ilkin farkında olmadan almıştır bu kokuyu, ama koku bilinçdışında etkisini göstermiştir, tâ küçüklüğündeki anıları işlemeğe başlamıştır. Demek oluyor ki, dolaylı olarak erişilebilen bir şeydir.

III. **Erişilemeyen bilinçdışındaki nesneler.** Bunlar sonsuz olabilir, çünkü bilinçdışının ne derece geniş olduğunu hem bilmiyoruz, hem de içindekilerin ne denli zengin olduğundan haberimiz yok. Çocukluk çağının anıları gibi aslında anımsıyabileceğimiz bazı eski anılar, bilincimizin dışındadır; çünkü çocukluk çağımızdan bir çok şey anımsamamıza karşın, çoğunu unutmuşuzdur: beş altı yaşına kadar, bazı kimselerdeyse on, hattâ onbeş yaşına kadar geçen çocukluk yılları koyu bir karanlığa bürünmüştür... Zamanda geri giderek bakılacak olursa, çocukluk çağı bilinci, dalgalardan yüze çıkan, birbirinden ayrı bir takım imgeler yarımadasına benzer.

İnsanda, kendisinin belirtemiyeceği, tanımlıyamıyacağı bilinçdışı nesnelerin varlığını gösteren bir takım nörotik belirtiler

vardır. Öyle durumlar olur ki, insan nereden geldiğini bilmediği bir takım duygulara kapılır, bir takım davranışlarda bulunmak zorunda kalır, ne olduğunu bilmesine rağmen, bir türlü tanımlıyamaz içinde bulunduğu durumu, çünkü bunlar bilincin erişemiyeceği alanlara salmıştır köklerini.

Bilinçdışında istenildiğinde erişilmesi olanaksız bir takım olgular da vardır, bunun nedeni, hiç bir zaman bilince çıkmamış olmalarıdır; buna örnek olarak, beklenmedik bir anda zihnimizde doğan, önceden bilincimizle kesinlikle ilgisi olmayan yaratıcı düşünceleri gösterebiliriz; aramızda olmadığı için, bilinçdışında örtülü uyuklarlar, nitekim henüz bilince gelmemiş kardeş düşünceler de uyuklamakta devam etmektedir.

Daha ince bir takım algılardan, önsezilerden ve içgüdülerden de söz açabiliriz: 1914 savaşı arifesinde, kendilerini şaşırtan acayip önseziler duyan bir sürü insan vardı, sezdiklerini bağlıyacakları gerçek henüz gerçekleşmemiş bulunuyordu.

Bilinç, niteliği bakımından yüzeydeki bir tarladır, tam bir sürekliliği olan geniş bir okyanus gibi derinliklere uzanan bilinçdışı üstünde yüzen bir üst tabakadır. Kant, bunu önceden sezmişti; ona göre, bilinçdışı, dünyanın yarısını oluşturan karanlık görüntüler ülkesidir. Bilinç ile bilinçdışını bir boyunduruğa koşacak olursak, psikoloji alanını şöyle bir sınırlamış oluruz. Bilincin belli bir darlığı vardır. Bilincin darlığından söz ederler, aynı anda ancak belli bir sayıdaki görüntüleri kavrıyabileceğini söylerler. Bunu pek iyi canlandıran bir olaya rastladım: Saplantısı olan bir kadın nevroz, kafasına, piyanoda aynı anda iki melodi çalmayı koymuştu, bunu başarmak için bayılıncaya kadar kendini tüketiyordu. Bu durum, bilinçte aynı anda iki görüntüyü barındırmanın ne denli güç olduğunu pek iyi gösteriyor.

Bilinç bir tür algılama ve yönelme organıdır ve daha çok kendini çevreleyen dünyaya yöneliktir. Beyin yarımkürelerinde yerleşmiştir ve bunların işlevlerinden biridir; psişenin geri kalan yanı ola ki beyin yarımkürelerinde değil, başka bir yerdedir. Bunun böyle olduğunu anlamanın en iyi yolu ilkel kişilerle görüşmektir. Bir keresinde bir Pueblo kızılderili başkanıyla görüşmüştüm. Hayvan yetiştiren bir oymaktan olduğumu, ama oymağımın Amerika'da olmadığını söyliyerek güvenini kazandım.....

— Amerikalılar deli! dedi.

— Niçin? dedim.

— Kafalarıyla düşündüklerini sanıyorlar da ondan, dedi.

— Peki, ya neyle düşünülür, insan kafasıyla düşünmez mi? diye sordum.

— Haydi canım siz de, insan yüreğiyle düşünür, diye cevap verdi.

Bu adam için yoğun bilinç, duygu yoğunluğu oluşturmuştur. Bazı ilkel zenci kabilelerinde düşüncenin karında olduğu sanılır; o kadar ilkel ve bilinçdışındadırlar ki, karınlarında kendini duyuran psişik faaliyet ancak, bilinçlerine varıyor ve onlarda psişeymiş izlenimi uyandırıyor. Böylece, karınlarında bir şeyin ağırlığını duyduklarında, bir sindirim bozukluğu olduğunda, farkına varıp psişelerinin karınlarında yerleşmiş olduğuna hükmediyorlar. Bazı Hint düşünce düzenlerinde de buna benzer bir şey vardır, çok acayiptir, idrar torbasından başlıyan (ilk psişik belirtiler idrar torbasındaki bozukluklarla yer almıştır) ve mide, kalp ve boynu geçtikten sonra başta son bulan bir takım aşamalar göstermektedir. Bize göre bilinç beyinde yerleşmiştir, ama bilinç bütün psişeyi kapsamamaktadır; psişe başlangıçta, bütün vücuda dağılmış, merkezi secereye göre başta değil, karında, ganglion yığınları içinde olan sinir sisteminin bir fonksiyonudur. Bu ganglionlar psişik varlığın başlangıç temelini oluştururken, beyin yarımküreleri bilincin gelişmesine yardım etmiştir; bilincin yerleşmesi de, bir algılayıcı işlev, bir algı organı oluşturduğunu göstermektedir. Nitekim bütün başlıca duyumsal sinirler beyinde son bulmakta, duyumsal yüzeyin gönderdiği haberler beyin tarafından kaydolmakta ve gruplara ayrılmaktadır. Psikoloji, başlangıcı XVII - XVIII'inci yüzyıllara uzanan bir bilim olarak duyguların algılanmasıyla ilgilenmiş, psikologlar da bilinci, sırf duyumsal verilerden ibaretmiş gibi, duyulardan türetmeğe başlamışlardır. Bütün bilimsel psikolojinin başlangıç temeli duyulardır; bu durum XIX. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür, bundan doğan merkezi kavram, yani duyuların ve bilincin önceliği, bir derece günümüze kadar sürmüştür, örneğin bilinçdışını bilinçten türeten Freud'un yapıtında bu böyledir. Aslında sorun temelden ayrıdır; başlangıçtaki psişik işlevler sempatik sinir sistemine yakından dayandığından ilk unsurun bilinçdışı olduğunu, bilincin yavaş yavaş ondan türediğini söyliyebilirim.

Bilinç nedir? Bilinçli olmak demek dış dünyayı ve dış dünyayla bağlantıları olan kişinin kendini algılaması ve tanıması demektir... İnsanın kendini dış dünyayla olan ilişkileri çerçevesi içinde görmesi, kendini çevresinin içinde tanımasıdır.

«Kendi» ne demektir? Her şeyden önce bilincin merkezi olan 'ben' dir. Bir nesne 'ben' e bağlanmadığı süre, nesne ile ben arasında bir köprü olmadığı süre, nesne bilinçdışında demektir, sanki onun için o nesne yoktur... Ben nedir? Ben, son derece karmaşık, geniş bir şeydir, verilerin ve duyuların yoğunlaşması, yığılmasıdır; her şeyden önce vücudun mekândaki duruşunu, soğuk, sıcak, açlık gibi duyuları algılar; sonra afektif durumları (sinirli miyim, durgun mu? Filan şey hoşuma gidiyor mu? v.b.) algılar; ben, içinde, aynı zamanda bir sürü anı yığını barındırır; yarın en ufak bir anım olmadan uyanacak olsam, kim olduğumu bilmezdim. Bir hazinem olması gerektir, olan bitenleri bana bildiren rapor veya notlardır. Onsuz bilinç olamaz. Bununla birlikte, temel unsurun afektif durum olduğu görülüyor; bir afekte uğradığımız zaman, kendimizin bilincine daha yoğun olarak varıyor, kendimizi daha yeğin bir durumda algılıyoruz. Bu bakımdan başlangıçtaki bilincin bir afekt sırasında doğmuş olmasını düşünebilir insan; yüze vurulan bir tokat örneğin, bireyin kendi üstüne düşünmesine neden olmuş olabilir.

Ancak kısmen bilinçli olan bir çok insan vardır; en uygar Avrupalı kimseler arasında bile, anormal derecede bilinçdışında yaşıyan, yaşamlarının büyük bölümünün bilinçdışında geçip gittiği bir çok insan vardır. Ne yaptıklarını bilirler, ne söylediklerini; yaptıklarından, söylediklerinden pek haberli değillerdir. Hareketlerinin neye vardığını düşünemezler: onları bilinçli yapan nedir? Beklenmedik bir olayda, töreye aykırılıkta, sağlamca yerleşmiş bir alışkanlık karşısında, başlarına korkunç bir şey gelmesi sonucu, zihinlerinde bir ışık parlar; bu ışık, yaptıkları hareketin etkenlerini açığa çıkarmaktadır; böylece irkilerek bilinçlerine varırlar. Çoğu kimse bu şekilde varır kendi bilincine, «ben» ancak bu tür tarafsız anlarda yoğun olarak bilince varır. Aynı şekilde hayvanlar, özellikle nesnel durumlardan çok şey öğrenirler; örneğin bir hayvan, iyi bir şey tattığında, ya da bir tekme yediğinde, onda iz bırakan bir izlenim uyanır, buysa aynı nitelikte başka yaşantılarla karışarak belli bir süreklilik yaratır. Bu bakımdan, hayvanlarda da bir ben olduğu söylenebilir. Göründüğü gibi, bu önceden var olması gereken «ben», bütün bilinçlerin kaçınılmaz koşuludur. İnsanın kendi bilincine varması için, ben'e yönelik olması ve ben'inin sınırları içine hapsolmuş olması, bu bakımdan önemlidir. Bencillik bir dereceye kadar kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu güçlü temel içtepi olmadan bilincimizi koruyamaz, yarı canlı yarı ölü, uyurgezer bir duruma

gelirdik. Bunu kavramamız kolay olmuyor, ama ilkel adama bakın, herhangi bir olay soluğunu kesmedikçe, hiç bir şey yer almamaktadır onda: oturduğu yerde, tam bir hareketsizlik içinde saatlerce kalır; ne düşündüğünü soracak olsanız, kızar; düşünmek onca delilerin ayrıcalığıdır. Herhangi bir düşüncenin onda kıpırdadığını düşünmek boşunadır; bununla birlikte, durumu tam bir dinleniş durumundan da alabildiğine uzaktır: bilinçdışı onda canlı bir faaliyet sürdürmekte olup, durup dururken ilginç düşünceler doğurabilir, ilkel kişi bilinçdışını konuşturma ve ona kulak verme 'sanatında' ustadır.

Yöneltici organ olan bilinç, dış mekânda, ortamında yönelmek için bazı işlevlere başvurmaktadır. (Ayrıca iç mekânda da yöneltici bir işlevi vardır, bunu sonradan ele alacağız). Dış mekânda, bizden açıktan açığa başka olan nesneler bulunmaktadır. Bu nesneler dünyasını algılamak ve kendimizi içinde yöneltebilmemiz için, her şeyden çok duyumsal izlenimlerden yararlanmaktayız. Aşağıda duyumsal izlenimleri bir bir ele alacak değilim, bunları sadece 'duyu' adı altında topluyorum.

Duyu, bize, örneğin, içinde bulunduğumuz mekânın boş mu, dolu mu olduğunu, doluysa içindeki o nesnenin hareket halinde mi, yoksa durur bir durumda mı olduğunu gösterir. Duyu psişik bir işlev olarak öz bakımından akıldışıdır. Niçinini anlatacağım şimdi. Bir duyuyu elden geldiği kadar saf ve kendiliğinden algılamak isterseniz, algılamayı beklediğimiz şeyleri bir yana bırakmamız gerekir; çünkü bu bekleyiş, genellikle, gelecek olan duyuyu bozar. Bir duyuyu, yalnızca o duyuyu yaşamak isterseniz, onun algılanmasını bozacak her şeyi dışarı atmanız gerekir. Gözlerinizi dört açmanız, kulaklarınızı dikmeniz gerekir, ama hiç bir şey yapmamalısınız, en ufak başka bir şeyin karışmasına bırakmamalısınız: örneğin duyumsal uyarmanın kaynağı üstünde düşünmelisinizdir. Üstünde hiç bir şey bilmemeniz gerekir, yoksa algınız önceden bozulur, karışır, hatta engellenmiş olur. Örneğin bir manzara dikkatinizi çektiğinde, işitmeyi unutursunuz, bunun tersi de olabilir. Duyunun saf ve canlı olması için, hiç bir yargı bulundurmaması, herhangi bir şey tarafından etkilenmemesi, veya yöneltilmemesi, akıldışı olması gerektir.

İkinci bir işlev de, duyunun, içinde bulunduğumuz mekândaki bir nesnenin varlığını saptadıktan sonra, o nesnenin ne olduğunu bize söylemesidir. Bu eylem, bu bilme işlevi, ilkel düzeyde düşünce denen şeydir. Düşünce bir akıl işlevidir: yargılar bazı nesneleri dışta tutar; bir nesnenin ne olduğunu belirt-

mesi gerektiğinden, bu onun başlıca görevidir. Özgürlüğünü kavraması, onu o olmıyan şeyden ayırması gerektir ki, bu da bir muhakeme işi, bir akıl işlevidir.

Bir nesnenin varlığını çevremizde farkedip de, onun şu veya bu nesne olduğunu öğrendik mi, edindiğimiz bilgiler, şimdiki anda duyulan izlenimle sınırlanmaktadır. Oysa bu gerçek ve âni verinin bir geçmişi, bir de geleceği vardır. Bir zamanlar var olmuştur, gelecekte de var olacaktır. Demek ki o anda bir değişim sürecinin bir evresini göstermektedir: çünkü eninde sonunda hiç bir şey olduğu gibi kalamamakta, değişmektedir. Dolayısıyla, şimdiki gerçek varlığını saptadığımız nesne, geçmişi gösteren ve geleceği önceden sezdiren özellikler içerir. Bununla birlikte, bu özellikler şimdiki biçime katılmış değildir; ona yalnızca dalgalanan ve çerçeveliyen bir hava vermektedir. Tabii, bu duyuların burada da bize yararı dokunabilir, düşüncenin kendi de bazı şeyleri saptıyabilir; ama ayrıca varsayımlar, önseziler, 'belirsiz izlenimler' dediğimiz nesneler alanı da vardır. Nesnelerin çıkış yeri konusunda bir şeyler duyarız ve bunların evrimini ve gelecekteki gelişimini önceden sezeriz; bu, içgüdü alanıdır. İçgüdü, dört duvar arasında her günkü çalışmayla geçen düzenli bir yaşamda normal olarak pek az kullanılan bir işlevdir. Ama borsada, ya da Orta Afrika'da iseniz içgüdülere başvurursunuz. Örneğin çalılığı döndüğünüzde, bir kaplan veya gergedanla karşılaşıp karşılaşmıyacağınızı bilemezsiniz, ama içgüdünüz belki de yaşamınızı kurtarır. Doğal koşullar içinde yaşıyan kimseler içgüdüden çok yararlanır; bilmediği bir alana giren çoğu kimse, çoğu öncüler, kâşifler, yargıçlar v.s. içgüdüye başvurur.

Değeri henüz biçilmemiş, kavramları henüz saptanmamış yeni koşullar içinde bulunulduğunda yine bu içgüdü melekesine dayanılır.

Nesneleri nesnel olarak saptadıktan sonra, bunların evrende yalnız başlarına olmadıklarını gözümüzden kaçırmamamız gerekir. Nesne ile ben, ya da ben ile nesne arasında bir takım ilişkiler, bağlar vardır; ama şöyle ama böyle, hoş veya nahoş, çekici veya itici, istediği veya istemediği her nesne tarafından etkilenir insan; bu duygu alanıdır. Duygu, bir nesnenin benim için olan değerini söyler bana. Belli bir yargı oluşturan bir akıl işlevidir, belirsiz olanakların kendiliğinden olan algısı yani içgüdü, akıldışı bir işlevdir.

Bir şeyin varoluşunu, ne olduğunu, nereden gelip, nereye

gittiğini ve bizim için ne ifade ettiğini bize söyliyen bu dört yöneltici işlev ile yönelmekteyiz psişik mekânımızda. Böylece, yöneltilmemizin gerektirdiği gereksinmeler belirtilmiş oluyor. Bu dört işlevi istediğimiz gibi kullanabiliriz; bakmak, farkına varmak, işitmek isterim (duyu); filan şeyin ne olduğunu (düşünce), benim için ne değeri olduğunu (duygu) v.s. bilmek isterim. Ama yine deneyle öğrendiğimize göre, bu işlevler, biz hiç istemeden, hatta savunan bedenimize kendini zorla kabul ettirerek, biz edilgen durumdayken patlak vererek, otomatik olarak bir duyu uyandırabilecek niteliktedir. Dışarda top atılsa, beni, onu işitmem için hiç bir şeyin hazırlamamış olmasına rağmen, çıkan gürültü kulaklarımı sağır etmiştir; bunu istemeden algılamaktayım.

Bütün bu işlevler yalnızca bilinçte değil, bilinçdışında da iş görür. Bir top patlıyacak olsa, algılanabilir ve bir düşe karışabilir. Bu durumda tamamiyle edilgenimdir; aynı şekilde zihinsel veya duygusal ilişki ve muhakemeler de bilinçdışında oluşabilir ve uyku sırasında bilinçsiz bir biçimde yer alabilir. Dört ana işlevimiz, böylece yalnızca bilince vergi değil, kendi başlarına var olan psişik işlevler halinde bilinçdışında eylemde bulunabiliyor.

Bu işlevlerin her birinin özgül gücü vardır, yapılarında faaliyetlerini yöneten bir güç gerilimi vardır; kişilere göre türlü değişkenliklerin olacağı doğaldır. İdeal durum dört işlevin aynı güç kaynaklarına sahip olmasıdır: böylece dördü de aynı oranda iş görür. Bunların apayrı faaliyet dereceleri olması akıl bozuklukları doğurabilir. Bu bakımdan bir nesnenin varolduğunu saptamakla yetinmemeliyiz, yetinemeyiz de; aynı zamanda onun ne olduğunu, bizim için ne değer taşıdığını duymamız, nereden geldiğini nereye gittiğini içgüdüyle sezmemiz gerektir. Bu işlevlerden biri kullanılmazsa, bilinçdışında yer alır ve yiter; bu durumda bilinçdışını pek doğal olmayan bir biçimde çalıştırır, çünkü insan evrimi öyle bir aşamaya ulaşmıştır ki, bu işlevler bilinçte yer alabilmekte, alması da gerekmektedir. Çoğu kimsede, bu işlevlerin biri, oldukça geniş bir bilinçdışında bitkisel yaşam süren başka işlevlerin rağmına iş görmekte, gelişmekte, özelleşmektedir; ayrıca bütün bilinçli işlevleri aynı anda yüksek dereceye çıkarmanın, hepsini o cepheden özelleştirmenin olanaksız olduğunu da belirtmemiz gerekir. Genellikle bu işlevlerden birini yeğliyoruz; gücümüz, aynı anda dört işleve yetecek de-

recede değildir. Bundan da insan psişesinin acayip ve özgül özelleşmeleri doğmaktadır.

Çalışmakta olan işlevlerden birinin yapısında varolan gücün kendi, dikkat ve istem dediğimiz şeyle büyük çapta arttırılabilir. Dikkat, istemin yalnızca bir yüzünü oluşturur. Bu işlevin özgül gücünü bir istem hareketiyle arttırabiliriz, bu hareket o işlevi yönetmemizi, org çalgısının bütün düğmelerini birden değil de, seçeceğimiz bazı düğmelerini çekerek istediğimiz havayı çalabilmemizi sağlar. Böylece bir konserde bütün dikkatimizi kulaklarımızda toplarız. «Ben», insanlığın geç fetihlerinden biri olan istem dediğimiz bir güce, yaratıcı bir kudrete sahiptir. İlkel düzeyde istem henüz yoktur; «ben», bir takım içgüdüler, içtepiler, ve tepkilerden oluşmuştur; en küçük bir istem izi yoktur. Hayvanlarda da sayısız içgüdüler vardır, ama istem, yok denecek kadar azdır. Gözlemlediğim ilkellerdeki istem zayıflığını gösteren bir örnek size: Doğu Afrika'da pek ilkel bir oymakta bir kaç gün kalmıştım. Bana yardıma hazır, iyi kimselerdi. Bir keresinde bir mektup göndermem gerekti, bir ulak gerekiyordu. Başkana gidip, bana bir ulak göndermesi için rica ettim. Az sonra, genç bir yerli bana doğru yürüdü ve ulak olduğunu söyledi. Beyazların en yakın oturduğu yer olan Uganda treni istasyonuna 120 km. vardı. Paket halindeki mektupları ulağa verip: «Bu mektupları filan yerde beyazların bulunduğu istasyona götür» dedim. Ulak cevap vermedi, aptal aptal bakıp duruyordu, elini pakete uzatmıyordu bile. «Al da git haydi» diye tekrarladım. Ulak demek istediğimi anlamıştı anlamasına, ama bu garip çağrıya bir türlü tepki göstermiyordu. İlkin işine gelmediğini düşünecek oldum. Derken Somalili bir zenci çıkageldi, elimden mektupları aldı: «Nasıl davranılması gerektiğini bilmiyorsunuz, ne yapacağınızı göstereyim size» dedi. Bir kırbaç kaptı ve tehdit edici bir davranışla adamın üstüne yürümeğe başladı: «İşte mektuplar, sen ulaksın, işte sopa (sopanın ucundaki yarığa mektuplar sıkıştırılıyordu, ulak sopası denen bu değnekle gidiyordu mektuplar) bunları al.» Sopayla böğürlerine dokunuyor, sarsıyor, soyuna sopuna küfrediyordu. «Böyle koşacaksın» diyordu, raksla nasıl davranacağını gösteriyordu ona. Adam yavaş yavaş uyandı, gözleri ışıldadı, derken bütün yüzünü bir gülümseme aydınlattı, anlamıştı. Kuş gibi fırladı, ve istasyona kadar 120 km'yi bir solukta aldı. Ne olmuştu? İlkelde istem yoktur, önce gücünü toplaması gerekir, bizimkinin de önce bir ulak havasına girmesi gerekti, bu yüzdendi o tören: onda

ulağın ruh haleti uyandırılmıştı; artık beyaz adamın mektupları elindeydi, gideceği yere götürüyordu, yolda rastladığı bütün yerliler kendi kendilerine: «Evet, işte bu postadır, işte bu ulaktır,» diyordu. Bu, onu, o anın en önemli kimsesi yapıyordu; önceden büyük çabalar ve kırbaç yeme sonucu, ulaklık ruh haletinin onda uyandırılması, kendi başına erişemiyeceği bir saygınlık vermiş oluyordu ona. Bayağı bir telkin işiydi bu; öğrenecekleri şey ne olursa olsun, öğrenebilmeleri için, yerlilerin hipnotize edilmeleri gerekir. Bu örnek, söz ile hareket arasında bağ olmadığını, istem işlevinin onlarda eğitilmemiş olduğunu ve yalnızca o andaki mizacına ve efektlere göre hareket ettiklerini gösteriyor. Afrika'ya yeni gittiğimde, yerlilere yapılan sert davranış beni şaşırtmıştı, bol bol kırbaçlanıyorlardı; ilkin bu bana gereksiz gibi geldi, ama gerekli olduğuna sonradan inanmak zorunda kaldım, o andan sonra gergedan derisinden kırbacımı yanımdan eksik etmedim. Duymadığım bir takım afektler uydurmayı, gırtlağım çıkıncaya kadar bağırmayı, ve öfkeden tepinmeyi öğrendim. Yerlilerdeki istem yokluğunu böyle tamamlamak gerekiyordu. Bu kavram sayısız törenlerle doğrulanmaktadır. Yerliler ava çıkmadan raksederler, yapacakları avı taklid ederler. Yaygın gücü bir noktada toplamak, ilgilerini yapacakları harekete çevirmek için, yani istemi uyandırmak için, mizaç, ruh haleti, gerekli heyecan yaratmak için kaçınılmaz 'alıştırma törenleri' yaparlar; avdan dönüşte karmaşık bir takım benzer törenlere başvurulur, bunun amacı da uyarılmış duyguların yatıştırılması, günlük, durgun duruma getirilmesidir. Örneğin Beyaz Nil'in Dikka'ları bir suaygırı öldürdüklerinde karnını deşerler, aralarından biri içine girer, omurga kemiğinin önünde diz çöker ve omur ilikte barındığı sanılan, suaygırının ruhuna hitaben şu duayı okur: «Aziz ve iyi suaygırı, seni öldürdüğümüz için bağışla bizi. Kötülük olsun diye yapmadık bunu, yalnızca etin hoşumuza gidiyor da ondan. Kardeşlerine öldürüldüğünü söyleme, onlara insanları sevdiğini söyle. Biz de seviyoruz seni ve isteyerek yiyoruz. Kızarsan eğer, kardeşlerine buradan uzaklaşmalarını söylersin, biz de bir daha et bulamayız.» Bu duanın bir formül halinde söylenmesi gerekir; derken avcıları kanlı iştahlarından ve havadan kurtarmak ve «hergünkü» hareketsizliğe dönüş için 'çıkış töreni' raksları başlar. Bir kavga çıktığında, bir adam bir adamı öldürdüğünde de, acayip bir görünüm ile karşılaşılır. Bununla birlikte, öldürme seyrek olur, kavgalar genellikle kanlı değildir. Öldüren, zafer kazanmış, saygı değer bir savaşçı edasıyla gelir. Ona na-

sıl saygı göstereceklerdir? Soydaşları onu yakalar, hapseder ve iki ay kadar hep sebze ve yeşillik verirler, bunun amacı da kan akıtma alışkanlığını unutsun diyedir.

«Ben», bize göre, yararlanabilen bir güce sahiptir, onun sayesinde olayların doğal akışını etkiliyebiliriz. Söylemiş olduğumuz gibi, bakmak isteyebilir, düşünebilir, tahmin edebiliriz; hatta filan falan duyguyu da duymak isteyebiliriz. İstem büyük bir sihirbazdır, güzelliklerine, kendini özgür duyma, özgür görme gibi bir çelişmeli ifade de eklemektedir. Gerçekleştirmiş olduğumuz filan falan sonucu ister istemez doğuracak olan belli bir takım nedenlerin varlığı kanıtlanabildiğinde bile özgürlük duygusu duyarız; yine de özgürlük duygusu bizde canlı bir durumdadır. Nedeni olmıyan bir nesnenin olmadığını da biliyoruz üstelik, bu da bizi istemin de bazı belirleyici etkenleri olması gerektiğini düşünmemize zorluyor. İstem, eğer, kendi ürünü olan şu egemen özgürlükle nitelenmişse, bizde bulunan, bizi biçimliyen, varlığımızı kuran, yapısını koruyan veya yıkan ve yeni yaşamlar yaratan şu karanlık yaratıcı kuvvetin bir parçası demektir. Bu güç, bir bakıma, istemin içinde, insan bilinci alanına kadar uzanmakta ve kendiyle birlikte, hiç bir felsefenin dokunamıyacağı veya sınırlıyamıyacağı kaybolmaz özgürlüğün o salt ve egemen duygusunu getirmektedir. Hangi felsefe sistemlerine başvurursak vuralım, özgürlük duygusu insanın gönlünde daima vardır, hiç bir zaman yok edilemez, sistemlere kulak asmaz, acayip bir veri de olsa, yapı bakımından başlangıçtan beri vardır.

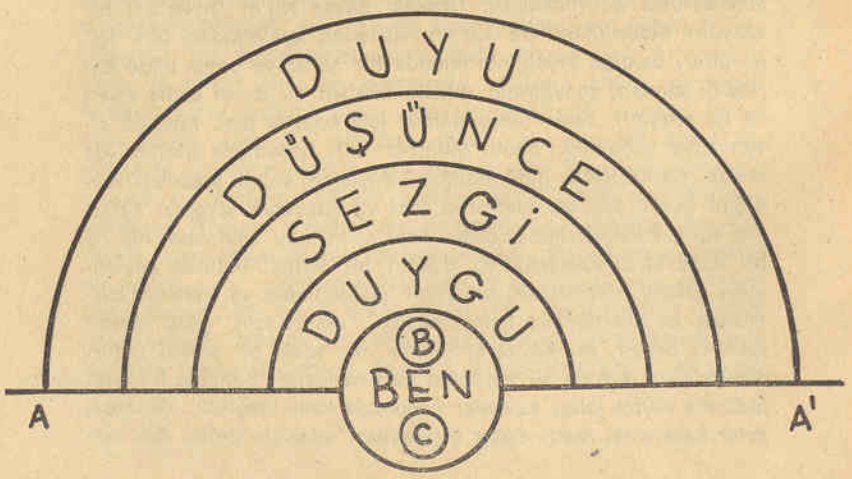

Bilinç üstüne elde etmiş bulunduğumuz bilgileri özetlemeğe çalışalım.

Bu resimde, içinden AA' çizgisinin geçtiği 'ben' iki bölüme ayrılmış gibidir. Bu ben'in alt bölümünün, (C)'nin varlığının farkında değiliz, bilincine varmış değiliz; içinde hiç bilmediğimiz şeyler vardır. Canlı varlık olarak, psişik bütünlüğümüzü, kendimizi oluşturan bölümlerin karanlık, bilinçdışı bir varoluş durumunda olduklarını varsaymamız gerekiyor. Bunlar AA' çizgisinin altındaki bölümdedir. Ortadaki daire ben'i göstermektedir; çevresinde, bireye göre sırası değişebilecek olan dört ana fonksiyon düşünülebilir. Bu şema bir yapıyı göstermektedir, 'ben'i çevreleyen türlü kişisel zarfların üstüne gelebileceği dokuma atkılarıdır. İşlevlerinin bu düzeni karşıladığı bir kimseyi üstünkörü tanıyorsanız, her şeyden önce duygusal ve duygulu bir varlıkla karşı karşıya olduğunuzu sanırsınız, çok geçmeden, nesnelerin görünüşteki duyusal görünümünden ibaret olmadığının, bunların niteliği konusunda düşündüğünün de farkına varırsınız. Derken yavaş yavaş sezgi, daha sonra da duygunun varlığını görürsünüz. Bu durumda başka türlü olmasına olanak yoktur. Bir akıl işlevini, akıldışı bir işlevden sonra getiren acayip gereksinme, yukardaki şemayla yeterince ifade olunmamıştır.

Başka bir şema da, buna daha değer kazandırır. Bu şema bilincin, bizim yönelmemizi yöneten etken olmasından, doğal bir şekilde oluşmaktadır. Oysa yeryüzünde yönelmek istiyorsak, dört yönümüzü bilmemiz gerekir; «artık, manevî ufkumuzun dört yönündeki nesnelerin dört temel cephesini bize açan işlevleri psişik alana yerleştirmek, benzetmemizde aşırı gitme sayılmaz.»

Bu işlevler kendi aralarında bir takım uyuşmazlıklar gösterir, ikişer ikişer düzenleri bunun farkındadır. Duyu ve sezgi en açık örnekleridir. Bir yanda duyusal olan, öte yanda sezgisel olan bir varlığın nesneleri inceleyiş biçiminin iyice üstünde durup inceleyerek karşıtlıklarının farkına varırsınız. Temel eğilimleri bakışlarında belli olur. Nesneleri olduğu gibi görür, onları bir bakıma optik eksenleri arasından kavrar, yakalar. Sezgisel olan ise nesneleri ışıldıyan, parıldıyan bakışıyla kavrar.

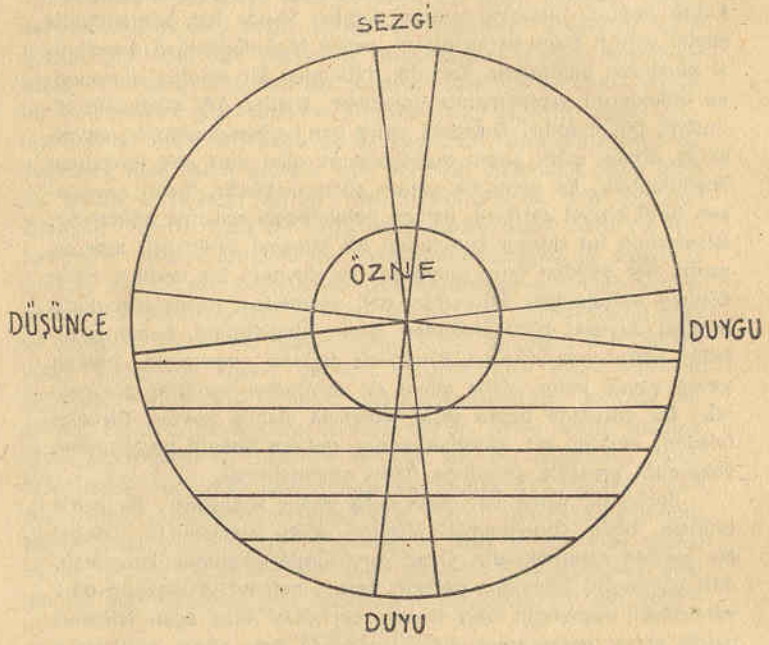

Bundan şu çıkarılabilir: sezgisel olan nesneleri görmemektedir; yalnızca havasını algılamaktadır; nesnenin ötesine bakmaktadır, nesne, kendi için önemsiz bir veri olduğundan, onu gözlemlemeğe niyeti yoktur. Bilinmesi gereken ilginç nesne, nesnelerin iklimi, başlangıçları ve kaderidir. Bütününe bağlanmasının nedeni budur, özel nitelikleri, özel yaşayışları, oluş düzenindeki olayların yatağında nasıl aktığı konusunda açıklamalar ister. Böylece, bakışında o acayip hale, nesnelere dokunan karmaşıklığının sırrını çözmeğe çalışan, duyusal olanda hiç bir zaman görülmeyen, o parıltı, bulunup bulunmadığına göre, bir kimsenin sezgisel olup olmadığını anlıyabilirsiniz. Gerçekten de

bu böyledir, çünkü nesnelere oldukları gibi bakarsınız, yanına bakmamanız, yanları üstünde dikkatinizi kesinlikle toplamamanız gerekir. Nesneleri saptamanız ve karşılıklı giriftlikleriyle ilgili her nesneyi elinizden geldiği kadar dışta bırakmanız gerekir.

Düşünce ve duygu arasında da bir uyumsuzluk vardır. Düşünmek, sağlam mantığa göre doğru düşünmek isterseniz, duygusuzluğa kaçmanız gerekir, yüreğin mantığı, düşüncenizi, kendine özel yolundan saptırabilir. Kurbağanın biyolojisini düşünüyorsanız, aynı zamanda «ne de güzel minik şey» dememeniz gerekir. Bu durumda duyguyu düşüncelerinizin dışında tutmanız gerekir. Bu yüzden üstünde düşünülecek nesneler, kendi başlarına kendi değerlerini yaratacak bile olsalar, geçici bir süre değerlerin dışında tutulmalıdır. Bir şeyin benim için değerli olup olmadığını bilmek, düşünce değil, duygu sınıfına girer. Duygu, bir şeyin değerini, nesneye oranla elde edebilir; bu, düşüncenin bu anlaşmazlıkta, bir bakıma tarafsız bir işlevi olup, bilincin sınırlı alanını tıkayabilir; ister istemez kösteklemek zorunda olduğu bir soruşturmadır. Kısacası hem düşünce, hem de duygu için, ters işlevin dışta bırakılması gerekir. Aynı biçimde, sezgi ile duygunun birbirini dışta tuttuğunu gördük. Bu dört işlev, demek oluyor ki, birbirine ikişer ikişer karşıt. Bu şemada, özne merkezdedir, istemin özgül gücü olduğunu bize düşündürten ben'dir bu; her bir işlev de, kendine özel gücün bir kısmına sahiptir; gücün dağıtımı yukarda sözü geçen kişisel değişikliklere neden olur.

Bu gelişmeler şemalardan ibaret, bunlar sayesinde her şeyi açıklamak kolay değil, ama yine de yönelme tabloları gibi, psikolojik olayların karmaşık dehlizlerinde yararlı sayılır. Çünkü bu ayrılıklar, uygulamalı psikolojide büyük rol oynamaktadır. «Filan kimse sezgisel, falan kimse düşünür, entellektüel tip» diye bütün vaktimi insanları sınıflara ayırmakla geçirdiğim sanılmasın. Çoğu zaman, «filan kimse hangi tiptendir?» diye soran başkaları oluyor. Ben de ikide bir, bilmem, düşünmedim diyorum, söylediğim doğrudur. İnsanlara etiket yapıştırmak, sınıflara sıkıştırmak kısır bir iştir. Bununla birlikte, kişi, sayısız insan belgeleri karşısında olunca, bir düzen sağlıyacak olan eleştirici ilkellere gerek vardır. Özellikle de, insanın karşılaştığı kimseler, ruhları bozuk, zihinleri karışık kimseler olunca, ya da bir kimseyi bir başkasına anlatmak gerektiğinde. Örneğin bir kadını kocasına, bir kocayı karısına anlatmak gerektiğinde, bazı tarafsız ölçülere başvurmanın büyük yardımı olmaktadır.

Yoksa, «Kocanız diyor ki... Karınız diyor ki...» gibi cümlelerle yetinmek zorunda kalınır.

Şimdi başka bir alana geçelim, iç mekânda yönelme alanına. Bundan anladığım, şemamızın merkezdeki yuvarlağı sanki boşmuş da, üstünde bir düşünceye varmamız gereken önemli olaylar yer alıyormuş gibi ben'imizin içinde, bizde gerçekten yer alan psişik olayların ortasındaki yönelmedir. AA' çizgisinin (Şema I) bilincin eşiğini gösterdiği varsayılırsa, (B)'de ben'in bilinçli bölümü, (C)'de bilinçdışı bölümü gölge dünyası vardır. (C)'de ben karanlıktır, orada hemen hemen hiç bir şey göremiyoruz, kendi kendimiz için bir bilmeceyiz. Ben'imizin (B) ile gösterilen bölümünü tanıyor, (C) ile gösterilen bölümünü tanımıyoruz. Bu bakımdan, her an kendimizin tanımadığı bir yönümüzün farkına varabiliriz. Hemen hemen her yıl, önceden kuşkulanmadığımız bir yanımız çıkıyor ortaya. Her defasında, kendimizi artık tamamiyle tanıdığımızı sanırız, yine de ikide bir yeni bir tarafımızın farkına varırız. Kişiliğimizin oluşma durumunda, bilinçdışı olan bir yanı olduğunu göstermektedir bu; sonsuzca bitmemiş durumdayız; artıyoruz, değişiyoruz. Sahip olacağımız gelecekteki kişiliğimiz şimdiden vardır, ama gölgede gizlidir. «Ben» bir bakıma, bir film üstünde ilerliyerek hareket eden bir beyaz çizik gibidir. «Ben»in gelecekteki olanakları, şimdiki gölgesindedir. Şimdiye kadar ne olduğumuzu biliyoruz, ama ne olacağımızı bilmiyoruz.

Şimdilik, ben'in (C) bölümünü, gölgeyi bir yana bırakıp, iç yaşamımızdaki belirli etkenlerin bir envanterini yapalım. Her şeyden önce içimizden çıktığından şüphe olmıyan (anı) ve (bellek) ile karşılaşıyoruz. Kendimizde istif ettiğimiz, içimizde zihnimizin önünden sırayla geçen, bizi uğraştıran, bize işkence çektiren veya haz veren nesnelerden oluşmuştur. Belleğin işlevi bilincimizden yitmiş, bilinçeşiğinin altında kalmış, bir yana atılmış veya geri itilmiş nesnelerle bizi temasa getirmektir. Bellek dediğimiz şey, bilinçdışındaki nesneleri yeniden ortaya çıkarma işlevidir. Bilincimizle, o anda bilincimizde olmıyan nesneler arasındaki ilişkilerde açıkça görülebilecek ilk işlevdir. Bilinçten bakıldığında iç alanımız oldukça yoksul gibi görünüyorsa da, «ben» in iç alanı bellek ile anılar yığını değildir yalnızca. Bilincin darlığı aynı anda ancak bir kaç anıyı kapsıyabilir: içimizde taşıdığımız o ülke bize yoksul ve boş gibi görünür. Ama bilince gelip giden anıları bir süre gözlemleyip, kaydedecek

olursak, bu mekânın, ilk sandığımızdan çok daha nesne kapsadığını, çok daha zengin olduğunu görürüz. Bununla birlikte, bu deneyde bulunanlar seyrektir; iç yaşamını yoksul sanmakta devam eden kimse, ruhun verilerini alabildiğine küçümsemeye eğilir.

Psişik varlığımızın bütününü, hatta anılarının bütününü bir an için olsun zihnimizde canlandıramayız. Bu çeşit topyekûn bir canlanma alabildiğine yoğun bir gerilim gerektirir. Prof. Heim dağda geçirdiği bir kaza sırasında, bir kaç salise içinde bütün yaşamının gözlerinin önünden nasıl film gibi geçtiğini söyler. Anlatılamıyacak gerilim anlarında, öyle oluyor ki, sanki bilinç patlıyacakmış gibi genişliyor ve ışığı alışılmamış derecede yayılarak büyük sayıda anıları açığa çıkarıveriyor (hipermnezi). Normal durumlarda buna benzer bir şey olmuyor: kendiliğinden olsun, biz istediğimiz zaman olsun, belleğimizin karşısına çıkan görünüm pek yoksul; bir kapı deliğinden sanki anılarımızın bazılarını seyretmekteyiz, ama yaşamımızı oluşturan imgelerin bütününü tam olarak görememekteyiz. O türlü bir belleğe sahip olsaydık, psişik olan bize bambaşka görünür, bizce değeri bambaşka olurdu...

İç yaşam, anılardan çok daha fazla nesne içermektedir, şimdi de -artan bir işçilik sırasına göre- işlevlerin öznel yanları dediğim nesneyi ele alalım: öznel bir nesne katılmadan ne bir şey yapabiliriz, ne düşünebiliriz, ne duyabiliriz, ne de isteyebiliriz. Tutun ki tamamiyle tarafsız olarak bir nesneye bakıyorsunuz, bir lokomotife örneğin. Algıladığımız nesnenin lokomotif olduğunu iddia ediyorsunuz. Bu canlandırış, aslında düşüncenin karşısında, bir çok özelliği bir birlik durumuna getiren, duyu ve imgelerin sentezi sonucudur. Bu nesnel canlandırışın yanında, merkez canlandırışın sınırına kayan ve sentez çalışmasını bulandıran ve karıştıran, «Bu budur» yerine, «Bana öyle geliyor ki» dedirten öznel bir takım özellikler girer. Yardımcı bir açıklama çıkıverir ortaya; tamamiyle nesnel veriye eklenen, onu aşan bir nesnenin duygusu duyulur. Bir örnek size: ilk kez gördüğünüz biriyle karşılaştığınızda, onun hakkında birden bir takım düşünceler belirir sizde: bu düşüncelerin çoğu yanlış olur; açıktan açığa öznel tepkilerden oluşmuştur. Öznel özellikler, ön yargı, belirli veya bilgiççe gizlenmiş, 'öznelcilikler' halinde çıkar ortaya. Bir konu üstünde düşündüğünüz zaman, bir yandan ikinci bir düşünce düzeni de paralel olarak ona eşlik eder; sizin esas uğraşınızla ilgisi olmayan uyumsuz izlenimler bile du-

yabilirsiniz. Duygu, duyu, sezgi faaliyeti süresince de geçerlidir bu. Zihinde ne yer alırsa alsın, bilinçli bir işlev nesneye uygulandı mı, bu öznel özellikleri, biriktirilmiş arkaplan ürünlerini daima buluruz. Belli bir biçimde tepki göstermek için gizli bir eğilimi karşılamaktadır, bu eğilim çoğu zaman mutlu değildir. Herkes bu gibi nesnelerin kendinde yer aldığını bilir, ama kimse bu olguları kabul etmek istemez. Bunları gölgede bırakmak ister, böylelikle kendisinin tamamiyle suçsuz, namuslu, doğru olduğunu, yalnızca «filân şeyi fazla isteyen biri olduğunu» iddia etmesini olanaklı yapar. Türlü öznel tepkilerimiz vardır, ama bunları kabul etmeyi hoş görmeyiz. Bu öznel yardımlar, iç dünyamızla olan ilişkilerin büyük bir bölümünü oluşturuyor; bu ilişkiler de bu yüzden çok güçleşiyor. Kendimizin gölgeli yanına bakmak hoşumuza gitmiyor; uygar toplumumuzda, bir bakıma gölgesinden kurtulmuş, gölgesini yitirmiş çok kimse vardır; bunlar üçüncü boyuttan yoksun iki boyutlu varlıklar gibidir. Vücut insanın güvenilemiyecek dostudur, çoğu zaman sevmediğimiz bir şey çıkarır ortaya; onun yüzünden tetikte dururuz; çünkü bedende sayılamıyacak derecede nesne vardır. Vücut, çoğu zaman psikolojik bakımdan gölgemize kişilik vermeğe yarar.

İçimizden, yoğun duygular olan afektifler de gelir. Bunlar gönüllü bir işlev sonucu değildir; tarlasını oluşturduğumuz iç olaylardır. Afektlerin dıştan gelen yabancı nesneler olduğunu düşünmemiz acayiptir; bu bir seraptır. Bir kimse bize hoş gelmeyen bir şeyi söylediği zaman -bu şey aslında hoş olabilir, ama bize hoş görünmemektedir- öfkeleniriz; buysa, kendi içimizden çıkan bir davranıştır; çünkü bir afekt kendiliğinden olan bir tepkidir. «Öfkeye kapıldı, gözü yaşarıyor, sıkıntı sıkıyor, endişeden boğulacak gibi oluyor» v.s. ya da daha güçlü olarak «cin çarpmış» gibi sözler kullanılır. Bu ifadeler sağduyunun bu gibi durumları nasıl kavradığını gösteriyor; bu durumlar, ona edilgen durumlar gibi geliyor, insan da bu durumlara girdi mi bir kez, teslim oluyor. Bu bir özgürlüğe kavuşma, kontrolumuzdan kaçan bir gücün çıkmasıdır. Afektler bedenin sinirlerini etkiler, kasları gerer, bazı salgı bezlerini uyarır v.s. Öfkelendiğimiz zaman, kan başımıza hücum etmediği süre, vücutta bir tehlike söz konusu değildir. Damarlarımız genişlediğinde, yüzümüzün kızardığını farkettiğimizde giriyor 'Şeytan' işin içine. Çünkü doğmakta olan afektin sonucu olup, onu desteklemekte ve insanın kendini kaybetmesine neden olmaktadır. Afektler bilinci değiştirir; bizimle istedikleri gibi oynarlar ve anlamsız davranışlarda

bulunmamıza neden olurlar; hâkim olan o ân için «ben» değildir artık, bir bakıma başka bir varlıktır, ben'den ayrı bir varlıktır, buysa bazı kimselerin, bir afekt sırasında normal olarak göründüğü karakterden bambaşka, karşıt bir karakterde ortaya çıkmasını daha iyi gösterir.

Yukarda işlevler hakkında ortaya konan düşünceler, bizi tam bir arı kovanına soktu. Başka türlü de olamazdı, çünkü psikolojik işlerlerle ilgili konular, özellikle şu nedenlerden dolayı karmaşık bir alan gösterir, yukarda da söylemiş olduğum gibi hepimiz belli bir tekyanlılık içindeyiz; bazı işlevlerimiz gelişmiş, ayrışmıştır, bazılarıysa gelişmesinin cenin durumunu henüz aşmamıştır, insanın, kendi benliğinden uzaklaşmak gibi, korkunç bir ayrıcalığı vardır, böylece, varlığının bir kısmını, dinlenmeye bırakılan tarla gibi terkeder.

Bu hepimiz için geçerlidir, ama oranlar ayrı ve öz bakımından kişiseldir. Hepimiz aynı işlevsel yapıda olaydık da aynı varlık düzeni içinde yaşasaydık, anlaşmak ne kolay olurdu! İnsanların karşılıklı ilişkilerinde karşılaştıkları zorluklar, bunun böyle olmadığını gösteriyor. Başkasınınkine benzemeyen işlevimiz sayesinde, oldukça kendimize özgü bir yaşam sürüyoruz. Mantıkları düzenli olan kimseler, nesneler üstünde düşünmeyi, yaşama kendilerini düşünce yoluyla uydurmayı yeğlerler; başlıca işlevi duygu olan bazı kimselerse kolay sosyal temaslar kurabilir, büyük değer duygusuna sahip olabilir; duygunun bütün nüanslarını ortaya serebilecek durumlar yaratıp, yaşamda, büyük çapta anlaşabilirler; keskin gözlem duygusuna sahip olan bazılarıysa, her şeyden çok duyularına baş vuracaklardır. Örneğin filan kimsede düşünme melekesi iyi gelişmişken, duygu gücü yoksul kalmış olabilir. Ne demek istediğimizi daha bir belirtmemiz gerek. Duygu o kimsede pek canlı olabilir; iyi niyetli olarak büyük bir duygu gücü ve ateşine sahip olduğunu ileri sürebilir; çünkü duygusu o anda taşmakta ve temelden duygusal bir yaradılışı olduğunu ona inandırmaktadır. Duygunun tehlike göstermesi, bütünden ayrılıp kişilik kazanmamış olması, çevreye uyma işlevi için işlenmemiş olması, insanı bazan kontrolu altına alma, heyecanın tutsağı yapma olanağı yüzündendir. Bu bakımdan, profesörlerin özel yaşamlarını incelemek ilginçtir. Zihinle çalışan kimselerin evde nasıl davrandığını düşünmek istiyorsanız, karılarına sorun, size anlatacakları çok şey vardır. Örneğin, Germen duygululuğu «gemütlichkeit» yüksek, işlenmiş, incelmiş bir duygudan ileri gelmemektedir, incelememiş aşağılık

duygusunu açığa vuran bir duygudandır. Nesnelere, açık ve somut, ama aslında o kadar da açık olmıyan bir gerçek sağlıyan 'Latin açıklığı' için de aynı şekilde düşünülebilir. Gerçekten derin olan bir düşüncenin daima çelişmeli bir ifadesi vardır, fazla gelişmemiş zekâlara karanlık ve çelişken gibi görünür. Psikolojik bir görüş açısından Fransız düşüncesi, Alman düşüncesinden daha az gelişmiş gibi görünürse de, Fransız duygusu, Alman duygusundan daha çok incelmiştir. Alman ulusunun duygu işlevi daha az gelişmiş ve incelmiştir. Bunu, tutup bir Almana söyliyecek olursanız, kırılır size, ben de kırılırım. Almanlar gemütlichkeit'larına pek bağlıdırlar: herkesin herkese karşı yakınlık duyduğu duman dolu bir oda, işte budur gemütlichkeit olan: tek bir duygu havası esmektedir, o kadar. Fransız duygusuyla -herhangi bir vodvili ele alırsanız görürsünüz- tatlı ile acıyı birbirine katmasını iyi bilir, Almanlar ise bütün bir akşamı, ya tatlı ya acı geçirirler. Bir Almana, tutup da, 'Sizi tanıdığımdan şeref duydum' diyecek olursanız hemencecik inanır! Bir Alman size bir çift çorap satacak olsa, sadece parasını beklemekle yetinmez, aynı zamanda sevilmek ister. Bir İngiliz filozofu şöyle demiştir: «Üstün bir zihin, hiç bir zaman açık değildir.» Doğrudur dediği, üstün bir duygu da hiç bir zaman açık değildir. Taşkın bir duygunun hazzına ancak hafifçe kuşkulandığımız yanları varsa varabilirsiniz, içinde hafif bir çelişme olmıyan bir düşünce de tamamiyle kandırıcı gibi değildir. Herakleitos'a çelişmeli ifadeler düşünüyor, karanlık ifadesi var diye çıkmışlardı, oysa alabildiğine çağdaş bir yenilik getiriyordu. Bir bakıma, bugün de durum aynı; örneğin Çin'in zihni bize alabildiğine çelişken gelmektedir; çünkü hâlâ karşıt düşüncelerden oluşmuş çelişmeli ifadeyi yuğuramamaktayız.

Entellektüel kişide duygu belirdi mi, duygusunun tutsağı olur, bir duygu duymaya görsün, hiç bir muhakeme, hiç bir akıl yürütüş işlemez artık ona. Duyacağı heyecan ve allakbullaklık ancak onun büyüden kurtulmasına yardım edebilir. Duygusal olan biri için durum başka türlüdür; hiç bir zaman düşüncenin işe karışmasını istemez, ama bir nevroz çıktı mı ortaya, düşünceleri onu tedirgin etmeye başlar; içtepi olarak gelir bu düşünceler, o da kendini bir türlü kurtaramaz onlardan; kişinin kendisi, pek hoş bir insan olabilir, ama olağanüstü kanıları ve düşünceleri olan, düşüncesi aşağı bir tipinkine benzeyen biridir; düşünmeyi bilmez, zihni esnek değildir, bir türlü kurtulamadığı

düşünceler içinde batar kalır. Sezgisel ve duygusal olanların da kendilerine göre özellikleri vardır. Sezgisel daima hakikat tarafından tedirgin olunur, gerçeklik duygusu onda olmadığından, çoğu zaman yaşamın somut olanaklarının taban karşıtlarında bulunur. Bu bir tarlaya ekip de, tohumların olgunlaşmasını beklemeden başka bir tarla arıyan kimsedir: ekilmiş tarlaların meyvelerini bir türlü elde edemiyen kimsedir. Duyusal olansa, varolan gerçeğin içinde nesnelerle temas durumunu sürdürür. Ona göre bir nesne hakikat ise gerçektir. Sezgisel olan için tersine olmayan, olması gereken şey hakikî şeydir. Duyusal, varolan ve dengeli bir hakikat bulamazsa, dört duvar içinde bulunmazsa hasta olur; sezgisel de, tam tersine, somut bir duruma girdi mi, bir tek nesne düşünür, oradan nasıl kurtulacağını; yeniden yeni olanaklar elde etmek üzere özgür olabilmesi için, hapis gibi gördüğü durumdan elden geldiği kadar çabuk kaçmayı düşünür.

Aşağı işlev niyet ve istekle yönetilebilecek incelmiş bilinçli bir işlevin niteliklerine sahip değildir. Başlıca işleviniz gerçekten düşünceyse, onu yönetebilir, kontrol altına alabilirsiniz; onun tutsağı olmazsınız; başka nesne, hattâ tam tersi olan nesneyi düşünmeğe karar verebilirsiniz! «Duygusal olan'a bağlı insanda bu esneklik yoktur; düşünceden kurtaramaz kendini, çarpılmıştır sanki, büyülenmiştir, korkar. Entellektüel için de duygunun eski zamanlara ait bir niteliği vardır, ürkütücüdür; eski adamlar gibi kurbanı olabilir. İlkel adamın bu denli olağanüstü bir kibarlığı olması bu yüzdendir; tehlikeli bir hareket olabilecek olan yakınını duygularını tedirgin etmemeğe pek dikkat eder. Alışkanlıklarımızın çoğu bu eski zamana ait kibarlıkla açıklanabilir. Örneğin sol eliniz cebinizdeyken, ya da arkanızdayken el sıkmamanız gerekir; hançer filan gizlemediğiniz belli olmalıdır. Doğudaki elleri yukarı kaldırarak, eğilerek selâm almak da aynı şeyi ifade etmektedir; yani ellerimin boş olduğunu. Birinin ayaklarına kapanmak, karşısında çaresiz olunduğunu, ona sığınıldığını belirtmek içindir. İlkeller kendi aralarında öyle hareketler yaparlar ki, bu hareketler sembolik olarak birbirlerinden ne kadar korktuklarını gösterir. Aynı biçimde aşağı işlevlerimizden korkarız. Entellektüel bir tip alın ele, âşık olmaktan pek korkar, korkularını anlamsız bulursunuz, ama belki de hakkı vardır, çünkü âşık olması bir takım delilikler yapmasına yol açabilir: üstelik bir yosmanın ağına düşmesi, ya da kendisine hiç uymıyacak bir kadına tutulması için her türlü koşul vardır onda, duygusu aslında ilkel olan bir kadına tepki

gösterir. Çoğu entellektüellerin kendi seviyelerinden düşük kadınlarla evlenmeğe eğilmesi bu yüzdendir; ya çiftçi kadına ya oda hizmetçisine âşık olurlar; tuzaklarını bilmedikleri eski zaman duygularının kurbanlarıdır. Bu yüzden budalalıklara sürükliyebilecek olan duygulardan korkmada haklıdırlar. Zihinlerinde saldırılara karşı koyabilecek ve kendi başlarına ayakta durabilecek yetenektedirler; ama duygu alanında etki altında kalabilirler, dengesizdirler ve bunun böyle olduğunun farkındadırlar. Bir entellektüelin duygusunu zorlamağa kalkmayın; tehlikeli bulduğundan onu demir pençesiyle kontrol altında tutar. Bu her aşağı işlev için geçerli olup, bizde daima kişiliğimizin eski zamandan kalma bir yanına bağlıdır. Aşağı işlevlerimizde hepimiz ilkeliz; incelmiş işlevlerimizde uygar kişileriz, özgür isteme sahip sayılırız; oysa aşağı bir işlev bundan yoksundur; zayıf bir noktadır bu, girmek için acele eden herkese açık bir yaradır. Duygu bir akıl işlevidir demem okuyucularımın hoşuna gitmiyor; özellikle de duygunun, akıldışı bir işlevin, ana işlev rolü oynıyan duyu veya sezginin yardımcı durumunda olduğu kimselerin. Çünkü düşünce de, duygu da akıldışı ana bir işlevin yardımcı işlevi olabilir. «Oysa ana bir işlev bütün zihin yaşamımızın yeglediği bir objektiftir, hem içteki, hem dıştaki bütün vizyonlarımızın algılanmasını yöneten bu objektif kendi içinden geçen ışınları kendine özgü kırılma yasalarına bağlı kılar.»

Atıfta bulunduğumuz kimseler, demek ki duygularını akıldışı gibi görmekte. Zihin yaşamımıza egemen olan bir akıl işlevi olduğu zaman da, akıldışı işlevler, kendiliklerinden bir akıl damgası taşırlar, temeldeki akıldışılıkları kavramlarımızın faal merkezine nüfuz ederken solar ve oraya kabul edilen sadece aklî etkenlere bürünür. Örneğin iki kişi duygudan söz ederken doğal eğilimlerinin oyunu ile apayrı şeyler düşünürler. Bazı psikologlar için duygu «bitmemiş bir düşüncedir», oysa düşüncenin kendi başına var olmak hakkıdır; çünkü duygu gerçek bir nesnedir, kendi başına bir işlevdir; sağduyu onu kendine özgü bir biçimde ifade ederken bunu doğrulamaktadır, çünkü sağduyu ancak gerçek nesnelere karşı böyle davranır. Olmıyan nesneler için sözcük yaratanlar yalnızca psikologlardır.

Derin düşünür, duygusunu düşüncesinin kontrolu altında tutar, ancak işlenmiş, değerli görülmüş aklî duyguları benimser, akıldışı duygularıysa, daha kendilerini belirtir belirtmez, bir yana iter, bilinçdışına gönderir. Düşüncesinde hiç bir rol

oynamıyacaklardır ve dünyanın «aklî temaşasından» sürülmüş olarak kalacaklardır. Burada ana çizgilerini verebildiğimiz bütün bu koşullar, çelişmelerin ve belirli karanlıkların psikolojik işlevleriyle sorunu kabartırlar. Bu yüzden bu işlevlerin kavramsal tanımlarını dakik birbiçimde saptamak gerektir: Psikolojik Tipler adlı kitabımda buna çalıştım.

Şimdi de geçen konuşmam konusunda sorulan soruları cevaplandırmağa çalışacağım.

Soru : Duygu ile Aklî kelimelerini bağdaştırmakta zorluk çeken bir dinleyicimiz var, onca aklî olan daha çok düşünce alanına ait, ne dersiniz?

Cevap : Tabii 'Aklî' kelimesi her şeyden önce düşünceye ait, ama duygu da yargılarda bulunmaktadır. Kendine özgü mantığı olan duygumuzla da yargılamaktayız. Duygunun saptadığı yargılar yalnızca akıldışı değildir; mantıkî temele dayanmaktadır, tamamiyle makul bir iç tutumun sonucudur. Duygumuzun yargılarıyla davranmaktayız ve bu yargıları oluşturacak durumdayız.

Soru : Duygunun yargılarının da, tabii kendi alanları içinde, mantıkî yargılar kadar zorlayıcı bir değeri var mıdır?

Cevap : Düşünce ile duyguyu karıştırmamamız gerekir. Duygunun mantığını zihininkinden ayırmalıyız. Yoksa yalnızca dıştan mantıkî gibi görünen bir düşünceye egemen olduğuna inanmak isterken duygunun tutsağı olduğundan güdük kalır, ya da tersine silahsız olmıyan bir entellektüellik tarafından bozulmuş, sâf olmıyan bir duygu duyarız. Duygunun yargıları yalnızca nesnelerine uygulanmalıdır; yalnızca duygusal alanda yerlerinde olurlar, «yani duygunun kendi kendine dizginleri koyuverdiği alanda. Öte yandan, zekâ ve muhakeme gerektiren öznenin ben'in çıkarına değil de, hakikat aramasında ancak işe karışması gerektiği yerde, huzursuz olur, yerlerini yadırgarlar.» Duygunun verdiği bir yargı, entellektüel ve mantıkî bir yargı kadar geçerli olup, apaçıktır. Varolan ve yasa gibi geçinen bütün duygusal yargıları düşünün. Tamamiyle öznel değildir, bir değerler merdivenine dayanır. Güzellik, iyi ve iyilik kavramları gibi yüzyıllarca süren, ama çağlar boyunca yeni koşullara ve zorunluklara uymak zorunda kalan, ahlâksal ve estetik ölçülerimiz vardır. Ruhu dengeliliğine veya altüstlüğüne göre bazan çabuk, bazan farkedilmeden çağlar boyunca değişen, hiç de sonsuz olmıyan bir takım zihinsel gerçekler ve olgular vardır; bunlar arasında iki üç bin yıllık olanları olduğu gibi, yakın geçmişte

olanları da vardır. Çoğu zaman en sağlam temel olarak görülen doğa yasalarımız bilimlerimizin buluşları anî değişmelere uğramağa daima hazırdır. O âna kadar bölgede bırakılmış olan yeni bir olay ortaya çıkmaya görsün, iddia olunan temel gerçeğin yapısı iskambil kâğıdından yapılmış gibi yıkılıverir.

Soru : Başka bir dinleyici oldukça güç bir soru soruyor, akıldışı işlevlerin, duyu ile sezginin kesin tanımlarını istiyor.

Cevap : Bu ince bir sorudur. Duyu, Pierre Janet'in dediği gibi, gerçeğin işlevidir, nesnelerin gerçekliğinin algılanmasıdır, duyularımızın faaliyetinin bize bildirdiği dışverilerin toplamıdır; duyu sözcüğünü tek bir duyu, ya da tek bir duyusal algılama için kullanmıyorum. Böylece duyusal varlık, nesnelerin oldukları gibi gerçeğiyle temasda bulunan bir kimsedir. Akıldışı varlıkta ister istemez bilinçli veya bilinçdışı yardımcı bir takım işlevler katılacaktır, bunlar başka duygu ve düşünce gibi akıl işlevleridir. Bu durumda, sezgi geri itilmiş bir durumdadır.

Sezgi tabii akıldışı bir işlev olarak zihin tarafından kolayca tanımlanamaz. 'Psikolojik Tipler' adlı kitabımda «Bilinçdışı yoluyla algılama»dan söz ettim, özelliklerinden birinin de nerede ve nasıl oluştuğunun kesinlikle belirtilemeyişi olduğunu söyledim. Sayısız yollar boyunca yürüyebilir ve 'bir dönemecin ötesinde' nelerin yer aldığını görür gibidir. Daha ileri gidemiyor ve sezginin nasıl hareket ettiğini bilemiyorum; bir insan durup dururken normal olarak bilmemesi gereken şeyi nasıl oluyor da biliyor, aklım ermiyor; o bilgiyi nasıl elde ettiğini çıkaramıyorum; ama gerçek olduğunu ve hareketi için temel sağlıyacağını biliyorum. Düşlerin çıkması, telepati ve başka bu tür nesneler hep sezgiye dayanmaktadır. Sayısız bu gibi olaylar gördüm, bunların varlığına inandım, ilkeller gibi, varlığımızın subliminal (Sub=altında, limen=eşik; subliminal=bilinç eşiği altında) katlardan bize gelen algılarına dikkat edecek olursak, her yanda görebiliriz. Sezgi tamamiyle normal ve gerekli, doğal bir işlevdir; gerçeği olmadığından -geçmişin nasıl yoksa, geleceğin de sandığımız kadar olmadığı gibi- duyamıyacağımız, düşünemiyeceğimiz nesneyle uğraşır. «Nesnelerin ötesinde» bulunan şeye bazı ışıklar tutmamıza yarıyan böyle bir işleve sahip olduğumuz için şükretmeliyiz. Tabii çoğu zaman anlaşılmaz durumların karşısında olan doktorların sezgiye büyük gereksinmeleri vardır. İyi bir teşhis bu esrarlı işlevin yapıtıdır. Özellikle açıktan açığa sezgisel olan tiplerde bazı duyusal izlenimlerin yer aldığını, bunların bilincin eşiği altında kaldığını, yani bilin-

ce çıkmadığını, ama bazı dolaylı çağrışımlar yoluyla belli bir sezgi doğurduğunu kanıtlamak çoğu zaman olanaklıdır. Bir örnek size: tedavi etmekte olduğum bir kadın hastam, dört bir yanında kapı ve pencere olan bahçemdeki küçük evime geldi bir sabah; kapılar ve pencereler açık olduğundan içerde bir koku duymasına olanak yoktu. Söze başlayıp, ne düş gördüğünü sormak üzereyken şöyle dedi :

— Benden önce bir erkek muayene ettiniz mi?

— Evet, ama nereden çıkardınız? diye sordum.

— Birden öyle gibi geldi.

Gözlerini, içinde bir kaç sigara izmariti olan bir sigara tablasına çevirdi. Sabahın daha erken saatiydi, bir kadının bu denli erken muayeneye gelmesi pek olağan şey değildi. Kadın benim sigara içmediğimi de biliyordu. Böylece, bu ize dayanarak bir erkek muayene ettiğimi düşünmüş olacaktı, bu bilinçdışı sonuç kendinden habersiz bilinçaltına kadar yükselmişti. Sezgi dediğimiz şey çoğu zaman bu biçimde bilinçeşiği altındaki algılardan doğar. Bunun şaşılacak bir yanı yok, çünkü, sezgisel olan kendini kullanarak nesnelerin gerçekte olduklarını büyük önemle bir yana bırakır. Onun için, nesnelerin havası, iklimi önemlidir, gerçeğin kendi değil. Gerçek bir durum içinde kıstırılmış olduğundan, zavallı duyar kendini; bitmiş, yeni olanaklardan yoksun olmak onun için hapiste olmak gibi bir şeydir, kendi zararına da olsa, onu sıkmakta olan şebekeyi zorlamak için o anda bir gereksinme duyar. Dünyada durmadan kelebek gibi dolaşan sezgisel tipler böyle kimselerdir, nesnelerin gerçekliğine dayanamaz, kaçmak ister. Bu davranış, dallarını uzaklara uzatabilir, öyle uzağa ki, kendi vücudunu duymuyormuş gibi olur. Bu yaşantıyı duyan sezgisel bir kadın tanımıştım. Bir gün eve dönerken, yolda yeni bir sorunun varlığını ve olanağını duymuştu; bu onu öyle kendinden geçirmişti ki, sıfır altı beş derece soğuk olmasına rağmen oradaki bir sıraya oturmuştu; soğuğa aldırmadan, orada düşüncelerini sürdürmüş, derken bir kaç hafta sürecek olan bir soğukalgınlığına yakalanmıştı. Başka bir örnek: psişik dengesi mükemmel sezgisel bir kadın, bir muayene sırasında bir sürü karmaşık problem ve işitilmedik sorunların saldırısına uğramıştı. «Bütün bunları nereden çıkarıyorsunuz?» dedim. Yavaş yavaş, sezgi yoluyla (bende de sezgi iş görüyordu) işin içinde vücutla ilgili bir taraf varmış gibime geldi. Yemek yiyip yemediğini sordum. «Hayır» dedi, yemek yemeği tamamiyle unutmuştu, bütün derdi karnının

aç olmasındandı. Çay ve ekmek getirttim, problemler de geldikleri gibi uçup gittiler. Unutulmuş açlık neden olmuştu bu bozukluğa. Sezgisel tipler nesnelerin gerçekliğine görülmedik derecede kör kalabilirler. Başka bir kadın hasta da yerde kendi ayak seslerini duymamağa başlamıştı. Öyle korkmuştu ki bundan, hemen tedaviye koşmuştu. Sezgi ve duyu kavramları üstünde daha uzun uzadıya tartışılabilir, ama neler olduğunu bu sözlerimin açıklamış olacağını sanıyorum.

Bizi gerilere götüren sorular cevaplandırıldıktan sonra kaldığımız yerden ileri gidebiliriz. Bilincin yönelmesine yardım eden dört işlevden söz ettik şimdiye dek ve yönelme konusunu iç psikolojik mekânda ele aldık. Bu yönelmeye yardım etmiş olan üç unsuru söylemiş bulunuyoruz.

1. Bellek, anıların toplamı ve eskiden kaydedilmiş malzemeyi yeniden canlandırma melekesidir.

2. İşlevlerin öznel rolleri.

Psikolojinin en güç yanını oluşturan bu soruyu yeterince anlayıp anlamadığımızı pek bilmiyorum. Öznel yardımlar zaten bir tabu'nun emrinde bulunmaktadır. Kendinizle, ya da başka biriyle konuştuğunuz zaman, söylediğinizi düşünmek ve söylemek, niyetinizi yanlış yansıtma tehlikesi olan şeylerin üstünden geçmek istersiniz. İtiraf etmeliyiz ki, bizler daima ikinci derecedeki düşüncelerin barındığı yeriz, bunlar niyetli düşüncemizin oldukça açık olarak algılanabilen gezegenleridir, bunlara duyular, sezgiler, algılar, kısacası genelikle susturulması için çaba gösterilen türlü öznel etkenler de katılır.

Afektler : Geçen bölümde afektlerin, gücün patlayıcı boşalmaları olarak, sayesinde bilincin derin değişikliklerini belirleyen acayip bir bağımsızlık karakterine sahip olduğunu söylemiştim. Afektler de, örneğin ilkellerdeki kötü ruhlar gibi, bağımsız güçlerdi. Afektler bize bir çeşit suikast hazırlar; dıştan gelen gibi bir şey bizi yıldırım gibi çarpar, boyunduruğu altına alır. İlkellerde afektlerin kişileştirilmiş olması bu yüzdendir. Bir çok antik çağın tanrıları, vücutlaşmış afektlerdir; Mars, Venüs, Eris, Eros v.s. gibilerini düşünün bir. Bu çeşit kişileştirmeler sonsuzdur. Tanrısallaştırılmış mizaçlar, Tanrı yapılmış heyecanlı karakterler böyledir. Bütün bunlar afektlerin vergisi olan ve bir bakıma onları kişileştirmeğe çağıran bağımsızlığa dayanır. «Gök gürültülerini» ifade etmek için Antik Çağ, «Aşk Tanrısının özel-

liklerine» başvururdu. Öfke konusunda, insanların arasına geçimsizlik elmasını atan Eris idi. İlkeller afektleri bu şekilde duyarlar, yalnızca etkileri altında kalınan şeyler olarak görürler. Bir afektin kurbanı olan kimsenin ecinni olduğunu sanırlar; örneğin bir zenci kral aksıracak olsa, bütün saraylılar en azından beş dakika secde ederler; kral onlara göre yeniden doğmuştur, çünkü içine yeni bir ruh girmiştir. Hastalıkların nedeni sanılan ruhlar da, insanlar gibi kişileştirilebilirler ve muamele görürler; onlara yiyecek verilir, barınakları tayin olunur, onları hapsetmiş olmazlar.

Şimdi dördüncü bir unsura geliyoruz. Afektler. Demin de dediğim gibi bunlar âni patlamalardır. Psişik yaşamın başka özellikleri de vardır, bunlar bilinçte patlamalardan çok bir baskın niteliği gösterir, bilinç alışılmamış maddelerin baskınına uğrar. Sanki kafatasımızın içine bir şey düşmüştür havadan. Bilinçdışındaki nesneler birden ortaya çıkar ve bilinçte, durgun bir gökte çakan şimşekler gibi, birdenbire zuhur eder; afektif gürültülerle, çoğu zaman da gürültüsüz, bilince katılan bir çeşit hayal ve hayalciklerdir genellikle. Normalde de, genellikle, rastlanan bir çeşit âni izlenim, düşünce, önyargı, bir göz aldanması hattâ kuruntu halinde somutlaşabilirler. Genellikle bu etkenler susturulmağa çalışılır, çünkü üstünde uzun uzun durup çene çalmak istenmiyen davranış töresine aykırı bir şeymiş gibi görülürler. İnsanları daha derinden tanıdıkça bu tuhaf yaşantıların çok sık yer aldığını gördüğüm zaman bayağı şaşırdım. Varlıkları süresince hiç olmazsa bir dönem bu tür acayip yaşantıların, bilinçlerini kapladığı, onları derin bir endişeye ve ürküye saldığı çok insan vardır, bu endişe ve korku davranış töresine aykırılıkla birlikte eski bir tabunun kalıntılarıdır. İlkeller ruhlardan öylesine korkar ki, adlarını bile anmak küfür sayılır. Kompleksler de bağımsız incelikler olup, onlar da bir tabunun tutsağıdır. Biliriz, biri hoşlanmadığı bir nesneden söz etmek istemez; insanın kendi psişik güçlerini bir toplulukta ortaya sermesi görgü kurallarına aykırıdır; bu eğilim herkesten çok İngilizlerde belirlidir; onlar için insanın bir ruhu olması büyük bir «sosyetik pottur», o ruhu açıklamasıysa daha büyük bir pot sayılır; varlığına atıfta bulunan felsefî temalar üstünde konuşmak da sosyetece yasaktır. Bu bakımdan ilkeller uygarlardan daha titiz davranmaktadırlar, sükûtları bozuldu mu, bazan ölüme mahkûm edilebilirler. Kendi başlarına önemi olmıyan şeyler konusunda suikasta uğramaması gereken bir aman sus kimse

duymasınlık da bu düzenden kalma bir şeydir. Bu yüzden yasak bölgelere ait olduğundan en ilginç şeylerden söz etmek engellenmiş oluyor. En büyük basiret ve en ince kibarlık bunu gerektiriyor; ilkeller, ruh kokan her şeye karşı aşırı saygı gösterirler.

Bu dört psikolojik olgu sınıfının yardımıyla burada söylenmesi gereken şeyleri söylemiş oluyoruz. Şema I'i tanımlıyacak olan bir şema ile söylemiş olduklarımızı şöyle bir özetlemeğe çalışalım. Bu şema III ile gösterilen psikolojik vizyon alanımız büyük bir mekân gibidir, bu mekânın bazı bölümleri aydınlatılmıştır, bazısıysa karanlıklar içindedir, bu karanlık iç dünya olup görünümünü kesinlikle bilemeyiz, ancak parçacıklar halinde bize geçer. Sanki salonun birinde filan hanım falan beyi görüyorum da, herkesi birden görmüyormuşum gibi bir durum var. Derken bir ara öyle geliyor ki, gördüğüm filan kadından başka kimse kalmıyor sanki orada, sonra başka birini de aynı şekilde görmeğe başlıyabiliyorum.

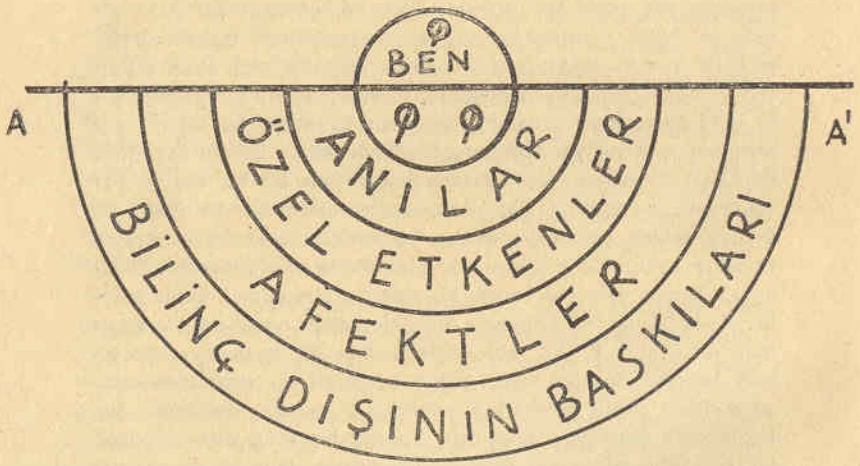

İç mekânımızda da durum aynıdır. Gerçekte üstelik bütünü şöyle topyekûn olarak sezer gibiyizdir, o da derin bir gölgeye bürünmüş haldedir. Bilincimizin ışık huzmesi sınırlı gibi görünmektedir, bu sınırlılıksa, normal olarak aynı anda bir tek psişik

durumdan fazlasını kavrıyamıyacak bir durum getiriyor; özellikle dikkatimizi çeken bütün düşüncelerimizi alan bir konuda, başka şey düşünemiyecek durumdayken bu böyledir. Şiddetli bir öfke içindeyseniz, öfkenizle beslenirsiniz ve öfke ânında dikkatinizi başka yöne çeviremezsiniz.

AA' çapının altındaki bölüm karanlık dünyadır. En uç noktasında bilinçdışının baskınları vardır, bunlar, örneğin şimdi konferansımı kesecek olsam bağırmalara benzetilebilir. Derken bana daha yakın olan afektler gelir; daha sonra işlevlerin öznel etkenleri ki bunlar benim emrimdedir, bağımsız değillerdir, bu bakımdan da afektlerden ayrılırlar, bir bakıma insan tarafından ayarlanabilirler: örneğin «Sizi gördüğüme çok sevindim» derken kafanızdan «Allah kahretsin» diye düşünebilirsiniz. Bu son düşünce bir yana bırakılır, belli belirsiz bir istem çabasıyla gizli tutulur, öznel etkenler, ben'i, afektlerdeki ve bilinçdışının baskınlarındaki gibi ele geçiremez. Beni iten bir afekt olaydı, «Allah belâsını versin» derdim, kendimi tutamazdım, meğer ki çok iyi bir oyuncu olayım ve kendimi büyük eziyetlere sokayım.

En sonunda da ben'e kapıkomşusu anılar vardır. Bu bölgede niyetli faaliyetimiz bir bakıma egemendir ama yalnızca bir bakıma, anılar da âni hareket edebilir, nasıl ve nedeni bilinmeden durup dururken ortaya çıkabilir, sevincimizi ya da üzüntümüzü körükliyebilir, hattâ bazan saplantı bile olur. Bu, psişemizin alt katları bilince belli malzemeleri zorla kabul ettiren bir tür volkanik itişin yatağı olduğu zaman yer alır. Yaratıcı esinler de, karanlık psişik dünyadan, çoğu zaman böyle doğar, bu dünyanın bilinçdışındaki nesneleri yola çıkar, sonunda bilince giderek aynı zamanda afektleri de yaratır. Çoğu zaman delmeğe çalışan şeyi bilemeyiz, yalnızca o nesnenin bir afekt yarattığının farkına varırız, keyfimiz kaçar, sinirli oluruz. «Nen var?», «Hiç, sadece öfkeliyim» deriz. Bu her gün olan şeylerdendir. Afektler böylece işlevlerin öznel etkenlerinin oyununu bozar; bir türlü zihnimi toparlıyamıyorum; söylemek istediğim nesnenin tam tersini söylüyorum, tarziyede bulunacağıma kutluyorum, bir sürü pot kırıyorum, bütün bunların nedeni, derinlerde kendimle uyuşamamam. Yukarda dediğim gibi, ben'in aydınlık olan bölümünün istem ayrıcalığı vardır; bilinçli ben bir derece istem sahibidir, bilincin işlevini yönetebilir; bu işlevler önemli görüldüğü yerde güdülen dört orduya benzetilebilir. Ama AA'nın altında olanlara kolayca buyruk dinletilemez. Heyecanlı olan ben'in buy-

ruklarına karşı gelir, onu egemenliği altına almak pek güç olur, büyük çapta çaba ister, yine de tamamiyle dizginlenemez. Burada kumanda görevleri tersine dönmüştür, ben ise şu sahnenin yer aldığı Nestroy'un bir güldürüsündeki sakata benzer biraz: bir tek kumandan görülmektedir; dışarda dekor dışında bir gürleme duyulur, sakatın: «Kumandanım bir tutsak aldım!» diye bağırdığı duyulur. «Getir onu buraya!» der kumandan, sakatsa, «Beni bırakmıyor!» diye cevap verir. Bizler sakatın tutsağıyla olan durumu gibiyiz heyecanlarımız karşısında; bizi tutsak kılarlar, onlardır faal rol oynıyan oyuncular. İstemin, psişenin derinliklerindeki katlar üstünde pek az etkisi vardır; yetkinliği anıların ötesine seyrek geçer. Belleğin kendi de, görmüş olduğumuz gibi, istem ve kontrol altına ancak bir dereceye kadar alınabilir. Çoğu zaman oyun oynar bize; bir türlü eğitilemeyen, çoğu zaman insanı zor duruma düşüren hırçın bir ata benzer. Israrla benden kaçan bir anıyı aradığım zaman, inatçılık etmem boşuna olur, çünkü aranan anı, bütün çabalara rağmen zihnimde belirmiyecektir. Belleğimizin iyi işlemesine çok şey borçluyuz; zorla bir nesneyi anımsamak olanaksızdır; bir anı gelmek istemiyorsa, en iyisi üstünde durmamaktır; onu rahat bıraktığımız bir anda, gece, ya da ertesi gün, bir de bakarız, aklımıza gelmiş.

Öznel etkenlerde bu daha da geçerlidir, bunlar kişinin kontrolundan kaçar ve üçüncü bir kişi bunları bizden daha iyi görebilir. Bunları frenleyemeyiz biz, «düşüncelere sınır konamaz». İnsan, bir saçmalık düşünmekten kendini alamaz, gülünç, boş şeylerin zihnimize saldırmasını önliyemeyiz; en ciddî olunması gereken yerde bir de bakarsınız insanı delice bir gülüş tutar. Bazı bölgelerde cenazeden sonra verilen yemekler çoğu zaman bol neşe ile sonuçlanmaktadır, bunun basit nedeni, dengeleyici bilinçdışının bu üzgünlük anlarına tepki göstermesi ve şarabın yardımıyla bu neşenin herkese bulaşmasıdır.

Bilinçdışının baskılarına ve afektlerine geçersek, bu alanda istemin hiç söz hakkı olmadığını görürüz. Ancak bir afektin varlığını yadsıyabilir ve her türlü kanıtın varlığına karşılık «evde kimse yok» diye iddia edebilirsiniz. Bir afekti geri itmek için, bütün yapacağınız, ondan bir çeşit kaçmak, kendinizi silmektir.

Dış ve iç dünyalara karşı kökten ayrı davranan iki büyük insan sınıfı düşünmemiz gerekir. Bunlardan birincisi Şema III'deki gibi merkezleri hafifçe yukarı doğru kaymıştır; bir güçlük

çıkınca ortaya onu yenmek için dış dünyanın olanaklarına baş vurur; bir bakıma kendilerinden dışa doğru kaçarlar ve korunma çaresi gibi başlarına gelenleri başkalarına anlatırlar. Bu dışadönük insandır, karşılaştığı güçlükleri ciddiye almadığını sanası gelir, aslında kendinin olan bu yükten kurtulabilmek ümidiyle karşısına çıkan bütün kapılara vurur.

Öteki sınıftan olan karşıt bir mekanizmaya göre davranırlar, bunlar da normal kimselerdir, kişiliklerinin merkezi hafifçe aşağı doğru kaydırılmıştır. (Şema III). Karşılarına bir engel çıktı mı, iç dünyanın onlar üstünde yaptığı etki öyle güçlüdür ki, yaşamlarındaki bu geçici duraklamalarında -ve dış dünyadan çekilip alınmış güçleri içdünyasını canlandırdığından- geriden, hakikî ortamdan onları soyutlaştıran bir çekiciliğe kapılırlar, bu çekicilik aşırı olursa, onların hayalî bir dünyaya gömülmelerine neden olur. Bu içedönük tip olup, eğilimi, bütün çabalarına rağmen bir anı ve frenlenmiş afektler dünyasına gömülmektir. Bu da tabii varoluşun güçlüklerine başka bir şekilde karşı gelmektir; içten büyüsüne kapılınır, afektleriyle birlikte gömüldükten sonra, afektler lütfedip durulunca yeniden doğrulur. Ama bu tipin karşılaştığı tehlike, içine kapandığı bombanın bir gün patlama olasılığı olmasındadır; birey bütün dünyanın gittikçe artan güçleri karşısında dostlarının çevresinden çekilir, kendi benliğinin en derinlerine iner, orada yalnız başına oturacağı bir barınak kiralar ve başka kiracılarla yüzyüze gelmemek ister. Günün birinde bu kimse pek kesinlikle bilemediği nahoş bir duyu duyar. Bir takım radyoların işlediği, kendi konusunda haber yaymak için bir takım tellerin gerilmiş olduğu düşüncesi uyanır kafasında, başka bir gün onu gördüler mi, bazan fıs fıs konuşurken susuveren kiracıları görünce hep kendi aleyhinde konuştuklarını sanır. Bu bir süre daha böyle sürer, sonunda sözlerinden birini kendi sırlarını biliyorlarmış gibi yorumlayıncaya kadar sürer. Bomba patlamak üzeredir. Düzensiz bir takım haykırmalarla büyük bir coşkuya kapılır, vücudundaki elbiseleri yırtar ve dünyaya karşı kendine göre bütün olan biteni anlatır, ve nefret edilecek bir varlık olduğunu açıklar. Bu kimseye deli derler ve akılhastanesine kapatırlar.

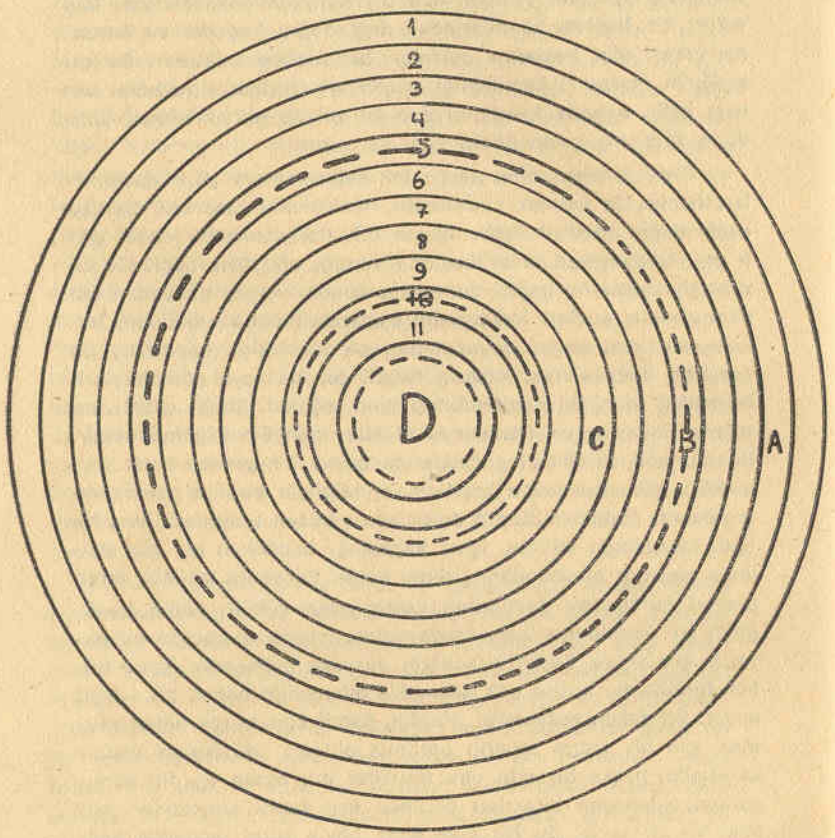

Şema IV

1. Duyu
2. Düşünce
3. Sezgi — A Bölgesi
4. Duygu
5. Ben istem — B Bölgesi
6. Anılar — C Bölgesi
7. Öznel etkenler
8. Afektler
9. Baskınlar
10. Kişisel Bilindışı — D Bölgesi
11. Ortak Bilinçdışı

Şema IV'de dıştaki A bölümü bilinci, içi de duyu, sezgi ve duygu sayesinde yöneldiğimiz, algıladığımız biçimdeki bilinç dünyasını göstermektedir. A bölgesiyle C bölgesi arasındaki geçişi sağlıyan 5 B bölgesi ben'i dış dünyadan iç dünyaya geçiren eşiği göstermektedir. Dış ve bilinçli dünya bütün dikkatinizi aldığı süre bu ara-bölgenin pek farkında olmamaktasınız. Ama bilincin bir noktada toplanma gücü azalınca, anılar, öznel etkenler, afektler, baskınlar yüzeyde belirmektedir, bunlar, bilinçdışı ifadesinin yalnızca atıfta bulunma iddiasında olduğu karanlık bir merkezden gelmektedirler.

Böylece ilkelde gecenin gelişinin onun için nesneler kavramında bir devrim oluşturduğu açıkca görülebilir. Gün boyunca bütün dikkat gücü dış ve somut dünyaya yönelmiştir; ama karanlık basınca her şey büyüsel bir havaya bürünmekte, ruhlarla doğmaktadır; ilkelde güneşin batışı, gündüzün bilincinin sönmesiyle paralel gider, ışık olmayınca iç dünya ilkel için, dış dünya kadar gerçek ve somut olarak belirmektedir. Psişik bilinçdışından gelen nesneler bireysel iç dünyanın bilinçli bölgesiyle kaynaşmakta ve orada bazı olgulara neden olmaktadır ki, ilkel bunların içtenlikle oluşmalarının farkına varmamakta, nedeni, bütün bildiği dünya olan dış dünyaya bağlanmaktadır. Yani ruhlar, onun için birer hakikattir, siz ben gibi bir hakikat. Görülmesine görülememektedirler, ama onlarca bu, onların gerçekliğinden bir şey yitirmemektedir. Bir beyaz adam, tutup da ilkele ruhların onlara verilen yemeklere dokunmadığını söyliyecek olsa, o, ruhların kokuları alarak gözle görülemiyen bir besiyle beslendiklerini söyler size. Antik çağda, Tanrıların, yemeklerin kokusuyla beslendiği söylenirdi. Böylece ilkel kişide, iç dışa yansıtılmıştır.

Bizde artık öyle değildir, bütün bunlar karanlığa kaçmıştır, gündüz gece dönemleri gölgeye bürünmüştür. Gündüz neysek, gece de oyuz. Olsa olsa geceyle alay ederiz belki; ama karanlık dünyanın, güneşli dünyanın ayrı olduğu duygusu bize tamamiyle yabancılaşmıştır; nitekim iç verilerimizi aynı safdillikle dış dünyaya yansıtmamaktayız. Bu veriler zihnimizi artık kurcalamıyor değil; kendileri, onları gözlemlememiz için bir bilim, psikoloji bilimi durumuna getirmemize zorluyor. Şimdi, bizim için bilinçdışı bir hakikatın yasal alanını çeviren kavramlar olan

psişeden, bilinçdışından, baskınlardan ve afektlerden söz ediyoruz. Bu iç gerçeklerin dışa yansıtılmasına da sık rastlanmıyor değil bizlerde. Bu yansıtmalar ruhumuzu yağma etmektedir, gerçekte, bizim içimizde yaşıyan, dış bir varoluşa dönmektedir.

(Çağdaş İnsan Ruhu Peşinde)

DÜŞLER

.....İlk çağlardan beri, düşlerden geleceği okumağa, düşün taşıdığı anlamı ortaya çıkarmağa uğraşılmıştır, bu çabalar bir yana düşün anlamına nüfuz etmek için ilk araştırma girişimlerine Freud başlamıştır.....

Uyanıkken hayallerin, somut anlamın ötesinde, derin psikolojik bir anlamı olduğunu görmek güç değildir.....bunun güzel, canlı bir örneğini Alsopos'un masallarında tipik bir biçimde görebiliriz. Gerçek yaşama uymıyan bir arslan ile eşek öyküsü vardır; görünürdeki anlamı, bunun somut olarak kabul edilmesi olacak şey değildir; ama arkasındaki gizli ahlâksal öğüt herkes için açıktır. Çocukların bu masalın anlamına ilgi göstermesi ve bundan tad alması pek ilginçtir.

Her neyse, düşün açık nesnelerini incelemeğe yarıyan teknik yöntemin dikkatli bir biçimde uygulanması, düşün gizli bir anlamı olduğunu pek iyi göstermektedir.

Bu bizi ikinci önemli bir noktaya, yani analitik yöntemin kendine getiriyor. Söylemiş olduğum gibi, Freud'un buluşlarını burada ne eleştiriyorum, ne de savunuyorum, yalnızca kesinlikle elde edilmiş bulunan şeyle yetiniyorum. Düşün herhangi başka bir zihin süreci gibi, psişenin bir yapıtı olduğunu düşünecek olursak, her şeyden önce, yapısının ve kaderinin, başka psikolojik olgulardan apayrı bir takım kurallara ve amaçlara bağlı olduğunu gösteren hiç bir nedenin var olmadığını görürüz. Herhangi karşıt bir olay tersini kanıtlamadığı süre, düşü başka herhangi bir psişik yapıt gibi incelememiz gerek. Nedensel görüş açısından bakıldığında, bütün psişik süreçlerin, önceki psişik verilerin sonucu gibi ortaya çıktığını biliyoruz. Öte yandan, yine bu süreçin amaççılığı bakımından yer almakta olan psikolojik olayın içinde kendine özel bir anlamı ve kapsamı olduğunu da biliyoruz. Düşe bu iki türlü görme yolunu uygulamamız gerekir.

Psikolojik bakımdan düşü anlamak, demek ki her şeyden önce onu oluşturan yaşanmış anıların araştırılmasını gerektiriyor. Böylece düş imgesinin her bir bölümü için gerilere gidilecektir. Bir örnek : biri şu düşü görüyor :

Kendisi bir çocuğun koşup oynadığı bir caddede gezinmekte; derken bir otomobil çıkıyor ve çocuğu eziyor.

Düş görenin anılarına dayanarak, bu düşün unsurlarının gerisine gidelim. Caddenin dün geçtiği cadde olduğunu anımsıyor. Çocuksa, dün evine uğradığı kardeşinin çocuğudur. Kaza, bir kaç gün önce gerçekten yer almış olan ve gazetelerde okuduğu bir kazayı anımsatıyor ona. Bilindiği gibi, genellikle, «Tamam işte düşün nedeni» denilip geçiliyor.

Bilimsel açıdan bu hiç de yeterli değil. Düş gören, önceki gün bir çok caddeden geçmiştir, düşü niçin o caddeyi seçiyor acaba? Bir çok kaza duymuşken, niçin bu kaza aklına yer ediyor? Geçmişe ışık tutmak atılması gereken ilk adımdır, ama yine de yeterli değildir, çünkü ancak türlü nedenlerin birbirine uyması, yeniden düzenlenmesi, düşün imgelerinin anlamını gerçeğe uygun bir biçimde açığa çıkarabilir. Böylece, başka bir takım noktaları bulup bir araya getirmek, sınıflandırmak gerekir; yine bu yeniden anımsama ilkesine göre, 'Serbest Çağrışım Yöntemine' başvurulmaktadır. Bu araştırma, ister istemez çeşitli, birbirinden apayrı nesneler sağlamaktadır, bunların ortak olan biricik yanı, düşün nesneleriyle çağrımsal bir ilişkinin olmasındadır, bu ilişki olmasaydı düşle zihine çıkmazdı. Önemli teknik bir sorun da, bu nesne araştırmasının ne denli ileriye götürülmesinin gerektiğidir. Çünkü, ne de olsa, ruhtaki herhangi bir çıkış noktası, bütün geçmişteki varoluşu yeniden canlandırır ki, bu da kuramsal bakımdan, her bir düş için, kişinin bütün geçmişinin kaydedilmesini gerektirir. Böylece, düşün anlaşılması için, kaçınılmaz olan psişik noktaların incelenmesiyle yetinmemiz gerekiyor. Bunun sınırı tabii kişiye göre değişir, Kant'ın da dediği gibi, anlayış, niyetlerimize göre yeterli bir bilgi edinmekten başka bir şey değildir.

.....Örneğin genç bir hasta şu düşü görmüştü: Bir bahçedeyim, elma koparıyorum. Kaygı içinde bakınıyorum, kimse gördü mü diye.

Çağrışımlar şunlar: çocukken, bir keresinde bir bahçeden armut çaldığını anımsamakta. Düşte özellikle canlı olan yüklü bir bilinç sahibi olma duygusu, önceki geceki bir tersliği anımsatıyor ona. Sokakta, kendisine bir şey ifade etmiyen tanıdığı

bir kızla karşılaşmış, bir iki kelime konuşmuştur; o sırada dostlarından biri yanından geçmiştir, o, sanki utanılacak bir durumdaymış gibi acayip bir utanç duygusu duymuştur. Elma ona yeryüzü cenneti bahçesindeki sahneyi anımsatmaktadır, aynı zamanda yasak meyveden tatmanın Adem ile Havva için niye bu kadar ağır sonuçlar doğurduğu sorununu bir türlü anlıyamadığını da anımsatmaktadır. Tanrı insanları, olduğu gibi, doymak bilmez meraklar ve yatışmaz gereksinmelerle yarattığı için bu tanrısal haksızlığa hep sinirlenirmiş.

Düş görenin aklına, babasının, bazı şeyler için, anlaşılamıyacak bir biçimde onu cezalandırdığı da gelmiştir, özellikle de bir gün banyoda yıkanan küçük kızları dikizlediğini gördüğünde, pek sert bir biçimde cezalandırdığını da anımsatmıştır. Bu arada geçenlerde bir hizmetçi kızla duygusal bir bağ kurduğunu, tabiî sonucuna henüz varmamış olan bu macerayı da anımsattığını söylemiştir. Düş gördüğünün önceki günü hizmetçiyle buluşmuştur.

Bu çağrışımların bütünü, düşün bir önceki olayla yakından bağlı olduğunu açıkça göstermektedir. Uyandırdığı çağrışımlara inanılacak olursa, elma sahnesini simgelemek ister gibidir. Ayrıca bir sürü başka motifler de, önceki akşamki randevunun, genç adamın düşlerinde yankılandığını da düşünmeye götürüyor. Gerçeğin henüz kendisine sağlamadığı cennet elmasını koparıyor. Bütün öteki çağrışımlar, önceki günkü öteki olayla ilgilidir: ilgilenmediği bir kızla konuşurken adamı derinden etkileyen yanlış davranmış olmak duygusu, yüklü bir bilince sahip olması. Bu duygu, babasının sert bir davranışıyla cezalandırdığı çocukluğundaki cinsel heveslerin anısı ile ilk günahın akla gelmesinde birleşmektedir. Bütün bu çağrışımlar suçluluk duygusuna doğru yönelmektedir.

Bu verileri Freud'un çığırını açmış bulunduğu nedensellik görüş açısından ele alalım, ya da Freud'un ifade ettiği gibi «yorumlayalım».

Önceki günden, tatmin olmamış bir istek kalmıştır: düşteki bu istek, koparılan elmanın simgesinde bir gerçek durumundadır. İsteğin tatmini niçin açıktan açığa cinsel bir düşünceyle gerçekleşmiyor da simgesel bir imgeye bürünüyor? Freud, işlenen suçun yarattığı duyguya, örneğimizde yadsınamayacak bir şey olan suçluluk duygusu üzerine dikkat çekiyor ve şöyle diyor: adama tâ küçüklüğünden beri zorla kabul ettirilmiş ahlâktan ileri gelmektedir bu, kendisi bu tür istekleri geri itmeğe ça-

lışarak, çok doğal olan bir dileğe, utanılacak bir hava vermiştir. Böylece, geri itilmiş olan, sıkıcı düşünce ancak simgesel olarak ifade edilebiliyor. Bu düşünceler ile ahlâksal vicdan sırasında, Freud, sansür dediği, kimseyi karıştırmadan kendini belirtmek isteyen, yakışıksız bir dileği önlemeğe çalışan psişik bir diretmeyi varsayıyor, postula gibi kabul ediyor.

Freud'un kavramına karşı koyduğum amaççı bakış, düşün nedenlerini yadsımıyor yalnızca, çağrışımlarını aynı zamanda bambaşka biçimde yorumlıyabilmemize de götürüyor. Bunu iyice belirtmem gerek. Olaylar, yeni çağrışımlar, aslında değişmiş değil, yalnızca başka bir ölçüye tâbi tutulmakta. Basit olarak şöyle ifade edelim: düş ne işe yarıyor, uyandırmak istediği nedir? Bu soru keyfî değildir, çünkü her türlü psişik gerçek için sorulmaktadır. Her bir psişik faaliyet için, her durumda insan nedenini, niçinini sorar. Her türlü organik yapı, amacı belli bir işlevler kompleksi sistemi gösterir, bu işlevlerin her biri de ortak yapıya doğru yönelen bir takım eylem ve olaylara ayrılabilir. Düşün, önceki günkü cinsel öyküsüne, her şeyden önce cinsel eylemde varolan bir suçluluk duygusunu belirten noktaları kattığı açık. Bu çağrışım, önceki gün, ilgisiz genç kızla karşılaşma sırasında bütün etkinliğini göstermiştir; o sırada da yüklü bilinç duygusu, sanki bu rastlaşmada adamın herhangi bir suçluluk duygusu duymasını gerektiriyormuş gibi kendiliğinden ve ansızın katılmıştır. Bu olay da düşe katılmaktadır; uygun noktaların çağrışımıyla büyütülmüş ve feci sonucu bilinen ilk günah biçiminde canlanmıştır.

Demek ki, bu düşü görende, cinsiyet alanıyla ve cinsi tatminlerle ilgili her şeyde, bilinçdışında, bazılarının günah diyeceği bir suç görme eğilimi vardır. Düşün, adamın cezanın ağırlığının nedenini zaten anlamamış bulunduğu ilk günahı kendine mal etmesi dikkate değer. Bu yakınlaştırma, düş görenin, niçin yalnızca: «Yaptığım şey iyi değil» deyip geçmediğini gösteriyor. Cinsel girişimlerini, kuşku uyandıracak ahlâksal nitelikleri yüzünden mahkûm edebileceğini bilmiyor, böyle bir düşünce aklından geçmiyor gibi. Aslında durum budur. Bilinciyle düşündüğüne göre, davranışı ahlâksal açıdan tamamiyle ilgisizdir: bütün dostlarım ve tanıdıklarım bu durumda aynı biçimde davranırlardı deyip, bunda çarpılınacak hiç bir şey görmemektedir.

Bu düş saçma mıdır, yoksa anlamı var mıdır? Bütün sorun, geleneksel ahlâkın çok eski görüşünün saçma olup olmadığını bilmektir. Felsefî bir tartışmanın ayrıntılarına girişecek değilim, yalnızca insanlığın, bu ahlâkı uydururken, güçlü etkenlere boyun eğmiş olduğunu belirtmek istiyorum; yoksa en güçlü isteklerini niçin frenlemiş olduğu anlaşılamaz. Bu durumu tam hakkını vererek ele alacak olursak, adama cinsel girişimlerini ahlâksal bir açıdan ele almak zorunluluğunu gösteren bir düşün derin anlamını bilmemiz gerekir. Halk topluluklarının en ilkellerinde bile, son derece sıkı cinsel kurallar vardır. Bu, cinsel ahlâkın, üstün psişik işlevleri içinde hiç de küçümsenmeye gelmiyecek bir unsur olduğunu göstermektedir. İncelediğimiz düşte, dostlarının örneği karşısında hiptonize olunmuş gibi zayıf karakterli adam cinsel ayartılma karşısında kendini koyuveriyor; insanın aynı zamanda ahlâksal bakımdan sorumlu bir varlık olduğunu, kendi kendine bir ahlâk tanıdığına göre, istesin istemesin, kendi yarattığı şeyin boyunduruğu altında eğilmesi gerektiğini unutuyor. Bu düşte bilinçdışının «denkleştirme ağırlığı işlevi»ni görebiliriz: bilinçli yaşamın yeterince değerlendirmediği düşüncelerin, eğilimlerin, bilinçli süreçlerin hemen hemen tamamiyle ortadan kalktığı bir durum olan uyku sırasında imâda bulunur gibi harekete geçiyorlar.

Anlamını anlamadığına göre, düşün, düş gören için ne gibi yararı olabilir diye düşünülebilir.

Buna cevap olarak, anlayışın tamamiyle zihinsel bir olgu olmadığını belirtelim; deneyin gösterdiğine göre, zihnen alışılmamış olan bir sürü şey insanı kesin olarak etkileyebiliyor, kandırarak yöneltebiliyor da. Dinsel simgelerin etkinliğini düşünün.

Burada sözü edilen örnek, düşün işlevinin, bir bakıma doğrudan doğruya «Ahlâk dersi» vermek olduğu düşüncesine götürebilir insanı. Bu örnek tabiî bunu doğrular gibi, ama düşlerin kendi içinde bilinçeşiği altındaki nesneleri, kendinde bulundurduğunu anımsıyacak olursak, kelimenin dar anlamında bir «ahlâk» işlevi sorunu olmadığını görürüz. Böylece ahlâksal bakımdan kusursuz olan kimselerin düşlerinde, bayağı ahlâksızca nesneler ortaya çıkmaktadır. Augustin'in Tanrının huzurunda düşlerinden sorumlu olmadığını söyliyerek sevinmesi kayda değer.

Bilinçdışı, durmadan bilinçten kaçandır; düşün, şimdinin bilinçli psişik durumuna, kökten ayrı bir davranışa temel olacak bütün görünüşlerini eklemesi bu yüzdendir. Düşün bu işlevinin her türlü düzenli faaliyete psişik bir ayar, gerekli bir denkleştirme ağırlığı sağlamadığı açıktır. Bir sorun üstüne düşünmek demek, onu çözmek amacıyla, her cephesiyle ele al-

mak, doğuracağı bütün sonuçları bir bir hesaplamak demektir; bu zihin süreci, bir bakıma uykunun oldukça bilinçdışı durumu sırasında otomatik olarak tekrarlanmaktadır; elde ettiğimiz tecrübeye göre, uyanıkken küçümsediğimiz, ya da umursamadığımız, yani nisbeten bilinçdışı olan bütün görüşler, imâlı bir biçimde bile olsa, düş görenin zihninde belirmektedir.

Uzun uzun tartışılan düşlerin sembolizmi, gerekircilik açısından bakıldığında, başka türlü, amaççılık açısından bakıldığında başka türlü görülür. Freud'un nedenselliği düşte ifade olunan, geri itilmiş bir isteğin, bir dileğin varlığını düşünüyor. Bu istek, her ne kadar türlü kılıklara girebilirse de, oldukça basit ve ilkeldir. Öyle ki, düş gören genç, bir kapıyı anahtarla açtığını, uçakta yolculuk ettiğini, ya da annesini öptüğünü v.b. görebilirdi. Freud'çu açıdan bütün bunların anlamı birdir. Bu yolda giderek, koyu Freud'çu ekol, düşte beliren bütün uzun nesneleri erkek uzvu, yuvarlak ve delik nesneleri de kadın uzvu gibi görmüştür.

Amaççılık kavramı, düşün imgelerine kendilerine özgü değeri vermektedir. Örneğin, elma sahnesi yerine, bizim delikanlı bir kapıyı anahtarla açacak olaydı, bu ayrı düşe apayrı çağrışımlar uyardı; bu çağrışımlar da, bilinçli durumu başka biçimde tamamlar ve onu, elma sahnesi sayesinde belirtilmiş olan genel koşullara tamamiyle yabancı bir ortam ve çerçeve içine sokardı. Bu açıda bakıldığında, düşlerdeki anlam zenginliği, tek bir şeye değil, türlü simgesel ifadelere dayanmasındadır.

Nedensel gerekircilik niteliği yüzünden, bu birliğe yönelme eğilimindedir; yani simgeleri ve anlamlarını bir liste haline getirmeğe çalışmaktadır. Oysa amaççılık görüş açısı düşteki imgelerin çeşitlemelerinde türlü psikolojik durumların yansımasını görmektedir. Simgeler için, katılıp kalmış, taşlaşmış bir anlam tanımamaktadır; onun için düş imgeleri kendi başlarına önem taşımaktadırlar; çünkü düşte belirinciye kadar anlamlarını kendi içlerinde saklamaktadırlar. Verdiğimiz örnekte simge bu açıdan bakıldığında hemen hemen bir mesel değeri taşımaktadır: bir şeyi gizlemekte değildir, bir şey öğrenmektedir. Elma sahnesi, cennet sahnesini gölgede bırakarak, açıktan açığa kişisel suça imada bulunmaktadır.

Demek ki, benimsenen görüş açısına göre düş apayrı bir biçimde kavranabilir. Sorun hangi kavramın daha iyi, ya da daha gerçeğe uygun olduğunu bilmektir. Nasıl olursa olsun, düşün anlamını kavramamız, biz psikiyatrlar için, ner şeyden önce, kuramsal olmıyan, tamamiyle pratik bir gereksinmedir. Hastalarımızı iyi etmek için, etkin bir biçimde onları eğitmemize yarıyacak yolları ele geçirmeğe çalışmak zorundayız. Örneğimizin açıkça gösterdiği gibi, çağrışımlar araştırması, gencin hafiften aldığı nesnelere gözlerini açması için iyi hazırlanmış bir gerçek ortaya koymuştur. Ama bu ihmalciliğin yanında kendini de ihmal ediyordu; çünkü herkes gibi o da bir ahlâk duygusuna ve ahlâksal gereksinmelere sahipti. Bunlara aldırış etmeden yaşamağa çalışırken, eksik, aşırı, uygunsuz bir biçimde yaşıyordu; vücut için, eksik ve sınırlı bir besi almak neyse, psişik yaşam için de aynıdır. Onu eğitmek ve bir kişiliği uyumlu bağımsızlığa doğru götürmek için, içinde tohum gibi kalmış ve bilincinde açılmamış bütün işlevleri sindirmek gerektir. Bu amaçla ve tedavi için düşteki hammaddenin bize sağladığı nesnelerin bilinçdışı görünüşünü dikkate almamız gerekmektedir. Amaççılık kavramının, pratikte bireyin eğitimine ne denli yardım ettiği görülmektedir.

Çağdaş bilimsel zihin nedensellikten doğmuştur. Geçer akçesi nedenlerden sonuçlara giden araştırmalardır. Düş psikolojisinin bilimsel bir açıklaması gerektiğinde, gerekirci Freud'çu düşüncelerin çekici gelmesi bundandır. Ama ben onları kuşkuyla karşılıyorum, çünkü ister istemez eksik kalıyorlar, çünkü ruh nedensel düşüncelere uymamaktadır, bu düşünceler içindeki bütün amaççılığı gölgede bırakmaktadır.

Ancak nedensel ve amaççı kavramlarının elele vermesi -bu kuramsal ve pratik güçlüklerin büyüklüğü yüzünden henüz gerçekleşmemiş bulunmaktadır- düşün yapısını daha iyi anlıyabilmemize götürür.

Şimdi daha özel sorunlara geçelim, her şeyden önce de düşlerin sınıflandırılması sorununa. Pratik veya kuramsal anlamına fazla değer vermek doğru olmaz. Her yıl binbeşyüz, iki bin kadar düş incelerim, bu büyük deney gerçekten bir takım örnek düşler olduğunu göstermiştir bana. Ama bu gibi düşlere pek sık rastlanmaz, üstelik amaççı görüş, bunların değişmez anlamının önemini nedensel bakımdan son derece azaltmaktadır. Düşlerde görülen belli örneklerin ilksel önemi, bunların mitolojik temalarla karşılaştırılabilmesinden ileri gelmektedir. Sayısız mitolojik temalar çoğu kimsenin düşlerinde benzer bir anlam taşıyarak sık sık ortaya çıkmaktadır.

Düş örnekleri ile mitolojik temalar arasında yapılan yaklaştırmalar, Nietzche'nin de düşünmüş olduğu gibi, düş düşün-

cesinden önce filojenetik bir biçimin var olduğunu düşündürtüyor. Bunu, yukarda anlatılan düşe dönerek gösterelim. Anımsanacağı gibi, elma sahnesi tipik bir biçimde cinsel suçluluk duygusunu simgeliyor. Soyut düşünce «Böyle hareket ederek kötü yapıyorum» diye ifade olunmaktaydı. Düşün böyle soyut ve mantıkî biçimde kendini hiç bir zaman ifade etmeyip daima mesel ve allegori kullanması kayda değer. Bu özellik, aynı zamanda ilkellerin dillerinde de görülür; süslü ifadeleri bizi hep şaşırtır. Eski çağların edebiyatlarında, örneğin Kitab-ı Mukaddes'in mesellerinde, bugün soyut bir dille anlatılan, o zamanlar mecazi imgelerle dile getirilirdi. Platon'un zihni kadar felsefî bir zihin bile, bazı temel düşünceleri simgeyle dile getirmekten çekinmemiştir.

Bedenimiz, filojenetik gelişimin izlerini taşımaktadır; insan zihni de aynı durumdadır. Böylece düşlerimizin allegorik dilinde eski çağlardan kalma kalıntılar bulunabilir.

Örneğimizdeki elmanın koparılması ayrıca bir çok düşte türlü biçimlerde beliren tipik düş örneklerindendir. Aynı zamanda yalnızca Kitab-ı Mukaddes'teki hikâye değil, bütün çağlardan ve yerlerden gelen sayısız mitos ve efsanelerde de rastladığımız pek iyi bilinen mitolojik bir temadır. Her birimizde her zaman, yeniden doğabilen, bağımsız, evrensel olarak insansı imgelerden birini oluşturmaktadır. Düş psikolojisini böylece genel karşılaştırmalı anatomi sayesinde tanımışsak, insan ruhunun gelişmesini ve yapısını da bu şekilde tanıyacağımızı umabiliriz.

Demek ki düş simgesel bir dil ile, yani imgeli ve duyulu resimlerle, geri itilip unutularak bilinçdışı edilmiş olan düşünce, yargı, kavram, buyruk, eğilim v.b. vermektedir. Bilinçdışının faaliyetinden çıkan düş, orada uyuklıyan bütün nesneleri değil, yalnızca çağrışım yoluyla o anlık durumuna bağlı olarak gerçekleşen, billurlaşan ve kendini seçime tâbi tutan bazı nesneleri canlandırmaktadır. Bu, pratik bakımdan, pek önemlidir. Bir düşü doğru olarak yorumlamak istersek, ona tekabül eden bilinçli durumu çok iyi bilmemiz gerekir; düş bize bilinçdışı ve tamamlayıcı yüzünü açığa çıkarmaktadır, yani o anlık bilinçli durum sayesinde, bilinçdışında kümelenmiş verileri içermektedir.

Bilinçli veriler bilinmezse düşü yeterli bir biçimde yorumlamak olanaksızlaşır; tabiî tesadüfî başarılar dışta kalmak üzere.

Günün birinde bana bir bey muayeneye gelmişti. Kendisi bilimlere karşı merakı olduğunu, aynı zamanda edebî bakımdan psikanaliz sorunlarıyla da ilgilendiğini açıkladı. Bir şeyciği olmadığını, yalnızca psikolojiye karşı duyduğu bir ilginin onu bana getirdiğini söyledi; ayrıca durumunun iyi olduğunu, bol boş zamanı olduğunu ve türlü şeylere merakı olduğunu da ekledi. Analizimin ve kuramımın sırlarını ona anlatmam için benimle tanışmak üzere geldiğini söyledi. Ayrıca benim «deliler» ile uğraşmağa alışık olduğumdan, kendisi gibi normal bir insan huzuruma çıktığı için de özür diledi. Kendisine bir randevu verebilmem için bir kaç gün önce mektup yazmış bulunuyordu. Konuşma sırasında çabucak düş konusuna geçtik, dün gece düş görüp görmediğini sordum. Gördüğünü söyleyip şunu anlattı: «Çıplak duvarlı bir odadayım, biri, hemşireye benzer biri, karşılıyor beni; bir masaya oturmam için zorluyor, masanın üstünde içmem gereken bir kefir şişesi var. Doktor Jung'a gitmek istiyordum, ama hemşire vakti olmadığını söylüyor.»

Düşün açık konusu, düşünülen doktor ziyaretinin henüz anlıyamadığımız bir biçimde bilinçdışını mevzi almağa sürüklediğini gösteriyor. Çağrışımlar şunlar:

«Çıplak duvarlar»: — «Bir hükümet binasındaki buz gibi bir bekleme salonuna benziyen bir şey; hastane girişi. Hasta olarak hastanede hiç yatmadım.»

«Hemşire»: — «Tiksinçti, şaşıydı. Bir iskambil falcısını anımsatıyor bana; geleceğimi söylemesi için gitmiştim ona. Bir hastalık sırasında rahibenin biri hemşirelik yapmıştı.»

«Kefir şişesi»: — «Kefirden tiksiniyorum. Yutamıyorum. Karım durmadan içiyor da, ona bu yüzden takılıyorum, çünkü insanın sağlığını koruması için daima bir şey yapması gerektiğine inanıyor. Bir süre sanatoryumda kaldığım geldi aklıma, sinirlerim yorgun düşmüştü; orada kefir içmek zorunda kalmıştım.»

Sözünü keserek, o günden beri sinirlerinde bir bozukluk olup olmadığını sordum; patavatsızca bir soruydu. Önce soruyu duymamazlıktan gelmeğe çalıştı, ama sonunda, nevrozunun hiç geçmediğini, aslında karısının ne zamandır beni gelip görmesi için kendisini dürttüğünü açıklamak zorunda kaldı. «Bununla birlikte, diye ekledi, öyle tedavi gerektirecek bir şeyim yok.» Ne de olsa «kaçık» değilmiş, bense aklını oynatmışları tedavi ediyormuşum. Onu ilgilendiren yalnızca psikolojik kuramlarımı bilmekti.

Bu veriler, muayeneye gelenin, durumu ne yöne doğru saptırdığını gösteriyor. Muayenehaneme filozof ve psikolog olarak girmek ve nevrozunun varlığını arka plana atmak işine geliyordu. Bununla birlikte, düş bunu hiç de hoş olmıyan bir biçimde kendisine anımsatıyor ve açık sözlü olmasına zorluyor. Kadehini dibine kadar içmesi gerekiyor. Düşün kendisine dediği gibi, bana gelmeden önce, ilkin bir tedaviye tâbi tutulması gerekmektedir, yani benimle kuramsal bir tartışmaya girişmesi.

Düş durumu düzeltmektedir. Bölümü olanı ona eklemekte, böylece hastanın genel durumunu iyiye götürmektedir. Tedavimizde düşün analizi bu yüzden gerekir. Bana kalırsa bütün düşlerin bilincin verileriyle tamamlayıcı bağları vardır, ama hepsinde bu dengeleyici işlev örneğimizdeki kadar açıkça görünmiyebilir. Düş bütün geri itilmiş, unutulmuş nesneleri bir araya getirerek, bireyin, kendisini yönetmesine yardım etse de, dengeleyici kapsamı bizim için yine karmaşık durumdadır, çünkü insan ruhunun yapısı ve gereksinmeleri üstündeki bilgimiz pek eksiktir. Oldukça uzak psişik dengelemeler vardır. Bu durumda, insanın belli bir çapta, bütün insanlığın ve tarihinin temsilcisi olduğunu unutmıyalım. İnsanlık tarihinde genellikle olağan olan nesne belli bir ölçüde bireyde de belirebilir. Birey, bazı koşullar altında, insanlığa acı çektirmiş olan gereksinmeleri duyar. Bu bakımdan dinsel dengelemelerin düşlerde büyük rol oynamasında şaşılacak yan yok. Bunun, çağımızda özel bir şiddetle belirmesi, dünya görüşümüzün içkin gerçekçiliğinin doğal sonucudur.

Düşlerin dengeleyici kapsamı kavramı ne yeni bir buluştur, ne de gerçek amacı gizli olan bir yorumun yapay bir ürünüdür. Bunu Daniel'in Kehanetleri'nin dördüncü bölümündeki, herkesçe bilinen bir düşün tarihsel örneğini vererek gösterelim: Nabukadnazar, iktidarının en yüksek noktasındayken, kendinin anlattığına göre, şu düşü görmüştür :

9. Yatağımda gördüğüm, zihnimin canlı hayalleri şunlardır.

10. Bakıp dururken, bir de ne göreyim, alabildiğine göğe yükselen bir ağaç.

11. Bu ağaç büyümüştü, kocaman olmuştu, yeryüzünün dört bir yanından bu ağacın uçları görülebiliyordu.

12. Güzel yaprakları vardı, meyveleri boldu; herkes için yetecek besi vardı; kır hayvanları gölgesinde barınıyordu, gök

kuşları dallarında yaşıyorlardı, her bir canlı varlık ondan alıyordu besisini.

13. Yatağımda gördüğüm, zihnimin canlı hayallerinde, bekçilerden biri, bir aziz, göklerden indi.

14. Yüksek sesle bağırıp şöyle dedi: ağacı devirin ve dalları kesin, yapraklarını sarsın, meyveler dağılsın; hayvanlar altından kaçıp gitsin, dalların arasındaki kuşlar da!

15. Ama köklerinin bulunduğu gövdeyi yerde bırakın, onu demir ve tunçtan zincirlerle tarlaların otları arasına bağlayın. Gökten inen çiğ ile ıslansın, hayvanlar gibi, o da yerin otunu paylaşsın!

16. İnsan yüreği çıkarılıp alınacak ondan, yerine bir hayvan yüreği verilecek; üstünden yedi zaman geçecek.

Düşün ikinci bölümünde ağaç kişileşmekte, öyle ki büyük ağacın düş gören ağaç olduğu açıkça belirmektedir. Daniel düşünü zaten böyle yorumlamakta. Herhangi bir anlaşmazlık olmaksızın büyüklük duygusunun bir dengeleme denemesini ifade etmektedir, bu büyüklük duygusu, metinlerden anlaşıldığına göre, gerçekten bir akıl bozukluğuna dönüşmüştür. Düş olgularında bir dengeleme süreci gören bu kavram, bence genellikle biyolojik olguların niteliğine tekabül etmektedir: Freud'cu kuramlarda, uykunun korunmasıyla ilgili bir dengeleyici role atıfta bulunduğunda, buna benzer bir eğilim vardır. Freud'un da göstermiş olduğu gibi, düş göreni düşünden edebilecek olan, bazı duyusal uyarmaların, kılık değiştirip yeni biçimlere girerek, uyum isteğine dalkavukluk etmek ve tedirgin olmama niyetini pekiştirmek için özel niteliklerin belirdiği sayısız düşler vardır. Aynı şekilde, Freud'un da göstermiş olduğu gibi, sık görülebilen bazı düşlerde, güçlü afektif tepkileri açığa çıkarabilen kişisel tasvirlerin belirmesi gibi, psişe-içi tedirgin edici uyarmalar aşırı afektif boşalmaları önlemek için tasvirlerin şiddetini yeterince gölgede bırakan bir düş metni içinde kılık değiştirmiş, üstü kaplanmıştır.

Ama bu, uykuyu en çok tedirgin eden düşlerin bu düşler olduğunu görmemize engel olmamalıdır; öyle düşler vardır ki -sanıldığından da çoktur bunlar- dramatik yapıları, sanki mantıken, zorlu afektif bir durum yaratır; bu en zorlu durum, düşte öyle mükemmel bir biçimde gerçekleştirilmektedir ki, uyuyan bir de bakar, dizginleri zorla elinden alınmış duygularla uyandırılır. Freud, bu düşleri, sansürün çetin heyecanı geri itmeyi başaramadığını söyliyerek açıklamaktadır. Bu yorumun, durumu

açıkladığını sanmıyorum. Can sıkıcı olayları ve gündüzki kaygıları ele alıp, münasebetsizce işleyen düşleri herkes bilir. Düşün işlevi olarak uykunun korunması ve afektlerin dizgin altında tutulmasından söz edilemez burada bence. Bu gibi düşlerde, bu işlev kabul edilecek olursa, olayların gerçek durumu kökten değişir. Bir takım cinsel, geri itilmiş hayalî taşmaların, düşün açık imgelerinde belirdiği zaman da geçerlidir bu.

Böylece düşlerde dileklerin gerçekleştirilmesi ve uykunun korunması işlevini temel olarak tanıyan Freudçu kavramın pek dar olduğunu, dengeleyici biyolojik bir işlev temel düşüncesinin hatırda tutulması gerektiğini düşündüm. Bu işlev, uykuya oranla ancak ikinci derecede dengeleyici bir rol oynar. Düşler onların doğuşunu gören bilinçli durumun dengelemeleri gibi davranmaktadır. Uykuyu, bu durumun etkisine karşı otomatik olarak büyük çapta korurlar; ama işlevleri gerektirdiğinde ve karşı ağırlığı sağlıyan kapsamları, akışı durdurmak için yeterli bir şiddete erişti mi, kesmeyi de bilirler. Dengeleyici bilinçdışı bir unsur, bilincin yönelmesi için hayatî önemi olduğunda, şiddetle büyür. Bilinçli davranış tekelciliğinde ne kadar aşırı giderse ve böylece en uygun hayatî olanaklardan uzaklaşırsa, çelişkenlik bakımından zengin, ama bireyin kendinin psikolojik ayarlaması için iyi düşünülmüş bir denge rolü olan, canlı ve etkileyici düşler o kadar çok görülür. Vücut bir yaraya, bir enfeksiyona, veya normal bir yaşayış biçimine nasıl tepki gösterirse, psişik işlevler de bozucu ve tehlikeli kargaşalıklara uygun savunma yollarıyla tepki gösterir. Düş, bence, bu uygun tepkilerdendir, bilince bilinçli durumun verileri tarafından bilinçdışında kümelenmiş unsurlar getirir. Bu bilinçdışı unsurlar içinde silinme ile bilinçeşiği altına düşen, ama uyku sırasında belirecek güce sahip olan bütün çağrışımlar görülebilir. Düşün ve imgelerinin uygunluğu, tabii ilk bakışta görülememektedir; düşün açık kapsamının analizi, gizli kapsamının dengeleyici unsurlarını açığa çıkarmak için gereklidir. Vücut savunması tepkilerinin çoğu, belirsiz olup bir bakıma dolaylıdır; sıhhî rollerini gün ışığına çıkarmak için derin bilgiler ve dikkatli araştırmalar gerekmiştir. Mikrop kapmış bir yaranın irinlenmesini, ateş yapmasını anımsıyalım.

Dengeleyici psişik olgular, hemen hemen her zaman, temelde bireysel olduğundan, bu durum dengeleyici niteliklerini belirtmek için karşılaşılan güçlükleri çok artırmaktadır. Acemi birinin zihni çabuk karışır. Dengeleme kuramına göre yaşama

karşı aşırı derecede kötümser bir kimsenin, rahat, iyimser düşler görmesi beklenir. Bu ancak, o kimse bu tür teşviklere karşı duyarlıysa gerçekleşebilir. Ama yaradılışı başkaldırır türdense düşleri bilincin öğüttüğünden daha kara şeyler öğütür. Similia similibus curantur (benzer benzerine koşar) ilkesine uyarlar.

Düş dengelemesini yöneten yasaları bulmak, görülüyor ki kolay değil. Denge öz bakımından, bireyin bütün yapısına yakından bağlıdır. Deneyle bazı temel ilkeler bulunabilirse de, olası dengelemeler sayısızdır, ardı arkası kesilecek gibi değildir.

Denge kuramını ileri sürerken, bu kuramın düşü doğrulayacak biricik nesne olduğunu, ya da düş dünyasının bütün olgularını tamamiyle hesaba kattığını iddia ettiğim yok. Düş son derece karmaşık ve derin bir şeydir. Bütün bilinçli olguları, hiç bir ayırım uygulamadan, istek veya içgüdülerin tatmini gibi gören bir kuram ileri sürmek tehlikelidir; düş olguları böyle basit görüşlü bir açıklamaya gelecek gibi de değildir pek. Aynı biçimde, bilinçli nesnelere oranla yalnızca dengeleyici rollerini açığa çıkaran bir düş olguları kavramıyla da sınırlanamayız. Kamu oyunun, bilince, bireyin varoluşu yüzünden, bilinçdışına verdiği önemden bambaşka bir önem verdiği doğrudur. Ama bu sık görülen düşüncenin, kuşkusuz yeniden gözden geçirilmesi gerektir; çünkü deneyimiz zenginleştikçe, bilinçdışının işlevinin, psişenin yaşamında, bizim belli belirsiz görebildiğimiz bir önemi olduğu konusundaki güvenimiz artmaktadır. İşte bilinçdışının ruhun bilinçli yaşamı üstündeki etkilerini, gittikçe derinine inerek inceleyen analitik yoldur - bu etkilerin varlığı ve anlamı şimdiye kadar gözden kaçmış bulunuyordu. Uzun bir deney ve sayısız incelemelerden doğan benim kanıma göre, zihnin genel faaliyeti ile psişenin verimliliği, bilincin olduğu kadar, bilinçdışının da ürünüdür. Bu görüş doğruysa bilince nazaran dengeleyici ve göresel olan yalnızca bilinçdışı işlev değil, aynı zamanda âni olarak kümelenmiş olan bilinçdışı maddeye bağlı bilinçtir de. Böylece, bilinç kendi başına bir amaç ve niyete doğru yönelme ayrıcalığına sahip değildir; bilinçdışı da bazı koşullar altında, aynı biçimde belli bir amaca doğru bir yön almağa eğilimlidir.

Bu durumda, düşün dolaysız bir pozitif düşünce değeri olabilir, ya da mütekabil bilinçli taslaklara üstün hayati önemi olan güdümlü bir tasvir değeri olabilir. Bana göre gerçek olan bu olanak kamu oyuyla uyuşmaktadır, çünkü bütün ulusların ve çağların boş inançları düşte gelecekteki gerçekleri açıklıyan bir kehanet görmektedirler. Bütün evrene yayılmış olan tasvir-

ler konusundaki abartma ve bağnazlık bir yana, daima gerçek yanları vardır. Maeder düşün ilerisiyle ilgili, amaçlı faaliyeti üstünde çok durmuştur; bu faaliyet, taslaklar kurup durarak, çatışmaların ve sorunların çözümünü göstermeğe çalışan, bilinçdışı olan uygun bir işlev biçiminde belirir.

Bugün ilerici işlevini, dengeleyici işlevinden ayırmamız gerekir. Dengeleyici işlev, bilinçdışını, bilince bağlı görmekte, ve ona, uyanıkken, geri itilmişlik yüzünden, ya da yalnızca kendiliklerinden bilince kadar gelecek enerji bulamadığı için bilinç eşiğine varmamış olan bütün unsurları eklemektedir. Bu dengeleme, psişik organizmanın pek uygun bir biçimde kendi kendini ayarlayışını göstermektedir.

İlerici işlev de, tersine, bilinçdışında, gelecekteki bilinçli faaliyetten doğan bir bekleyiş durumunda belirmektedir; ilkel bir taslak, genel çizgileri olan bir şema, uygulanacak bir plan projesi gibi ortaya çıkmaktadır. Simgesel kapsamı gerektiğinde bir çatışmanın çözümünü içerir. Maeder bunu oldukça aydınlığa çıkarmıştır. Bu türlü ilerisi ile ilgili düşlerin gerçekliği yadsınamıyacak niteliktedir. Bunlarda tanrısal bir kehanet aramak doğru olmaz, çünkü herhangi bir tıbbî veya meteorolojik tahmin değerindedir. Ancak olanakların önceden bir düzene sokulmasının sonucudur, olaylar gerçekten tahmin olduğu biçimde yer alabileceği gibi, olmayabilir de, ya da bazı bakımlardan gerçekleşebilir. Ancak en ufak ayrıntılarına kadar uyarsa, tanrısal bir kehanetten söz edilebilir. Düşün gelecekle ilgili işlevinin tahminleri, bilinçli tahminlerden açıktan açığa üstündür; bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü düş, bilinçeşiği altında unsurların, gölgede bırakılmış olmaları yüzünden, bilinçten kaçan bütün duyguların ve bütün düşüncelerin karıştırılmasından ileri gelmiştir. Ayrıca düş, bilinçli yaşamı etkin bir biçimde etkiliyemiyecek bir duruma gelmiş olan bilinçdışı anıların izlerini de taşır. Düş, böylece çoğu zaman, tahmin bakımından bilinçten çok daha elverişli bir durumdadır.

Gelecek ile ilgili işlev bence düşün temel bir niteliğidir; ancak buna aşırı değer verilmesi doğru olmaz; yoksa düş bir tür ruh pompası gibi bir nesne olur ve üstün bilgeliğe sahip olduğundan, varoluşu şaşmaz yollara sokabilir. Düşleri inceleyen ve yorumluyan kimse için düşün psikolojik önemini umursamamak nasıl tehlikeliyse, bilinçdışının gerçek yaşam için geçerliliğini abartmak da tehlikelidir. Ne olursa olsun, edinmiş olduğumuz tecrübe bilincin önemine eşit bir önemi olduğunu dü-

şünmemiz için yetkili kılıyor bizi. Bilinçdışının aştığı bilinçli davranışlar yok değildir kuşkusuz, yani bireyliğin bütününün yapısına uymayan öyle bilinçli davranışlar vardır ki, aynı anda kümelenmiş bilinçdışı davranış, çok daha yüksek bir ifade sağlar. Ama buna sık rastlanmaz; çoğu zaman düş bilinçli yaşamı ancak bazı parçaların yardımıyla genişletebilir; bu durumda, bilinçli davranış, bir yandan gerçeğe nerdeyse yeterli derecede uymuşken, öte yandan kişinin temel niteliğini şöyle böyle tatmin eder. Bu durumda bilinçli durumu ihmal ederek, düşçe sağlanan bilinçdışı perspektifi oldukça tekelci bir davranışla göz önüne getirmek büyük beceriksizlik olur, biricik sonucu da bilinçli faaliyeti bozmak ve yıkmak olur. Açıktan açığa yetersiz ve eksik bilinçli bir davranış karşısında ancak, bilinçdışına üstün bir geçerlilik tanıyabiliriz. Böyle bir değer biçme araştırmasının ince bir sorun ortaya çıkardığı ölçülere dayanmaktadır. Yalnızca kollektif bir görüş açısından bakarak bilinçli bir davranışın değerini değerlendiremiyeceğimiz açıktır. Bu, söz konusu olan bireyliğin derin bir incelemesini gerektirir ve ancak bireysel karakterin çok iyi tanınması sayesinde bilinçli davranışın ne denli yeterli olduğunu belirliyebiliriz. Bireysel karakterin tanınması üstünde duruyorsam, kollektif görüş açısının gerektirdiği şeyleri tamamiyle ihmal ediyorum demek değildir. Bilindiği gibi birey kollektif bağları tarafından şartlandığı kadar, kendi öz bireyliği tarafından da şartlanmaktadır. Bilinçli davranış, aşağı yukarı yeterliyse, düşün tamamiyle dengeleyici bir anlamı olacaktır. Normal koşullar altında, normal bir yaşam süren normal insan için, kuralın kuşkusuz bu olması gerekir. Bu bir ifade sağlamaktadır; psişik organizmanın kendi kendini ayarlaması için büyük önemi olan dengeleyici bir işlev vermektedir düşe.

Bir kimse kuraldan ayrılırsa ve bilinçli davranışı -bu davranış ister nesnel, ister öznel olsun- gittikçe uymıyacak bir biçim alırsa, genellikle tamamiyle dengeleyici olan, bilinçdışının işlevi önem kazanmakta ve bilinçli davranışa, Maeder'in göstermiş olduğu gibi, eski akışına açıkça yeğlenebilecek apayrı bir akış sağlıyabilecek yönetici gelecekle ilgili bir işlev seviyesine çıkarmaktadır. Bu düzen içinde Nabukadnazar'ınkine benzer düşler olacaktır. Düşlerin kendi öz değerlerinin gerisinde kalmış kimseler tarafından görüldüğü açıktır. Bu gibi eksiklerin sık görüldüğü de bellidir. Bu yüzden düşü gelecekle ilgili anlamı bakımından ele almak çoğu zaman yerinde olur.

Şimdi sorunun savsanamıyacak başka bir yüzünü ele ala-

lım. Dış ortama uydurulmuş bilinçli davranışının kişisel karakteriyle uyuşmadığı sayısız insan vardır. Bilinçli davranışı ve kendini uydurma çabası bireysel kaynakları aşan kimselerdir bunlar; olduklarından daha iyi, daha değerli gözükürler. Bu iç faaliyet artığı yalnızca bireysel melekeler sayesinde hiç bir zaman beslenmemektedir tabii, kollektif telkinin dinamik kaynaklarıdır büyük çapta onu besliyen. Bu gibi kimseler, yaradılışlarına uyan bir düzeyin üstüne, örneğin ortak bir idealin etkinliği, ortak bir yararın ışıldaması, ya da toplumun kör desteği sayesinde erişip, sımsıkı sarılırlar. İşte, dış durumlarının düzeyinde değillerdir, bütün bu durumlarda bilinçdışının, indirgeyici bir işlevin olumsuz ve dengeleyici rolü oynaması bu yüzdendir. Bu koşullar altında indirgeme, ya da bir değer düşürme, bireyin kendi kendini ayarlaması bakımından bir denge sağlamaktadır, bu indirgeme gelecekle ilgili bir nitelikte olabilir (Nabukadnazar'ın düşü gibi). «Gelecekle ilgili» derken kurucu, ilkel ve sentetik bir nesnenin imgesi uyanmaktadır. Bu indirgeyici düşler «gelecekle ilgili» kavramını, bu gibi uyarmalarda kesinlikle ayırmamızı zorunlu kılıyor, çünkü sonuç olarak bunlar ilkel, kurucu veya sentetiktir; oysa indirgeyici düş, tersine, ayırıcıdır, birliği bozar, değerini düşürür, hatta yıkar, azaltır. Bir indirgeme unsurunun sindirilmesi, ille de bütün bireyi bozacak demek değildir; tersine, kişiliğin bütününe değil de, yalnızca davranışına saldıran bu sindirimin çoğu zaman pek iyi sonuçları olur. Ama bu ikinci derecedeki etkinlik, özünde indirgeyici ve gerici olan, «gelecekle ilgili» denmemesi daha uygun olan, düşün niteliğini hiç bir biçimde değiştirmemektedir. Anlam açıklığı bakımından bu düşlere indirgeyici düşler, işlevine de bilinçdışının indirgeyici işlevi demek -aslında söz konusu olan hep dengeleyici aynı işlev de olsa- doğru olur. Bilinçdışında, bilinçli yaşamı nüansla, zenginliğiyle karşılaştırılabilecek türlü görünüşlerle karşılaşmağa alışalım. Bilinçli yaşam kadar o da görünüşlerini ve işlevlerini değiştirecektir, bilinçdışının niteliği üstünde canlı bir fikir sahibi olmak bu yüzden pek ince bir iştir.

Bilinçdışının indirgeyici işlevine ilk ışık tutan Freud'un araştırmalarıdır; Freud'cu yorumlama, temelde, genellikle çocukluktaki cinsiyete kişisel geri itilmiş nesnelerin kökünе inmekle yetinmektedir. Sonradan yapılan araştırmalar, eski unsurlara, yani bilinçdışının içinde uyuyan filojenetik, tarihsel ve bireyüstü işlevsel kalıntılara dikkati çekmiştir. Bugün düşük indirgeyici işlevinin, çocuksu ve geri itilmiş cinsel istekler (Freud),

çocuksu iktidar istemi (Adler) ile eski çağlara ait ve ortak içgüdü, düşünce ve duygu kalıntılarından oluşmuş malzemeyi şimdileştirdiğini söyliyebiliriz. Kullanılmaz bir durumda bulunan bu gibi unsurların yeniden canlandırılması, aşırı bir kibiri yok etmek, bireye insan hiçliğinin boşgururunu anımsatarak onu fizyolojik ve tarihsel şartlanmasına götürmek söz konusu olduğunda son derece etkin olmaktadır. Sahte bir büyüklük ve önem serabı, indirgeyici bir düşün esin veren temasıyla yitip gitmektedir; düş bilinçli davranışı amansızca eleştirmektedir, bütün aşağılık ve zayıf hareketlerin tam bir kaydı ile nitelenen bunaltıcı ezici nesneleri açığa çıkarmaktadır. Bu nitelikteki bir düşe gelecekle ilgili demek olanaksızdır, çünkü her şey son kertesine kadar geriye bakmaktadır ve insanı uzun süredir yok edildiği sanılan bir geçmişe götürmektedir. Bu durum, düşün kapsamının, bilincin olgularına nazaran dengeleyici bir niteliğe sahip olmasını önlememektedir; çünkü indirgeyici eğilim, gerektiğinde bireyin kendisini uydurmasında büyük rol oynıyabilir. Düş kapsamının indirgeyici bir niteliği olması da doğrudur. Hastaların düş metniyle bilinçli durum arasındaki bağın kendiliklerinden farkına vardıklarına sık rastlanır; bu sezginin onlarda uyandırdığı duygulara göre, düşte gerçekle ilgili, indirgeyici veya dengeleyici bir kapsam görürler. Bununla birlikte, her zaman rastlanmaz buna, genellikle, analitik bir tedavinin başlangıcında hastanın yenemediği bir eğilimi olduğunu da belirtmemiz gerek, bu eğilim, özelliklerinin analitik incelemesinin sonuçlarını, o âna kadar kendinin olan marazî (yani yanlış) görme biçimiyle kavrama inadıdır.

Bu vakalar doktor tarafından destek gerektirir, doktor hastasını düşün doğru olarak anlaşılmasının olanaklı yapıldığı bir aşamaya doğru götürür.

Bu karmaşıklık, doktorun, hastanın bilinçli psikolojisi konusundaki düşüne büyük önem vermektedir. Düşlerin analizinin yalnızca ustalığı öğrenilmiş bir yöntemin pratik uygulaması olduğu sanılmamalıdır; analitik kavramların bütününü çok iyi bulmak ve kendini analiz ettirdikten sonra nüfuz edebilecek bir duruma gelmek gerektir. Analistin yapabileceği en büyük yanlışlık, analiz ettiği kimsenin kendi psikolojisine benzer bir psikolojisi olduğunu sanmasıdır. Bu yansıtma tesadüfen bir keresinde doğru olmuş olsa bile, çoğu zaman sırf bir yansıtma olarak kalacaktır. Bilinçdışı ne varsa, bu durumda, yansıtılmış durumdadır; bu yüzden, bilinçdışı yansıtmaların muhakemesinin parlaklı-

ğını değiştirmemesi için, analistin hiç olmazsa kendi bilinçdışındaki belli başlı nesnelerinin bilincine varmış olması gerekir. Üçüncü kişilerin düşlerini analiz edenlerin psişik olguların basit bir kuramı olmadığını, niteliğini, nedenlerini ve amaçlarını gösteren basit bir kuram bulunmadığını hiç bir zaman gözden kaçırmamaları gerekir. Böylece görüyoruz ki, genel bir muhakeme ölçüsü elde yoktur. Bilinçli olgular olduğu gibi, bilinçdışı olgular da olduğunu biliyoruz, cinsel, sezgisel, zihinsel, ahlâksal, estetik, dinsel, irtiyadî v.b. olgular da var. Ama bunların nitelikleri üstünde hiç bir kesin bilgimiz yok. Belli bir noktadan çıkarak ve kesinlikle belirtilmiş bir açı içinde psişenin incelenmesinin tabii değerli ayrıntılar sağladığını biliyoruz, ama bunlar tümdengelim yöntemlerinin kullanılmasını haklı çıkaracak bir kurama götürmüyor kişiyi. Nitelik bakımından kapsamını sınırlıyarak aynı anda düş imgelerini iyice saptanmış gerçeklerle uyumlu bir biçimde yorumlamayı olanaklı yapacak bilinçdışı kuramlarımız da yok. Cinsiyet ve iktidar istemi varsayımları, değerleri olan görüş biçimleridir, ama yazık ki insan ruhunun zenginliğini göz önüne getirmemektedir. Bu çapta bir kuram olsaydı elimizde, yöntemin uygulanmasıyla, zenaatkârlıkla yetinirdik; bu durumda listesi yapılmış nesnelere tekabül eden işaretleri çözmek yeterdi, semiyoloji (işaretler bilimi) kurallarını ezbere bilmek yeterdi. Bilinçli durumun doğru olarak değerinin biçilmesi, omurilikten su almak kadar boştur. Ama çağımızın, kafası fazla yorulmuş uzmanları için çetin olan şey, ruhun tâ baştan, kendisini yalnızca bir tek yönünden görmeğe çalışan, öteki yönlerini dikkate almıyan, her türlü yöntemden kaçmasıdır.

Şimdiki durumda bilinçdışının nesneleri konusunda pek az şey biliyoruz: bu nesneler, bilince oranla bilinçeşiği altında olup, tamamlayıcıdırlar, yani aslında göreseldirler. Düş böylece bilinçli durumun işlevine göre anlaşılacaktır.

İndirgeyici gelecekle ilgili, kısacası denkleştirici düşler olası anlamların bolluğunu tüketmekten uzaktır. Yalnızca 'tepkisel düş' denebilecek olan bir tür düş vardır. Bu başlık altında, bütünüyle bilinçli yaşamın kuvvetli afektif bir hikâyesinin yeniden canlandırılması gibi görünen bütün düşleri toplayabiliriz. Bu düşlerin analizi, bu yaşantıların düşte tam bir kopyası olan derin unsurları çabuk açığa çıkarır. Bundan, yaşanmış maceraların, beklenen cephelerinden başka, kişiden kaçmış bulunan ve düşte yeniden canlanmasına neden ola simgesel ve vahi niteliğinde bir yanı olduğu çıkıyor. Bu düşlerin yeri burası

değil. Burada nesnel olayların, yalnızca psişik olmıyan yanlarının aynı zamanda sinir sisteminde bir bere ile nitelendiği, psişik bir travmatizm yaratmış olan düşlerin bulunması gerektir. Şiddetli şok vakaları savaşta çok görülmüştür; bu gibi vakalarda travmatizmin oldukça belirleyici bileşkenini oluşturduğu sayısız tepkisel düşlerle karşılaşılabilir.

Travmatik unsurun yavaş yavaş, sık rastlanan bir yeniden harekete getirilme sayesinde bağımsızlığını yitirmesi, böylece psişik hiyerarşide yerini yeniden alması, ruhun topyekun faaliyeti için önemli olabilir; bu düşe, travmatizmin bir tekrarından başka bir şey olmadığı için denkleştirici demek yanlış olur. Düş, psişenin geri kalan bölümünden kendini ayırmış olan bağımsız bir unsuru gerisingeri yerine koyuyor gibi, ama çok geçmeden bunun bilinçli sindirilmesinin, doğurucu sarsıntıyı hiç bir şekilde yatıştırmadığı görülüyor. Düş 'canlandırmaları'na eskisi gibi devam ediyor; travmatik unsur bağımsızlaşmış olduğundan, travmatik bir kışkırtma sönünceye kadar kendi başına faaliyetine devam ediyor. Önceden ne olduğunun bilinçli olarak 'farkına varış' bir işe yaramıyor.

Pratikte bir düş travmatizm sonucu mudur, yoksa travma yaratıcı bir durumu simgesel olarak mı tekrarlıyor, buna karar vermek kolay değildir. Analiz, sorunu kestirip atabilir; travma yaratıcı sahnenin doğru yorumlanması tekrarına hemen ara vermekteyken, tepkisel bir yeniden canlanma bunun hiç etkisi altında kalmamaktadır.

Marazî fiziksel durumlar, örneğin düşün gidişini güçlü olarak etkiliyen sancılar sırasında aynı tepkisel düşlerle karşılaşmamız doğal bir şey. Bence bedensel kışkırtmalar, ancak istisnai olarak belirleyici bir önem kazanır. Genellikle, düşün kaynağı olan bilinçdışı unsurun simgesel ifadesi içine sokulmuşlardır: yani ifade araçları olarak kullanılmaktadırlar. Yadsınamıyacak fiziksel bir hastalıkla, belli bir psişik sorun arasında bedensel rahatsızlığın, psişik durumun mimikli ifadesi gibi göründüğü halde düşlerin simgesel, içtenlikli ve tuhaf bir karışım göstermesi de sık görülen şeylerdendir. Esrarla dolu bu alanda uzun uzun durmak değil amacım, yalnızca tam olsun diye bu özellikten söz ettim burada. Bununla birlikte, bana öyle geliyor ki, psişik rahatsızlıklarla, fiziksel rahatsızlıklar arasında, önemi genellikle küçümsenen bazı karşılıklı bağlar var; öte yandan, bu önem fiziksel rahatsızlıkta, psişik rahatsızlığın ifadesinden başka bir şey görmek istemiyen Christian Science (Hıristiyan Bili-

mi) mezhebi izleyicileri gibi kimselerin toplulukları var. Burada bundan söz etmenin nedeni düşlerin, bedenle ruhun işlevsel işbirliği sorunu üstüne son derece ilginç ışık tutmasıdır.

İster istemez, öte yandan, telepatik olgunun düşü etkiliyebileceğini de düşünmek zorundayız. Bugün, bu olgunun, gerçekliğinden kuşkulanamayız artık. Buna tanıklık eden verileri incelemeğe yanaşmadan varlığını yadsımamız tabii pek basit; ama bu dikkate alınmağa değmiyecek, bilimsel olmıyan bir davranıştır. Telepatik olguların da düşler üstünde aynı derecede bir etkide bulunduğunu defalarca gözlemledim; tâ eski zamanlardan beri atalarımız buna tanık olmuştur. Bazı kimseler, bu bakımdan özellikle alıcı durumdadırlar ve sık sık telepatik özelliği belli düşler görmektedirler. Telepatik olgunun gerçekliğini tanımak, 'uzaktan etkileme'nin niteliği üstündeki kuramsal kavramları kayıtsız şartsız tanımak demek değildir. Olgunun varolduğu açıktır, ama kuramı bence pek karmaşık olacak. Her neyse, uyuşan çağrışım ve paralel psişik olaylar olanağını dikkate almak gerekir; bunlar, gösterilmiş olduğu gibi, özellikle ailenin içinde büyük rol oynarlar, aile içindeki varoluşları benzeşir. Aynı zamanda kriptomnezileri de dikkate almak gerekir. Flournoy tarafından belirtilmiş olan bu unsur, gerekince, en şaşırtıcı ve düzensiz olgulara neden olabilir. Bilinçeşiği altı veriler düşte görüldüğünden kriptomnezinin egemen bir biçimde orada kendini belirtmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Bir çok telepatik düşleri incelemek fırsatını buldum. Bunların bazılarının telepatik anlamı analiz sırasında belli verilerden çıkıyordu, bu bakımdan düşün kişinin âni durumuyla uyuşan bir anlamı vardı. Analizin, düşün telepatik olduğunu herhangi bir şekilde belirttiği yoktu. Telepatik kapsamının analiz sırasında toplanan çağrışımlar içinde (yani düşün gizli nesnelerinde) kesinlikle bulunduğu bir düşle karşılaşmadım. Daima düşün açık biçimindeydi.

Telepatik düşler edebiyatında, içinde özellikle afektif olan bir olayın zaman ve mekân içinde «telepatik» bir şekilde beklendiği düşler vardır: demek ki olayın bir bakıma insanı bir yankılanması (örneğin bir ölüm) durumu olduğu düşlerdir bunlar; buysa önsezgiyi, ya da uzaktan algılamayı açıklar, ya da hiç olmazsa anlamağa yardım eder. İncelemem için bana anlatılan telepatik düşler büyük çapta bu tiptendi. Öte yandan az sayıda bazıları düşün açık kapsamıyla belirmiştir, burada telepatik saptama, tanınmıyan herhangi bir kimsenin yüzü, bir yerde gelişigüzel koşullar altında möblelerin dizilmesi, bayağı bir mektubun gelişi gibi hiç ilgisi olmıyan nesnelere bağlanmıştı. Burada ilginin yokluğundan söz ederken, ne her zamanki soruşturma ile, ne analiz ile, önemi, telepatik olguyu «haklı çıkaracak» bir unsura rastlamadığımı ifade etmek istiyorum. Bu gibi durumlarda insan yukardaki vakalardakinden daha çok, iddia olunan tesadüfü düşünmeğe eğiliyor. Yazık ki varsayımsal bu tesadüfler her defasında ayıp örten bir üstlük gibi geliyor. Son derece tuhaf rastlantıların varlığını yadsımak kimsenin aklından geçmez, ama olasılık hesapları bunların dönüşlerini göstermektedir ki, bu da iddia olunan bu rastlantıların niteliğini önceden pek kestiremiyor. Bunları yöneten kuralların normal üstü olduğunu hiç bir zaman ileri sürdüğüm yok. Yalnızca bunların bizim konuşmayı yeni öğrenen bilgimizce çözümlenemiyeceğini söylüyorum. Böylece, bu denli tartışılan telepatik kapsamın, sağ duyunun bütün tahminlerine meydan okuyacak bir gerçeklik niteliği vardır. Bu olgular üstünde, hiç bir kuramsal kavrama bağlanmadan, bunun gerçekliğini tanımanın ve üstünde durmanın iyi olacağına inanıyorum. Düş araştırmaları için bu düşünceler bir zenginlik ifade eder. Düşün öz itibariyle yalnızca bir isteğin gerçekleştirilmesi olduğunu söyliyen herkesçe bilinen Freud'çu düşünceye karşılık, ben, dostum ve birlikte çalıştığım meslekdaşım A. Maeder ile düşün bilinçdışının şimdiki durumunun kendiliğinden ve simgesel olarak kendi kendini temsil etmesi olduğunu iddia etmekteyiz. Bu kavram Silberer'inkine benzemektedir.

Kavramımız ilk bakışta düşün anlamı üstüne her şeyi ifade etmekten bilerek kaçınmasıyla Freud'çu formüle karşı gelmektedir. Yalnızca düşün bilinçdışı kapsamın simgesel canlandırması olduğunu ileri sürmektedir. Bu nesnelerin daima gerçekleştirilmiş dilekler olup olmadığını bilmek konusu üstünde tartışmamaktadır. Maeder'in özellikle yapmış olduğu en son araştırmaların gösterdiğine göre, düşlerin cinsel dili, daima somut bir kabulün anlaşmazlığına tâbi olmadığını açıkça göstermiştir; bu cinsel dil eski zamanlardan kalma bir dil olup, en dolaysız benzetmelerle doludur, ama bu yüzden her defasında faal bir cinsel imâ ile birleşir demek değildir. Bu yüzden başka nesnelere simgesel derken, düşün cinsel dilini somut anlamında düşünmek doğru değildir. Düş dilinin cinsel ifadeleri, son derece karmaşık nesnelerin simgeleri gibi kavranır kavranmaz, düşün niteliğinin daha başka türlü derin bir kavramı çıkıyor ortaya. Maeder, Freud tarafından verilen pratik bir örnek sayesinde bunu çok

iyi çizmiştir. Düşün cinsel dilinde sırf somutluğunu görmede inat edildi mi, ister istemez dolaysız, dış ve somut çözümlerde olduğu yerde sayıyor insan, ya da, ya uygun bir katlanışa, ya da her zamanki tembellik ve korkaklıktan doğan mütekabil hareketsizliğe bağlanılıyor. Ama burada ne bir sorunun zihinde farkına varılması denen bir şey, ne de ona karşı bir tutum oluşması söz konusudur. Tersine somutçu anlaşmazlığın dolayısıyla terki hemencecik buna götürür. Bu, görmüş olduğumuz gibi, bilinçdışı cinsel dilin harfi harfine kabulü ve düşteki kimselerle gerçekteki kimseler arasındaki bir yaklaştırma yüzünden olmaktadır. Dünyanın, gördüğümüz gibi olduğunu tahmin ediyoruz tabii, yine aynı hafiflikle, insanların onları sandığımız gibi olduğunu farzediyoruz; bu, tasvir ile gerçeğin tam niteliğini bize gösterecek olan her türlü fiziğin yokluğunda olmaktadır. Duyu algılamalarına nazaran bundaki büyük yanlışlık olanağının çok daha olası niteliğine rağmen, hiç utanmadan, genellikle de hiç düşünmeden kendi öz psikolojimizi başkasına yansıtmaktayız. Herkes, böylece sırf bu türlü yansıtmalara dayanan, oldukça hayalî bir ilişkiler bütünü yaratıyor kendine. Nevroz hastalarında, olmıyacak yansıtmaların insan ilişkileri için biricik olabilecek yolları oluşturduğu sık görülen vakalar vardır. Aslında yansıtmam sayesinde gördüğüm bir kimse, bir imge'dir, ya da bir imge veya simge taşıyıcısıdır. Bilinçdışımızın bütün nesnelerini çevremize yansıtıp durmaktayız. Kendi yansıtmalarımızı nesnelerin bazı özelliklerinde ayırt edebildiğimiz zaman ancak bunların gerçek niteliklerini ayırabilmeyi başarıyoruz. Nesnede algılanan filan niteliğin yansıtıcı kaynağının farkında değilsek, bu şaşırtıcı niteliğin gerçek aitliğine, incelemeksizin inanmak zorunda kalıyoruz. Bütün insansı ilişkilerimiz bu gibi yansıtmalarla kaynaşıyor: Kendi kendine itiraf edemediği kusurlarını hep başkasında görür insan. Kişisel polemikler bunun göze çarpıcı örneklerini göstermektedir. Kendine istisnaî hâkim olamıyan kimse, bu yansıtmaların üstüne çıkamıyacaktır. Bilinçdışı nesnelerin yansıması normal doğal bir veridir. Oldukça ilkel olan kimsede bu, Lévy-Bruhl'ün yerinde olarak 'özdeşlik', ya da 'mistik katılım' dediği, nesne ile olan karakteristik kaynaşmayı yaratır. Böylece âdet olandan ileri gidip kendi kendinin bilincine varmamış her normal çağdaş kişi, çevresine bilinçdışı bir yansıtmalar sistemiyle bağlıdır. Bu ilişkileri, «büyüsel», ya da «mistik-buyruksal» görünüşlerini belirten baskı niteliği, «her şey iyi gittiği» süre bilinçdışında kalır. Ama bir paranoia doğmaya görsün,

bütün bu yansıtmadan çıkan bilinçdışı karşılıklı bağlar saplantılar halinde dışa vurur; bu düşünceler genellikle bilinçdışı malzemelerle beslenir; oysa bunlar normal durumdayken zaten bilinçdışında vardır. Böylece 'élan vital' (yaşamsal atılım) gibi, libido da bu yansıtmaları güzel ve yararlı köprüler gibi kullanabilir, bireyle dünyayı birbirine bağlıyan bu yansıtmaları, yaşam için olumlu kolaylıkları sağlamaktadır. Ama libido başka bir yol seçince, önceki yansıtmalar, şimdiliğini yitirmiş nesnelerin gerçek kuruluşunu etkinlikle önliyerek aşılması güç engeller gibi hareket eder. O sırada karakteristik bir olgu çıkar ortaya : libidosunu ondan kurtarmak için, kişi elinden geldiği kadar, önceden tapılan nesnelerin değerini düşürmeğe ve onları horgörmeğe çalışır. Ama önceki özdeşlik, öznel nesnelerin yansıması üstüne dayandığından, tam ve bütün bir ayrılık ancak kişi nesne tarafından taşınan imge'yi bütün anlamıyla yeniden kavradığı zaman yer alabilir. Bu zilyede dönüş, ancak o yansıtılmış bilinçdışının nesnelerinin bilincine vardığında yer alır, yani söz konusu olan nesnenin «simgesel değerini» bilinçli bir biçimde tanıdığı zaman.

Sözünü ettiğimiz yansıtmalara sık rastlanır; yansıtmalı niteliklerinin sistematik bir biçimde tanımama kadar yoğun bir şeydir bu. Bön sağduyunun bu olaylar karşısında cânı gönülden her şeyden önce düşte görülen Bay X'in gerçekteki Bay X olduğunu farzetmesi, insanı ister istemez hayrete düşürüyor. Bu basit yandaşçılık, eleştirici zihin olmayışıyla uyuşmaktadır; bir şeyin aslı ile, onu kişinin kendinde canlandırması arasında hiç bir ayrılık görülmemektedir. Şöyle bir eleştirici gözle bakıldığında -bunu kimse yadsıyamaz- düşteki imgenin gösterir gibi olduğu nesne ile tamamiyle dıştan ve pek ince bir bağı olduğu görülür. Gerçekte bu imge psişik unsurlardan meydana gelmiş bir komplekstir, bu kompleks tabii bazı dış etkiler sayesinde kişinin tâ kendi içinde biçim bulmuştur; bu kompleks sonradan, bireyin kendi için pek karakteristik, öznel etkenlere ayrılmıştır, ama çoğu zaman, temsil olunan gerçek nesne ile hiç bir ilgisi yoktur. Başkalarını daima kendimizi anladığımız gibi, ya da hiç olmazsa kendimizi anlamağa çalıştığımız gibi anlarız. Kendimizde anlamadığımızı başkalarında anlamamaktayız; aynı durum bunun tersi için de geçerlidir. Böylece sayısız nedenlerden dolayı kendimizde taşıdığımız başkasının imgesi genellikle büyük çapta özneldir. Bilindiği gibi çok yakından tanıma bile, başkasını tam değeriyle ölçmeyi ifade etmez.

Freud'çu ekolün yaptığı gibi, kişi düşün bazı açık nesnelerini «uygunsuz» ve «simgesel» bulmağa ve düşte görülen bir çan kulesinin erkeklik uzvunu ifade ettiğini buyurmağa kalkıştı mı, biz de düşün çoğu zaman yalnızca cinsiyeti ifade etmeden «cinsiyetten» söz ettiğini söylememiz için biraz daha ileriye gitmemiz yeter. Freud'çu ekol, haklı olarak, düşün babayı ifade etmek için Tanrıdan söz ettiğini ileri sürmekte nasıl çekinmiyorsa, biz de düşgörenin çoğu zaman babadan söz ettiğini, ama aslında kendini imâ ettiğini söylüyoruz. İmgelerimiz ruhumuzun ayrılmaz bölümleridir, düşümüz tesadüfen bazı tasvirleri kopya ettiği zaman, bu tasvirler her şeyden önce kendimizin tasvirleridir; bunlar öznel unsurlar olup, düşte dış etkenler yüzünden değil, ruhumuzun en ince hareketleri yüzünden filan falan biçimde bir araya gelip, falan filan anlamı ifade eder. Bütün bu oluş aslında özneldir, düş de düşgörenin aynı anda hem sahne, hem oyuncu, hem suflör, hem yazar, hem de eleştirici olduğu tiyatrodur.

Bu denli basit bu gerçek, özne aşamasında yorum ifadesiyle belirttiğim düş anlamı kavramının temelini oluşturmaktadır. Adının da belirttiği gibi, bu yorum, düşteki bütün figürlerde düşgörenin kişiliğinin, kişileştirilmiş özelliklerini görmektedir. Bu kavram bir çok direnmelerle karşılaşmıştır. Bazılarının muhakemesi, sözünü etmiş olduğumuz her zamanki normal zihniyetin bön öncülerine dayanmaktadır; bazı muhakemeler ise özne aşaması mı, nesne aşaması mı, hangisinin daha önemli olduğunu bilmek gibi bir ilke sorunundan çıkmaktadır. Gerçekte «öznenin aşaması»nın kuramsal gerçeğe benzerliği bana saldırılamaz gibi geliyor. İkinci soru bence çok çetin, çünkü nesnenin bendeki imgesi hem öznel olarak işlenmiş hem de nesnel olarak şartlanmıştır. Böylece imgeyi kendimde yeniden canlandırırken, bu, hem öznel, hem de nesnel, çifte bir şartlanmaya tâbi tutulmuş oluyor. Bu gibi durumlarda üstün gelen ve başlıca zihinde tutulması gereken yönün hangisi olduğunu -tabii burada ister istemez bir üstünlük söz konusudur- bulmak için imgenin öznel anlamına mı, nesnel anlamına mı uygun olarak canlandırılması gerektiğini araştırmak gerekir. Gerçekle yakından bağlı olduğum, aramızda yaşamsal bağların bulunduğu bir kimseyi düşümde görecek olursam, nesne aşamasında yorum tabii daha yakındır. Oysa afektif bir durumda, gerçekte bana uzak ve ilgisiz bir kimse gördüğüm zaman özne aşamasında yorum bana daha uygun gibi gelmektedir. Bununla birlikte, ilgi-

siz kimse aslında yoğun afektif bağlarla bağlı bulunduğum başka bir kimseyi anımsatabilir bana, buna sık rastlanır. Eskiden, ilgisiz duran kişinin başkasının yerine geçmesi, berikine bağlı sıkılganlığı ortadan kaldırmak içindir diye düşünülüyordu. Bu durumda, doğanın izlediği yolun bilgelikle izlenilip, şöyle denilmesini öğütlerim: açıkça afektif olan anılar düşte yerini ilgisiz Bay X'e vermiştir, bu da düşün yorumunun özne aşamasında olmasını gerektirir. Yer değiştirme düşün bir işidir, bu hoş olmıyan bir anının geri itilmesiyle eşdeğerdedir; ama bu anı, bu denli kolay bir biçimde ortadan kaldırılmasına bırakıyorsa demek ki önplanı kaplıyacak bir öneme sahip değildir. Yer değiştirmesi, bu afektin etkilediği nesneye karşı bağımsız olarak bende olduğunu, ve bu anlamda kişidışı olabildiğini göstermektedir. Böylece afektimin dışında durup, onu yenebilirim. Düşte yer alan kişilikten çıkışı sırf bir geri itiş gibi ele almak, kişisel afektif biniştirmeğe düşmek olur. İlgisiz kimsenin nahoş kimsenin yerine geçmesinin afektimin bir kişilikten çıkışına eşit olduğunu düşünmek daha doğru olur. Böylece, afektif değer, yani mütekabil libido yığını kişi - dışı olmuştur; başka türlü söylemek gerekirse, onu nesnesine bağlıyan kişisel bağdan kurtulmuştur, bu da benim artık önceki gerçek çatışmayı özne aşamasına çıkarmama ve ne dereceye kadar yalnızca beni ilgilendiren öznel bir çatışma olduğunu araştırmama bırakmaktadır. Bunu daha açık olarak göstermek için kısa bir örnek verelim :

Bir zamanlar A. adında bir beyle aramda kişisel ve çetin bir çatışma olmuştu, bu çatışma sırasında başlıca yanlışların karşımdaki tarafından yapıldığına inandırıyordum kendimi. O sırada şu düşü gördüm :

Bir iş için avukata danışıyorum; danışmam için benden 5000 frank istiyor, bu beni şaşırtıyor, kesenkes karşı çıkıyorum.

Avukat kavga ve tartışmalarla geçen öğrencilik yaşamından kalan renksiz, belirsiz bir anı. Avukatın sert davranışı bana A'nın kişiliği ile, sürmekte olan çatışmayı düşündürüyor. Nesne aşamasında kalarak şöyle diyebilirim: avukatın arkasında bay A. pusuya yatmış, demek ki beni sömürmeğe çalışan Bay A.'dır ve haksızdır. Parası kalmamış bir öğrenci o sıralarda kendisine beşbin frank ödünç vermem için rica etmişti. Bay A. darlık içinde olan yoksul, üstelik okumağa yeni başladığından acemi bir öğrenciye sindirilmiş durumda. Böyle bir kimsenin iddialarda bulunması, fikir beyan etmesi ne haddine! İsteğimi yerine getirecek olan şey budur: rakibim «tatlılıkla» değeri düşü-

rülüp, «ıskartaya çıkarılacak», benim rahatım da korunmuş olacaktır. Aslında hiç beklenmedik bir şey oldu, bu düşün sonu beni uyandırdı ve avukatın kötü niyetli iddiaları konusunda öfkelenip uyandım. İsteğimin gerçekleşmesi beni yatıştırmamış oluyordu.

Şimdi özne aşamasına geçelim; bu durumda şöyle diyorum: avukatın arkasında bütün şu nahoş A. olayı var. Ama düşümün öğrencilik yaşamım sırasında belli belirsiz gördüğüm şu soluk hukukçu siluetini bulup ortaya çıkarması ilginç. Avukat ile ilgili şu çağrışımlarım oluyor: kavgalı tartışmalar, önemsiz şeyler üstünde uzun uzun tartışmak, haklı çıkma inadı, daima haklı olma inadı - inatçı ve dik kafalı olarak çoğu zaman haklı haksız tezimi savunduğum, hiç olmazsa bir üstünlük görüntüsü kazanmak için bir haklılık ileri sürdüğüm öğrencilik yaşamının anılarını anımsatıyor bana. Bütün bunlar bay A. ile olan çatışmamda belli bir rol oynamışlardır; bunu açıkça duyuyorum.

Böylece demek oluyor ki, ben kendim, yani şimdiki gerçeğime henüz yetmiyen, o zamanki gibi düşünce yürüten ben'imin bir unsuru bana hükmetmeğe, kendi lehine beni sömürmeğe ve şantaj olarak libidonun yasal bir yığınını eline geçirmeğe çalışmaktadır. Bay A. ile olan uyuşmazlık sonsuzlaşırsa, benim düşünce yürüten ben'im «haklı bir tatmin» elde etmeden pes demeği reddetmektedir. Özne aşaması bizi anlam yüklü bir kavrama doğru dürterken, nesne aşamasındaki yorum verimsiz kalıyordu, çünkü düşlerin isteklerimizi gerçekleştirdiği hayalî doğrulama bana önemli gelmemektedir.

Böyle bir durumda, özne aşamasındaki yorum, ne denli ışık tutucu olursa olsun, hayatî önemi olan bir ilişkinin söz konusu olduğu başka bir çatışmada tamamiyle değersiz değildir. Bu durumlarda düşteki kişiliği, kişiye ya da gerçek nesneye yormak gerekir. Uygulanacak ölçüler, bir transfer sorununun rol oynadığı durumlar dışta kalmak üzere bilinçli verilerden çıkar. Doktoru arasıra onun dışında kurtuluşun ve gerçeğin bulunmadığı bir 'deus ex machina' gibi gösteren muhakeme yanlışlarını, transfer kolaylıkla tayin eder. Doktorun hastası için ne olduğu bunda belirir. Doktorun, bu gibi durumlarda vicdanına dayanarak ve tam bir bağımsızlık içinde hastası için ne derece gerçek bir sorun oluşturduğuna karar vermesi gerektir. Nesne aşaması yorum için yeknesak ve verimsiz bir duruma gelince doktorun kişiliğinde hastanın bilinçdışı ve yansıtılmış nesnelerinin simgesini görmek zamanıdır. Analist, kendini bu çalış-

maya vermezse iki olasılık karşısında kalır: onu çocuksu dileklere götürerek transferi değerinden düşürerek yok etmek, ya da tersine, transferi harfi harfine kabul edip (hastanın çoğu zaman bilinçdışı direnmelerine rağmen) arzularına kendini feda etmek, Bu ikinci olasılık her iki eş için ağır zararlar verir, en ağır zararı da genellikle doktor çeker. Eğer, tersine, yorum için, hastanın kişisel denkleminin bir unsuru, bir çarpanı gibi doktorun kişiliği kavranabilirse, özne aşamasına çıkarılabilirse, transfer sırasında yansıtılmış bütün öznel nesneler, nesne aşamasındaki kaçınılmaz kaderi değerden düşmek iken, ilk baştaki değerleriyle hastaya dönebilir.

Analiz uzmanı olmıyan okuyucu özne ve nesne aşamasındaki bu konu dışı nesneleri yeterince takdir etmiyecektir. Ama düşün ortaya çıkardığı sorunlarda ne kadar derine gidilirse, pratiğimin ve tedavimin teknik görüş noktalarını bir yana atmak o kadar az olanaklı olur. Doktorun bu alanda ilerliyebilmesi için, daima çetin bir vakadan çıkan ve daima, eylem araçlarını mükemmelleştirmeyi düşündürten, böylelikle bu durumlarda dahi yardım edebilmek için zalim ve önüne geçilmez baskı gerekmiştir. Her zamanki zihniyetimizin temellerini sarsan kavramlara eklendiği için, hastalarımızın günlük tedavisinin güçlüklerine borçluyuz. Bir imgenin öznelliğinden söz etmek açık bir şeydir. Yine de bu beyanın, bazı deneycilerin kulaklarını tırmalıyan bilmem nasıl bir felsefiliği vardır. Bu, yukarda da göstermiş olduğumuz gibi, imge ile nesneyi aynı gören düşüncesiz bir bekleyişten oluşmaktadır. Bu denli dolaysız bir varsayımın uğrayacağı her bozukluk kişiyi sinirlendirir. Aynı nedenden dolayı bir «özne aşaması» düşüncesi pek benimsenmemektedir, çünkü aynı zamanda bilincin kapsamıyla mütekabil nesnelerin benzerliğini ileri süren safdil postulayı da altüst etmektedir. Zihniyetimizin cephelerinden biri, savaş zamanındaki olayların da pek iyi gösterdiği gibi aşırı bir bönlükle rakibimiz üstündeki muhakemelerde görülmektedir, bizden çıkan bu muhakemeler bir çeşit terse çevrilme ile kendi ihmalimizin ölçüsünü göstermekte ve açığa vurmaktadır; kişi kendi kendine itiraf edemediği eksikliklerini rakibine yormaktadır. Kişi kendi gözündeki çöpü görmez, hep başkalarında arar; eleştirilen, mahkum edilen hep başkasıdır; kişi hep onu eğitmeğe ve düzene sokmağa çalışır. Burada örnek vermek gerekmez; basında bol bol rastlanmaktadır. Genellikle yer alan bu şey herkeste biraz olsun vardır. Zihniyetimiz, henüz alabildiğine ilkel durumdadır, nesneyle başlangıcındaki özdeşliğin-

den ancak bazı seyrek işlevlerde ve iyice sınırlanmış bazı alanlarda kurtulabilmiştir. İlkel kişi, kendinin asgari bilincine nesneyle azami bir giriftlik ekler, nesne onun üstünde baskı yapıcı büyüsünü uygulayabilir. Bütün büyü ve bütün ilkel din, nesneden çıkan ve başlangıcını ancak bilinçdışı kapsamın nesneye yansıtılmasında aramamız gereken bu etkiler ve büyüsel olan üstüne dayanmaktadır. Binlerce yıl boyunca kendinin bilinci başlangıçtaki özdeşlik durumundan yavaş yavaş kurtulmuştur; özne ile nesne arasındaki gittikçe gelişen ayrılığa paralel olarak gelişmiştir. Bu ayrılışma geçmişte yanlışlıkla nesneye atfolunan bazı niteliklerin aslında özneden çıktığı izlenimini yaratmıştır. Romalılar kırmızı papağan olukları, ya da timsah totemine ait bulundukları konusundaki inançları bırakmışlar, ama sözün büyüsel gücüne inanmağa devam etmişlerdir. Bu bakımdan kesin adımın atılabilmesi için «Aydınlıklar Çağı» olan XVIII. yüzyıla kadar beklemek gerekmiştir. Şimdiki bilgime tekabül eden kendimize hâkim olamadığımız herkesçe bilinmektedir. Bir hiç yüzünden kan beynimize çıktığında öfkemizin etkeninin aslında o önemsiz şey veya katlanılması güç falan kimse olmadığının farkında olmak iyi olur. Böylece, bu gibi şeylere, bizi çığırımızdan çıkaran, hattâ uykusuzluk veya mide ağrısı veren bir kuvvet atfetmekteyiz. Çekinmeden, uyanmadan, bu insanı çığırından çıkaran nesneye, bu arada bozukluk yaratan etkene yansıtılmış bulunan, kendimizin bilinçdışı bölümüne sövmekteyiz. Öfkemiz bu yansıtma sayesinde oluşabilmektedir.

Bu gibi yansıtmalar sayısızdır. Bunların bazıları uygun olup, iki kıyı arasında libido'nun geçişini kolaylaştırır; bazılarıysa, büyük engeller oluşturmamasına karşın uygunsuzdur, çünkü kötülüğe neden olan yansıtmalar genellikle içten ilişki çerçevesinin dışında yer almaktadır. Bununla birlikte nevroz hastası bir istisnadır; bilerek veya bilmiyerek çevresiyle öyle yoğun ilişkiler kurabilir ki, kötü yansıtmaların en yakın nesnelerde yuvalanmasını önleyemez, bu da tabii bir sürü çatışmalara neden olabilir. Bu, normal insanın hiç bir zaman yapamadığı bir şeyi ilkel yansıtmalarının alabildiğine yoğun olarak farkına varması için sıkıştırır. Normal insan da aynı yansıtmalarda bulunur tabii, ama onda daha iyi dağıtılmıştır bu yansıtmalar; uygun yansıtmalar nesnesi yakındadır; kötüleri ise daha uzaktadır. İlkelde de durum aynıdır: yabancı, onun için düşman ve kötü kelimeleriyle eşdeğerdedir. Bizde Orta Çağın sonuna kadar «yabancı» anlamına gelen 'Fremde' (yabancı) «Elend» (sefalet) ke-

limesiyle eşanlamlıydı. (...) Savaş psikolojisi bu özellikleri pek iyi belirtmiştir; bizim kendi ulusumuzun yaptığı her şey iyidir, öteki uluslarınkiler kötüdür. Bütün namussuzlukların merkezi hep düşman hattının kilometrelerce gerisinde bulunur. Bu ilkel psikoloji, aynı zamanda herkesi kapsar; ezelden beri bilinçdışı olan bu yansıtmaların bilince getirilmesi için yapılan her girişimin faal bir nefretle karşılanması bu yüzdendir. Hemcinslerimizle olan ilişkileri iyiye götürmekten zevk duyacağımız tabiidir, ama umutlarımızı gerçekleştirmeleri koşuluyla, yani yansıtmalarımızın uysal taşıyıcıları olarak davranırlarsa. Bununla birlikte, bu yansıtmalar, bilince getirildiği takdirde, yeni doğacak güçlükler başka insanlarla olan ilişkileri engelleyebilir; çünkü bu aşk ve nefret dalgalarının sayesinde serbestliğe kavuştuğu hayallerimizin köprüsünü yıkmak demektir, başkalarını 'iyiye götürme', 'kalkındırma' gibi kuşku konusu olan devrimci erdemlerimize kolayca çare sağlayan o hayal köprüsünü yıkmak demektir. Gittikçe artan bu ilişki güçlükleri, kendi üstüne eğilmiş olan kişinin içinde yeni olumsuz yansımaların bilincine doğru götüren bir libido yığılması sağlamaktadır. Kişi artık ağır bir görev karşısındadır. Başkasından çekinmeden beklenen ve bütün bir yaşam boyunca karşısında hayrete düşülmüş bütün düzenbazlık ve iğrençliklerin bunda payı yok mudur? Bu tutumda sinirlendirici bir yan vardır. Bütün insanlar bu vicdan incelemesine kendini tâbi tutacak olaydı yaşam biraz daha katlanılır olurdu, bu da -ciddî olarak- ona kişinin kendisini tâbi kılmada yoğun bir nefret duymasını engellemezdi. Bunu başkaları yapacak olaydı, insan için ne büyük avuntu olurdu! Ama kişi olarak buna kalkışmak düşüncesi bile insana katlanılamazmış gibi geliyor! Bununla birlikte, nevroz hastası, nevrozunun dürtüsü altında, bu ilerlemeyi yapmak zorunda; psişik tedirginlikleri, tersine, toplumsal veya siyasal aşamada, örneğin savaş biçiminde, kollektif psikolojik belirtiler gibi canlı bir biçimde, somut olarak belirecek olan normal insanda durum böyle değildir. Her suç kendisinden bilinen, bütün büyük günahları üstüne alan bir düşmanın gerçekten varoluşu bilinç için ne büyük avuntudur! Tedirginliklerin kışkırtıcısını âleme rezil etmek ne büyük tatmindir! Artık kimin sorumlu olduğunu yüksek sesle ilân edebiliriz, bu, felâketin dıştaki kaynağını gösterir ve kişisel davranışı her türlü kuşkudan korur. Özne aşaması kavramının kişisel çetin sonuçları kişi tarafından kendi kendine canlandırıldı mı, bir karşı çıkma uyanıyor insanın zihninde; başkalarında suçla-

nan bütün bu üzücü özellikler bizde de bulunabilir mi ve bize özgü bir şey olabilir mi? Böyle olsaydı, büyük ahlâkçılar, ileri görüşlü eğitimciler ve insanlığın iyilik yapıcıları iki hırsız arasında çarmıha gerilen İsa gibi en kötü seçilenler olurdu. İyi ile kötünün ara ortaklığı, daha genel olarak da iki antitetik eğilimi bir çift halinde kaynaştıran ve «uç noktaları birleştiren» ilişkiler üstünde söylenecek çok şey olurdu; ama bu bizi konumuzdan alabildiğine uzaklaştırırdı.

Tabii özne mertebesindeki yorumda aşırı gitmek olmaz; bütün bunlarda ilintiyi biraz daha sıkı ve eleştirici gözle değerlendirmek gerekir. Bir kimsenin veya kişinin gözüne çarpan nesne, kişiye özgü veya nesnenin niteliğinde olan gerçek bir özellik olabilir. Ama izlenim ne kadar öznel ise, algılanan niteliğin bir yansımadan çıkma olasılığı da o kadar fazladır. Zaten nesnenin içinde varolan gerçek niteliği -onsuz yüklü olduğu yansıma bayağı olanaksızlaşırdı- bu niteliğin seçici libido yatırımının sahip olduğu anlamdan ayırmak gerekir. Psikolojik bir nitelik en ufak izini bile belli etmediği, bir nesneye yansıtılmış olabilir (örneğin büyüsel erdemlerin cansız nesnelere yansıtılması gibi). Ama normal olarak yansıtılan karakter özellikleri ile davranış değişikliklerinde durum başkadır. Bu gibi durumlarda, belli bir yakınlıkla yansıtma için nesnenin bir seçim fırsatı sağlaması sık görülür, yansıma nerdeyse kışkırtılmış durumdadır. Psişik bir nitelik, özellikle bilinçdışı olarak zaten ona sahip olan bir kimse tarafından yansıtılan nitelik, alıcısı olan «nesne - kişi»nin bilincinden ve araştırmasından kaçtığı zaman bir «karşı - yansıtma» doğurur. Böylece başlangıçtaki transfer ona -doktor olduğundan- bilinçli olmamasına rağmen, canlı durumda olan bir takım nitelikler verdiği zaman analist bir transfere, karşı - transfer ile tepki gösterir. Karşı transferin hastanın transferi kadar kesin bir anlamı vardır: bazı bilinçdışı nesnelerin gerçekleşmesi için gereken yakın bağların saptanmasına eğilim gösterir. Ama transfer gibi, karşı - transferin de insanı baskı altında tutan, insana saplantı olan bir yanı vardır; nesne ile, bilinçdışı «nitelik» olan özdeşlikten çıkan bir boyuneğiştir bu, bu tür bilinçdışı bağlar, kişi normal davranışında libidoyu istediği gibi kullanmak istiyorsa, kurnazlık ve baskı sayesinde libidonun kendisinden çekilip alınmasına izin vermiyorsa daima bilinçli itmeler ve dirençler doğurur; kişi, tersine, oldukça edilgen olup, kendini koyuveriyorsa, bunlar bilinçdışı olur. Bu yüzden transfer ve karşı - transfer anormal ve tutarsız ilişkiler doğurmakta, böylelikle

kendi kendilerini yokluğa sürüklemektedirler.

Öyle olabilir ki, bir yansıtmanın alıcısı olan nesne, yansıtılmış niteliğin yalnızca küçük bir parçasını gösterebilir. Yansıtma bu durumda tamamiyle özneldir. Bu durumda nesnenin en küçük bir nüansına aşırı değer verilmektedir.

Ama yansıtma, nesneye gerçekten yaradılışında varolan bir nitelik atfediyorsa, yansıtılan bu nesne, verme imgesinin bir bölümünü oluşturduğu kişide aynı derecede vardır. Nesnenin bu imgesi, nesnenin duygusal algılanmasıyla karıştırılmaması gereken psikolojik bir niceliktir; her türlü algılamaların dışında varolan, ama yine de bu algılamalar sayesinde beslenen bir imgeden ibarettir. Göresel bir bağımsızlığı olan hayatiyeti, nesnenin kendine öz yaşamına tamamiyle uydukça bilinçdışı kalır. İmgenin hayatiyeti ve bağımsızlığı, bunları onun haberi olmadan nesneye yansıtan bilinçten kaçarlar, yani onları nesnenin bağımsızlığıyla karıştırırlar. Ama bu yüzden tabii nesneye, özne tarafından aşırı bir değer verilir, nesnedeki imgenin yansımasına, daha doğrusu a priori olarak postüle edilmiş özdeşlikleri üstüne dayanan ezici bir varoluşluk verilir; dıştaki nesne böylece iç yaşamda yerleşir ve ona katılır; böylece bilinçdışı yoluyla dıştaki bir nesne, özne üstünde dolaysız bir psişik etki gösterebilir; imge ile özdeşliği, onu bir bakıma, öznenin psişik organizmasının dişlileri içine sokmuştur. Bir nesnenin bireylere oranla sahip olabileceği «büyüsel» güç bundan ileri gelmektedir. İlkeller bize canlı örnekler sağlamaktadır; örneğin çocuklarına veya ruhu olduğu sandıkları her şeye karşı, kendi ruhlarına davrandıkları gibi davranırlar. Çocuğun veya nesnenin ruhunu tedirgin etmemek için ellerinden geleni yaparlar. Çocukların ergenlik çağına kadar silik kalmak zorunda olmaları bu yüzdendir.

Yukarda hayatiyet kazanmış ve bağımsız olan imgenin öz varlığı, nesne ile bir tutulduğundan ve kendine öz hayatiyeti sandığımız nesnenin bütününe katıldığından farkına varılmamakta ve bilinçdışı kalmaktadır demiştim. Gerçekte böyle olsaydı, nesnenin ölümünün tuhaf sonuçlar doğurması gerekirdi, nesne öldüğünde tamamiyle yok olmayacak manevî bir yaşamı olacaktı. Bunun böyle olduğunu bilmiyor muyuz? Eşi olan, nesneden kurtulmuş bilinçdışı imge, ölenin ruhu gibi karşımıza çıkmakta ve özne üstünde psişik olaylar gibi kavramak zorunda kalınan «doğaüstü» bir takım etkiler göstermektedir. Öznenin bilinçdışı yansıtmaları, öznenin bazı bilinçdışı değerlerini nesnenin imgesine aşılamış ve imge ile nesneyi aynılaştırmağa yardım et-

miştir. Nesne gerçekte yok olduktan sonra yansıtmalar yaşamaktadır. Bu olgular ilkel ulusların, eski ve yeni uygar devletlerin yaşamında son derece önemli bir rol oynamaktyadır. Bunlar bilinçdışında imgelerin oldukça bağımsız varlığını açıkça göstermektedir. Bunların bilinçdışında olmaları, hiç bir zaman bilinçli bir biçimde nesnelerden ayrılmamış olmalarındandır.

Bireysel bilincin ilerlemesine dayanmıyan insanlık kavramlarında, ne bir ilerleme, ne de bir mükemmelleşme olur: İnsan, nesnelerin dışında görülmüş ve eylemle doğanın karşısında durmuştur. Psikolojik düşünce de yeni yöneliminde kahramanca aynı yoldan gitmek zorundadır. Nesne ile öznel imgenin aynılığı, ezelden beri kendisinde olmasına rağmen nesneye uygun düşmeyen bir önem verir. Çünkü özdeşlik tâ baştan varolan bir olgudur. Ağır sakıncalarının yokolmağa mahkum ettiği bir ilkellik durumu sağlar özneye. Nesnenin değerinin dumura uğraması, öznenin gelişimini engellemeğe özellikle eğilimli olan durumlardan birini göstermektedir. Hemen hemen «büyüsel» bir etkisi olan bir nesnenin uyandırdığı büyü, öznel bilinci, bu nesnenin yönüne doğru yöneltir, başlıca koşulunun imge ile nesnenin karşı karşıya gelmesinde olması gereken her türlü bireysel ayrılım girişimine karşı gelir. Dıştan gelen etkenler gelişigüzel «büyüsel» bir biçimde öznel psişik ekonomiye karıştığı süre, bireysel ayrılımın genel çizgisi nasıl korunabilir? Anlamlarındaki aşırılığı nesnelere bahşeden imgelerin büzülmesi kendi öz gelişimi için son derece gereksindiği bölünmüş enerji kütlesini özneye geri verir.

Çağdaş insana düşünün imgelerini özne aşamasında anlamasını önermek, bir ilkele fetişlerini ve atasal figürlerini ateşe atarak, «iyileştirici kudretlerin» manevi bir özü olduğunu ve alevlere atılan nesnelerden uzakta insanın ruhu içinde uyuduklarını anlatmağa çalışmak gibi bir şeydir. İlkel kişi bu denli zındıkça bir kavram karşısında haklı olarak tiksinti duyar; onun gibi çağdaş insan da ezelden beri kutsal bir duruma gelmiş olan imge ile nesnenin aynılığını ihmalci bir davranışla kestirip atma düşüncesi karşısında üzüntü ve açığa vurulmayan bir korkudan oluşmuş bir irkilme duymaktadır. Böyle bir ayrılmanın bizim psikolojimiz için önceden hesaplanamıyacak sonuçları olacağını da itiraf etmek zorundayız; suçlayacağımız, sorumlu tutacağımız, doğru yola götüreceğimiz, düzelteceğimiz, cezalandıracağımız kimse kalmıyacaktır. Tersine, her şeyde insan önce kendinden başlamalıdır işe, başkalarından beklediğimizi kendimizden, yalnızca kendimizden beklemeliyiz. Bu altüstlükler, düşün imgelerinin özne aşaması üstündeki kavramının, ilgisiz bırakacak türden olmadığını gösteriyor.

Manevî bakımdan olan bu güçlüklerden başka zihinsel nitelikte güçlükler de vardır. Bu özne aşaması kavramının bir sorun ortaya koyduğunu söyliyerek bana karşı çıkanlar oldu; ilkenin uygulanması çok geçmeden dünya kavramlarının sınırlarına götürmektedir ki, bu yüzden bilim iddiasında bulunamaz. Psikolojiyi felsefeyle komşu yapmanın da şaşılacak bir şey olduğunu sanmıyorum, çünkü bütün felsefenin temeli olan düşünce eylemi doğrudan doğruya psikolojik ile ilgili psişik bir faaliyet değil midir? Psikolojinin, ruhu bütün genişliğiyle kapsaması gerekir, içine felsefeyi de, ilahiyatı da, ve daha bir çok şeyi alır. Sayısız felsefeler, çeşitli dinler karşısında, gerçeğin ya da yanlışlığın en ulu örneği olan insan ruhunun değişmez verileri dikilmiyor mu?

Her şeyden önce pratik gereksinmelerle uğraşan psikolojimiz, ortaya çıkardığı bazı sorunların ikide birde yerleşmiş ön yargılara takıldığını görünce alınıp gücenmiyor pek. Dünya kavramları sorunu psikolojik bir sorun ise, felsefe psikoloji ile ister ilgili, ister ilgisiz olsun, ele almamız gerekir. Aynı biçimde dinler sorunu bizim için her şeyden önce psikolojik bir sorundur. Çağdaş tıbbî psikoloji genellikle bu alanlardan ayrılmaktadır; esef edilecek bir eksikliktir bu; psikolojik etkenlere dayanan nevroz hastalarının çoğu zaman başka yerde, klâsik tıbbınkinden üstün tedavi olanakları bulunmaktadır.

Düşlerde, yalnızca çocuksu isteklerin tatmini, ya da sonunda yine çocuksu bir iktidar isteminin tatmini için, kurnazca düzenler bulan kavramlar, düşü çok dar açıdan görmektedir. Düş, psişik ağın bir gözü, bütün psişenin bir bileşkeni gibi ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden düşte, tâ eski çağlardan beri insanlığın yaşamında rol oynamış olan bir çok unsurlarla karşılaşmağa hazırlıklı olmamız gerekir. İnsan yaşamı, özünde filan falan temel bir eğilimle sınırlamamaktadır kendini; tersine, fizik olduğu kadar psişik de olan bir sürü içgüdü, gereksinme, zorunluluk ve şartlanmalardan oluşmaktadır; düş bundan dolayı birlikçiliğe gelmez, böyle bir açıklama, basitliği bakımından ne denli çekici görünürse görünsün, yanlış olduğundan emin olabilirsiniz, çünkü basit bir içgüdüler kuramı ile, esrarı ancak gücüne eşit insan ruhu arasında ortak bir ölçü olabilir mi hiç? Bu aynı zamanda ruhun ifadesi olan düşe de şâmildir. Hakkını birazcık olsun ve-

rebilmek için insan zihninin ve uygarlıkların bilimlerinin türlü bölümlerinde yapılacak dikkatli araştırmaların sağlıyacağı araçlara başvurmamız gerekir. Müstehcen hikâyelerin veya bazı geri itilmiş unsurların doğrulanması değildir düş sorununu çözecek olan, «felsefî» (hattâ 'teolojik') eğilimi var diye çalışmalarıma saldırıldı, rakiplerimin tabiî bilimlerin bazı olgularını kullandıkları gibi, benim de felsefî cephesini ve açıklayıcı gücünü «kullandığım» imâ olundu. Felsefe, tarih, dinler tarihi, doğa bilimleri bana yalnızca psişenin fenomenolojisini ve zincirleme bağlarını göstermeme yarıyor. Kazara bir Tanrı kavramı, ya da enerji kadar metafizik bir kavram kullanıyorsam, kullanmak zorundayım da ondan, çünkü bunlar tâ başlangıçtan beri ruhta önceden varolan niceliklerdir. Ne ahlâk ne Tanrı düşüncesi, ne her hangi bir din insanı gökten düşermiş gibi ele geçirmiş değildir; insan, tersine, bütün bunları tâ başlangıçtan beri içinde taşımaktadır; kendinden çıkarıp, daima yeniden yaratması bundandır. Bu hayaletleri yok etmek için halk yığınlarını bilgisiz bırakma usulüne karşı savaş açmanın yeteceğini düşünmek tamamiyle boş bir düşüncedir. Ahlâk yasası düşüncesi, Tanrı düşüncesi insan ruhunun ilk ve sarsılmaz özündedir. Ne acı alay, ne boş açıklamalar bunu çözümleyemez. Fizikte bir Tanrı kavramını umursamıyabiliriz; psikolojideyse, tersine, tanrı kavramı değişmez bir nicelik olup, («afektler», «içgüdüler», «ana kavramı» v.b. gibi) şeyleri hesaba katmak gerekir. İmge ile nesnesinin başlangıçtaki karıştırılması, «Tanrı» ile «Tanrının İmgesi» arasındaki her türlü ayırımı boğmaktadır, bu yüzden teoloji ile suçlanıyorum, «Tanrı Kavramından» söz edilince, Tanrıdan söz ediliyor sanılıyor. Psikoloji, bir bilim olarak tanrısal imgenin konumunu ele almaz, yalnızca gerçeklere uygun olarak dinsel işlevini, Tanrının imgesini dikkate alması gerekir. Psikoloji, içgüdüyü de aynı biçimde ele alıyor, ama içgüdü aslında nedir, hatta asıl diye bir şey var mıdır? Bununla uğraşmıyor. Derin niteliği ne denli belirsiz ve karanlık olursa olsun, içgüdü deyiminin hangi psikolojik gerçekleri karşıladığını herkes bilir. Aynı biçimde örneğin Tanrı kavramı da belli bir psikolojik gerçekler kompleksine tekabül ediyor, böylece de dikkate alınması gereken belli bir potansiyellik gösteriyor. Her türlü psikolojinin ötesinde bir soru daha var: Tanrının aslında ne olduğu. Bu gibi kanıtları yinelemek zorunda kaldığımıza esef ediyorum.

Düş psikolojisi üstünde edindiğim genel düşüncelerimin özünü vermiş bulunuyorum. Vicdan durumlarını inceleyen tanrıbilim konusuna özel bir şey olan ayrıntıyı bile bile bir yana bırakmış bulunuyorum. Düşleri incelerken bu genelleştirmelerin incelenmesi kişinin kaçınamıyacağı büyük sorunlara getirdi bizi. Düş analizinin amaçları üstünde tabii daha çok söylenecek şey var; ama analitik tedavinin aracını oluşturduğundan tam bir tedavinin genel tanımıyla birlikte yapılırsa ancak yararı olur. Bununla birlikte tedavinin ve niteliğinin ayrıntılı bir anlatımı, sorunun bazı özel cephelerini açığa çıkarmak için bazı hazırlık çalışmaları gerektirir. Derdin bilinen «köklerini» söküp çıkarmak kadar kolay bir şey yoktur, diyen yazarlara rağmen, analitik tedavi sorunu, son derece karmaşıktır. İşi hafiften almağa gelmez. Ciddî ve vicdanlı bilginlere özgü, analizin açığa çıkardığı önemli sorunların derinine inerek incelendiğini görmek isterdim. Üniversite psikolojisinin gerçeğe gözlerini açıp, laboratuar deneyleri yanında gerçek insan ruhuyla ilgilenmesi zamanıdır artık. Psikanalizle ilgilenen veya kavramlarını kullanan öğrenciler profesörleri tarafından engellenmemelidir. «Günlük yaşamdan alınan deneyleri bilimsel olmıyan bir şekilde kullanmak» ile artık suçlanmamalıdır psikolojimiz. Genel psikolojinin düş sorunlarının ciddî bir incelemesinden büyük yarar elde edeceğini biliyorum, düşün bir takım bedensel uyarmaların yankısından başka bir şey olmadığını söyliyen yersiz ve uygunsuz bu önyargıdan kurtulsa bile yeter. Bedenin önemine aşırı değer tanıması, psikiyatride analiz tarafından doğrudan doğruya döllendiği çapta gelişen psikopatolojinin yerinde saymasının başlıca nedenlerinden biridir. «Zihin hastalıkları beyin hastalıklarıdır» dogması 1870'e doğru gelişen maddeciliğin bir kalıntısıdır. Her türlü ilerlemeyi engelliyen tamamiyle yersiz bir önyargı durumunu almıştır. Bütün zihin hastalıkları beyin hastalıklarından başka bir şey olmasa bile, psişik cephelerinin bilimsel incelemesine karşı yine bir şey söylenemez. Bu önyargı, bu yönde yapılan bütün girişimleri gözden düşürmek ve mahkum etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bütün zihin hastalıklarının beyin hastalıkları olduğuna dair bir kanıt henüz ortaya konmuş değildir; hiç bir zaman konacak da değildir; çünkü filan kimse falan biçimde düdüşünüyor, hareket ediyor derken, filan falan albumin'in filan falan hücre dokusunda filan falan değişimlere uğradığını ifade ediyor demek olur. Bu gibi bir varsayım doğrudan doğruya maddeciliğin kutsal kitabına götürür: «insan ne yiyorsa o'dur,» olur. Bu türlü düşünce zihin yaşamını beyin güçlerindeki bir sindirim ve ters sindirim faaliyetine indirme amacındadır, bu sindirim ve

ters sindirim ister istemez daima laboratuardaki sentez ve çözülme gibi görünmektedir; çünkü, yaşam süreçlerini bilmediğimiz düşünce ile işliyemediğimiz sürece, bunları yaşamın yarattığını nasıl gözümüzde canlandırabiliriz? Maddeci kavramın geçerliliğini sağlamak istiyorsak, hücre yaşamını bu biçimde kurmamız gerekir. Ama böyle yaparken, yine de maddecilik aşılmış olur, çünkü yaşam maddenin bir işlevi olarak değil, kendi başına varolan ve güçle maddenin tâbi olacağı varolan bir süreç gibi görünür. Keyfîlik, kanıt yokluğu, sınırlılıktan başka bir şey yaşamı maddeci görüşle görmemizi yetkili kılmıyor. Psikolojiyi de bir beyin çalışmasına indirgeyemeyiz, bu yönde yapılmış bulunan girişimler hep boşa çıkmıştır. Psişik olgu, psişik cephesiyle ele alınmalıdır, organik ve hücresel bir süreç gibi değil, biri hücre süreçlerini vitalist görüşle açıklamağa kalktığında nasıl «metafizik hayaletlerle» karşı çıkılıyorsa, birincisinden daha az olmıyacak şey değilse de fiziksel varsayım da o kadar bilimsellik kazanıyor. Ama maddeci önyargıyla çerçevelemek üstünlüğü var, her saçmalık psişik olandan fizik olana dönüşünce, kutsal, bilimsel olup çıkıyor. Bilimcilerimizin boş ve modası geçmiş bu maddecilik kalıntısından kurtulacağı zaman umarız uzak değildir.

DÜŞÜN BİREY İÇİN ANLAMI

Düş analizinin tedavide kullanılışı hâlâ tartışma konusudur. Düş analizinin nevrozların pratik tedavisi için elzem olduğunu düşünen bir çok doktor vardır; bu yüzden, düşe, bilincinkine eşit, işlevsel, psişik bir önem vermektedirler. Öyle doktorlar da vardır ki, düşlere önemsiz, psişik bir değer vermektedirler. Öyle doktorlar da var ki, düşlere, önemsiz, psişik bir raslantı işi diyerek, hiç bir geçerli yanı olmadığını ileri sürmektedirler. Bilinçdışının, nevrozların oluşumunda önemli bir rolü olduğunu düşünen her kavram, ister istemez, bu bilinçdışının dolaysız dışa vurması olan düşe, önemli, pratik bir anlam tanır. Bilinçdışını yadsıyan, ya da hiç olmazsa oluşumsal etkinliğini her bakımdan yadsıyan karşı kavram, düş analizinin boş olduğunu ileri sürecektir. Bu inceleme pratikle ilgili olduğundan, burada bilinçdışının savunmasına girişecek değilim; ama bilinçdışının kabul edilip edilmediğine göre, düş analizinin durumu da değişir tabii. Bilinçdışı varsayımı olmadan, düş, doğanın bir oyunu, dağınık, saçma bir parçalar yığını, günlük yaşamın çöpleri olur. Böyle olsaydı, düş analizinin pratik kullanılması üzerine tartışmaların anlamı kalmazdı. Önceden bilinçdışını varsaymadan, bu konuyu ele alamayız, çünkü düş analizinin amacı bir zihin oyununa katılmak değil, o âna kadar bilinçdışında olan nesneleri bilince çıkarmak, böylece nevrozun açıklanmasına ve tedavisine yardım etmektir. Bilinçdışı varsayımını kabul etmiyen için düş analizinin kullanılması sorunu diye bir şey yoktur.

Bilinçdışının oluşumsal bir anlamı olduğunu ve düşlerin bilinçdışı psişik faaliyetinin doğrudan doğruya dışa vurması olduğunu varsayacak olursak, onları analiz etmek ve yorumlamak, bilimsel açıdan, kuramsal olarak doğru bir girişim olur. Bu girişim başarı kazanırsa, her türlü beklenen tedavi sonucu dışın-

da, psişik oluşumuna ışık tutulmasını ve yapısının açığa çıkarılmasını ummakta haklı oluruz. Bununla birlikte bilimsel buluşlar, doktor için, tedavi faaliyetine yardımcı, güzel, ama ikinci derecede nesneler olmalıdır; aynı biçimde oluşumsal arka planları kuramsal bakımdan açığa çıkarma olasılığı, bu açığa çıkarıcı ışıkta doktor terapötik bir amaç düşünmedikçe, düş analizinin uygulamasını pek haklı çıkarmaz: çünkü bundan sonra düş analizinin kullanılması tıbbî bir görev olur. Freud'çu ekolün genel çapta bu görüşü benimsediği bilinmektedir; keşfe ve açıklamaya, yani bilinçdışı etkenlerin bilincine varılmasına önemli terapötik bir değer vermektedir.

Bu umutların olaylar tarafından doğrulandığı varsayılacak olursa, düş analizinin (yalnız başına veya başka yöntemlerle birlikte) bilinçdışının oluşumunun anlaşılmasına yardım edip etmediğini düşünmek kalıyor. Freud'un olumlu cevabı bilinir, büyük çapta katılacağım bir cevaptır bu, bazı düşler, özellikle de başlangıçtaki düşler, yani tedavinin hemen başlangıcında görülenler, çoğunlukla, temel oluşumsal etkeni istenilen açıklıkla aydınlatmaktadır. Size bir örnek:

Toplumdaki yeri yüksek bir adam muayenehaneme geldi. Şikâyetleri: endişe halleri, kararsızlıklar, bazan kusmaya neden olan başdönmeleri, beyin uyuşması, nefes darlığı idi; kısacası dağlara tırmanıldığında görülen arazlara benziyordu. Hastanın başarılı bir meslek yaşamı olmuştu: yoksul bir köylünün iddialı bir oğluydu, yaşamına yoksul koşullar altında başlamıştı; ama yaradılıştan yetenekli olduğundan, sıkı bir çalışma sonucu kademe kademe yükselmiş, bir yönetici mevkiine gelmişti, bu durum yeni bir toplumsal yükselişe epey uygundu. Tramplene çıkmıştı, oradan uzaklara atılabilirdi artık, ne var ki, nevrozu gelip çatmış, projelerini engelliyordu. «İşte tam öyle bir anda...» diye başlıyan birörnek kelimelerle umudunun kırıldığını itiraf etmeyi önleyememişti. Yükseklikler hastalığının belirtileri hastanın özel durumunu pek iyi canlandırır. O gece görmüş olduğu iki düşü anlattı bana. Birincisi şuydu:

Yeniden doğduğum köydeyim. Sokakta, bir zamanlar kendileriyle birlikte okula gittiğim küçük bir köylü topluluğu var. Onları tanımamazlıktan gelerek yanlarından geçiyorum. Aralarından birinin, beni göstererek, 'Köye pek sık gelmez' dediğini duyuyorum.

Uzun uzadıya yorumlama cambazlığına girişmek gerekmez, bu düş, adamın küçüklüğünün oldukça yoksul geçmiş olduğunu

gösteriyor, buradaki imânın açık anlamı: «neydin, ne oldun! Çıktığın yeri unutmal»dır.

İkinci düş de şöyle:

Yolculuğa çıkacağım, telaş içindeyim. Ötemi berimi toplamağa çalışıyorum, ama aradıklarımı bulamıyorum. Zaman dar, tren nerdeyse kalkacak. Sonunda bütün pılımı pırtımı toparlamayı başarıyor ve soluğumu sokakta alıyorum; ama içinde önemli kâğıtlar olan çantamı unuttuğumun farkına varıyorum; soluk soluğa dönüyorum; sonunda çantamı buluyorum, sonra koşuyorum, ama güçlükle ilerliyebiliyorum. Sonunda, son bir çaba ile perona atılıyorum, bir de bakıyorum, tren kalkmış gidiyor. Yılan biçiminde acayip bir eğri çizmekte, çok uzun, makinist dikkat etmez de, tren düz hatta vardığında trene son hızını verirse, kuyruktaki vagonlar henüz dönemeçte olacak, hız da onları raydan çıkaracak diye düşünüyorum. Nitekim makinist hız veriyor, bağırmağa çalışıyorum, kuyruktaki vagonlar tehlikeli biçimde sallanıyor, sonunda da raydan çıkıyor. Korkunç bir facia oluyor. Endişe içinde uyanıyorum.

Burada da düşün canlandırdığı nesneyi anlamak kolay: hastanın hep ileri gitmek için sinirli ve boşa çıkan telâşını gösteriyor. Ama baştaki makinist, ardından gelene kulak asmadan ilerlediği için, arkada bir denge yitimi oluyor, sarsılmalar -yani nevroz- raydan çıkmasına neden oluyor.

Hasta şimdiki durumunda varlığının en uç noktasına çıkmış durumda: yoksul çevrede geçen çocukluğu ve uzun süren yükselişindeki karşılaştığı güçlükler gücünü yitirmiştir. Elde etmiş olduğu sonuçlarla yetineceğine, soluğunun kesildiği, alışık olmadığı bir hava içinde daha yüksek amaçlara doğru tutkusu tarafından itilmektedir. O anda işte, tehlike işareti veren nevroz ortaya çıkmaktadır.

Sonradan dış koşullar tedavisine devam edebilmem olanağını vermedi; zaten söylediğim düşünce hasta tarafından benimsenmemişti. Böylece düşte taslağı çizilen kader yolunda devam etti. Tutkusuyla hasta fırsatını denemeğe çalıştı, sonunda meslek yaşamında bir başarısızlık başgösterdi, tam bir cinnet belirdi, sezilen facia gerçekleşmiş oldu.

Hastanın tıbbî bakımdan geçmişini anlatan bilinçli hikâyesi hastanın yaşam öyküsünün yükseklikler hastalığı, bir yükseliş bitkinliğinin simgesel canlandırmasıyken, düş bana kesin bir nitelik vermiş oluyordu. Düş analizinin kullanılmasının lehine konuşan son derece önemli bir şey var burada: düş, düşgöre-

nin iç durumunu anlatıyor, bilinç bu iç durum hakkında bir şey bilmek istemiyor, ya da gerçekliğini, hakikîliğini istemiye istemiye kabul ediyor. Bilinç açısından, hasta, yolunda ilerlememek için en ufak bir neden görmüyor; tersine, tutkusuyla en yüksek tepelere varmak istiyor, sonradan yer alan olayların açıkça gösterdiği yetersizliğini yadsıyor. Bu gibi durumlarda bilinçli alan yalnız başına bizi daima kararsız bırakır. Hastanın yaşam öyküsü filan falan yoruma neden olabilir. Ne de olsa her an darağacında, geleceğin mareşalının kılıcını taşıyabilir, ve alçak gönüllü ana-babanın filan oğlu, yüksek, şerefli mevkilere geçebilir! Niçin buradaki durum böyle bir durum olmasın? Benim muhakemem yanılabilir: niçin benim düşüncem, hastamınkinden daha temelli olsun? Gerçeği, iç hakikatı olduğu gibi gösteren, bilincin etkisinden uzak, bilinçdışı olan, isteme tâbi olmıyan psişik bir sürecin dışa vurması olan düş burada ortaya çıkıyor, düş benim varsaydığım, ya da olması gerektiği biçimde değil, olduğu gibi beliriyor. Bu yüzden, düşleri her şeyden önce fizyolojik belirtiler gibi düşünmeyi ilke olarak benimsedim; idrarda görülen nesne şeker ise, bulacağımı umduğumu karşılamasa bile albümin, ürobilin, ya da başka bir madde değildir, şekerdir. Yani bence düş, teşhis için değerli bir veridir.

Bütün düşler gibi bu küçük örnek de, beklediğimizden çok fazla şey veriyor. Bize yalnızca nevrozun oluşumunu sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda hastalığın sonunu tahmine de yarıyor, üstelik tedavinin nereye uygulanması gerektiğini gösteriyor; kendisinin düşte kendisine söylediği gibi hastanın hızlı gitmesini önlememiz gerekmektedir.

Bu imâyı burada bırakalım ve düşler bir nevrozun oluşumunu gösterebilir mi, gösteremez mi sorununa dönelim. Verilen örnek olumlu bir vakayı göstermektedir. Ama, anlamı saydam olan bir sürü başlangıç düşlerinde en küçük oluşumsal bir etken izine rastlanmadığı da olmaktadır. Yorumunun derin bir analiz gerektirdiği düşleri şimdilik bir yana bırakalım.

Gerçek oluşumu en sonunda beliren düşler olduğu gibi, oluşumu tamamiyle göresel önem taşıyan düşler de vardır. Bu bizi çıkmış olduğumuz noktaya getiriyor, oluşumsal etkenin bilincine varmak tedavinin can damarıdır düşüncesine. Bu varsayım yine büyük çapta, eski psişik travmatizm kuramını da içine almaktadır. Çoğu nevrozun travmatik bir kaynağı olduğu yadsınamaz, ama bütün nevrozların travmatik kaynağı olduğuna inanmı-

yorum; nevrozların hepsinde de sonradan etkisi olacak olan çocukluktaki çetin yaşantılar değildir kaynak. Bu kavrama karşı gelmemin nedeni, doktorun dikkatini geçmişe doğru çevirttiği ve zihnini, aynı derecede önemli olan şeylerin amacını savsaklıyarak, çıkış noktasında toplattığı içindir; buysa hastanın çok zararına olmaktadır, bazan yıllar yılı çocukluğundaki travma yaratan bir yaşantı boşuna aranıp durur ve o andaki önemi olan nesneler savsaklanır. Tamamiyle nedensel bir davranış dar bir davranıştır; ne düşün ne de nevrozun niteliğini tatmin etmektedir. Böylece yalnızca oluşumsal etkenini aramak üzere bir düşü ele almak, işe yarıyan çalışmasına zarar vermek ve en verimli yanına perde çekmek olur. Yukarda verilen örnekte oluşum açıkca görülmektedir; ama ayrıca bir bekleyiş biçiminde hastalığın sonunu görmemizi sağlamakta ve tedavi olanağı vermektedir. Oluşumunun 'O' harfini bile göstermiyen, örneğin hastanın doktora karşı davranışı gibi bambaşka nesneler işleyen sayısız başlangıç düşleri vardır. Şimdi size bir hastanın üç düşünü anlatacağım, bu kadın hasta, birbiri ardından üç analiste başvurmuştur, düşlerin her biri onlardan birinin tedavisinin başlangıcını göstermektedir. Birincisi :

Sınırı geçmem gerek, ama bir türlü bulamıyorum, kimse de bana nerde olduğunu söyliyemiyor.

Bu verimsiz tedaviye kısa süre içinde ara verilmiştir.

İkinci düş :

Sınırı aşmam gerek. Zifiri karanlık var, gümrük binasını bulamıyorum. Uzun süre aradıktan sonra, uzakta küçük bir ışık görüyorum, sınırın orada olduğunu düşünüyorum. Ama ovaya varmak için bir vâdiden ve karanlık bir ormandan geçmem gerekiyor; derken yönümü yitiriyorum. Derken birden, bana deli gibi sımsıkı sarılan birini farkediyorum, telâş içinde uyanıyorum.

Analist ile hasta arasında bilinçdışı bir 'özdeşleşme' yüzünden bir kaç defa bu tedaviye de ara verilmiştir.

Üçüncü düş benim tedavim sırasında yer aldı: o da şu :

Bir sınır aşmam gerek; aslında sınırı aşmışım da, İsviçre gümrüğünün bir binasında bulunuyorum. Yanımda bir el çantam var, gümrükte deklare edilecek bir şeyim yok diye düşünüyorum. Ama gümrükçü elçantama elini sokup koskoca iki yatak çıkarınca, şaşırıp kalıyorum.

Hasta kadın tedavim sırasında evlenmiştir, tedavinin baş-

langıcında kendisi evliliğe karşı aşılamıyacak bir nefret duyuyordu. Nevrotik direnmelerinin oluşumu nice aylar sonra belirdi, yukardaki üç düşte buna en ufak bir imâ dahi yoktu; üçü de istisnasız olarak tedavi edecek doktorlarla temastan doğacak olan güçlükleri önceden göstermektedir.

Çoğaltılabilecek olan bu örnekler, düşlerin sırf nedensellik açısından incelenirse bütün anlamlarını yitiren, bir takım önceden düşünülüp bildirmeler olduğunu gösteriyor. Bu düşler analitik durum üstünde yadsınamıyacak bilgiler vermekte olup, tam değerlerine göre ölçmek tedavi bakımından son derece önemlidir. Durumu doğru anlıyan birinci doktor, hastayı ikinci doktora aktarmıştır. İkincisi de hastanın kendi düşünün sonuçlarını çıkarmış ve tedaviye son vermiştir. Bana gelince benim yorumum onu düş kırıklığına uğratmıştır, ama düşünde yer alan sınır geçişinin, bütün güçlüklere rağmen son derece yardımı dokunmuştur. Başlangıçtaki düşler, çoğu zaman insanı hayrete düşürücü bir açıklıkta, bir saydamlıktadır. Analiz sırasında bu nitelikler çabuk yitmektedir; kazara devam edecek olursa analiz henüz kişiliğin önemli bir bölümünü etkilememiş demektir. Genellikle tedavinin başlangıcından az sonra, düşler daha karanlık ve karışık olmakta, bu da yorum güçlüklerini çok artırmaktadır; ayrıca koşulların yardımıyla çok geçmeden doktorun gerçekte duruma artık hâkim olmıyacağı bir düzeye ayrılmış olacaktır. Düşlerde karanlığın gittikçe artması iddiası doktorun öznel bir görüşüdür. Anlıyana karanlık diye bir şey yoktur; ancak anlayışsızlık, nesneleri anlaşılmaz, karışık duruma getirir. Kendi başlarına düşler tabiî bir şekilde açıktır, yani o anki koşullara göre olmaları gereken durumdadırlar. Sonradan, tedavinin ileri bir safhasında, ya da bir kaç yıl sonra, bu düşler yeniden incelenecek olursa, insan başını iki eli arasına alıp, nasıl bu denli körlük etmiş olduğuna şaşıyor. Analiz devam ederken, başlangıçtaki aydınlık düşlere nazaran belli çapta karanlık düşlerle karşılaşınca, doktor düşleri karışıklıkla, hastayı da kastî direnmelerle suçlamamalıdır; kendiyle ilgili bir anlıyamamanın başlangıcının belirtisini görmelidir (hastanın, zihnini «karışık» bulan psikiyatrın bir yansıtmada bulunduğu, aslında kendi zihninin karıştığını itiraf etmesi gerekir; çünkü gerçekte, hastanın acayip davranışıyla karışan kendi zihnidir). Ayrıca doktorun arasıra zamanında anlıyamadığını açığa vurmasının tedavide rolü büyüktür, çünkü hasta kendisinin anlaşılmasını her zaman istemez. Hasta nasıl olsa doktorun esrarlı bilgisine alabildiğine güven-

meğe hazırdır, analistin 'derin' ve 'kendinden emin' anlayışına kendisini bırakır; böylelikle bütün gerçek duygusunu yitirir, inatçı transferlerin ve tedavinin başarısındaki gecikmelerin başlıca nedenlerinden biridir.

Sık sık unutulan bir nesne de, anlayışın son derece öznel bir eylem oluşudur; bu tek yönlü olabilir, doktor anlar, hasta anlamıyabilir; doktor bu durumda görevinin hastasını inandırma olduğunu düşünür; hasta inanmazsa doktor onu direniyor diye suçlar. Bu gibi durumlarda, yani anlayış tek yönlü olduğu zaman, bir anlayışsızlık vardır derim, çünkü aslında doktorun anlamaması son derece önemli değildir; tersine herşey hastanın anlayıp anlamamasına bağlıdır; bu yüzden anlayıştan çok, karşılıklı düşüncelerin ürünü olan karşılıklı, tam bir uyuşmaya doğru eğilmek gerekir. Tek yönlü bir anlayışın tehlikesi doktorun, önceden saptanmış bir kurama göre, filan falan öğretinin dar çerçevesine uygun bir muhakeme yürütmesidir, esas gerçeği bile söylemiş olsa, kendiliğinden katılmazsa bu düşünceye, aslında yanlışlık yapılmış demektir, özellikle de gelişimini engellemiş ve felce uğratmış olur. Çünkü esas iş hastaya bir gerçeği öğretmek değildir (böyle ancak zihine, düşünen varlığa hitap edebilir!); tersine, gelişerek, bu gerçeğe kendini yükseltmesi gereken hastanın kendidir, yüreğe değin bütün varlığı harekete getirir ve etkinliği bambaşka olur.

Doktorun tek yönlü yorumu belli bir düş kuramına ve önceden saptanmış dilediğiniz bir öğretiye uyuyorsa, hastayı inandırma eylemi ile ileri sürülecek bir düşünce, tuzağına düşülmemesi gereken telkine dayanacaktır. Telkinin kendisine söylenecek bir şey yok, ama başarısının sınırlı olduğu herkesçe bilinmektedir; kullanılmasının sonunda insanı pişman edeceği, karakterin bağımsızlığı üstünde ikinci derecede etkileri vardır. Analizle uğraşan herkes, zımnen bilincine varma olayının önem ve değerine inanır, böylece o ana kadar bilinçdışında olan kişilik parçacıkları bilincin egemenliği, seçimi ve eleştirisinin buyruğu altına verilmiştir. Hasta böylece mantıklı bir muhakeme ve bilinçli bir kararla kestirip atması gereken sorunlarla karşılaşmış olacaktır; burada ahlâk işlevinin dolaysız kışkırtması vardır, bu da bütün kişiliğe hitap eder. Böylece analitik tedavi kişiliğin ve olgunluğunun karşısında telkinden çok daha yüksek bir yere çıkarılmış oluyor; o telkin ki, kişiden ahlâksal bakımdan en ufak bir istekte bulunmadan gölgede iş gören büyüsel bir yoldur. Telkin aldatıcı bir araç olmuştur hep, analitik tedavi il-

kesiyle uyuşmıyan, elden geldiği kadar kaçınılması gereken basit bir yoldur.

Bilinçli telkini önlemek isteyen kimse bir düş yorumunun, hastanın tasvibini almadıkça değersiz olduğunu gözönüne getirmesi gerektir.

Yukarda atıfta bulunduğum ve karmaşıklığının ne doktor, ne de hasta tarafından anlaşılamıyacağı önceden beliren düşlerin incelenmesi için bu temel kuralı gözetmek bana kaçınılmaz gibi geliyor. Bu gibi düşler doktor tarafından hakkında hastası kadar kendisinin de bilgi edinmek zorunda olduğu ve bilinmiyen koşullarla ilgili bir bilgi kaynağı olarak ele alınmalıdır. Doktorun, her defasında kuramsal önyargıdan kaçınması ve yepyeni bir düş kuramı bulmak isteğiyle harekete geçmesi doğru olur; çünkü geleceğin öncüleri için büyük bir araştırma olanağı açılmaktadır önlerinde. Düşlerin, geri itilmiş isteklerin gerçekleşmesi olduğu iddiası nicedir geçersiz olan bir kavramdır. İstekleri, kaygıları gerçekleştirdiği açık düşler yok değildir elbette. Ama düşler yalnızca bundan mı ibaret! Düşlerde dile gerçekler, felsefî hikmetler, duyu aldanımları, düzensiz hayaller, anılar, projeler, umutlar, hattâ telepatik görüntüler, akıldışı iç yaşantılar, daha neler neler vardır. Çünkü insanın hiç bir zaman gözden kaçırmaması gereken bir şey; ömrünün nerdeyse yarısının oldukça şiddetli bir bilinçdışı durumunda geçmesidir. Bilinçte beliren bilinçdışının belli dışavurmaları düşlerdir. Ruhun gündüzki görünüşü bilinçtir; bir de geceki görünüşü vardır, hayalî bir muhayyilenin olmıyacak hayalleri gibi görünen bilinçdışı psişik çalışmadır bu. Bilinç ise yalnızca istek ve korkulardan değil, daha bir sürü şeylerden oluşmuştur; aynı biçimde büyük bir olasılıkla düşlerimizin ruhu, niteliği bakımından zihni bir yerde toplama, sınırlılık, tekelcilik ile eş anlamlı olan bilincinkine benzeyen, hattâ ondan üstün bir çok olanak zenginliği içerir.

Bu koşullar altında bir düşün anlamını önceden öğreti bakımından sınırlamağa hakkımız yoktur. Düşlerinde bile hekimlerinin teknik veya kuramsal dillerini taklid eden çok kimse vardır, eski bir atasözüne göre: canis panem somnist, piscator pisces, köpek düşünde ekmek görür, balıkçı balık, ama balıkçının gördüğü balıkların daima ve yalnızca balık olması gerekmez. Kötüye kullanılamıyacak dil yoktur. Böyle bir yerde insan kendini aldatabilir. Hattâ denebilir ki bilinçdışının boğması pahasına hekimi kendi kuramları içine daldırmağa eğilimi vardır. Bu

yüzden düş analizinde elimden geldiği kadar her türlü kuramdan çekinirim; tabiî bu tamamiyle doğru değildir, nesneleri açık olarak kavrıyabilmek için en azından bir kuram daima gereklidir. Her düşün bir anlamı olması gerektiğini düşünmek kuramsal bir bekleyiştir, bütün düşler için doğrulanamıyabilir bu, çünkü ne hasta ne de hekim tarafından anlaşılamıyanlar da vardır. Ama düşler üstünde durabilmek için, gereken cesareti elde edebilmem için, bu postulaya inanmam gerektir. Yine ister istemez postula halinde ortaya konabilecek başka bir kuram parçası da düşün bilinçli bilgiye temel bir veri eklediği, böylece tatmin etmiyen bir düşün yeterince yorumlanamadığıdır; bu varsayımdan da kaçınamayız, çünkü ister ifade edilmiş olsun, ister zımnî olsun, analitik çabalarımı doğru çıkarmaktadır. Tersine, örneğin düşün işlevi ve yapısıyla ilgili bütün öteki varsayımlar, basit zenaatkârlık kuralları olup, gelecekte gelişmeğe elverişli olmalıdır. Bu çalışmalar sırasında kişi kaygan kumlar üstünde hareket ettiğini ve biricik güvenin güvensizlik olduğunu hiç bir zaman unutmaması gerekir. Çelişmeğe düşmek korkusu olmasa, düş analistine «fazla anlamağa çalışmaması» öğüdü verilirdi!

Karanlık bir düş karşısında sorun her şeyden önce anlamak ve yorumlamak değil, metni dikkatle saptamaktır. Bundan anladığım düşün imgelerden çıkarak sonsuzda yiten «serbest çağrışımlar» yöntemini uygulamak değil, herhangi bir zorunluluk olmaksızın, düşün çevresinde toplanan çağrışımların ve bağların, elyordamıyla, dikkatli bir incelenmesidir. Hastaların çoğunun bu görevde yetiştirilmeleri gerekir, çünkü hekim gibi onlarda hemen yorumlamak eğilimi vardır, özellikle okumayla veya önceki birdenbire yön değiştirmiş bir analiz sayesinde çoğu zaman bozuk olan belli bir eğitim almışsalar, kuramsal olarak çağrışımlarda bulunurlar (söylemiş olduğum gibi anlamağa ve yorumlamağa çalışarak) ve çoğu zaman o aşamayı aşamazlar. Hekim gibi onlar da birdenbire, ardında gerçek bir anlam saklar sandıkları düşün sırrını hemencecik çözmek isterler. Çoğu yapıdaki iddia olunan cephe, aldatıcı, bozucu bir dekor değildir, ilk bakışta planı açığa vurur gibi görünen yapının bütününe tekabül etmektedir. Aynı biçimde düşün açık imgesi düşün kendi olup, bütün anlamı kendinde taşır. İdrarda şeker görüldüğünde, o madde albumini saklıyan bir maske değil, şekerin ta kendidir. Freud'un «düşün maskesi» aslında onun karmaşıklığıdır, yani bizim anlayışsızlığımızın yansımasıdır; düş maskesi, düşün

anlamına varılamadığında söz konusu olur. Bu yüzden düş, anlaşılması, çözülmesi zor bir metne benzetilebilir. Bu yüzden maske fikrinden söz etmek yersizdir. Gizli anlamlar yormak gereği vardır: her şeyden önce onu okumak gerekir.

Bunun için yapılacak en iyi iş, metni saptamaktır. Serbest çağrışım denen yöntem bir Hitit kitabesini çözmeye ne kadar yararsa, düş yorumunda da ancak o kadar işe yarar. Serbest çağrışımlar elbette bütün kompleksleri açığa çıkaracaktır, ama bunun için düş görmem gerekmez ki; herhangi bir yazı veya gazete cümlesinden de yola çıkılabilir! Serbest çağrışımlar komplekslerimi «verir» ama düşün anlamına seyrek olarak götürür. Düşü anlamak için elden geldiği kadar imgelerine bağlı kalmam gerekir. Biri «çam ağacından yapılmış bir masa» görürse düşünde, bu örneğin çalışma masasını çağrışım olarak getirmemelidir, çünkü çalışma masası çamdan değildir. Düş masanın çam ağacından olduğunu özellikle belirtmektedir. Tutun ki düş görenin zihnine başka hiç bir çağrışım gelmemekte, o zaman bu duraklamanın nesnel bir anlamı var demek olur; düş imgesinin hemen çevresinde, kişiyi düşündürebilecek özel bir karanlığın varlığına işaret etmektedir. Üçüncü bir kimse «çam masaya» bir sürü çağrışım bulabilir. Düşü görende çağrışım yokluğu da kendi başına anlamlıdır. Bu durumda hastama genellikle şöyle derim: «Tutun ki, nasıl bir nesnedir, bilmiyorum. Bana anlatın, çizin de tam olarak ne olduğunu anlıyabileyim.»

Böyle bir düş imgesinin tam metni aşağı yukarı saptanabilir. Bu bütün bir düş için uygulandı mı da bir yoruma kalkışabilir.

Her yorum bir varsayımdır, bilinmiyen bir metni çözmek için bir girişimdir. Oldukça karanlık olan tek bir düşü kesinlikle çözebilmek pek seyrektir. Bu yüzden bir tek düşün yorumuna pek değer vermemekteyim. Yorum göresel bir kesinliğe ancak bir dizi düş boyunca varabilir, sonraki düşler, önceki düşlerin yorumunda yapılmış olabilecek yanlışlıkları düzeltir. Başka bir yararı da, temel tema ve örneklerin böylece daha belirli bir nitelik kazanmasıdır. Bu yüzden hastalarımdan, düşlerinin ve kendi yorumlarının tam bir günlüğünü tutmalarını istiyorum; aynı zamanda daha sonra belirteceğim biçimde muayeneye, yazılmış düşlerle birlikte gelmelerini istiyorum. Daha ileri bir aşamada da bir yorum ileri sürmelerini söylüyorum. Böylece hasta, hekimin yardımı olmaksızın bilinçdışıyla uyuşmayı öğrenebilmektedir.

Düşler önemli oluşumsal etkenlerle ilgili bilgi kaynakları olsaydı, yalnızca, yorumlarının gerektirdiği bütün çalışmaları hekime bırakmakta bir sakınca olmazdı. Yine düşler hekim için yararlı belirtiler veya psikolojik düşünceler ortaya çıkaran bir şey olsaydı, benim tuttuğum yol tabii boşuna olurdu. Ama edindiğim tecrübeye göre düşler, hekimin kendi amacı için kullanabileceği nesnelerden çok fazla şey kapsıyabilir, analizleri düş gören tarafından özel bir dikkat sarfedilmesini gerektirmektedir. Çünkü bazan iş ölüm kalım sorunu olmaktadır. Bir çok örnekler arasında kafama çakılmış olan bir örnek size; benden biraz büyük olan meslek arkadaşlarımdan biri, karşılaştığımızda benim «düş yorumlama mani'm» konusunda bana takılmaktan hoşlanırdı. Bir gün yolda karşılaştık, el etti: «Ne haber? Nasılsın? Hâlâ düşlerde mi geziyorsun? Şey,... geçenlerde saçma sapan bir düş gördüm; bak bakalım bir anlamı var mı?» Şuydu düşü : Yüksek bir tepeye tırmanıyorum, eğik bir buz parçası üzerinde gittikçe yükseliyorum, hava enfes. Yükseldikçe içim genişliyor; öyle şeyler duyuyorum ki, şöyle düşünüyorum: Ah! Hep böyle durmadan sonsuzca yükselebileydim! Tepeye vardığımda mutluluğuma diyecek yok; içim öylesine dolu ki sanki uzayda yükselmeğe devam edebilecek gibiyim; tehlikeyi göze alıp göğe tırmanmağa başlıyorum. Pek mutlu, kendimden geçmiş bir durumda uyandım.

Şöyle dedim kendine: sayın meslekdaşım, sen yok musun sen, akıllanmaz bir dağcısın, ne olur, bundan böyle yalnız başına dağlara tırmanmağa kalkma. Dağa çıktığında kendilerine önceden namusun üzerine dediklerini dinliyeceğine söz vereceğin iki kılavuz bul kendine.» Güldü ve ayrılırken: «Hiç değişmemişsin!» dedi. Kendisini bir daha görmedim. İki ay sonra birinci kaza geldi başına: yalnız başına çıktığı bir gezi sırasında çığ altında kaldı; oradan geçen bir asker müfrezesi sayesinde kurtulabildi. Üç ay sonra da sonu geldi: kendisinden daha genç bir dostla birlikte kılavuzsuz çıktığı bir gezide inişte -aşağıdaki bir kılavuz görmüştür- resmen boşluğa adımını atmış, önünden giden dostu üstüne yuvarlanmış, ikisi birden yara düşüp ölmüşler. Tam bir kendinden geçme ('extase' sözcüğü Yunanca ekstasisden gelir, ruhun bedenden dışarı çıkması durumunu anlatır) durumuydu kelimenin tam anlamıyla.

İçimde kaynıyan bütün kuşkuculuğa ve eleştiriciliğe karşın düşlerde savsaklanabilecek hiç bir yan görmedim. Bize anlamsız göründüklerinde, geceki varlığımızın esrarlı haberlerini

çözebilmek için gerekli zihin inceliğinden yoksun olan, anlayışsız olan aslında biziz herhalde. Psişik yaşamımızın hiç olmazsa yarısının oynandığı sahne geceki varlığımız olduğuna göre, tıp psikolojisi düşler üstünde sistemli çalışmalarla kavrayışını eğitmeyi kendine görev bilmelidir; nasıl ki bilinç, dallarını gecelerimize uzatıyorsa, bilinçdışı da günlük yaşayışımızda zaman zaman yüzeye çıkmaktadır. Kimse, bilinçli yaşamın ve yaşantılarının öneminden kuşkulanmıyor; o halde bilinçdışı olayların anlamından niye kuşkulanılsın; onlarda yaşamımızın bir parçası, günlük varlığımızdaki kadar, geceki varlığımızda da canlı olarak bulunmakta, bazan daha tehlikeli, bazan daha sağlıklı olmaktadır.

Düşler hastanın gizli iç yaşamı hakkında bilgi verdiği, günlük yaşamda nevrotik belirtiler doğurup yeni bileşenleri açığa çıkardığı için hastayı yalnızca bilinciyle, bilincinden iyi etmenin olanağı yoktur; bilinçdışına başvurmak kaçınılmaz bir hal alıyor, bu başvurma şimdiki bilgimiz çerçevesinde ancak bilinçdışı nesnelerin elden geldiğince bilince sindirilmesi biçiminde başarılmaktaydı.

«Sindirim»den burada anlaşılan, bilinçli ve bilindışı nesnelerin karşılıklı yorumudur, genellikle düşünüldüğü ve uygulandığı gibi bilinçdışı nesnelerin bilincin zorbalığıyla değerinin biçilmesi, boyunduruk altına konması, biçimin bozulması değildir. Bilinçdışı nesnelerin değeri ve anlamı üstünde pek yanlış kavramlar vardır: bilindiği gibi Freud'çu ekol bilinçdışına olumsuz olarak bakmakta ve ilkel insanı bir canavar gibi görmektedir. Korkunç ilkel adamın haksız yere vahşiliğini anlatan sütninelerimizin masalları, sapık, suçlu, çocuksu bilindışının kuramına eklenerek, öz bakımından doğal bir şey olan bilinçdışının biçimini bozarak korkunç bir canavar gibi gösterilmiştir. İyi, makul, güzel, yaşama bütün değeri veren her şeyi kovmak sanki bilincin kendine özgü vergisidir. Sayısız canavarlıklarıyla dünya savaşı gözümüzü açmadı mı hâlâ? Doğal bir nesne olan bilinçdışına göre bu bilincin daha şeytansı ve sapık olduğunu görmüyor muyuz?

Bilinçdışının sindirilmesi kuramım güya kültüre balta indiriyor ve en ulu değerlerini ilkelliğin boyunduruğuna bırakıyormuş. Böyle bir yorum, tamamiyle yanlış, bilinçdışının canavarlığı varsayımına dayanabilir ancak. Bu varsayımın kendi de açığa çıkarılan doğa ve gerçek karşısında duyulan korkudan ileri gelmektedir. Freud'çu kuram, insanı bilinçdışının hayalî pençe-

lerinden kurtarmak için 'süblimasyon' (yüceltme) kavramını yaratmıştır; oysa aslında varolan süblimasyonun simyasından kaçmaktadır, «süblime» olabilir gibi görünen nesne, yanlış bir yorumun gösterdiği bir şey olmamıştır.

Bilinçdışı şeytansı bir canavar değildir; ahlâksal, estetik ve zihinsel bakımlardan tarafsız, bilinçli davranışımız tamamiyle yanlış olduğunda gerçekten tehlikeli olan doğal bir organizmadır. İçimizdekini ne kadar geri itersek bilinçdışı olayının tehlikeleri de o kadar artar.

Bedensel yaşam nasıl dengeliyse, ruh da kendi kendini ayar edebilen bir sistem, bir denge durumundadır. Her türlü aşırılık karşısında hemen zorunlu olarak dengeleyiciler çıkmaktadır ortaya, yoksa ne normal metabolizma, ne normal psişe olurdu. Bu bakımdan dengeleyiciler kuramının psişik davranış için temel bir kural olduğu ileri sürülebilir. Belli bir noktadaki yetersizlik, başka bir noktada aşırılık yaratır. Aynı biçimde bilinçle bilinçdışı arasındaki ilişkilerde dengeleyici niteliktedir: bu, düş analizinin en iyi doğrulanmış olan teknik kurallarından birini oluşturmaktadır. Analizin pratiğinde şu soruyu sormakta daima yarar vardır: düşün dengelemeğe çalıştığı bilinçdışı davranış hangisidir?

Dengeleme yalnızca bir isteğin aldatıcı gerçekleşmesinde olmamaktadır; bu, geri itildiğinde kendini daha çok belirten bir gerçektir. Susuzluk, bastırılarak giderilemez! Bu yüzden her şeyden önce düşün kapsamı ciddiye alınmalı, gerçeğin niteliğini tanımalı ve bilinçli davranışta onu birlikte belirleyici bir unsur olarak görmelidir. Bunda çekimser davranılırsa, bilinçdışı dengelemeyi kışkırtmış olan normalden çıkılmış, yerinden oynamış bilinçli davranış devam ettirilmiş olunur. Bu durumda, kişinin kendi üstünde tam bir bilgi edinmesi ve dengeli bir varoluşa varabilmesi kavranamıyacak bir hal alır.

Benim eleştirmemin oraya götürmesinden korkulduğu gibi bazı kimseler bilinçdışındaki maddeyi bilinçli nesnelerin yerine koymağa kalkışsalardı bilinçdışı madde tabiî bilinçli nesneleri geri iterdi, böylece önceden bilinçli olan nesneler dengeleyici olarak bilinçdışında yeniden belirirdi. Bu durumda bilinçdışı tamamiyle görünüşünü değiştirirdi: titiz, akılcı ve eskisine karşıt olurdu. Her ne kadar bu sık görülür ve ilksel işlevlerinden birine cevap verirse de, genellikle bilinçdışının böyle bir karmaşada bulunabileceğine inanılmamaktadır.

Bütün düşlerin bir bilgi ve kontrol organı olması, böylelikle de kişiliğin kurulmasında en etkin yardımcı olması bu yüzdendir.

Küstah ve alçak bir bilinç ona gizli gizli yığmamışsa bilinçdışı kendi başına patlayıcı maddeler bulundurmaz içinde: gelişigüzel vazgeçmemek için nedenlerden biri daha.

Bütün bu nedenlerden dolayı her düş yorumu girişiminde şu araştırma kuralına bağlanıyorum: düş tarafından dengelenen bilinçli davranışın hangisi olduğuna bakıyorum. Böylece düş ile düş görenin bilinçli durumu arasında pek yakın bir ilişki kuruyorum; hattâ daha ileri giderek bilinçli durum bilinmiyorsa, bir yakınlaştırma yaparak düş yorumlıyamıyacağımızı söylüyorum. Ancak bilinçli durumu bilmekle bilinçdışı nesneler başlığı altına girebilecek belirti saptanabilir. Çünkü düş uyanık yaşamdan ve özelliklerinden tamamiyle ayrılmış, apayrı bir olay değildir. Bize böyle görünüyorsa, bizim anlayışsızlığımızın işidir, tamamiyle öznel bir duyu aldanmasıdır. Gerçekte bilinç ile düş arasında sıkı bir nedensellikle son derece ince bir ilişkiler ağı hüküm sürmektedir.

Bilinçdışı nesnelerin değerinin doğru olarak biçilmesi önemli ve nazik bir tutum gerektirir; bir örnek verelim. Delikanlının biri bana şu düşü anlatmıştı:

Babam yeni otomobiliyle evden ayrılıyor. Arabayı çok kötü kullanıyor, bu düpedüz budalalık beni deli ediyor: zigzag gidiyor, geri vitese alıyor, arabayı mahvedecekken birden duvara tosluyor, otomobil de yamru yumru bir duruma geliyor. Kan beynime sıçramış, ben doğru kullanması için bağırıyorum. Ama babam gülmekten katılıyor, bakıyorum, zilzurna sarhoş.

Düş, bu tür hiç bir gerçek olaya dayanmıyor. Düşgören, babası sarhoş bile olsa, hiç bir zaman böyle hareket etmiyeceğinden emin. Kendisi de pek iyi araba kullanan bir sürücü, özellikle araba kullandığında pek az içiyor: en kızdığı kimseler de serseri şöfor takımı. Baba ile oğul arasından hiç bir kara kedi geçmişliği yok. Düşgören, yaşam boyu başarı kazanmış olan babasına hayran. Ayrıntılı yoruma girmeksizin düşün babasının pek kötü bir görünümünü çizdiği açık. Bu düşün oğul için anlamı nedir? Bu soruyu nasıl cevaplandırmalı? Babasıyla olan ilişkileri yalnızca görünüşte mi iyi? Gerçekte aynı derecede dengeleyici direnmeleri mi görmek gerek? Bu şıkda, düşün nesneleri olumlu bir belirti gösteriyor ve «bak, babanla arandaki ilişkiler ne durumda» demek istiyor. Bununla birlikte baba ile oğul arasındaki gerçek ilişkiler, nevrotik bir iki-anlamlılık göstermediğinden, delikanlının duygularını bu denli yıkıcı bir kavramla karartmak doğru olmaz.

Ama baba ile oğul arasındaki ilişkiler gerçekten iyiyse, düş babayı gözden düşürecek bu denli gerçekle ilgisi olmıyan şeyler niye uydursun? Bu düş, düşgörenin bilinçdışındaki bir eğilimini karşılayabilir ancak. Ancak kıskançlık, ya da başka bayağı bir nedenden doğan direnmeler mi var? Genç ve duygulu kimselerde bazan tehlikeli sonuçlar verebilmesine karşın, delikanlının bilincine yüklenmeden: «Hangi nedenden?» diye sormayıp, «Hangi amaçla?» bu düşün görüldüğünü düşünelim. Bu ikinci soruya verilecek cevap şu olur: düş görenin bilinçdışı açıktan açığa babayı gözden düşürmek istiyor. Bu horgörüş aslında gerekli dengeleyici bir gerçekse, bundan çıkacak sonuç şu olur: baba ile oğul arasındaki ilişkiler yalnızca iyi değil, hatta aşırı derecede iyi. Nitekim düşgören «muhallebi çocuğu» denen türden, henüz babanın kanadı altında geçici bir yaşam sürmekte. Burada onun için kesin bir tehlike söz konusu: baba koruması yüzünden delikanlının kendi yaradılışını ayırt edip de kendi öz gerçeğinden yana geçmesi engellenmiş oluyor, bu yüzden, bilinçdışı, bu insanı şaşırtıcı yola başvuruyor ve babayı düşgörenin zihninde küçük düşürüyor. Tabii ahlaksızca bir tutum! Kısa görüşlü bir baba bunun karşısında çığlıklar atardı; oysa düş en sağlıklı bir biçimde denge sağlamış oluyor: baba ile oğul arasında bir karşıtlık yaratıyor; böyle olmasa, oğul hiç bir zaman kendi kendinin bilincine varamıyacak.

Bu son yorum doğruydu: yani düşgören hemen onayladı; bu arada gerçekten önemli hiç bir değere, ne oğulda ne de babada dokunulmuş oluyordu. Bununla birlikte, bu yorum, ancak bilinçli fenomenolojisinin birbiri ardından türlü etkenlerini sorarak, baba ile oğul arasındaki ilişkiler üstünde durarak gerçekleşebilmiştir. Bilinçli durum bilinmeden, düşün gerçek anlamı havada kalmış olurdu.

Düş nesnelerinin sindirilmesi bakımından bilinçli kişiliğin hiç bir gerçek değerinin yararlanmamasına, hattâ yok olmamasına dikkat etmek son derece önemlidir; çünkü bilinçli kişilik küçültülürse, sindirebilecek durumda hiç kimse kalmamış oluyor. Bilinçdışının tanınmasının toplumsal karmaşa ile hiç bir ortak yanı yoktur; bu toplumsal karmaşalar en aşağıdakini en üste, en üsttekini en alta indirir ve düzeltmek iddiasında olduğu

bir durumun aynını kurmuş olur. Bilinçli kişiliğin değerlerinin olduğu gibi kalmasına pek dikkat etmelidir, çünkü bilinçdışı tarafından dengeleme tam olan bir bilinçle işbirliğindeyken ancak etkindir, sindirim sırasında bir yeğleme sorunu yoktur: ya şu, ya bu değildir dava, daima şunun ile bunun bibirine yaklaştırılmasıdır.

Bir düşün yorumu için, mütekabil bilinçli durumu tam olarak bilmek gerekir; aynı biçimde simgesel anlamına nüfuz edebilmek için bilinçli kişinin felsefe, din ve ahlâk kanılarını dikkate almak da pek önemlidir. Düşün simgesel anlamını pratikte semiyotik şekilde ele almamak doğru olur, yani simgelerde, belirtilerde veya arazlarda belli, kesin anlamlı ve nitelikte nesneler görülmemelidir; düşün simgeleri -ki bunlar gerçek simgelerdir- bilincin henüz erişemediği ve herhangi bir kavrama bir formül halinde dokunulmadığı nesnelerin ifadesidir; ayrıca o anki bilinçli duruma göre göreselliklerı açısından da ele alınması doğru olur. Pratikte böyle davranılmasının doğru olacağını söylemiştim; kuramsal bakımdan anlamını nerdeyse saptıyabileceğimiz simgeler vardır, ne var ki, yorum sırasında bunlarla bilinen şeyler ve önceden kurulmuş kavramlar arasında ilişki kurmaktan çekinmelidir. Bununla birlikte prensipte değişmez anlamlı bu gibi simgeler olmasaydı, bilinçdışının yapısını hiç bir bakımdan saptıyamazdık; ayırt etme çabalarımız yerleşmiş ve dengeli hiç bir nesneye tutunamazdı.

Oldukça değişmez simgelerle bile belirsiz nitelikleri olan nesnelere atıfta bulunmam kişiyi şaşırtabilir. Bu belirsizlik olaydı, bu sigmeler, simge olmaz, işaretler, hastalık belirtileri olurdu. Freud'çu ekol bilindiği gibi taşlaşmış cinsel «simgelerin» (aslında bunlar işarettir) varlığını varsayıyor ve görünüşteki cinsiyet ile ilgili nesneler olduğunu söyliyerek kestirip atıyor. Oysa Freud'da cinsiyet kavramı sonsuzca genişletilebilecek durumda; bu bakımdan öyle belirsiz ki, insan istediğini katabilir buna. Sözün belli bir yankılanması olduğu açık, ama işaret ettiği nesne harelenen, tayin edilemiyecek fizyolojik salgı bezleriyle ilgili bir faaliyet ile en yüksek maneviyatın ulu yıldırımları arasında değişen bir bilmece olarak kalmakta. Simgenin bilinmiyen bir varlığı olduğunu, kavranmasının güç olduğunu ve en son incelemede hiç bir zaman tamamiyle tanımlanamıyacağını düşünüyor, kulağa yabancı gelmiyen bir terimin ille de bilinen bir nesneyi gösterdiğini söyliyen duyu aldanımı üstüne kurulmuş dogmatik bir kanı üstüne dayanmıyorum. Erkeklik uzvuyla ilgili simgeler örneğin iddia olunduğuna göre uzuvdan başka bir şey ifade etmektedir. Bununla birlikte, psişe açısından bakıldığında, kamış, tanımlaması güç başka bir kapsamın simgesi gibi görünüyor, nitekim tamamiyle serbest bir biçimde atalarımız ve ilkeller bunları kullanırken tören simgesi olan falus (erkeklik organı) ile penis'i (kamışı) karıştırmak akıllarından geçmemektedir. Falus bütün eski çağlar boyunca yaratıcı 'mana'yı, 'olağanüstü derecede etkin olan'ı, Lehmann'ın bir ifadesine göre verimli ve tıbbî gücü sigmelediği gibi aynı biçimde boğa, eşek, yoni, keçi, şimşek, at nalı, dans, tarlada büyüsel çiftleşme, kadının aybaşısı ve düşteki gibi daha bir sürü benzetmelerle de ifade olunmaktadır. Bütün bunların doyayısıyla da cinsiyetin kaynağında niteliğini tanımlamak zor ve 'mana' ilkel simgesinin psikolojik bakımdan en çok yaklaşır gibi göründüğü arşetipik bir görüntü vardır.

Bütün bu simgeler oldukça değişmez niteliktedir, ama bunun için somut bir olay karşısında gereksinmelerin bambaşka olabileceği gerçek durumda böyle yorumlamak için apriori bir güven sahibi olamayız. Tabiî görevimiz bir düşü kuramsal olarak yorumlamak olaydı, yani bilimin bütün kaynaklarına başvurarak nesnelerin dibine inecek olaydık, bu simgelerle arşetipleri arasında ilişki kurmamız gerekirdi. Bununla birlikte, pratikte yanlış olabilirdi bu, çünkü hastanın o anki psikolojik durumu, düş kuramlarına sapmadan bazı tedbirler gerektirebilir. Bu yüzden pratikte simgelerin bilinçli durumla ilgili olarak anlamını her şeyden önce gözönüne getirmek gerekir, yani bunlar değişmez değilmiş gibi ele alınmalıdır. Başka türlü ifade etmek gerekirse, her türlü önceki bilgiden vazgeçilmeli, şaşmaz yeterlilikten kaçınmalı, nesnelerin hasta için neler ifade ettiğini araştırmalıdır! Tabiî böylece kuramsal yorum birdenbire yön değiştirir ve genellikle ürkek bir başlangıç dönemini aşmaz. Ama doktor değişmez simgelerle fazla uğraşırsa, hastanın canlı gerçeğini çoğu zaman saklıyan korkunç bir dogmacılıkta boğulur kalır. Yazık ki bir örnek veremiyorum, çünkü bu çalışmanın çerçevesi içine girmiyecek ayrıntılı örnekler vermem gerekir.

Tedavinin başlangıcında, genellikle, hekime bilinçdışının programını bütün genişliğiyle gösteren bir düş vardır. Ama pratik nedenler yüzünden hastaya bu düşün derin anlamını önceden sezdirmek tamamiyle olanaksızdır. Burada da pratik düşüncelerle sınırlanmaktayız. Oldukça değişmez sigmelerin bilin-

mesi sayesindedir ki, doktor düşü hastasının haberi olmadan anlar. Bu anlayışın teşhis ve hastalığın sonunun tahmininde büyük değeri olabilir. Bir keresinde onyedi yaşındaki bir kızın başucuna çağrılmıştım. Mütehassısın biri başlangıçta bir kas hastalığından söz etmişti, biri de histeri demişti, ben de konsültasyona çağrılmıştım. Fiziksel bakımdan bunlardan kuşkulanmakta haklıydılar, histerik belirtiler de yok değildi. Hastaya düşlerini anlatmasını söyledim. Hemen cevap verdi, evet korkunç düşler görüyorum, son gördüğüm de şu:

Gece eve dönüyorum, bir ölü sessizliği hüküm sürüyor. Salonun kapısı aralık, annemin avizeye asılmış olduğunu görüyorum, pencereden giren soğuk rüzgâr sallıyor onu. Derken korkunç bir gürültünün gece evde çınladığını duyuyorum, ne olduğunu araştırıyorum, bir de bakıyorum çılgın bir at evde dört nala koşuyor. Sonunda koridorun kapısını buluyor ve dördüncü katın penceresinden kendini sokağa atıyor, korku içinde yere boylu boyunca uzanmış, her yanı kırılmış olduğunu görüyorum.

Bu düşlerin uğursuz niteliği bile başlı başına insanın dikkatini çekiyor ve tetikte olmasına neden oluyor; bununla birlikte, kâbus görmiyen yoktur. İki ana simgenin anlamına daha bir yakından bakalım, «anne» ile «at». Bunlar herhalde eşit değerli varlıklar olacak, çünkü ikisi de paralel olarak hareket ediyor, ikisi de intihar ediyor. Anne, edilgen yaradılışının kaynağını, niteliğini (madde anlamına gelen materia'dan), dolayısıyla da aynı zamanda maddî yapıyı, karını (matrice), içgüdüsel, dürtüsel cepheyi, fizyolojik yanı, içinde bulunduğumuz bizi içine alan, bedeni ifade eden bir arşetiptir; çünkü «anne» taşıyan ve besleyen (karın gibi) içi boş bir biçim, bir vazodur; (aynı zamanda yönettiği) bitkisel yaşayışı, psişik bakımdan bilinçdışını, bilincin temelini de göstermekte. Annedeki meyvenin içliği ayrıca boğucu (darlık) gece karanlığını da uyandırıyor zihinde. Görüldüğü gibi bu imalar «anne» kavramının, ya da Çin felsefesinin Yin dediği nesnenin önemli bir bölümünü içermektedir. Bu, onyedi yaşındaki bir kızın kendi başına edinmiş olduğu bir nesne olamaz; burada kolektif bir mirasla karşılaşıyoruz, bu miras bir yandan dilde canlı olarak var, öte yandan psişenin kalıtımsal yapısında var; buna her zaman her ulusda rastgelinmiştir.

Bu «anne» kelimesi kulağa yabancı gelmemekte, en çok tanınan, kişinin annesi olan, o «benim» olan anneyi imâ ediyor gibi; bununla birlikte simge olarak herhangi kavramsal bir

ifadeyle belirtilemiyen, ancak, dar ve elzem olan sayısız anlamlı cepheleri dışta bırakan bir ifade olmasına karşın, gizli doğaya yakın, bedensel varoluş halinde, belli belirsiz, ifade edilemiyen bir arka plana daldırmakta köklerini. Temeldeki, kaynaktaki psişik olgu işitilmedik bir kargaşalık içinde, bu karmaşıklık ancak büyük bir içgüdüsel tasvirle önceden sezilebilir. Simgeler işte bunun için gereklidir.

Anne simgesi için bulunan anlamı düşe uygulıyacak olursak şu yorumu çıkarıyoruz; bilinçdışı yaşam kendi kendini yıkıyor. Gören göz işiten kulaklara ve bilince gönderilen haber budur.

At mitoloji ve folklorda pek yaygın bir arşetiptir. Hayvan olarak, insansı olmıyan psişeyi, altinsanı, içimizdeki hayvanı, böylece bilinçdışı psişizmi ifade eder; folklordaki atların kâhin olması, hatta bazan konuşması bundandır. Taşıyıcı hayvanlar olan atlar anne arşetipiyle ilgilidir (Walhalla'da şehit düşen kahramanı taşıyan atlar, Truva atı v.b.) insanın üstüne oturduğu hayvan olan at, karnı ve bize saldıran içgüdüsel itmeleri zihinde uyandırmakta. At, dinanizmi, taşıtı ifade eder; bir içgüdü gibi bir yere doğru götürür, ama içgüdüler gibi o da panik'e kapılmağa hazırdır, çünkü bilincin soylu melekeleri onda yoktur. At büyünün yakın akrabalarındandır, yani akıldışı etkinlikler sihirlerdendir; özellikle siyah gece atları ölümün habercisidir.

«At» görüldüğü gibi, hemen hemen «anne»ye eşit anlamda, anlamın değiştiği nokta «başlangıçtaki yaşam» (anne) «tamamiyle hayvansı ve bedensel» (at) anlamına gelmektedir. Şimdi, bu anlamı düşe aktaralım. Şu çıkıyor: hayvansı yaşam kendi kendini yıkıyor.

İki tema da, demek ki, nerdeyse, aynı çıngırak sesi çıkarıyor, ikincisi, ki genellikle böyledir, daha öznel olarak ifade olunmaktadır. Düşün inceliğine bakın: kişinin ölümünden söz ettiği yok. İnsan çoğu kez kendinin öldüğünü görür, ama bunun önemi yoktur. Gerçekten kişinin ölümü söz konusu ise düş bambaşka dil kullanır.

Düşün iki bölümü de demek ki, sonu ölümle bitecek, ağır bir hastalığa işaret etmekte. Hastalığın sonu hakkındaki bu ön tahmin çok geçmeden doğrulanmıştır.

Bu örnek oldukça değişmez simgelerin niteliği konusunda yaklaştırmalı bir fikir verebilir. Bunlar sayısızdır, birbirlerinden nüans ve anlam incelikleriyle ayrılırlar. Niteliklerinin bilimsel

olarak saptanması, karşılaştırılmalı mitoloji, folklor, dinler tarihi ve dil tarihi araştırmalarıyla olabilir ancak. Bilinçten çok düşte, insan gelişmesinin tarihi boyunca birikmiş olan, tabakalaşmaların bütünü olan psişenin niteliği çıkmaktadır ortaya. Düşte, ruhun en ilkel niteliğinden çıkan eğilim ve imgeler dışa vurur. Bilinçdışı nesnelerin sindirilmesiyle bu doğa ile, doğal yasalardan ayrılmağa can atan sanki bilinçli yaşam arasında bir yaklaştırma yapmağa yardım etmekteyiz; hastayı böylece kendine öz yaşam kuralına getiriyoruz.

Şimdiye dek söylediklerim hazırlık niteliğindeydi. Bu incelemenin çerçevesi bütün taşları bir bir toplamamıza, böylelikle bilinçdışının her analiz sırasında kurduğu ve bütün kişiliğin kesinlikle yeniden kuruluşuna kadar tamamladığı yapıyı yeniden kurmağa izin vermiyor. Birbirini izleyen sindirimler yolu özellikle hekimi ilgilendiren iyileştirici başarının ötesine gitmektedir; sonunda belki ilksel güdüsü olan, yaşam yaratan o uzak amaca doğru götürür, yani bütün bireyin tam olarak kendini bulması olan bireyleşmeye. Biz hekimler doğanın bu karanlık sürecinin ilk bilinçli gözlemcileriyiz tabii. Ama çoğu zaman bu gelişmenin patolojik, bozuk çağında bulunuyoruz, iyileşti mi, hastayı gözden yitiriyoruz. Oysa ancak iyileşmeden sonradır ki, yıllara, nice yıllara uzanan normal süreçi gerçekten inceleme fırsatını ele geçirmiş oluruz. Bilinçdışı gelişmenin yöneldiği amaçlar hakkında biraz bilgimiz olaydı ve hekim psikolojik bilgilerini hastanın bozuk evresinde elde etmiş olmıyaydı, düşler tarafından açığa çıkarılan süreçlerin bir gözleminin zihninde bıraktığı izlenim daha çok tutarlı olur ve simgelerin ulu niyetinin ne olduğunu daha açık olarak görürdük. Bence hiç bir hekim unutmamalıdır ki, bütün psikorerapötik süreçler, özellikle de analitik tutum, özel eğilimlerinde çelişken gibi görünen bazı evreleri yolda açığa çıkararak -bazan burda, bazan şurda- bir bütün, yöneltilmiş bir hastalığın savuşma döneminde ortaya çıkmaktadır. Her analiz temel olgunun bir bölümünü ya da bir cephesini açığa çıkartmaktadır, yalnızca hileli mantık karşılaştırmalarının insanı ilkin umutsuzluğa düşüren bir karmaşa yaratması bu yüzdendir. Bu bakımdan basit ve pratik düşünceler ortaya koymakla yetindim, çünkü günlük ampirizmin dolaysız civarında ancak şöyle böyle tatmin edici bir anlaşmaya varabiliriz.

RUH VE ÖLÜM

Bireysel insan varoluşunun açık sonu olan şu ölüm konusunda neler düşündüğümü soran çok oldu. Ölümün kaçınılmaz bir şey olduğunu biliyoruz. Çoğu zaman, cümle sona ermeden konan bir nokta oluyor ölüm; bu noktanın ötesinde başkalarına kalan, birtakım anılar ve sonuçlardan ibarettir. Ölüme uğrayan için kum hokkası boşalmıştır, yuvarlanan taş durmuştur. Bu ölüm karşısında yaşam bize bir zaman akışı gibi, sonunda durması doğal olan kurulmuş bir saatin işleyişi gibi gelmektedir. Bu «akışı» en yoğun duyduğumuz ân, bir insan yaşamının gözlerimizin önünde durduğunu gördüğümüz ândır, yaşamın anlamı ve değerini de, az önce canlı bir bedenden ayrılan son soluğu gördüğümüzde anlarız, içimiz cız eder. Uzak amaçlara yönelmiş, geleceği yaratmakta olan bir genç adamın, ölümü, ya da istemiye istemiye, zayıflıkları yüzünden mezara gömülen tedavisi olanaksız bir hasta ile ihtiyar karşısında, bu anlam türlü türlü görünüyor bize. İnancımıza göre, gençliğin bir amacı, anlamı, değeri vardır. Oysa ölmek demek varoluşun sonuna gelmek demektir: anlamsız abes bir şey gibi gelmektedir bu bize. Bir gencin, dünyadan, yaşamdan, gelecekten korkması, herkesçe kötü, akla aykırı, nörotik bir şey gibi görülmektedir; kaçanın korkak olduğu düşünülür. Ama yaşlanan bir kimse, artık uzun yıllar yaşamıyacağını duyunca, bizim kendi gönlümüze kaygı salan bazı duyguları duyuyoruz; bakışımızı, elimizden geldiği kadar başka yöne çeviriyor, başka bir konuya atlamağa çalışıyoruz. Gençleri düşünürkenki, yargılarkenki iyimserlik burada güçsüz kalmaktadır. Bu gibi durumlarda basmakalıp bazı bilgece sözler ediyoruz: «Hepimiz o yolun yolcusuyuz» v.s. gibi. Ama bir başımıza kaldık mı, gecenin sessizliğinde ve karanlığında, düşünceler, yaşanan yılların hesabını yapmağa başladığında, uzun olaylar serisi saatin yelkovanını durmadan çevirmesi, insanın

bütün sevdiklerini, isteklerini, sahip olduğu şeyleri, ümitlerini, erişmek istediği şeyleri tamamiyle yutacak olan karanlık duvarın ağır ve sürekli ilerleyişi karşısında, bütün bilgece sözler yitip gitmekte, kaygı uykumuzu kaçırmakta, boğucu bir örtü gibi üzerimize düşmektedir.

Bir çok insan gönlünde, büyük bir tutkuyla can attığı yaşamın karşısında paniğe düşecek derecede bir endişe duymaktadır; yaşlanan daha büyük sayıda bir insan yığını da, aynı endişeyi ölüm karşısında duymaktadır. Hattâ ölümden, sonradan en çok korkacak olan kimselerin, gençliklerinde yaşamdan korkan kimseler olduğunu görmüşümdür çoğu zaman. Gençler söz konusu olduğunda, yaşamın normal zorunlukları karşısında birtakım çocuksu direnmeler çektikleri söylenir; yaşlılar için de aynı şey söylenebilir: onlar da yaşamın normal zorunluluğundan korkmaktadırlar. Ama ölümün bir olayın sonundan ibaret olduğuna o kadar inanılmıştır ki, ölüme -yükselen genç bir yaşamın amaç ve niyetlerinde olduğu gibi- bir amaç, bir işin tamamlanması gibi bakılmaktadır.

Yaşam da bir enerjik olaydır. Bütün enerjetik süreçler, prensip bakımından, geri çevrilemez, bu yüzden de tek bir amaca, dinlenme durumuna yönelmişlerdir. Süreç demek aslında durulmak isteyen, bir hareketsizlik halinde başlıyan bir kargaşalıktır. Yaşamın kendi de bir amaca yönelmiştir, canlı bedense, gerçekleşmek isteyen bir takım «ereklikler» (sonlular) sistemidir. Her akışın sonu, amacıdır. Her akış, amacına erişmek için canla başla çalışan bir koşucu gibidir. Gençlerin dünyevî şeylere ve yaşama karşı atılışları, büyük ümitleri ve uzak amaçları gerçekleştirmek için harcadıkları çabalar, yaşamın amacına giden eğilimin tâ kendidir, bu eğilim herhangi bir şekilde geçmişe takıldı mı, ya da saptanan amaçların zorunlu kıldığı kaçınılmaz riskler karşısında korkup geri gitti mi, hemen yaşam korkusuna, nörotik direnmelere, depresyonlara (ruhî çöküntülere) ve fobilere (yersiz korkulara) çevrilmektedir. Aşağı - yukarı ortasına rastlıyan yaşamın olgun çağına ve doruğuna erişilmesi, amaçlara, eğilime hiç bir şekilde son vermemektedir. Ortaya varmadan nasıl yoğun bir biçimde, yorulmadan yükseldiyse, şimdi bayır aşağı inmektedir, çünkü amaç zirvede değil, yokuşun başladığı vâdidedir. Yaşamın eğrisi bir merminin çizdiği parabole benzer. Başlangıçtaki hareketsiz durumundan atılan mermi ilkin yükseldikten sonra yine hareketsiz durumuna döner.

Yaşamın psikolojik eğrisinin, doğa yasalarına bu denli

uymadığı doğrudur. Uyumsuzluk bazan yokuşun tâ başlangıcında yer alabilir. Mermi biyolojik olarak yükselir; psikolojik bakımdan duraklar. Kişi yerden kopmak istemiyormuş gibi yıllarının gerisinde kalır, çocukluğunda barınır. Yelkovanı durdurmakla, zamanın durdurulduğu sanılır. Bununla birlikte, biraz gecikmeyle doruğa varıldı mı, psikolojik bakımdan hareketsiz, dinlenme halinde kalınır, kişi bayır aşağı inilmeğe başlandığının farkına varsa bile, hiç olmazsa geriye uzun uzun bakarak, bir kere erişilmiş olan doruğa takılıp kalır. Önce yaşamın engeli olan korku, şimdi, ölümün karşısına çıkmıştır. Yaşam korkusunun, yükselmeği geciktirdiği söylenir, bu gecikmeyse, bu kez, daha büyük bir istek olan erişilmiş olan yükseklikte kalma isteğini haklı çıkarmağa yarar. Bütün direnmelere karşı (ki şimdi esefle karşılanmaktadır) yaşamın üstün gelişi buna kanıttır; ama yine farkında olmadan insan onu durdurmağa çalışır. Bu şekilde davranan insanın psikolojisi doğal toprağını yitirir. Bilinci askıda kalır, oysa altında, parabol, gittikçe hızlanarak iner.

Ruhun besleyici toprağı, doğal yaşamdır. Gidişini göze almıyan kimse askıda kalır, donar. Olgunluk çağındaki çoğu kimsenin katılaşması bundan ileri gelir; arkaya bakarlar ve kalplerinde gizli bir ölüm kaygısı, geçmişe takılı kalırlar. Hiç olmazsa, psikolojik olarak, şimdi ile herhangi canlı bir ilişki kurmadan, gençlik zamanlarını yoğun olarak düşünerek, yaşamın süreçinden kaçarlar. Ömrün ortasından sonra, ancak yaşamla birlikte ölmek isteyen kişi canlı kalır. Çünkü parabolün döndüğü ve ölümün doğuşunun yer alması, ömrün ortasının esrarlı saatinde olur. İkinci yarısında yaşam bir yokuş, bir açılış, bir çoğalış, bir taşış değildir; ölmüştür, çünkü amacı sonu demektir. Kişinin yaşamının en yüksek noktasına erişmesini istememesiyle, yaşamının sonunu istememesi aynı şeydir. İkisi de yaşamak istememek demektir. Oluşla yitiş aynı eğriyi oluşturur.

Kuşkulanılması olanaksız bu gerçeği kabul etmemek için bilinç elinden geleni yapmaktadır. Kişi genellikle geçmişinin mahpusudur, gençlik hayalinde barınır. Yaşlanmak kimse tarafından hoş karşılanmamaktadır. Yaşlanmak istememenin, çocukluktan çıkmak istememek kadar anlamsız bir şey olduğu anlaşılmak istenmemektedir. Otuz yaşındaki birinin hâlâ çocukluk çağında kalması, nasıl hoş karşılanmazsa, altmışlık bir genç de hoş bir şey değildir. İki durum da sapık durumlardır, üslûpsuzdur ve psikolojik bakımdan doğaya aykırıdır. Çaba göstermiyen, zafer kazanmıyan bir genç gençliğinden yararlanmamış sayılır,

tepelerin doruğundan vâdilere yuvarlanarak uğulduyan sellerin sırrına kulak vermiyen ihtiyarsa anlamsız biri olup, tam bir geçmişte donakalmış ruhsal bir mumyadır. Kendi yaşamının dışındadır ve bunak bunak, makine gibi kendini yineler durur. Bu gibi hayaletler gereksindiren bir kültüre ne demeli?

Yaşamımızın oldukça uzun istatistikî süresi, uygarlığın ele geçirdiği bir şeydir. Uzun ömürlü olan ilkel insanlar azdır. Doğu Afrika'da gördüğüm ilkel kabilelerde ortalama altmışından yukarı aksaçlı pek az insan gördüm. Ama bunlar gerçekten ihtiyardılar, yaşlarını öylesine benimsemişlerdi ki, sanki hep o yaşta yaşamış gibiydiler. Her bakımdan oldukları gibi görünüyorlardı. Bizler, çoğu zaman olduğumuzdan başka türlü görünmek isteriz. Sanki bilincimiz doğal temelinden biraz ayrılmış da doğal süre içinde artık iyi göremez olmuş. Yaşamın süresinin bir duyu aldanımından ibaret olduğuna, istendiğinde değiştirilebileceğine bizi inandıran bir bilinç gururunun acısını çekiyoruz sanki (insan, bilincin, doğaya karşı olma yeteneğini nasıl elde ettiğini ve bu otoriterliğin ne ifade ettiğini bilmek istiyor.)

Mermi izi hedefte son bulur; yaşam da, yöneldiği son amaç olan ölümle bitmekte. Yükselişi, doruğuna varışı, bu amaca, yani ölüme varmak için basamak ve yollardır. Çelişken formül, mantığa uygun bir biçimde yaşamın belli bir sona, amaca doğru yönelmesinden çıkmaktadır. Burada bir tasım oyunu oynadığım sanılmasın. Yaşamın yükselişinde bir amaç ve anlam buluyoruz da, inişinde niye bulmuyoruz? İnsanın doğuşu anlamla dolu da, ölümü niye değil? Yirmi yıldan daha uzun bir süre boyunca genç insan varlığı, bireysel varoluşunu tam bir şekilde açması için hazırlanmaktadır: sonu için de niye yirmi yıldan daha uzun bir süre hazırlanmamalı ki, doruğa varmakla bir şeye erişilmiş olduğu, bir şey olunduğu, bir şeyin ele geçirildiği doğrudur. Ama ölümle nereye erişiyoruz?

İnsanın bir cevap beklemeğe hakkı olduğu bir anda cebimden birdenbire bir inanç çıkarıp da, bir inanç benimsemesine çağırmam hiç de hoşuma gitmiyor. Kendimin de hiç bir zaman elimden gelmediğini açıklamam gerek. Bu bakımdan şimdi kalkıp da, ölümün, mezarın ötesinde sürekli bir varoluşa götüren ikinci bir doğuş olduğuna inanılması gerektiğini ileri sürecek değilim. Hiç olmazsa insanların ölüm üstündeki düşüncelerinin, yeryüzünün bütün büyük dinlerinde açık ve kesin bir şekilde ifade olunduğunu söyleyebilirim. Dahası da var, bu dinlerin çoğunun karmaşık, ölüme hazırlık sistemleri olduğu da

söylenebilir; öyle ki, yaşam gerçekte, deminki çelişken sözlerim açısından son amaç olan ölüme bir hazırlıktan başka bir şey değildir. Bugün yaşıyan iki büyük din olan Hıristiyanlık ve budizmde yaşamın anlamı sonunda tamamlanmaktadır.

Aydınlar çağında **(aufklaerung)** dinlerin özü konusunda bir düşünce ortaya atılmıştı, çağa özel bir horgörü olmasına rağmen yaygınlığı yüzünden burada sözü edilmeğe değer. Bu düşünceye göre dinler bir tür felsefe sistemleriydi, bu bakımdan dinler de, felsefe sistemleri gibi insanların kafasından çıkmıştı. Biri günün birinde bir tanrı hayal etmiş, bir takım dogmalar uydurmuş ve bu «istekleri gerçekleştiren» hayal sayesinde insanlığı istediği gibi yöneltmeğe başlamıştı. Bu düşünceye dinsel simgeleri zihnen kavramadaki güçlüğün psikolojik gerçeği karşı duruyor. Bu simgelerin kaynağı hiç de akıl değil, başka bir yerden çıkıyor; belki de yürekten, her neyse, derin psişik bir tabakadan, bu tabakanınsa sadece yüzeyi oluşturan bilince benzer yanı pek az. Dinsel simgelerin «vahiy» niteliğinde olması bu yüzden; yani bunlar genellikle ruhun bilinçdışı faaliyetinin kendiliğinden vücut bulan ürünleri. Ne olursa olsunlar açık olan bir şey bunların düşüncenin yarattığı şeyler olmadığıdır; insan ruhunun doğal vahiyleri olan bu simgeler tıpkı bitkiler gibi, binlerce yıl boyunca yavaş yavaş gelişip büyümüşlerdir. Bugün de tek tek bireylerde, yabancı bir türün çiçekleriymiş gibi bilinçdışından fışkıran gerçek ve sahici dinsel simgelerin kendiliğinden belirdiğini görmekteyiz; bilinç bu ürünler karşısında şaşkına dönmekte ne yapacağını bilememektedir. İçindekiler biçim bakımından bireysel olan bu simgelerin, büyük dinlerdeki gibi aynı bilinçdışı «ruhtan» (ya da her hangi bir yerden) geldiğini saptamak güç olmasa pek. Her neyse, edinilen tecrübenin gösterdiğine göre, dinler bilincin marifeti değildir, bir bakıma tam ifadesi olan bilinçdışı ruhun doğal yaşamından çıkmaktadır. Bütün evrene yayılmış olmasını ve tarih boyunca insanlık üstüne büyük etkide bulunuşunu açıklar bu. Dinsel simgeler, hiç olmazsa doğal psikolojik gerçekler olmasaydı bu olayları anlıyamazdık.

«Psikolojik» kelimesinin çoğu kimse için bir takım zorluklar çıkardığını biliyorum. Bu eleştirileri yatıştırmak için kimsenin «psişe»nin ne olduğunu bilmediğini, dolayısıyla da doğada ne denli geniş bir alan kapladığını söyliyemiyeceğini belirtmem gerek. Psişe ile sınırlanan psikolojik bir gerçek, maddeyle sınırlanan fiziksel bir gerçek kadar geçerli ve uygundur.

Dinlerde ifade olunan kamu oyu, görmüş olduğumuz gibi, benim çelişken ifademe uyuyor. Bu bakımdan, ölümü, anlamdan yoksun basit bir duruş gibi göreceğimize, yaşamın anlamının tamamlanması olarak ve gerçek amacı olarak düşünmenin insanlığın genel ruhuna daha uygun olduğu görülüyor. Bu konuda aydınlar çağının düşüncesine kapılanlar psikolojik bakımdan yalnız kalmış oluyor ve genellikle insanlara değgin olan bir gerçeğe karşı durmuş oluyor.

Bu son cümle, bütün nevrozların temel gerçeğini içinde bulunduruyor: sinir bozukluklarının özü aslında içgüdülere karsı yabancılaşma, bazı temel psişik gerçekler karşısında bilincin bölünüşüdür. «Aydın» düşünceler böylece, farkında olmadan nörotik belirtilerin kapı komşusu durumunda bulunuyor. Nörotik belirtiler gibi bu düşünceler de, yüreğe, ruhun derinliğine, temele daima bağlı kalan doğru psikolojik düşüncenin yerine konan **bozulmuş bir düşünce** ifade eder. Açık bir biçimde olsun olmasın, bilinçli olsun olmasın doğa ölüme hazırlanmakta. Bazı anı - imajların yanında, kendini hayallere veren bir gencin düşüncelerini dolaysız olarak gözlemleyip kaydedebilseydik, her şeyden önce gelecekle ilgili bir takım hayallerin varlığını görürdük. Nitekim hayallerin büyük çoğunluğu gelecekle ilgilidir. Bazı gelecekteki gerçekler için hazırlayıcı eylemler veya psişik çalışmalardır çoğunlukla. Tabii kendi farkında olmadan aynı tecrübeyi yaşlanan birine uygulayacak olaydık, onda, arkaya bakmakta olduğundan, gence nazaran daha çok anı - imajlar bulurduk, ama onunla birlikte aynı zamanda insanı hayrete düşürecek sayıda ölüm de dahil olmak üzere gelecek için ümitler de bulurduk. Yıllar geçtikçe ölüm düşünceleri insanı şaşırtıcı derecede yığılmaktadır. Yaşlanan kişi istesin istemesin ölüme hazırlanır. Doğanın kendinin, sonu göz önünde bulundurarak bu hazırlığa nezaret etmesi bence bu yüzdendir. Bireysel bilincin düşüncesinin burada hiç bir nesnel önemi yoktur. Ama öznel bakımdan bilincin ruhla birlikte yürümesi ile yüreğin bilmediği düşüncelere takılması apayrı şeylerdir. Ölüm olan son'a kişinin kendini uydurmaması, gençlikte, gelecekle uğraşan hayalleri geri itmek nevrozu kadar tehlikeli bir nevrozdur.

Uzun psikolojik tecrübem sayesinde bilinçdışı psikolojik faaliyetini ölüme yakın bir zamana kadar izleyebildiğim kimseler üstünde bir takım gözlemlerde bulunabildim. Genellikle, yakın son, normal yaşamda bile psikolojik durumların değişmelerini gösteren simgelerle bildirilmişti: yer değiştirme yolculuk

gibi yeniden doğuş simgeleriydi bunlar. Öyle zaman oldu ki bir yıldan daha uzun bir süre izlediğim seri düşlerde (hatta dış koşulların bu gibi bir düşünceyi hiç bir zaman ilham etmiyeceği durumlarda bile) yakın ölümün haberlerini gördüm. Böylece birey gerçek ölüm yer almadan çok önce ölmeğe başlıyordu. Çoğu zaman ölüm ânından önce bir karakter değişmesi yer alır. Ruh bireyin başına gelebilecek şey konusunda kaygılanmadıkça bilinçdışının oldukça zararsız bir olay olan ölümü önemsemediğine şaşırdım. Öte yandan, bilinçdışı, ölümün nasıl yer aldığıyla daha çok ilgilenir gibi, ölüm karşısında bilincin davranışının uygun olup olmadığıyla ilgili gibi. 62 yaşında bir kadına bakıyordum. Daha taze sayılırdı, oldukça keskin bir zekâsı vardı. Düşlerinden bir şey anlıyamaması yeteneksizliğinden değildi. Anlamak istemediği apaçıktı. Pek açık olan düşleri hiç de hoşuna gitmiyordu. Çocukları için ideal bir anne olduğunu sanıyordu; ama çocukları hiç de aynı düşüncede değildi, düşler de apayrı bir kanıda idi. Verimsiz çabalarla geçen bir kaç hafta sonunda (savaş sırasıydı) askere çağrılmam yüzünden tedaviye ara vermek zorunda kaldım. Bu arada her ân ölebileceği tedavisi olanaksız bir hastalığa tutuldu. Çoğu zaman, ya çılgın bir halde, ya da uyurgezer bir durumda bulunuyordu, işte bu durumda, ara verilmiş bulunan analitik çalışmaya yeniden başladı, eskiden büyük inatla karşı durduğu şeyleri ve daha bir çok şeyi itiraf etti. Bu otoanaliz (kendi kendini inceleme) her gün bir kaç saat olmak üzere altı hafta devam etti. Bu süre sonunda normal tedavi gören bir hasta gibi durgunlaşmıştı. Derken öldü.

Bu ve bu gibi daha bir çok olay, ruhumuzun bireyin ölümüne karşı hiç de kaygısız olmadığı sonucuna varmama sürüklüyor beni. Ölmek üzere olanların her gereken yerde düzen getirmeğe çalışması da aynı şeye işaret ediyor.

Bu olayların son açıklamasının ne olması gerektiği zihin yeteneğimizi aştığı gibi ampirik bir bilimin yetkisine de girmez, çünkü sonuç ister istemez ölüm yaşantısını da gerektirir. Yazık ki bu olay gözlemciyi öyle bir duruma getiriyor ki, bildiğini ve çıkardığı sonuçları nesnel olarak açıklıyabilmesini olanaksız kılıyor.

Başlangıç ile son arasındaki - uykuyla da üçte birine inen kısa zaman süresi içinde gerilmiş bilinç, dar sınırlar içinde hareket ediyor. Vücudun yaşamı biraz daha uzun sürüyor; daima daha önce başlıyor ve çoğu zaman bilinçten daha sonra sona

eriyor. Başlangıç ve son bütün süreçlerin kaçınılmaz özellikleridir. Bununla birlikte, daha yakından bakıldığı zaman bir şeyin nerede başladığını, nerede bittiğini belirtmek son derece güç, çünkü olaylar, başlangıçlar ve süreler aslında hiç bir zaman bölünemiyecek bir süreklilik oluşturuyor. Her türlü bölmenin keyfî olduğunu ve alışkanlık işi olduğunu, aslında pek iyi bilerek, süreçleri ayırmak ve tanımak için bölüyoruz. Bunu yaparken evrensel süreçin sürekliliğine hiç bir biçimde karışmıyoruz; «başlangıç» ve «son» nitekim her şeyden önce bilinçli bilgimizin zorunlulukları. Bireysel bir **bilincin** bize göre sonuna vardığını kesin olarak saptıyabiliyoruz. Ama psişik sürecin sürekliliğine bu biçimde ara verilmiş oluyor mu acaba? Hiç bir şey bilmiyoruz, çünkü bugün, elli yıl öncesi kadar emin değiliz ruhun beyne bağlı olduğundan. Kesin olarak konuşabilmek için, psikolojinin bazı parapsikolojik gerçekleri sindirmesi gerek; henüz buna başlamış değil.

Bizim bilincimizin dışında bulunan psişe, zaman ve mekânla olan bağlarına pek acayip bir ışık tutan niteliklere sahip gibi. Zaman ve mekânda telepati olaylarını düşünmekteyim, bunları görmemezlikten gelmek herkesin bildiği gibi açıklamaktan daha zordur. Bazı istisnalar dışta kalmak üzere bilim bu konuda pek gevşek davranmıştır. Psişenin iddia olunan telepatik kabiliyetlerinin benim için büyük güçlükler doğurduğunu itiraf etmeliyim, çünkü «telepati» kelimesi herhangi bir şeyi ifade edecek durumda değil. Bilincin zaman ve mekân sınırı öyle açık bir gerçek ki, bu temel gerçeğe aykırı her şey kuramsal önemi büyük bir olay olmaktadır. Bu durumda zaman ve mekân sınırının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu ortadan kaldırılışın vasıtası mekânlılığı ve zamanlılığı sadece göreşel olan, yani şartlı nitelikler olan psişe olacaktır. Yoksa zaman ve mekân sınırlarını aşabilir, bu da zaman ve mekânın göresel bakımdan dışında olmak gibi temel bir nitelik sayesinde olmaktadır ister istemez. Kavranması pek kolay bu olanak bence o kadar önemli ki bilim araştırıcılarını yeni çabalar göstermeye kışkırtmalı. Ama bilincimizin gelişmesinde öylesine geç kalmış durumdayız ki (istisnalar da kuralı doğrulamaktadır), telepati olaylarının önemini, psişe için tam değerini ölçmemizi olanaklı yapacak bilimsel ve zihinsel araçlar elimizde yok genellikle. Dikkati bu tür olaylar üstüne çekmem, psişenin beyne bağlı olduğu dolayısıyla da zaman ve mekânla sınırlandığının, şimdiye kadar sanıldığı gibi ne açık bir şey, ne de reddedilemiyecek bir şey olduğudur.

Şimdiye dek bilinen ve yeterince emin olunan bazı para-psikolojik olaylar üstünde biraz bilgisi olan özellikle telepati olaylarının gerçekliği konusunda kuşkulanmaz. Gözlemlerimizi nesnel olarak inceleyip eleştirecek olursak, algılamaların kısmen, sanki mekân, kısmen de zaman yokmuş gibi yer aldığını görürüz. Tabiî bundan ne zaman ne de mekân olmadığı, dolayısıyla da insan zihninin zaman ve mekân kategorileri içine hapsedilmenin bir hayal olduğu sonucunu çıkaramayız. Tersine, zaman ve mekân, zaman içindeki ampirik kanıtlardır, çünkü bütün algılanabilen şeyler zaman ve mekânda yer alır gibidir. Bu insanı şaşkına çeviren kesinlik karşısında aklın telepatik olayın özel niteliğini kabul etmekte güçlük çekmesi anlaşılır. Ama olaylara karşı âdilce davranmak için, esas özü oluşturan nesnenin zaman ve mekân dışının görünüşü olduğu reddolunamaz. Aslında saf içgüdüler ve dolaysız kesinlikler, başka türlü belirmiyecek olan temsilci biçimlerin psikolojik apriorisini doğrulayan bir tür kanıttır. Zamansız ve mekânsız bir varlık biçimi hayal edemeyişimiz bunun olanaksız olduğunu gösteren bir kanıt gibi düşünülemez. Görünürdeki zamandışılık ve mekândışılık niteliğinden salt bir biçimde, zaman ve mekân dışı bir varlığın gerçekliğini çıkaramayız; ama algılamanın görünürdeki zamana ve mekâna değgin niteliğinden de, bu niteliklerden yoksun hiç bir varlık biçiminin olmıyacağını da çıkaramayız. Ruhun, bu niteliklerden yoksun bir varoluş biçimine değebileceği varsayımı, yeni bir şey ortaya çıkıncaya kadar bilimin ciddiye alabileceği bir sorundur. Modern kuramsal fiziğin fikirleri ve şüpheleri psikologu bile tedbirli kılmalıdır. Felsefî bakımdan «mekânın sınırı» mekân kategorisini göresel kılmaktan başka neyi ifade eder? Aynı macera (nedensellik kategorisinin başına geldiği gibi) zaman kategorisinin de başına gelebilir. Bu konudaki kuşku bugün her zamankinden daha çok yerindedir.

Psişenin özünün, aklımızın kategorilerinin çok ötesinde karanlık temellere dayandığına kuşku yok. Ruh, görüntüsü karşısında ancak hayali kıt bir zihnin yetersizliğini itiraf etmiyeceği yıldızlar sistemiyle dünya kadar bilinmiyenler gizlemekte. İnsan zihninin bu aşırı güvensizliği karşısında bilgi iddiaları sadece gülünç değil, aynı zamanda son derece tatsız. Bu bakımdan biri gönlünün içten gereksinmesine boyun eğerek, veya insanlığın en eski bilgelikleriyle uyuştuğunu duyarak ya da psikolojik olguya dayanarak «telepatik» algılamalar olduğunu benimsiyerek psişenin temelinde zamansız ve mekânsız bir varlı-

ğa katılır ve böylece simgesel olarak acemice «sonsuz» dediğimiz şeye ait olursa eleştirici muhakeme bilimin **on liquet**'inden başka bir karşı kanıtla çıkamaz. Ayrıca çok eski zamanlardan beri varolan ve evrene yayılmış bulunan insan ruhunun bir «eğilimi» ile uyumlu olarak bulunmak gibi hoş bir üstünlüğe de sahip olur. Geleneğe karşı kuşkuculuk veya başkaldırma, korkaklık, psikolojik yaşantının kısırlığı, ya da bilgisizlik yüzünden bu sonuca varmıyan kişi, ruhunu geliştiremez; üstelik kanının gerçekleriyle çatışma halinde olacağından kuşku yoktur. Bu gerçekler salt mı değil mi hiç bir zaman doğrulanamaz. Bunların «eğilim» halinde olmaları yeter; bu «gerçeklerle» olan çatışmada işi hafiften almanın ne olduğunu biliyoruz; bu aşağılık duygusu belirtilerine siz ister kökten kopuş, ister sapıklık, ister yaşamın anlamsızlığı deyin, bu durumda insan sanki içgüdülerin üstüne bile bile çıkmış gibidir. Çağımızda sık sık görülen sosyolojik ve psikolojik yanlışların en fecilerinden biri belli bir andan sonra bir şeyin baştanbaşa değişebileceğini, örneğin insanın bambaşka bir kılığa gireceğini, ya da tamamiyle yeni bir formül ve bir gerçek bulacağını sanmasıdır. Şeylerin derinden değişmesi, ya da sadece düzelmesi, daima bir mucize olmuştur. Kanın gerçeklerinden kopmak bugün her zamankinden daha iyi bildiğimiz nörotik kaygı durumuna yol açar. Kaygı durumu anlamsızlığı doğurur, yaşamın anlamsızlığıysa, abesliğiyse çağımızın henüz bütün genişliğini ve kapsamını sezmediği manevî bir hastalıktır.

RUHLARA İNANCIN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

İnsanlığın geçmişine baktığımızda, sayısız dinsel inançlar arasında hayaletlerin, insanların çevresinde bulunan, onları pek etkin bir şekilde görünmeden etkileyen manevî yaratıkların varlığına yaygın bir inanç görüyoruz. Bu yaratıkların spiritler, ya da ölmüşlerin ruhları olduğu düşünülmüştür. Bu inanç, yüksek kültürü olan uluslardan tutun da, hâlâ taş çağında bulunan Avustralya'nın zencilerine kadar, her yerde görülmektedir. Batının uygar ülkelerinde yüzyıldan biraz daha uzun bir süre süren aydın rasyonalizm safhası, bununla savaşmış ve bir çok okumuş kimsede başka metafizik kanıların yanında, spiritlere olan inancı bilinçaltına göndermiştir. Bununla birlikte, yine de halk yığını arasında canlı olarak kalmıştır. Perili evler en aydın ve okumuş kimselerin bulunduğu şehirlerde bile hâlâ vardır, köylü ise hayvanları konusunda fala baktırmağa devam eder. Tersine -aydın rasyonalizmin kaçınılmaz sonucu olarak- materyalizm çağında bile spiritlere inanç daha yüksek bir düzeyde canlanmıştır. Boş inanç karanlığına yeni bir düşüş değildir bu, yoğun bir bilimsel kaygı, şu belirsiz olayların karanlık karmaşıklığını gerçeğin ışığına kavuşturma ihtiyacıdır. Crookes, Myers Wallace, Zoellner ve daha bir çok adı kötüye çıkmış bilginler, ruhlara olan inancın bu rönesansının ve yenilenmesinin simgesidir. Gözlemlenmiş olan olayların niteliği üstünde tartışılabilir; bu bilginler bir takım yanlışların ve duyu aldanmalarının kurbanı olduğu söylenerek suçlanabilir; yine de yetkilerini ve bilim alanındaki ünlerini, her türlü kişisel kaygıları bir yana bırakıp, bu karanlığa yeni bir ışık tutmayı denemek gibi, eşsiz ahlâksal bir davranışta bulunmuşlardır. Ne akademik önyargılara, ne de halkın alaylarına aldırmışlardır; okumuş kimselerin zihninin her zamankinden daha çok maddeci akım tarafından kaplandığı bir zamanda, çağdaş

maddecilikle çelişir gibi görünmekte olan psişik kaynaklı olaylara dikkat çektiler. Bu kimseler, demek oluyor ki, maddeci kavrama karşı insan zihninin tepkisini gösteriyordu. Tarihsel bakımdan, bunların spiritlere inancında, sadece duyudan gelen gerçeğe karşı en etkili silâh olarak kullanmalarında şaşılacak bir şey yok, çünkü spiritlere inanç ilkel için aynı fonksiyonel değerdedir. İlkel kişi, çevresinde yer alan olaylara alabildiğine bağlıdır. Sayısız güçlükler ve sefaletler içinde, düşman komşuların ve tehlikeli yabanî hayvanların ortasında, çoğu zaman amansız doğal koşullar altında yaşam süren ilkelin keskinleşmiş duyuları, duyusal istekleri, afektlere tam egemen olamaması onu fiziksel gerçeklere zincirle bağlar, öyle ki tamamiyle maddeci bir davranışa kapılması, dolayısıyla da bozulması olanaklıdır. Ama ruhlara inancı, daha doğrusu manevî olanın algısı, tamamiyle görünebilen ve dokunulabilen bir dünyaya bağlıyan zincirlerden onu sürekli bir biçimde kurtarır; kanunlarına, çevresindeki fiziksel dünya kanunlarına kadar, kaygı ve titizlikle boyun eğmesi gereken manevî bir gerçeğin kesinliğini ona zorla kabul ettirir. Böylece iki dünyada yaşar gibidir. Fiziksel gerçeği, aynı zamanda bir spiritler dünyasıdır da, fiziksel gerçek, onun için yadsınamıyacak bir şeyse, ruhların dünyası da, onun için aynı derecede gerçektir. İnandığı için değil, manevî şeyleri algılamadaki bönlüğü yüzünden. Kültürle ve rasyonel ışıklarla -ki bu ilkel için pek uğursuz bir şeydir- temas bu bönlüğü ortadan kaldırınca, ilkel, spirit kanunuyla yönetilmeyi bırakır ve bozulur. Bu yenilgiden, hıristiyanlık da koruyamıyacaktır onları, çünkü yüksek bir şekilde gelişmiş olan bu din, iyi sonuçlarını gerçekleştirebilmesi için aynı zamanda pek gelişmiş bir psişe de gerektirir.

Spiritler olgusu ilkel için manevî olanın gerçekliğinin dolaysız kanıtıdır. Bu spiritler olgusunun ne olduğuna daha yakından bakacak olursak, şu psikolojik olaylarla karşılaşmaktayız: bir kere her şeyden önce, spiritlerin vizyonuna ilkellerde sık rastlanır. Onlarda bunun, uygar insandakinden daha sık olduğu sanılarak, sadece bir boş inanç olduğu sonucuna varılır; çünkü, bazı marazî durumlar dışta kalmak üzere, bu gibi şeylerin uygar insanda yer almadığı düşünülür. Uygar insanın spiritler varsayımına ilkel kişiden daha az inandığı ve başvurduğu bilinir; oysa, bence, psişik olay, ikisinde de aynı sıklıkta yer almaktadır. Ruhları görünür kılmak için büyücünün baş vurduğu şeylere yöneldiği takdirde, bir Avrupalının da aynı şeyleri algılıyacağından

eminim. Tabiî o başka türlü yorumlıyacaktır, bu da onların gücünü yok edecektir; ama olayın kendi, mutlak olarak hiç bir şey yitirmemektedir. Uzun süre ilkel koşullar altında yaşamak zorunda kaldığı, ya da tesadüf onu olağanüstü psişik durumlara getirdiği zaman, Avrupalının da herkesi hayrete düşürecek algılamaları olduğu bilinmektedir.

Spiritlere inanç, ilkelde her şeyden önce düşe dayanır. İlkel, düşünde bir çok faal insan görmektedir, bunlara spirit diye bakmaktadır. Ayrıca, bilindiği gibi, bazı düşler, ilkele uygar insana ifade ettiğinden çok daha şey ifade eder. Sadece ikide bir sözünü ettiği için değil bu, gözünde o kadar büyük önemi vardır ki düşün, çoğu zaman onu gerçekten ayıramaz gibidir. Uygarlar için, genellikle, düşler önemsiz gibi görünür; bununla birlikte, çoğu zaman tuhaf ve etkileyici nitelikleri yüzünden, bazı düşlere büyük önem verenler de yok değildir. Bazı düşlerin özelliği, bir ilham olduğu varsayımını anlaşılır kılmaktadır. Bir ilham olduğuna göre, her ne kadar bu mantıkî sonuç söz konusu değilse de, ister istemez ilham edecek bir şeyin de bir **spiritus**'un da olması gerekir. Özellikle buna uygun bir durum, düşlerde sık rastlanan ölmüşlerin görülmesidir. Saf dil kavrayış bu görünüşleri ölülerin yeniden belirmesi diye düşünmektedir.

Spiritlere inancın başka bir kaynağı olarak da, psişik bozuklukları, sinir bozukluklarını (özellikle, ilkellerde sık görülen histerik nitelikteki bozuklukları) sayabiliriz. Bu hastalıklar, çoğu zaman bilinçdışı psikolojik çatışmalardan ileri geldiği için, bunların ama şöyle ama böyle yakından o öznel çatışmayla ilgili canlı veya ölmüş kimseler tarafından meydana getirildiği sanılmaktadır. Ölüler söz konusu olduğunda, kötü etkide bulunmuş olan şeyin onların spiritleri olduğu sanılmaktadır. Çoğu zaman, çocukluğa kadar uzanan marazî çatışmalar anababa spiritlerinin anısına bağlanmaktadır; böylece ilkel için anababaların spiritlerinin özel bir önemi olması doğaldır. Atalara veya anababalara tapmanın niçin bu denli yaygın olduğunu açıklar bu. Ölülere tapma herşeyden önce ölmüşlerin kötü etkilerine karşı kendilerini korumak içindir. Sinir bozuklukları söz konusu olduğunda anababanın hastalar üstündeki etkisinin ne denli büyük olduğu bilinir. Çoğu, nicedir ölmüş bile olsalar, gerçekten onların tâkibine uğradıklarını duyarlar. Anababanın psikolojik yankılanması öyle güçlüdür ki, söylediğimiz gibi, bir çok halk toplulukların-

da, başlı başına bir ölülere tapma sistemi gelişmiştir (1).

Zihin hastalıklarının, spiritlere inancın kaynağı söz konusu olduğunda, büyük rolleri vardır. İlkellerde, bildiğimize göre, kronik zihin hastalıklarının çoğunu oluşturan bir hastalık olan, şizofreni hastalığının geniş alanına ait gibi görünen, hezeyanlı, birsamlı ve katatonik hastalıklar görülür çoğu zaman. Her zaman ve her yerde akıl hastaları kötü spiritlerin çarptığı, ecinniler gibi görülür. Hasta, birsamlarıyla bu inancı destekler. Bu çeşit hastalar, görmeden çok, işitme birsamları çekerler: «sesler» duyarlar. Bunlar çoğu zaman anababadır, ya da belli bir şekilde hastanın öznel çatışmasına bağlı kimselerin sesleridir. Safdil anlayışa göre bu çeşit birsamlar, bu seslerin spiritlerden çıktığı izlenimi vermektedir.

Spiritlere inanmak için, ruha da inanmış olmak gerekir.

İlkel kişi bu çeşit spirit'in daima bir ölünün ruhu olduğuna inanır; bu spirit önceden bir canlının ruhuydu demek. Bu, çoğu zaman insanın bir tek ruhu olduğuna inandığı zaman böyledir. Durum, her yerde aynı değildir, çoğu zaman bir kaç ruhun birden varolduğu, birinin ölümden sonra devam ettiği, ve göresel bir ölümsüzlüğü olduğu düşünülür. Bu durumda çağrıl-

---

(1) 1925/26'da Elgon tepesine yapılan bir yolculuğa katılmıştım. Su taşıyan kadınlardan biri hastalandı. Komşu Kraal'ların birinde oturan genç bir kadındı. Görünüşe bakılırsa enfeksiyöz bir çocuk düşürme durumu vardı, ateş alabildiğine yüksekti. Basit ilâçlarımız onu tedavi edecek durumda değildi. Ailesi hemen bir «nganga» (sihirbaz-hekim) çağırdı. Bu hekim çevreyi koklıya koklıya gittikçe açılan daireler halinde kubbenin çevresinde dönmeğe başladı. Birden dağdan inen bir patika üstünde durdu ve hastanın pek gençken ölmüş olan ve bambu ormanının yükseklerinde bulunan ve kızları ölüp de onlara katılsın diye her gece oradan inen anababanın kızı olduğunu söyledi. Hemen o patika üstünde minyatür bir kulübe biçiminde bir «ruhlar tuzağı» kuruldu; hastanın görüntüsü gibi balçıktan bir heykelcik yaptılar ve «poşo» denen yiyecekle birlikte küçük kulübenin içine koydular. Gece spiritler kızlarının orada olduğunu sanarak oraya girdiler. Hasta iki güne kalmadan iyileşiverince, şaşırıp kaldık. Bizim teşhisimiz mi yanlıştı acaba? Her neyse, muamma çözülmeden kaldı.

dığında gelen ruh canlı varlığın ruhlarından biridir. Yani topyekûn ruhun bir bölümü, psikolojik parçasıdır.

İlkel kişi, bu ruhlardan başka, hiç bir zaman insan ruhu ya da parçası olmamış olan spiritlerin varlığına da inanır. Bu çeşit zihinler için başka bir kaynak aramak doğru olur.

Ruha inancın psikolojik temellerine daha yakından bakmadan, yukarda sözü edilen olayları kısaca gözden geçirelim. Spiritlere inanca bu çeşit gerçeklik veren üç ana kaynaktan söz ettim: bunlar hayaletle vizyonu, düş ve zihin yaşamındaki marazî bozukluklardır. Bunların en normali ve sık görüleni, ilkel psikolojide genellikle büyük önemi olan düştür. Peki düş nedir?

Düş, bilinçli bir sâik olmadan uykuda yer alan psikolojik bir olgudur. Bununla birlikte, bilinç düşlü uykuda tamamiyle hareketsiz bir halde değildir; hafif bir derecede sürmektedir. Böylece düşlerin çoğunda ben'in nisbî bir bilinci vardır, ancak bu ben pek sınırlıdır ve düşsel ben denen bu ben acayip şekilde bir değişikliğe uğramıştır. Bu uyumadan önceki ben'in bir parçası, ana çizgileridir. Bilinç, psişik bir muhtevanın ben'e bağlandığı çapta vardır. Ben özel iç sağlamlığı olan psişik bir komplekstir. Düşsüz uykular nasıl azsa, ben'in kompleksinin de bütün faaliyetine ara vermesinin seyrek olduğu kabul edilebilir. Uyku bunu genellikle daraltır. Ona yaklaşan psişik muhtevanın düşünde bu ben'e gerçek dış olaylar katılabilir: böylece düş ile uyumadan önceki düşünceye benzemiyen, daha çok gerçek durumlara yaklaşan durumlara götürülüyoruz. Varolan insanlar ve nesneler vizyonumuzun alanına giriyorlar; düşün imgeleri de başka çeşit bir gerçek gibi düşsel ben'in bilinç alanına girmektedir. Düşleri kendimiz yapıyoruz diye bir duygu duyduğumuz yok, sanki bize dışardan geliyorlarmış gibi bir şey duyuyoruz. Keyfimize tâbi değiller, kendilerine özgü yasaları var. Kendiliğinden oluşan, açıktan açığa bağımsız psişik kompleksler gibi çıkıyorlar ortaya. Geldikleri kaynağın bilincine varmış değiliz. Böylece kaynağını bilinçdışına götürüyoruz. Bağımsız, bilincimizin kontrolundan kaçan, kendine özel kurallarla ortaya çıkan ve kaybolan psişik komplekslerin varlığını kabul etmemiz gerekiyor. Uyanık yaşamımızın yaşantısı, düşüncelerimizi yaratanın kendimiz olduğuna, istediğimiz zaman istediğimizi düşünebileceğimize inandırıyor bizi. Bunların nerden geldiğini, niçinini, amaçlarını bildiğimizi sanıyoruz. Bir düşünce biz istemeden çıkarsa ortaya, ya da birdenbire kaybolup giderse, istisnaî hattâ marazî bir şey olduğunu sanıyoruz. Uyanıkkenki psişik faaliyetle

uyurkenki durum arasındaki ayrılık bize çok olağanüstü gibi geliyor. Uyanıkken psişe, bilinçli faaliyetin kontrolu altında gibi görünüyor, oysa ikinci durum tersine, bilincimize başka bir dünyadan gelme tuhaf ve anlaşılmaz olaylar gibi sızan muhtevalar doğuruyor adeta.

Vizyonda da durum aynı. Vizyon da düş gibi sadece uyanıkken görülmekte. Bilinçli algılamanın yanında bilinçdışından çıkmakta olup, bilincin sürekliliğindeki bilinçdışı bir muhtevanın patlak vermesidir. Aynı olgu akıl hastalıklarında da yer almaktadır. Belli bir nedeni olmaksızın kulak sadece çevredeki sesleri değil, dıştan gelen sesli dalgaları da almaktadır; içten olduğunda da kulak daha uyarılmış oluyor ve hastanın bilincinin dolaysız olarak erişilebilecek muhtevası dışındaki psişik muhtevayı duyuyor. (Kendi düşüncelerini yüksek sesle ifade eden hastalar da vardır. Ancak bunlara pek az rastlanır). Zihinle duygunun öncüllerden çıkardığı yargıların yanında, kendilerini zorla kabul ettiren, görünüşte gerçek algıların etkisi altında, ama gerçekte, bilinçdışı iç koşulların neden olduğu düşünce ve kanılar ortaya çıkarmaktadır. Bunlara duygusal düşünceler diyoruz.

Bu üç durumun ortak niteliği, bir bütün oluşturmasına rağmen psişenin bölünmez bir parça olmasında, bölünebilecek ve aşağı yukarı bölünmüş olan bir bütün oluşundadır. Türlü bölümler aralarında birbirine bağlı da olsalar, göresel bir bağımsızlık halini saklarlar, öyle ki ruhun bazı bölümleri ben ile ya pek seyrek olarak ilişki kurar, ya da hiç kurmaz. Bu psişik parçalara **bağımsız kompleksler** dedim ve bu olay üstüne kurdum **psişenin kompleksler kuramı** denen kuramımı. Bu kurama göre ben'in kompleksi psişemizin karakteristik merkezini oluşturmaktadır. Ama bu bir çoğunun bir tanesidir sadece. Ötekiler, oldukça sık olarak onunla ilişki kurar, böylelikle bilince çıkar. Bununla birlikte, bir süre ilişki kurmadan yaşıyabilir. Saint-Paul'ün Hıristiyanlaşmasının psikolojisi bunun mükemmel bir örneği olup, herkesçe bilinir. Tam Hıristiyan olduğu ânın hiç beklenmedik bir ân olmasına rağmen, tekrar edilen bir yaşantının bize bilgi vermesi yüzünden, bu denli temelden bir değişmenin içte uzun süre hazırlandığını biliyoruz; bu hazırlık bittikten sonra ancak, yani kişi din değiştirmek üzere olgunlaştığı ân yeni gerçek şiddetli bir duyguyla patlak vermektedir. Saint Paul, kendi farkında olmadan nicedir Hıristiyandı; Hıristiyanlıktan bağnazca nefret etmesi bundandır, çünkü bağnazlık, içinde gizli kuşkuları bastırmak zorunda kalanlarda görülür daima. Din değiştirenlerin

en koyusunun bağnazlar olması bu yüzdendir. İnsanın, Şam yolunda görünmesi, bilinçdışı Hıristiyan kompleksinin Saint-Paul'ün ben'iyle ilişki kurduğu ânı gösteriyor sadece. İsa'nın ona aşağıyukarı nesnel bir vizyon biçiminde görünmesi, Saint-Paul'ün Hıristiyan duygularının bilinçdışı bir kompleks olması yüzündendir. Bu duygular kendisinin değilmiş gibi yansıtılmış bir şekilde görünüyordu ona. Kendisini Hıristiyan gibi göremiyen Saint Paul İsa'ya karşı direnme ile kör olmuş ve bir Hıristiyan sayesinde iyileşebilmiştir. Bu durumdaki psikolojik körlük (bilinçdışı) görmek istememe yüzündendir. Görmek istememek Saint-Paul'ün Hıristiyanlığa karşı bağnazca direnmesini gösterir. Kutsal Kitap bu direnmenin Saint Paul'de hiç bir zaman tam olarak sönmediğini doğrulamaktadır; zaman zaman, yanlış olarak saraya yorulan krizler halinde patlak veriyordu. Bu krizler, din değiştirmeyle bölünmüş olan Paul kompleksine âni dönüşleri ifade etmektedir, ondan önce Hıristiyan kompleksinde olduğu gibi.

Entellektüel ahlâksal nedenler yüzünden Saint-Paul vakasını metafizik bir açıklamaya tâbi tutamıyoruz, yoksa hastalarımızda rastladığımız buna benzer durumları da aynı şekilde açıklamamız gerekir. Sadece aklın değil, aynı zamanda duygunun da karşı çıktığı baştanbaşa saçma sonuçlara götürür bu bizi. Düşlerde, vizyonlarda, marazî birsamlarda psişenin bağımsız kompleksleri özel bir açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Ben, bunun bilincine varmadığından, dolayısıyla da ona yabancı olduğundan daima yansıtmalar halinde belirir önce. Düşlerde, bunlar başkaları halinde çıkar; vizyonlarda bir bakıma mekâna yansıtılmış gibidir; akıl hastalarındaki sesler de aynı biçimdedir; çünkü hastalar doğrudan doğruya çevrelerindeki kimselerin sesine yormamaktadır duydukları sesi. Tâkip fikirleri, hastanın, kendi bilinçdışı komplekslerinin niteliklerini kendilerinde gördüğü bazı kimselere atfedilir çoğu zaman. Ben'i, bilinçdışı komplekse düşman olduğundan, hasta bu kimselerin kendine düşman olduğunu sanır; Paul de benimsenmiyen İsa kompleksine karşı böyle davranmıştı. Hıristiyanlar, kendi farkında olmamasına rağmen, kendinde varolan şu İsa kompleksini temsil ettikleri için tâkibe uğratmıştı Hıristiyanları. Bu, günlük olaylardandır; hiç duraklamadan, insanları veya şeyleri filan falan şekilde farzederiz ve bu yansıtmaya göre onları sever, ya da onlardan nefret ederiz. Ama kontrol ve düşünce o kadar karmaşık, o kadar zordur ki, insan, yansıttığını, böylelikle anlamsız bir hokkabaz oyununun kurbanı olduğunu bilmeden, gelişigüzel yargıda bulunmayı yeğ-

lemektedir. Bu gibi bir süreçin adaletsizliğinin ve sertliğinin hiç farkına varılmamaktadır. Sırf kaygısızlık yüzünden, insan, kendi kusurlarını veya üstünlüklerini başkasından görme lüksüne kendini kaptırınca, kişiliğin önemli çapta kaybedildiği, hiç akla getirilmemektedir. İnsanın başkasını kendi kadar budala ve aşağı görmesi, iyi niteliklerini yağmacı ahlâksal haydutlarda görmeğe gönüllü olması ile aynı şey olup, bu denli zararlı bir şey yoktur.

Bu bakımdan, ruhlar, ben'e doğrudan doğruya bağlı olmadığı için yansıtılmış, beliren, bağımsız, bilinçdışı komplekslerdir. Spirit'ler ben e yabancı gibi görünürken ve bağımsız varlıklar gibiyken, ruhlar başka türlü davranmaktadırlar. İlkel kişi bir spiritin yakınlığını veya etkisini hoş olmıyan tehlikeli bir şey gibi görür: Onu kovabildiği zaman içi rahatlar. Oysa ruhun kayboluşunu ağır bir hastalık gibi görür, nitekim vücudun ağır hastalıklarını bu kayba atfeder. Amacı, hastanın içine kuş-ruhu yeniden döndürmek için yapılan sayısız törenler vardır. Çocukları dövmek yasaktır, çünkü ruhları incinip kaçabilir. Ruh, böylece, ilkel için normalde kendiyle birlikte olması gereken bir şeydir, oysa spiritler normal olarak çevrede bulunmaması gereken şeylerdir. Bu yüzden spiritlerin bulunduğu yerlerden kaçmaktadırlar. Oraya korkuyla, dinsel veya büyüsel niyetlerle girerler.

Ruhların çokluğu, spiritler gibi davranabilen, bir takım, nisbeten bağımsız komplekslerin varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte ilişkilerinin hastalığı doğurduğu ve ilişkilerinin kesilmesinin iyileşmeyi oluşturduğu spiritler komplekslerinin tersine bu ruh kompleksleri, ben'e bağlı gibidir, ve kaybı bir hastalık gibi görülmektedir. Bu yüzden ilkel patoloji, hastalığın nedeni olarak, sadece ruhun kaybını değil, aynı zamanda spirit tarafından ele geçirilmiş olmayı da görmektedir. İki kuram birbirini dengeliyor gibi.

Böylece normal olarak ben'e bağlı bilinçdışı komplekslerin varlığı ile normal olarak ben'e bağlı olmaması gereken başka komplekslerin varlığını kabul etmemiz gerek. Bunların birincisi ruhun kompleksleri, ikincisiyse spiritlerin kompleksleridir.

İlkellerin düşüncesinde sık görülen bu ayırım, benim bilinçdışı kavramıma her yönden uyuyor. Ona göre bilinçdışı birbirinden kesinlikle ayrı iki alana bölünmüştür. Bunlardan birine ben **kişisel bilinçdışı** diyorum. Yaşam süresince unutulmuş bütün psişik muhtevaları kapsamaktadır. Bunların izleri, bütün bilinçli anılar sönmüş olsa dahi, bilinçdışında saklanmağa devam

etmektedir. Ayrıca kişisel bilinçdışı bütün bilinçeşiğinin altındaki izlenimleri ya da bilince erişemiyecek derecede güçsüz algıları kapsamaktadır. Buna bir de bilinç eşiğini aşamıyacak derecede henüz pek zayıf veya pek belirsiz bilinçdışı görüntü düzenleri eklenir. En sonunda da bilinçli davranışa uymıyacak bir takım muhtevalar da vardır. Çoğu zaman bir muhtevalar grubu vardır. Uyuşmazlığı yüzünden geri itilen, ahlâksal, entellektüel veya estetik bakımlardan kabul edilemiyecek gibi şeylerdir bunlar. İnsanın, sadece güzeli, iyiyi, gerçeği düşünüp duymasının olanaksız olduğu bilinir. Ama elden geldiği kadar ideal bir davranışta bulunmak için o davranışa uymıyan her şeyi geri iter. Olgunlaşmış insanlarda, çoğu zaman olduğu gibi, örneğin düşünce gibi bir fonksiyon özellikle gelişmişse ve bilince egemen ise, duygu ister istemez arka plâna itilmiş oluyor, böylelikle büyük çapta yeniden bilinçdışına düşüyor.

Kişisel bilinçdışını oluşturan odur. Öteki bölüme kolektif (ortak) ya da kişisel olmıyan bilinçdışı diyorum. Terimden de anlaşılacağı üzere, bu ortak bilinçdışında hiç bir kimseye değil, en azından bir insan topluluğuna, daha çok bir ulusa hattâ bütün insanlığa aittir. Bunlar bireysel varoluşun elde ettiği şeyler değildir, manevî biçimlerin ve yaradılıştan varolan içgüdülerin ürünleridir. Her ne kadar çocukta yaradılıştan var olan bir takım görüntüler yoksa da, iyice belirtilmiş fonksiyonel olanakları olan pek gelişmiş bir beyne sahiptir. Bütün soyunun sinir fonksiyonlarının tortusu gibidir. Çocuk, böylece dünyaya çalışmağa hazır bir organla gelmektedir. Bu beyinde, önceden biçim bulmuş olan içgüdülerle, insanların düşüncesine daima temel olmuş olan ilkel imgeler vardır, mitolojik motiflerin zenginliği buradan gelmektedir. Normal insanda ortak bilinçdışının varlığını dolaysız olarak, doğrulamak kolay değildir tabiî, bununla birlikte, düşlerinde arasıra mitolojik görüntüler belirmektedir. Ortak bilinçdışının muhtevaları, bazı akıl hastalıklarında, özellikle de şizofrenide pek açık olarak belirmektedir. Çoğu zaman son derece çeşitli mitolojik imgeler yer almaktadır. Akıl hastalarında çoğu zaman düşünce ve simge çağrışımları vardır, bunları kişisel varoluşlarının yaşantılarına atfetmek olanaksızdır. Burada ilkel imajları yaratan ilkel mitolojik düşüncedir, bilinçli yaşantıların canlandırılması değildir.

Demek ki kişisel bilinçdışı bireye ait ve psişik yaşamının kaçınılmaz bir bölümünü oluşturan kompleksler içermektedir. Ben'e bağlı olması gereken herhangi bir kompleks geri itmey-

le veya ortadan kaybolmayla bilinçdışı olunca, birey bir kayba uğramaktadır. Örneğin psikoterapötik bir tedavi sonucu, kaybolan bir kompleks, yeniden bilince çıktı mı, bir enerji artışı duymaktadır. (Bu artışın her zaman hoş karşılanmadığı doğrudur. Kaybın nahoş sonuçları kendilerini duyurmadığı süre kompleksin kaybından memnun olunmuş olduğundandır.) Çoğu nevrozun tedavisi bu şekilde yer almaktadır. Tersine, ortak bilinçdışının bir kompleksi ben'e bağlandı mı, birey tuhaf, kaygı verici, aynı zamanda şaşırtıcı bir şeyin izlemini duyar; bilinç büyük çapta etkilenmiş bulunmaktadır; çünkü kompleksin marazî bir şey olduğu, ya da kendi tarafından normal yaşamdan saptırıldığı izlenimi duymaktadır. Ortak bir muhtevanın ben'e bağlanması daima bir «yabancılaşma» (akıl hastalığı) doğurur, çünkü o sırada bireysel bilince, bilinçdışı kalması gereken, yani ben'den ayrı durması gereken bir şey karışmaktadır. Bilinçten bu çeşit bir muhtevayı ayırabilirsek, birey kendini daha hafif, daha normal duymaktadır. Yabancı muhtevasının patlak vermesi, bir çok zihin hastalıklarının başlangıcının özel belirtisidir. Hastalar tuhaf ve duyulmamış düşüncelerin saldırısına uğrar, dünya değişmiş gibi görünür, insanların yüzleri gariptir, türlü ifadelere bürünmüştür.

Kişisel bilinçdışının muhtevalarının ruhumuza ait olduğunu sanıyoruz; ortak bilinçdışınınkilerinse, tersine, yabancı dıştan geliyormuş gibi olduğunu duyuyoruz. Bir kişisel kompleksin yeniden bütüne katılması, bir hafifleme, çoğu zaman gerçek bir iyileşme doğurmaktadır; ortak bilinçdışının bir kompleksinin patlak vermesi, tersine hiç de hoşa gitmiyen, hattâ tehlikeli bir belirtidir. Ruhlara ve spiritlere olan ilkel inancın paralelizmi açıktır. **İlkellerin ruhları kişisel bilinçdışının komplekslerine tekabül eder; oysa spiritler ortak bilinçdışının komplekslerine tekabül etmektedir.**

Bilim açısından, ilkelin, ruhlar ve spiritler diye düşündüğü şeye biz, psişik kompleksler diyoruz. Tarihte olsun, şimdi olsun, ruhlara ve spiritlere olan inancın oynadığı olağanüstü rol göz önüne getirilecek olursa, bunların sadece varolduklarını tesbit etmekle yetinemeyiz; daha derine inip, niteliğine nüfuz etmemiz gerektir.

Komplekslerin varlığını çağrışım yöntemiyle doğrulamak kolaydır. Yapılacak şey şudur: deneyi yapan, bir kelime söyler, cevap verecek olan kişi, elinden geldiği kadar çabuk, o kelimenin kendinde uyandırdığı başka bir kelimeyi söyler. Tepki süresi ölçülür. Basit kelimelere verilecek cevabın, «güç» kelimelere verilecek cevaptan daha çabuk yer alacağı beklenir. Aslında durum başkadır. Çoğu zaman basit kelimelere verilen cevap süresi beklenmedik bir uzunluk gösterirken, güç kelimeler hemence cevaplandırılmaktadır. Daha inceden inceye yapılan araştırmalar kışkırtıcı kelime, güçlü bir afektif havası olan bir muhtevaya dokunduğu zaman tepki süresi uzamaktadır. Tepki süresinin uzamasından başka burada ayrıntısına giremiyeceğim, karakteristik başka bozukluklar yer almaktadır. Afektif havalı muhtevalar, genellikle, cevap veren kimsenin başkasının bilmesini istemediği olaylarla ilgilidir. Çoğu zaman bu yüzden zihinde geri itilmiş acı anılı olaylar, bazan da kişinin kendisinin de bilmediği olaylar söz konusudur. Bir kışkırtıcı kelime bu çeşit bir kompleksle karşılaştı mı, o kimse hiç bir cevap bulamaz, ya da o kadar çok şey gelir ki aklına, hangisini söyleyeceğini bilemez, bu yüzden makine gibi kışkırtıcı kelimeyi tekrarlar ya da sonradan hemen başka bir kelimeyi yerine koyacağı bir kelimeyle cevap verir v.s. Deney bittikten sonra, kişi kışkırtıcı kelimelerin her birine verdiği cevapları hatırlamağa çalışır, ama komplekslere bağlanan kelimelere verdiği cevapları pek iyi hatırlıyamaz. Bazı özellikler, bağımsız kompleksin özel niteliklerini açıkça göstermektedir; tepkisel davranışta bir bozukluğa sebep verir, cevap verme olanağını yok eder, ya da hiç olmazsa, oransız bir gecikmeye neden olur, ya da uygunsuz bir tepki gösterir; çoğu zaman da cevabın hatırasını yok ettirir. Böylece davranışı bozarak bilinçli iradeyi engeller. Komplekslerin bağımsızlığından söz etmemiz bu yüzdendir. Bu deneyi bir sinir veya akıl hastasına soracak olursanız, tepkiyi bozan, komplekslerin, psişik bozukluğun ana muhtevasıdır aynı zamanda. Tepki anormallikleri yanında bir takım belirtiler de kışkırtılmış olmaktadır. Kişinin, bazı kışkırtıcı kelimelere, görünürde anlamsız, tutarsız sözlere cevap verdiği, sanki yabancı bir kimse tarafından söyleniyormuş gibi beklenmedik bir şekilde unuttuğu durumlara tanıklık ettim. Bu sözler bağımsız komplekse aitti. Dış bir kışkırtıcı kelime bunları kışkırttı mı, bu bağımsız kompleksler âni düşünce karışıklığı, afektler, depresyonlar, endişe halleri v.s. doğurur, bazan da birsamlar halinde belirir. Kısacası öyle bir davranıştır ki bu, spiritlere inancın bunun güzel bir ifadesi olduğu izlenimi uyanıyor insanda.

Bu karşılaştırmayı daha da ileri götürebiliriz. Bazı kom-

pleksler bireysel hayattaki acılı, çetin yaşantılardan doğar. Bunlar uzun süreli psişik yaralar açan duygusal nitelikteki yaşantılardır. Bir felâket yaşantısı örneğin, bir insanda yüksek değerli nitelikleri yok edebilir. Bundan kişisel nitelikteki bilinçdışı kompleksler doğar. Böyle bir durumda, bu ilkel kişi ruhun kaybından söz eder -hakkı da vardır- çünkü psişenin bazı bölümleri gerçekten yitmiştir. Bağımsız komplekslerin bir kısmı bu cins kişisel yaşantılardan ileri gelmektedir. Ama bambaşka bir kaynaktan da geldiği de olur. Birincisini tanımak ne kadar kolaysa -çünkü herkesin görebileceği dış yaşamla ilgilidir- ikincisini kavramak o kadar güç ve karanlıktır, çünkü daima ortak bilinçdışının muhtevasına ait algılar veya izlenimlerle ilgilidir. Genellikle bu iç algılar dış nedenlerin yardımıyla boşuna aklileştirmeğe çalışılmaktadır. Bunlar bireyin önceden hiç bir zaman bilincine varmamış olduğu akıldışı muhtevalardır, dış bir neden araması boşunadır. Yabancı bir spiritin önemi olduğunu belirten kanısı ile ilkel kavram bunu çok iyi göstermektedir. Bu iç olayların şu iki durumda belirdiğini gözlemlemiş bulunuyorum: bir dış olay, kişiyi, o âna kadarki bütün yaşam kavramının yıkılmasına neden olacak derecede kışkırttı mı; ya da herhangi bir neden yüzünden ortak bilinçdışının muhtevaları, ona bilinci etkileyecek gücü veren bir kuvvet şiddeti kazandığı zaman. Bu durum, öyle sanıyorum ki, bir ulusun, ya da geniş bir halk topluluğunun yaşamında toplumsal, siyasal ya da dinsel nitelikte derin bir değişiklik yer aldığında ortaya çıkmaktadır. Bu gibi bir değişiklik, aynı zamanda psikolojik davranışın değişikliğinin belirtisidir de. Derin tarihsel değişiklikleri sadece dış şartlara bağlamağa alışık olduğumuz doğrudur. Ama öyle geliyor ki bana, bu dış şartlar bilinçdışında hazırlanmış, dünya ve yaşam karşısındaki yeni davranışın sayesinde yer aldığı basit fırsatlardır. Genel siyasal, toplumsal ve dinsel koşullar, ortak bilinçdışını şu bakımdan etkiler; dünya konusunda üstün gelen kavramı veya yaşam karşısındaki davranışı bastıran bütün etkenler ortak bilinçdışında yavaş yavaş toplanır ve böylelikle muhtevasını canlandırır. Bu durumda çoğu zaman güçlü bir sevgisi olan birey, ya da bir çok kimse, ortak, bilinçdışındaki değişiklikleri algılar, aktarılabilecek düşüncelere çevirirler. Derken bu düşünceler çabuklukla yayılırlar, çünkü benzer değişimler öteki kimselerin bilinçdışında da yer almış bulunmaktadır. Bir yandan beliren karşı koymağa rağmen yeni düşünceleri kabul konusunda genel bir eğilim vardır. Yeni düşünceler sadece eskilerin düşmanları değil-

dir; aynı zamanda ekseri eski davranışca pek benimsenmiyecek bir biçimde çıkarlar ortaya.

Ortak bilinç muhtevaları her canlandığında, bu olay bilinç üstüne son derece güçlü bir etkide bulunur. Daima bir karışıklık yer alır. Ortak bilinçdışının yeniden canlanmasının nedeni yaşamdan beklenen ve umulan şeylerin iflâsı ile, bilinçdışının gerçeğin yerini alması tehlikesi büyüktür. Marazî bir durum çıkar ortaya. Öte yandan ortak bilinçdışının harekete getirilmesinin nedeni halkın bilinçdışındaki psikolojik süreçleriyse birey ister istemez tehdit altında gibi duyacaktır kendini, ya da hiç olmazsa, yönünü şaşırmış gibi olacaktır, ama bundan doğan durumda, hiç olmazsa birey için marazî bir taraf yoktur. Yine de bütün bir halkın zihin durumunu bir psikoza benzetebiliriz. Bilinçdışını aktarılabilecek bir dile çevirme başarıldı mı bir kez, sonuç sağlamdır, bilinçdışındaki içgüdüsel kuvvetler bu çevirme sayesinde bilince aktarılmakta, sonuçları ağır bir şevk duyabilecek yeni bir güç kaynağı olmaktadırlar.

Spiritler, ille de kötü ve tehlikeli değillerdir; düşüncelere çevrildiler mi, iyi sonuçlar doğurabilirler.

Spiritler kaybolan adaptasyonun yerine geçen, ya da bir halk topluluğunda yetersiz olmuş olanın yerine yeni bir davranış koymağa çalışan ortak bilinçdışının kompleksleridir. Spiritler böylece marazî fikirler, ya da henüz bilinmiyen yeni düşünceler olmaktadır.

Ölülerin spiritleri şöyle biçim bulmaktadır; ölüyü ailesine bağlıyan bütün afektif bağlar, ölümden sonra gerçek kullanılışını kaybetmektedir; böylece hemencecik bilinçdışında kaybolmaktadır, orada bilince hiç bir mutlu etkide bulunmıyan bir ortak muhtevayı harekete getirmektedir. Bu yüzden Batak'lar ve daha bir çok ilkeller, ölür ölmez, göçüp gidenlerin kötü bir karaktere büründüğünü ve daima şu bu yoldan canlıların kötülüğüne çalıştıklarını söylemektedirler. Bunun nedeni, herhalde ölülere fazla bağlı kalmanın insanları yaşama daha az uygun yaptığını hattâ hastalıklar doğurduğunu görmüş olmalarıdır. Uygunsuz sonuç hemen, ya libidonun kaybı, ya depresyon, ya da bedensel bir rahatsızlıkla ortaya çıkabilir. Hortlamalar ölümden sonra ortaya çıkan bir olay olarak görülmektedir. Bunlar, her şeyden önce, hakkında kuşkulanılmıyacak psişik bir gerçektir. Aydınlıklar felsefesi denen felsefeye garip bir şekilde bağlı boşinanç fobisi, son derece ilginç olayların, hikâyelerin bir yana atılmasına ve böylelikle bilim tarafından kaybına neden olmuş-

tur. Hastalarımdan bu konuda sayısız hikâye dinlediğim gibi, kendim de bir kaçını gözlemledim. Ama temelli bir düşünce ortaya koyabilmem için elimdeki veriler kıt. Ne olursa olsun, ben kendim şu sonuca vardım: hayaletler söz konusu olduğunda tabiî bir takım düşler işin içine giriyor, ne var ki, «ekol bilgeliği» bu konuda hiç bir şey duymak istemiyor.

Bu incelememde, bilinçdışı süreçler üstünde bugünkü bilgilerimizden çıkan, spiritler probleminin bir psikolojik kavramının ana çizgilerini çizdim. Psikolojinin sınırlarını aşmadım, spiritler başlı başına var mı yok mu, varoluşları maddî sonuçlarla doğrulanabilir mi, doğrulanamaz mı, bunun üstünde özellikle durmadım. Böyle bir sorun'un apriori olarak anlamsız olduğunu düşündüğümden değil. Ancak en ufak sondaj yapabilecek durumda değilim. Okuyucum benim kadar bilir ki spiritlerin bağımsız varoluşlarının kanıtını bulmak son derece güçtür, çünkü spiritlerle konuşma çoğu zaman kişisel bilinçdışının günlük belirtileridir. Yine de burada sözü edilmesi gereken istisnalar vardır. Bu yüzden bir seri kitapta Stewart E. White'ın anlattığı olağanüstü duruma dikkati çekmek istiyorum. Buradaki konuşmaların yanında olağanüstü derecede derin bir sürü arşetipik fikirler var; örneğin, bunlardan biri de «Ben» (nefs) arşetipi, öyle ki, sanki benim yazılarımdan almış. Bile - bile kopya çektiğini aklıma getirmiyorum, bir ruhun ona yazdırmış olduğuna da inanmıyorum. Aslında, her halde, ortak arşetipin kendiliğinden ortaya çıkardığı özel bir şey. Bunda şaşılacak bir şey yok aslında, nitekim «ben» tipini bireysel hayal dünyasında göreceğimiz gibi, bütün mitolojide görmek olanaklıdır. Psikolojinin uzun süredir bilinçdışında varlığını belirttiği ortak muhtevaların bilinçte âniden belirmesi bilinçdışı muhtevaları bilince aktaran medyumların sözlerinde görülen genel eğilimlerdendir. Özellikle medyumların sözlerinde beliren eğilimler konusunda ispiritizma edebiyatını, epey okudum ve şu sonuca vardım ki, ispiritizmada, bilinçdışı, bilince kolektif bir biçimde çıkması için kendiliğinden bir çaba gösteriyor. Sözü geçen spiritlerin çabaları, ya canlıları dolaysız bir şekilde daha bilinçli yapıyor veya yapmağa çalışıyor, ya da yeni ölüleri dolaylı olarak da canlıları psikoterapötik çabalarından faydalandırmak istiyor. Bu bakımdan ortak bir olgu olan ispiritizma tıbbî psikolojinin yöneldiği yöne yönelmiş durumda; ortak bilinçdışının özünün özelliklerinin gösterdiği gibi aynı temel görüntüleri harekete getiriyor. İnsanı ne denli şaşırtıcı olursa olsun, bu olaylar spiritler varsayımını ne

doğruluyor, ne de yalanlıyor. Doğruluğunu göstermek için kanıt söz konusu olduğunda iş değişir. Bugün gözde olan her açıklanamıyan şeyi şarlatanlık gibi görmek çılgınlığına kapılacak değilim. **Duyudışı** algılama olaylarını destekleyecek kanıt henüz pek az. Bilimse safdillik lüksüne veremez kendini. Bu durumlar henüz cevap bekleyen durumlardır.

Parapsişik olgulara gelince, bunlar genellikle bir medyumun varlığına bağlıdır. Edindiğim tecrübeye göre bunlar bilinçdışı komplekslerin dışa vuran sonuçlarıdır. Bu dışa vurmaların varlığından şüphem yok tabiî. Örneğin bilinçdışı komplekslerin telepatik sonuçlarını gördüm, bir takım parapsişik olgulara da tanıklık ettim. Ama bütün bunlarda gerçek spiritlerin varlığını gösterecek bir kanıt göremedim, ve yeni bir olay yer alıncaya kadar bu olguların alanını, psikolojinin bir bölümü gibi düşünmek zorundayım. Bilimin kendi kendine zorla sınır koyması gerektiğini sanıyorum. Ama unutulmamalıdır ki bilim sadece bir zihin işidir. Zihinse, başka, temel psişik fonksiyonların biridir sadece, bu yüzden evreni tam olarak göstermeğe yetmez. Hiç olmazsa duyguyu eklemek gerekir. Duygunun kanıları zihninkine benzemez çoğu zaman, her zaman da ondan aşağı seviyede olduğu ileri sürülemez. Ayrıca bilinçli zihnin emrinde olmıyan bilinçdışının, bilinç eşiği altındaki algıları vardır, bunlar evrenin entellektüel bir imgesi olarak belirmezler. Bu bakımdan zihnimize ancak dar bir değer vermede haklıyız. Ama zihinle çalıştığımız zaman da bilimsel olarak davranmak ve değersiz olduğunu açık bir şekilde gösteren kanıtla karşılaşmadıkça, bir deney ilkesine bağlı kalmak zorundayız.

PSİKOLOJİ ve DİN

I. BİLİNÇ DIŞI ZİHNİN BAĞIMSIZLIĞI

Görevim, psikolojinin, daha doğrusu temsilcisi olduğum tıp psikolojisinin şu özel kolunun din konusunda neler söyliyebileceğini göstermek olacaktır. İnsan zihninin en eski ve en evrensel uğraşılarından biri, kuşkusuz dindir. Bu yüzden, insan kişiliğinin psikolojik yapısıyla ilgili her türlü psikolojinin, dinin yalnızca toplumsal ve tarihsel bir olay olmayıp, aynı zamanda çoğu kimse için hatırı sayılır derecede kişisel bir ilgi konusu da olduğu gerçeğine dikkatini çevirmeden edemiyeceği bellidir.

Çoğu zaman bana filozof denmiştir, oysa ben bir deneyciyim ve fenomenoloji görüş açısına bağlıyım. Kişi, arasıra, bir yaşantılar birikintisinden ve sınıflandırılmasından öteye gider de, bir takım düşünceler söylerse, umarım ki, bu, bilimsel deneycilik ilkelerine aykırı olmaz. Nitekim, bir yaşantının düşünmeden varolamıyacağına inanıyorum, çünkü «yaşantı» bir sindirim sürecidir, onsuz hiç bir anlayış söz konusu olamaz. Bu sözlerin gösterdiği gibi, psikolojik sorunlara, felsefe açısından değil, bilim açısından bakmaktayım. Dinin önemli bir psikolojik yanı olduğu için, ona salt bir deneyci görüş açısından bakıyorum, yani, olayları gözlemlemekle yetiniyorum; metafizik veya felsefî düşünceleri uygulamıya kalkışacağım yok. Bu gibi düşüncelerin sağlam olabileceğini yadsımıyorum, ancak onları doğru uygulıyabileceğime güvenim yok, çoğu kimsenin, psikoloji üstünde, ne bilinmesi gerekiyorsa bildiğini sandığının farkındayım; çünkü, onlara göre, psikoloji, yalnızca kendileri üstünde bildikleridir. Yazık ki, psikoloji o kadarla bitmiyor. Felsefeyle ilgisi azsa da, çoğu gelişigüzel bir yaşantıyla kavranamıyacak, deneysel olgularla uğraşmaktadır. Bu kitapta, pratik psikolo-

jinin din sorunuyla nasıl karşı karşıya geldiğini anlatmağa çalışacağım. Ancak sorunun genişliği yüzünden, bu işin üç konferansla olmıyacağı bellidir, çünkü somut ayrıntıların gerekli tanıtlanması, hem zaman ister, hem de açıklama. Birinci bölüm, pratik psikoloji ve din sorununa bir giriş olacaktır. İkincisi, bilinçdışı zihinde gerçek dinsel fonksiyonun varlığını destekleyen olaylarla ilgilidir. Üçüncüsüyse, bilinçdışı süreçler ve dinsel sembolizmle uğraşmaktadır.

Pek alışılmadık bir fikir ileri süreceğim için, dinleyicilerimin, temsil ettiğim psikolojinin şu metodolojik görüş açısını iyi bilip bilmediklerini bilmiyorum. Bu görüş açısı tamamiyle fenomenolojiktir, yani olaylarla, yaşantılarla, kısacası olgularla ilgilidir. Bunların gerçek olması bir yargı sonucu değil, birer olgu oluşlarındandır. Örneğin bakireyken doğum söz konusu olduğunda, psikolojinin biricik ilgilendiği şey, ortada böyle bir düşünce olmasıdır, yoksa başka bir anlamda, bu düşüncenin, doğru mu, yanlış mı olduğuyla ilgilenmez. Var olduğuna göre, bu düşünce psikoloji açısından gerçektir. Psikolojik varlık, düşünce yalnızca bir tek kişiden çıktığı zaman özneldir, bir toplumdan -kamu oyuyla- çıkmışsa nesnel olur.

Bu görüş, doğal bilimler görüşünün aynıdır. Zooloji nasıl ayrı ayrı hayvan türleriyle uğraşıyorsa, psikoloji de fikirlerle ve ayrı ayrı zihin içindekileriyle uğraşmaktadır. Fil gerçektir, çünkü vardır. Oysa fil, ne bir sonuçtur, ne bir beyandır, ne de bir yaratıcının öznel yargısıdır. Bir fenomendir. Ama biz, psişik olayların, isteğe, keyfe bağlı sonuçlar olduğu, hatta insanı yaratanın buluşu olduğu düşüncesine öyle alışmışız ki, psişe ile içindekilerin, kendi keyfî buluşumuzdan, ya da hemen hemen bir varsayış ve yargının aldatıcı sonucundan başka şey olmadığını söyliyen önyargıdan bir türlü kurtulamamaktayız. Gerçek şu ki, bazı düşünceler hemen hemen her yerde, her zaman var, üstelik, güçlere ve geleneklere bağlı olmaksızın, durup dururken ortaya çıkmaktadırlar. Bunları yaratan birey değildir, bunlar yalnızca, bireyde çıkmaktadır ortaya, o kadar, hatta bireyin bilincine kendilerini zorla kabul ettirmektedirler. Bu, Eflâtuncu felsefe değil, deneyci psikolojidir.

Dinden söz ederken, baştan, bu deyimden ne anladığımı açıklamalıyım. Lâtince **religio** (1) kelimesinin ifade ettiği gibi,

---

(1) **Religio** : Lâtince din anlamına gelir.

din, Rudolf Otto'nun isabetle **numinosum** dediği şeyin, dikkatle, inceden inceye gözetilmesidir, yani herhangi bir istem eylemi sonucu olmıyan, dinamik bir varlık veya sonuçtur. Tersine, insan, nesnesini kavrar ve onu yönetir, o da, dinin, yaratıcısından çok, kurbanı olur. Nedeni ne olursa olsun, **Numinosum**, öznenin elinde olmıyan bir durumdur. Dinsel öğretim ve kamu oyu, her yerde, bu durumu bireyin dışında bir nedene bağlamaktadır. **Numinosum**, ya göze görünen bir nesnenin niteliğidir, ya da bilinci acayip bir biçimde değiştiren, görünmiyen bir varlığın etkisidir. Hiç olmazsa genellikle bu böyledir.

Ama din kurallarını yerine getirme ve âyin sorunu ele alınınca bazı istisnalar çıkıyor ortaya. Sırf **Numinosum** etkisini yaratmak için, ruh çağırma, kurban kesme, tefekküre dalma ve başka yoga çalışmaları, çilekeşlik gibi türlü yollarla yapılan, büyüsel nitelikte bir çok âyin biçimlerine baş vurulmaktadır. Ne var ki, bu gibi törenlerden önce, daima, dıştaki nesnel bir tanrısal nedene dinsel bir inanç vardır. Örneğin, Katolik kilisesi, insanı kutsamak için, bir takım kutsama törenleri yapmaktadır; ama bu eylem, tanrısalı, orada hazır bulunması için, büyüsel olduğuna kuşku olmıyan bir yöntemle zorlamak olacağından, mantıken, kimsenin kutsama eyleminde bulunması için tanrısal yardımı zorlıyamıyacağı, bununla birlikte, tanrı, destekleyeceğini düşünmeseydi kutsamaya yer vermiyeceğinden tanrısal bir kuruluş olan kutsamada tanrının yine de ister istemez hazır bulunacağı söylenmektedir.

Din bana, **religio** teriminin başlangıçtaki anlamıyla açıklanabilecek, insan zihninin özel bir davranışı gibi geliyor, yani «güçler» diye bilinen, ruh, cin, tanrı, yasa, düşünce, ülkü gibi bazı dinamik öğelerin ya da insanın, dünyasında, dikkate alınmağa değer, güçlü, tehlikeli, yardımcı öğelerin, ya da tapılacak ve sevilecek derecede ulu, güzel, ve anlamlı öğelerin dikkate alınması ve gözetilmesidir. Belli bir amaç peşinde olan biri için günlük dilde «amacına taparcasına bağlı» deriz; William James bir bilimcinin çoğu zaman inancı olmadığını, ama davranışının dinsel olduğunu söyler.

«Din» kelimesinden anladığımın bir inanç olmadığını açıkça belirtmek istiyorum. Bununla birlikte, başlangıcında her itikadın **numinosum** yaşantısına, öte yandan, kesin olarak yaşanmış bir **numinosum**'a olan bağlılık, güven ve inanca, **pistis**'e (1)

(1) **Pistis** : Yunanca İNANÇ anlamına gelir.

ve bunu izleyen bilinç değişimine dayandığı gerçek: Paul'ün, Hıristiyan olması bunun güzel bir örneğidir. «Din»in, **numinosum** yaşantısıyla değişmiş bir bilince özgü bir davranışı ifade ettiği söylenebilir.

Mezhepler esas dinsel yaşantının kurallar halinde derlenmiş ve dogma (1) durumuna getirilmiş biçimleridir. Yaşantının içindekiler kutsallaştırılmış, genellikle bükülmez, çoğu zaman inceden inceye işlenmiş, donmuş bir yapı durumuna getirilmiştir. Yaşantının eksersizi ve tekrarı bir âyin ve değişmez bir kuruluş olmuştur. Bu, ille de cansız bir taşlaşma olmıyabilir. Tersine, değişmesi için hayatî bir gereksinme duyulmaksızın, çağlar boyunca, milyonlarca kimsenin dinsel yaşantı biçimi olabilmiştir. Katolik kilisesi, her ne kadar çoğu zaman bir çeşit sıkılıkla suçlandırılmışsa da, kilise, yine de dogmanın kendi hayatı olduğunu ve bu yüzden değişim ve gelişim geçirebileceğini kabul etmektedir. Dogmaların sayısı bile sınırsız olup, zamanla arttırılabilir. Bununla birlikte, bütün değişim ve gelişimler, ilk yaşanan gerçeklerin çerçevesiyle sınırlanmış olup, belli bir dogmatik unsur ve duygusal değer saklar içinde. Protestanlık bile -ki dogmatik gelenekten ve derlenmiş âyin yönteminden tamamiyle özgür gibi görünür ve böylece dört yüzden fazla mezhebe ayrılmıştır- Protestanlık bile, Hıristiyan olmak ve Tanrı, insanlık için çile çeken İsa'da belirmiştir inancı çerçevesi içinde ifadesini bulmak zorundadır. Budist ve Müslüman düşünce ve duyguların katılmıyacağı, ya da boyutları genişletilemiyecek, içinde belli şeyler olan kesin bir çerçevedir bu sadece. Buddha, Muhammed, Konfüçyüs, Zerdüşt değildir dinsel fenomeni temsil eden, aynı zamanda Mitras, Attis, Kible, Mani, Hermes ve bir çok yabancı Tapınma biçimleri tarafından da temsil edilmektedirler. Psikolog, bilimsel olarak davrandığı için, her bir inancın biricik ve sonsuz gerçek olduğu savını bir yana bırakmak zorundadır. Bakışını dinsel sorunun insansı yanına çevirmesi gerektir, çünkü inançlar ne duruma sokulmuş olursa olsun, o, esas dinsel yaşantıyla ilgilidir.

Bir doktor ve sinir hastalıkları uzmanı olarak benim çıkış noktam, her hangi bir inanç değildir, **homo religiosus**'un (2)

(1) **Dogma** : Her türlü inceleme ve Eleştirmenin üstünde tutulan, gözü kapalı inanılan fikir (T.D.K. Sözlüğü).

(2) **Homo religiosus** : Lâtincede dindar adam anlamına gelir.

psikolojisidir, kendini ve kendi yoluyla genel durumunu etkiliyen bazı öğeleri dikkate alıp, onları inceden inceye gözeten kimselerin psikolojisidir. Tarihsel gelenek veya antropolojik bilgiye dayanarak, bu öğeleri tanımlamak ve bunlara birer ad bulmak kolaydır, ama aynı şeyi psikoloji açısından başarmak son derece güç bir iştir. Din sorunu üstünde bütün söyliyebileceklerim, hastalarımdan veya normal denen kimselerden edindiğim tecrübelerin sonucudur. İnsanlardan edindiğimiz tecrübe, onlara karşı davranışımıza çok bağlı olduğu için, sizlere meslek çalışmamda izlediğim yol üstünde genel bir fikir vermekle başlıyabiliyorum ancak.

Her nevroz, kişinin en iç yaşamına bağlı olduğundan, bir hasta, içinde bulunduğu hastalığa başlangıçta onu götüren durum ve karmaşıklıkların hepsini tam olarak anlatmak zorunda kaldığında hep duraklar. Niçin serbestçe konuşamaz peki? Niçin korkar, utanır, çekingen davranır? Bunun nedeni, kamu düşüncesi, görgü, şöhret denen önemli şeyleri oluşturan bazı dış öğeleri «dikkatle gözettiği» içindir. Doktoruna güvense de, ondan artık utanmıyacak bir duruma da gelse, sanki kendi bilincine varmak tehlikeliymiş gibi, bazı şeyleri kendine kabul ettirmekten çekinir, hattâ korkar. Kişi çoğu zaman kendinden daha güçlü şeylerden korkar. İnsanda kendinden daha güçlü bir şey var mı acaba? Unutmamalıyız ki, her nevroz, kendi çapında, maneviyatı bozar. Kişinin nörotik olması, kendi kendine olan güvenini yitirdiğini gösterir. Bir nevroz, insan için alçaltıcı bir yenilgidir, kendi psikolojilerini oldukça tanıyan kimselerce de bunun böyle olduğu kabul olunur. Kişi, böylece, «gerçek olmıyan» bir şey tarafından yenilgiye uğramış olur. Doktorlar bir şeyi olmadığını, gerçek bir kalp hastalığı veya gerçek bir kanseri olmadığını hastaya çoktan söylemiş olabilirler. Hastalık belirtileri de böylece hayalî olmuş olur. Hasta kendisinin bir «hastalık hastası»' olduğuna inandıkça da, bütün kişiliğini bir aşağılık duygusu bürür. «Bendeki belirtiler hayaliyse» der, «böyle musibet bir muhayyileyi de nerden buldum ve niçin böyle sıkıntı verici bir şeyi seviyorum?» Aklı yerinde bir adamın nerdeyse yalvarırcasına bir bağırsak kanseri olduğunu ileri sürmesi, üstelik aynı zamanda umutsuz bir sesle, tabii, kanserinin sadece hayal işi olduğunu bildiğini söylemesi çok acıklı bir sahnedir.

Bizim maddeci kavramımız, yazık ki, nörotik hastalıklarda pek işe yaramıyor. Ruhun nazik bir bedeni olsaydı, kaba, maddî vücut nasıl acı çekiyorsa, hiç olmazsa bu belli belirsiz duman

durumundaki vücudun da, hayalî de olsa, bir kansere tutulmuş olduğu söylenebilirdi. Hiç olmazsa gerçek bir şey olurdu. Tıp bu yüzden, psişik nitelikteki her şeyden nefret etmektedir, ya beden hastadır, ya da hastalık denen şey yoktur - ona göre vücudun, gerçekten hasta olduğunu tanıtlıyamazsınız, bunun nedeni, şimdiki bilgimizin, doktorun organik olduğu şüphe götürmez hastalığın gerçek niteliğini bulmasına yardım edemediği içindir.

Peki psişe (1) dediğimiz şey de nedir?

Maddeci bir önyargıya göre, bu yalnızca beyindeki organik süreçlerin tesadüfî, epifenomenal bir sonucudur. Her türlü psişik bozukluğun organik veya fiziksel bir bozukluktan gelmesi gerektir, bunun ortaya çıkarılmasının biricik nedeni, şimdiki teşhis araçlarımızın yetersizliğidir. Psişe ile beyin arasındaki yadsınamıyacak bağ, bu görüşü destekliyorsa da, sarsılmaz bir gerçek durumuna getirmiyor. Bir nevroz vakasında beynin organik süreçlerinde gerçek bir bozukluk olup olmadığını bilmiyoruz; iç salgı bezlerinde bir bozukluk olsa bile, bunun neden mi, sonuç mu olduğunu söylemek olanaksız.

Öte yandan, nevrozun gerçek nedeninin psikolojik olduğu kesin. Organik ve fiziksel bir bozukluğun, yalnızca bir itirafla, bir anda iyi oluvereceğini hayal etmek gerçekten çok güç. 39 dereceye kadar yükselen bir isteri ateşinin, psikolojik nedeninin hasta tarafından açıklanmasıyla, bir kaç dakika içinde düştüğü bir olaya tanıklık ettim. Bazı psikolojik çatışmaların sırf tartışılmasıyla etkilenen, hatta iyileşen, görünürde fiziksel hastalıklara ne diyeceğiz? Hemen hemen bütün bedeni kaplamış olan bir psoriasis (2) vakasının bir kaç haftalık psikolojik tedavi sonucu 9/10 iyileştiğini gördüm. Başka bir vaka : Bir hastanın kalın bağırsağı bir gerilme sonucu 40 santim alınmıştı, ama sonra olağanüstü bir biçimde yeniden gerildi. Hasta umutsuzluğa düşmüş, ikinci bir ameliyat geçirmek istemiyordu, oysa cerrah üsteleyip duruyordu. Bazı gizli psikolojik olaylar açığa çıkar çıkmaz, barsak normal işlemeğe başladı.

Sık sık görülen bu gibi vakalar, psişenin bir hiç olduğu-

---

(1) **Psişe** : Yunanca ruh demektir. İlk anlamı hayatın ilkesiydi. Şimdi zihin, zihniyet, ruh anlamında kullanılmaktadır. Psişe Jung'da, bilinci de bilinçdışını da içine alır.

(2) **Psoriasis** : Bir cilt hastalığı.

na, ya da hayalî bir olayın gerçek olmadığına inanmayı pek güçleştiriyor. Ancak, miyop bir zihnin aradığı yerde değildir psişe. Vardır, ama fiziksel olarak değil. Varlığın yalnızca fiziksel olabileceğini sanmak, nerdeyse gülünç denebilecek bir önyargıdır. Nitekim, bildiğimiz biricik varoluş biçimi psişiktir. Tersine, öyle diyebiliriz ki, fiziksel varoluş sadece bir tümdengelimdir, çünkü maddeyi, ancak duygular yoluyla aktarılan psişik imgeleri kavrıyabildiğimiz süre, bilebiliriz.

Bu basit, ama temel gerçeği unutmakla büyük yanlış işliyoruz. Bir nevrozun, neden olarak hayalden başka bir şeye dayanmaması, onun daha az gerçek bir şey olduğunu ifade etmez. Bir adam, tutar da, beni baş düşmanı görerek öldürüverirse, bu sırf bir hayal sonucu da olsa, ben ölmüş olurum ya. Öyle muhayyileler vardır ki, fiziksel koşullar kadar zararlı, tehlikeli olabilirler. Psişik tehlikelerin, salgınlardan ve depremlerden bile tehlikeli olduğuna inanıyorum. Orta çağlardaki veba ve çiçek salgınları bile, 1914'deki bazı düşünce ayrılıkları, ya da Rusya'daki bazı siyasal ülküler kadar insan öldürmemiştir.

Dışta bir Arşimed noktası olmadığından, zihnimiz kendi varoluş biçimini kavrıyamıyorsa da, yine de vardır. Psişe vardır, hatta varoluşun tâ kendisidir.

Hayalî kanseri olan hastamıza ne cevap vereceğiz şimdi? Şöyle diyeceğim, «Evet dostum, gerçekten kansere benzer bir şeyin var senin, öldürücü, kötü bir şey, ama bu hayalî olduğundan, bedenini öldürmiyecek senin. Sonunda ruhunu öldürecek. İnsanlarla olan bağlarını ve kişisel mutluluğunu zaten bozdu, hatta zehirledi, böylece, bütün psişik varlığını yutuncaya kadar gittikçe artacak. Artık sonunda insan olmaktan çıkacaksın, kötü, öldürücü bir kanser yarası haline geleceksin.»

Her ne kadar kuramsal zihni tabiî ona kendi muhayyilesinin sahibi ve yapıcısı gibi telkinde bulunacaksa da, hastamız bu marazî muhayyilesinin kendinin işi olmadığını elbette biliyor. İnsan gerçekten kanser olduğu zaman, kanserin kendi vücudunda olmasına rağmen, böyle kötü bir şeyin sorumlusu olduğuna hiç bir zaman inanmaz. Psişe söz konusu olduğunda sanki psişik şartlarımızı kendimiz yaratıyormuşuz gibi, hemen bir çeşit sorumluluk duyarız. Bu önyargının tarihi oldukça yenidir. Yakın zamanlara kadar, yüksek uygarlık düzeyine erişmiş kimseler bile, psişik etkenlerin zihin ve duygumuzu etkiliyebileceğine inanıyordu. İnsanda bazı psikolojik değişmelere neden olacak ruhlar, büyücüler, sihirbazlar, cinler, melekler hatta tanrılar vardı.

Eskiden kanseri olduğunu düşünen kişi, bunu bambaşka yorumluyabilirdi. Biri ona büyü yaptı, ya da cin çarptı sanabilirdi. Hiç bir zaman, böyle asılsız bir hayali kendi yarattığını düşünmezdi.

Nitekim, bu kanser düşüncesinin, kendiliğinden, bilinçle aynı olmıyan, psişenin o bölümünden çıktığını düşünüyorum. Bilince kendini kabul ettiren bağımsız bir gelişme gibi görünüyor. Bilinç için bizim kendi psişik varlığımız denebilir, ama kanserin, bize bağlı olmıyan, kendinin psişik varlığı vardır. Bu sözler gözlemlenebilen olguları tamamiyle açıklıyor gibi görünüyor. Bu duruma, bir çağırışım deneyi uygulıyacak olursak, çok geçmeden, insanın, kendî evinin efendisi olmadığını görürüz. Tepkileri, kendi başına buyruk olan güçler altında gecikecek, ortadan kaldırılacak, ya da yerine başka şeyler konacaktır. Bilinçle isteyerek cevaplandırılması olanaksız, bir takım uyarıcı sözler olacaktır. Bunlar deney geçiren kimse için bile, ekseri bilinçdışı olan, içteki kendi başına buyruk öğelerle cevaplandırılacaktır. Bizim vakada, kanser düşüncesinin kökündeki psişik kompleksden gelen cevapları bulacağız tabii. Bu uyarıcı söz, gizli kompleksle ilgili bir şeye dokundu mu, ego (1) bilincinin tepkisi tedirgin olacak, hatta kompleksten gelen bir cevap onun yerine geçecektir. Kompleks, ego'nun isteklerine karışabilen, başına buyruk bir varlık gibidir. Gerçekte, kompleksler kendi zihin yaşamları olan, ikinci derecede veya kısmî kişilikler gibi davranırlar.

Komplekslerin çoğunun bilinçten ayrılmasının nedeni, bilincin geri iterek onlardan kurtulmayı yeğlemesidir. Ama öyleleri de vardır ki, önceden hiç bir zaman bilince gelmemişlerdir, bu yüzden istenerek geri itilmiş olamazlar. Bilinçdışı zihinden çıkarlar, acayip, karşı konmaz kanılar ve içtepilerle bilinci kaplarlar. Bizim hastamız bu sınıftandır. Okumuşluğuna ve zekâsına rağmen, onu bir türlü bırakmıyan, cin gibi bir şeyin çaresiz kurbanı olmuştur. Marazî düşüncesinin şeytansı gücüne karşı elinden hiç bir şey gelmiyordu. Her şeye rağmen habis bir ur gibi içinde büyüyordu o. Bir gün, bu düşünce ortaya çıkıvermiş, bir daha da ayrılmamıştı ondan; sadece kısa bazı aralar vardı.

Bu gibi vakaların olması insanların kendi bilinçlerinin

(1) **Ego** : Bilinçli zihnin merkezi.

farkına varmaktan niçin korktuğunu bir bakıma açıklıyor. Perdenin ardında gerçekten bir şey olabilir -kimbilir- böylece insanlar, bilinçlerin dışındaki öğeleri «dikkate alıp inceden inceye gözetmeyi» yeğliyor. Çoğu kimsede bilinçdışının içinde olabilecek şeyler konusunda bir çeşit ilkel bir **desidemonia** (1) var. Bütün tabiî utanç, çekingenlik ve inceliğin ardında, bilinmeyen bir şey, «Ruh tehlikeleri» korkusu var. Tabiî, kişi böyle gülünç bir korkuyu kabul etmek istemez. Ama insan bu korkuyu duymakta haklı olduğunu anlamalıdır; tersine, bu çok iyi nedenlere dayanmaktadır. Kendimizin ya da komşumuzun, durup dururken aklına bir düşünce sarmıyacağından, hiç bir zaman emin olamayız. Çağdaş ve eski tarihten biliyoruz ki, düşünceler oldukça tuhaftır, öyle tuhaftır ki, herkes onlarla bağdaşamaz. Bunun sonucu olarak, bütün karşıkoyucular ne denli iyi niyetli ve makul olurlarsa olsunlar, ya diri diri yanarlar, ya kafalarını uçurturlar, ya da modern makineli tüfekle, yığınlarla ortadan kaldırılırlar. Bu gibi şeylerin uzak bir geçmişe ait olduğu düşüncesiyle kendimizi yatıştıramayız. Yazık ki bunlar yalnızca şimdiki zamana değil, özellikle gelecek zamana ait gibi görünüyorlar. **Homo homini lupus** (2) acı ve her zaman, herkesçe bilinen, belli bir şeydir. İnsan bu bilinçdışı zihindeki kişisel olmıyan güçlerden korkmada haklıdır. Kişisel işlerimizde ve normal koşullar altında hiç bir zaman, ya da hemen hemen hiç bir zaman ortaya çıkmıyorlar diye kendimizi mutluluk içinde sanırız. Ama öte yandan, insanlar bir araya gelir de bir yığın oluştururlarsa, o zaman ortak insanın saklı duran güçleri -yığının bir bölümü durumuna gelinceye dek her insanda uyur duran canavarlar veya cinler- bağlarını koparırlar. Yığın - insanı bilinçdışında, aşağı bir ahlâk ve zihin seviyesine iner; o seviye bilinç eşiğinin altında her zaman vardır, yığınla kışkırtılır kışkırtılmaz patlak vermeğe hazır bir durumdadır.

İnsan psişesini yalnızca kişisel bir şey olarak görmek ve onu yalnızca kişisel açıdan anlatmağa kalkışmak bence büyük yanlıştır. Böyle bir açıklama yöntemi, kişinin ancak günlük uğraşlarına ve ilişkilerine uygulanabilir. Ama, örneğin beklenmedik ve oldukça olağanüstü bir olay gibi bir dert ortaya çıkacak

(1) **Desidemonia** : Şeytana inanma.

(2) **Homo homini lupus** : İnsan insanın kurdudur. (Lâtince atasözü.)

olursa, hemencecik içgüdüsel güçler yardıma çağrılır, bu güçler hiç beklenmedik, yeni, hatta garip görünürler. Bunlar kişisel saiklerle açıklanamaz. Daha çok, güneş tutulma vakalarındaki paniklere benziyen öldürücü şekilde patlak vermesini bir baba kompleksiyle açıklamak, tamamiyle yetersizdir.

Ortak güçlerin ortaya çıkıvermesiyle oluşan karakter değişimi şaşırtıcı bir şeydir. Kibar ve aklı başında bir kimse, bir manyak, ya da bir yaban hayvanı olur çıkıverir. İnsanlar bunların sorumluluğunu hep dış koşullara yüklemeğe eğilim gösterir, ama içimizde olmıyan bir şey patlak vermez ki. Bir volkan üstünde yaşamakta olduğumuz gerçek ve çevresindeki herkesi yok edebilecek bir patlamaya karşı korunması için insanın elinde hiç bir araç yoktur bildiğimizce. Akla ve sağduyuya hitap etmek elbette iyi bir şey, ama dinleyicilerimiz, tımarhanelikse, ortak kriz geçiren bir yığınsa, elden ne gelir? Büyük ayrılık yoktur ikisi arasında, çünkü çılgın yığınlar; kişisel olmıyan, karşı koyamıyacakları etkiler altında hareket ederler.

Nitekim, makul araçların baş edemiyeceği bir gücün ortaya çıkması için bir nevroz yeter. Kanser vakamız, insan akıl ve zihninin, en açık saçmalık karşısında ne kadar güçsüz kaldığını gösteriyor. Hastalarıma açık, fakat yenilmesi olanaksız saçmalığı, henüz anlaşılmıyan bir gücün ve anlamın belirtisi olarak görmelerini öğütlüyorum. Böyle bir vakayı ciddiye almanın, uygun bir açıklamasını aramanın, daha etkin bir yöntem olduğunu tecrübeyle öğrendim. Ama bir açıklama marazî sonuca eşit bir varsayım ortaya çıkarırsa ancak, elverişli olur. Bizim vakamız bir istem gücü ve telkinle karşıkarşıya; bu, bilincinin karşısına koyabileceği herhangi bir şeye eşitten daha eşit. Bu nazik durumda, hastaya, son derece anlaşılmıyacak bir şekilde de olsa, âdâzının arkasında, ama şöyle, ama böyle, gizlice icatlar da bulunduğunu ve onları desteklediğini telkin etsek kötü bir yöntem olur. Bu gibi telkin, mücadeleci ruhu o saat felce uğratır, maneviyatını bozar. Kompleksinin, bilinçli kişiliğine yönelmiş kendi başına buyruk bir güç olduğunu anlaması çok daha iyidir. Üstelik bu gibi bir açıklama, sorunu kişisel güdülere indirgemekten çok daha iyi uyar gerçek duruma. Görünürde kişisel bir güdü vardır, ama bu, bile bile olan bir şey değildir, yalnızca hasta buna uğramıştır.

Babil destanı Gılgameş'in küstahlığı ve **İvris**'i (1) tanrıla-

(1) **İvris** : Yunanca kültür anlamına gelir.

ra meydan okuduğunda, tanrılar kahramanın yasaya uygun tutkusunu kontrol altına almak için, gücü Gılgameş'inkine eşit bir adam yaratmışlardır. Hastamızın başına gelen de aynı şeydir; dünyayı zekâ ve akıl gücüyle düzenlenmiş, ya da hiç olmazsa kendi kişisel yazgısını çizebilmiştir. Aklının amansız yasası her şeyi boyunduruğa almak istemiştir, ama bir yerde, doğa kaçmış ve hiç bir şekilde karşı konamıyacak bir öc biçimiyle, kanser fikriyle geri gelmiştir. Acımak nedir bilmiyen, zalim bir boyunduruk altında tutmak için bilinçdışı zihin tarafından biçimlendirilmiştir bu ustaca araç. Bütün mâkul ülkülerine ve hele salt güçlü insan istemine olan inancına inebilecek en ağır darbedir bu. Böyle bir saplantı, bencil güç amacı için aklını ve zekâsını kötü kullanmağa alışmış bir kimsede doğabilir ancak.

Bununla birlikte Gılgameş tanrıların öcünden kaçmıştır. Gözettiği ihtar edici düşler görmüştür. Bu düşler ona düşmanını nasıl altedebileceğini göstermiştir. Tanrıların kalmadığı ve hatta ünlerini yitirdiği bir çağda yaşıyan hastamız da bu gibi düşler görmüş, ama bunlara kulak asmamıştır. Zeki bir adam, nasıl olur da düşleri ciddiye alabilir kil Düşlere karşı sık görülen önyargı, genel olarak insan ruhunun önemsenmemesinin belirtilerinden ancak biridir. Aslında çok daha ciddî belirtiler vardır. Bilim ve teknik'in şaşırtıcı bir biçimde gelişmesi karşısında bilgelikten ve içgözlemden korkunç derecede yoksun kalmıştır. Dinsel öğretimimizin ölümsüz bir ruhtan söz ettiği gerçek, ama özel bir tanrısal esirgeme olmasa, doğrudan doğruya sonsuz ilençe uğrıyacak psişe için, gerçek insan psişesi için söyliyecek pek az tatlı sözü var. Psişenin genellikle önemsenmemesinin nedeni bir iki önemli öğeye dayanır, ama biricik neden bu değildir. Oldukça yakın zamanlardaki gelişmelerden çok önce bilinçdışına yaklaşan her şeye karşı ilkel bir korku ve tiksinti vardı.

Bilinç başlangıcında herhalde güvenilmez bir şeydi. Oldukça ilkel toplumlarda bilincin ne kadar kolay ortadan kalktığını görüyoruz. «Ruhun tehlikeleri» nin biri, ruhun yitirilmesidir örneğin. Bu durum psişenin bir bölümünün yeniden bilinçdışı olmasıdır. Buna başka bir örnek de Germen sagasının (1) **berserk** (2) durumunda eşit olan **amok** (3) durumudur. Buna, yıkıcı top-

(1) **Saga** : Eski İskandinav hikâyesi.
(2) **Berserk** : Çılgınca savaşan vahşi kuzeyli savaşçı.
(3) **Amok** : Çılgınca kana susama.

lumsal sonuçlar doğuran bir vecd durumu denebilir. Bayağı bir coşku bile epey bir bilinç yitmesine neden olur. İlkel kişiler bu yüzden, çok kibar davranmağa çalışırlar, yavaş sesle konuşurlar; silâhlarını yere bırakırlar, çömelirler, başlarını eğerler, avuç içlerini yukarı doğru çevirirler. Bizim kibar davranış biçimlerimiz bile, hâlâ olağan psişik tehlike karşısında dinsel bir davranış gibidir. Yazgıları, büyüsel bir iyi gün dileğiyle yatıştırmış oluyoruz. El sıkışırken sol elimizi cebimizde veya arkamızda tutmamız ayıptır. Fazla yatıştırıcı davranırlar ömürleri boyunca, tehlikeleri azaltmak için yetkili kimselerin önünde çıplak başla eğiliriz, yani, birdenbire önüne geçemiyeceği bir öfkenin buyruğuyla davranabilecek güçlü olanı yatıştırmak için, başımızı çıplak olarak sunarız. Savaş rakslarında ilkel kişiler öyle coşkuya kapılırlar ki kan bile dökebilirler.

İlkeller psişik tehlikeler nöbet bekliyirmuş gibi davranırlar ömürleri boyunca, tehlikeleri azaltmak için baş vurulan çareler ve yöntemler türlü türlüdür. Yasak bölgeler bu olgunun bir dış kanıtıdır. Sayısız tabular, inceden inceye, korku içinde gözetilen sınırlı, psişik bölgelerdir. Elgon tepesinin güney yamaçlarında yaşıyan bir oymağa gitmiştim, büyük bir yanlış işledim. Ormanlarda sık sık karşıma çıkan ruh evlerini soracaktım, dereden tepeden konuşurken, ruh anlamına gelen **«Se lenteni»** kelimesini kullanacak oldum. Herkes birden sustu, çok zor duruma düşmüşlerdi. Yavaş sesle söylenmesi için üstünde titizlikle durdukları bir kelimeyi yüksek sesle söylemiş, pek tehlikeli bir durum yaratmıştım. Toplantıya devam edebilmek için konuyu değiştirmek zorunda kaldım. Bu oymaklılar aynı zamanda hiç düş görmediklerini söylediler, düş görmek, başkanın, ya da sihirbaz hekimin ayrıcalığıydı. Sihirbaz hekim sonradan hiç düş görmediğini açıkladı, çünkü artık bölge âmiri gelmişti. «İngilizler bu memlekete geleli artık düş görmüyoruz» dedi. «Bölge âmiri, savaş, hastalık, nerde yaşamamız gerektiği konusunda her şeyi biliyor.» Bu tuhaf sözler, düşlerin bir zamanlar en yüksek siyasal kılavuz, «Mungu»nun sesi olduğunu gösteriyordu. Bu yüzden, bayağı bir kimsenin düş gördüğünü söylemesi akıllıca iş olmazdı.

Düşler, bilinmiyenin sesidir, yeni tasarılar, yeni tehlikeler, kurbanlar, savaş ve başka belâlı şeylerle durmadan tehdit eder. Afrikalı zencinin biri bir keresinde, düşünde düşmanlarının onu tutsak edip diri diri yaktıklarını görmüştü. Ertesi gün akrabalarını çağırıp, kendisini yakmaları için onlara yalvardı.

Onlar ancak ayaklarını bağlıyarak ateşe koymak şartıyla bunu kabul ettiler. Adam tabiî sakatlandı, ama düşmanlarından da kurtulmuş oldu.

Bilinçdışının beklenmedik ve tehlikeli davranışlarına karşı koymak için bir çok inanç ve törenler vardır. Düşün tanrısal ses ve haberci olmasına rağmen yine de tükenmek bilmez bir kaygı kaynağı olması ilkel zihni tedirgin etmemektedir. Bu ilkel olgunun belli kalıntılarını yahudi peygamberlerinin psikolojisinde de görmekteyiz. Çoğu zaman sese kulak vermede duraklarlar. Hosea gibi dindar bir adamın Tanrının buyruğunu yerine getirmesi için bir fahişeyle evlenmesinin hiç de kolay olmadığını kabul edelim. İnsanlığın doğuşundan bu yana, ele avuca gelmiyen, keyfî (doğaüstü) etkiyi belli biçimler ve yasalarla sınırlamak için çok çalışılmıştır. Bu süreç, tarih boyunca, bir takım âyinler, kuruluşlar ve mezheplerle sürdürülmüştür. Son ikibin yıl içinde, Hıristiyan kilisesi kuruluşunun, bu etkilerle insan arasında, koruyuculuk ve aracılık görevini üstüne aldığını görüyoruz. Örneğin, Orta Çağ kilise yazılarında düşlerde tanrısal bir içeakış olduğu açık, ama bu görüş pek desteklenmemektedir : Kilise bir vahiyin gerçek mi, değil mi, olduğuna karar vermek hakkını saklı tutar. Kilise bazı düşlerin Tanrıdan çıktığını kabul eder ve bunların bazılarının bir vahiy olabileceğini söylerse de düşlerle uğraşmağa pek hevesli değildir, hatta onlara tamamiyle karşıdır. Böylece, yakın çağlarda yer alan zihin davranışlarındaki değişme, hiç olmazsa bu görüş açısından bir bakıma iyi karşılanmıştır, çünkü düşleri ve iç yaşantıları önemle dikkate alan eski içgözlemci davranışın cesaretini kırmıştır.

Kilisenin dikkatle ördüğü bir çok duvarı yıkan protestanlık, bireysel vahiyin ayırıcı ve başka başka inanç doğurucu sonucuna uğramıştır hemen. Dogmatik çit kaldırılınca ve âyin törenleri yetkinliğini yitirince, insan, Hıristiyan ve putperest dinsel yaşantının eşsiz özü olan bir dogma, ve âyin kurallarının koruması olmaksızın, bir iç yaşantıyla karşı karşıya gelmiştir. Protestanlık dogmanın bütün inceliklerini yitirmiş, mes âyini, günah çıkarma, âyinlerin büyük bir kısmı ve rahiplik feragatı önemini kaybetmiştir.

Bu sözler ne bir değer yargısıdır ne de öyle olmak niyetindedir, bunu açıkça söylemem gerek. Ben sadece olguları açıklıyorum. Bununla birlikte, Protestanlık, kilisenin kaybolan yetkisi yerine Kitab-ı Mukaddesin yetkisini koymuştur. Ama tarihin gösterdiği gibi, Kitab-ı Mukaddesin bazı bölümleri türlü

türlü açıklanabiliyor. İncilin bilimsel eleştirmesi de, kutsal yazıların tanrısal yönünü belirtmekte pek yardımcı olmamıştır. Bilimsel aydınlanma dedikleri şeyin etkisi altında kültürlü kimselerin çoğu, ya kiliseden ayrılmış ya da ona karşı tamamiyle ilgisiz kalmıştır. Bunlar yalnızca tatsız bir takım akılcılar veya nörotik aydınlar olsaydı yitirilen şey o kadar esef edilecek bir şey olmazdı. Ama bunların çoğu dindar kişilerdir, ne var ki bunun nedeni, yalnızca düşe ve bireysel iç yaşantısına karşı olan ön yargıyı anlatmaktır. Bu sözlerim bizim kanserli hastamızla aramızda geçen konuşmanın bir bölümü de olabilirdi. Saplantısını bir patolojik saçmalık olarak hor görmeyip ciddiye almak demek bunu bir çeşit teşhis gibi kabul etmek, gerçekten varolan bir psişede kansere benzer marazî bir gelişme biçiminde derdin ortaya çıktığını söylemek olacaktı. «Ama» diye soracak tabiî, «bu marazî gelişme de ne?» Bense «Bilmiyorum» diyeceğim, çünkü gerçekten bilmiyorum. Her ne kadar önce de söylediğim gibi bunun ödünleyici ve tamamlayıcı bir bilinçdışı gelişmesi olduğuna kuşku yoksa da, özel niteliği ve içindekiler konusunda hiç bir şey bilinmiyor. Bilinçte bulunmıyan şeylere dayanan bilinçdışı zihnin kendiliğinden belirmesidir bu.

Hastam saplantısının kökünü oluşturan şu bilinçdışının içine nasıl gireceğimi merak etmekte. Onu afallatma pahasına gerekli bilgiyi düşlerinden elde edeceğimizi söylüyorum. Bu düşleri, sanki akıllı, amaçlı ve kişisel bir kaynaktan çıkıyormuş gibi ele alacağız. Bu tabiî iddialı bir varsayım. Aynı zamanda bir macera da, çünkü hâlâ sayısı oldukça kabarık çağdaş psikolog ve filozoflarca varolduğu yadsınan gözden düşmüş bir şeye büyük önem vermiş olacağız. Kendisine yöntemimi anlattığım ünlü bir antropolog, şu tipik sözleri söyledi bana : «Hepsi güzel, güzel ya, tehlikeli.» Evet, tehlikeli olduğunu kabul ediyorum, bir nevroz kadar tehlikeli. Bir nevrozu iyi ederken tehlikeyi göze almak gerekiyor. Tehlikesiz bir iş, çok iyi biliriz ki etkin olmaz.

Kanseri ameliyatla tedaviye kalkmak da tehlikeli, ama onsuz da olmaz. Daha iyi anlaşılsın diye hastalarıma psişeyi, üstünde ince yaraların açılabileceği nazik bir beden gibi görmelerini sık sık söyleyesim gelir. Psişe tahayyül edilemez; bu yüzden havadan daha belirsiz, ya da bir takım mantık kavramlarının aşağı yukarı bir felsefî sistemidir diye düşünen önyargılı inanç, öyle geniş ki, insanlar içindeki bazı nesnelerin farkında olmadığı süre onların var olmadığını düşünür. Bilinçdışında, güvene ve güvenilir psişik bir göreve inanılmadığı gibi, düşler, gülünç şeyler olarak görülmektedir. Bu koşullar altında ileri sürdüklerim büyük kuşkular uyandırmaktadır. Düşlerin belirsiz hayaletlerine karşı insanın uydurmadığı düşünce kalmamıştır.

Bununla birlikte, yine de, derin incelemeye girmeden, varlığı, çağrışım deneyiyle de saptanabilecek aynı çatışma ve kompleksleri görüyoruz. Üstelik bu kompleksler, varolan nevrozun bütününden ayrılmaz bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bakımdan düşlerin, çağrışım deneyi kadar, bize bir nevrozun içindeki nesneler üstünde bilgi vereceğine inanmakta haklıyız. Aslında daha da çok şey verir. Ârâz, toprak üstündeki bitki sapıdır, bitkinin aslı toprak altına kök salmıştır. Kök bir nevrozun içindekileri gösterir; komplekslerin, ârâzların ve düşlerin döl yatağıdır. Hatta düşlerin, psişenin toprakaltı süreçlerini dakiklikle gösteren ayna olduğuna inanmakta da haklıyız. Oraya varırsak, hastalığın gerçekten «kökü» ne inmiş oluruz.

Niyetim nevrozların psikopatolojisine girmek olmadığından, düşlerin psişenin bilinmiyen iç olgularını nasıl açığa çıkardığını ve bu olguların neler olduğunu göstermek için başka bir örnek daha alacağım. Düşgören pek zekî ve kültürlü, okumuş bir kimsedir. Nörotikti, bana gelmesinin nedeni, nevrozunun kendini ezer bir hal aldığı, yavaş yavaş, şaşmadan maneviyatını tehlikeye düşürdüğü içindi. İyi ki, zihin bütünlüğü bozulmamıştı, zekâsını rahatça kullanabiliyordu. Bu yüzden, ona düşlerini gözlemleyip, yazmak görevini verdim. Düşler analiz edilmiyor ve kendisine açıklanmıyordu, çok sonra ancak başladık analize. Şimdi açıklıyacağım düşler, hiç bir etki altında kalmadan doğal bir olay dizisi izliyor, hastam Analitik Psikoloji okumuş filân değildir.

Bu düş serisi, 400'den çok düşü içine aldığından, bütünü üstünde size bir fikir veremem; bu düşlerin 74'ünü seçip yayınladım, bunlarda acayip bir dinsel ilgi saiki vardı. Düşgörenin katolik bir eğitim görmüş olduğunu da söylemeliyiz, ancak

şimdi ne kiliseye gidiyor, ne de dinsel sorunlarla ilgili. Biri tutar da ona her hangi bir dinsel görüş yamamağa kalkarsa, bayağı şaşıracak olan şu aydın bilimcilerdendi. Bilinçdışı zihin, bilince bağlı olmıyan psişik bir varlıktır diye ileri sürülürse, bizim düşgörenimizin vakası gibi bir vaka pek ilginç olur, ancak bazı düşlerin dinsel karakteri konusundaki fikrimizde yanılmıyorsak, yalnızca bilinçli zihin üstüne önem verilir de, bilinçdışının kendi bağımsız bir varlığı olduğu kabul olunmazsa, düşün, gereçlerini gerçekten bilincin içindekilerden mi türettiğini ortaya çıkarmak gerekir. Olgular bilinçdışını içine alan varsayımdan yana çıkarsa, insan, düşleri, bilinçdışı zihnin dinsel eğilimleri bakımından bir bilgi kaynağı olarak ele alabilir.

İnsan, düşlerin, bizim anladığımız anlamda açıktan açığa dinden söz etmesini bekleyemez. Bununla birlikte, 400 düş içinde, açıktan açığa dinle ilgili iki düş var. Şimdi size düşgörenin kendinin kaleme aldığı düşü veriyorum.

«Tiyatrodaymış gibi bir çok ev var; bir çeşit sahne dekoru. Biri Bernard Shaw'un adını söylüyor. Aynı zamanda biri oynanacak oyunun uzak bir gelecekte geçtiğini söylüyor. Evlerin birinin üstünde bir levha var, üstünde şunlar yazılı :

Bu evrensel Katolik kilisesidir.
Efendimizin Kilisesi.
Kendilerini Tanrının araçları olarak görenler
İçeri girebilirler.

Aşağıda da küçük harflerle :

Kilise İsa ile Paul tarafından kurulmuştur, sanki bir firma eskiden beri sürüp gelen şöhretiyle övünüyormuş gibi.

Dostuma : «içeri girip bir bakalım» diyorum. O : «anlamıyorum bir türlü dinsel duygu sahibi olmak için niçin bir araya gelinmesi gerektiğini» diye cevap veriyor. Ben: «Sen bir Protestansın, hiç bir zaman anlamazsın,» diyorum. Kadının biri başıyla doğruluyor. Derken kilisenin duvarına asılı bir afiş gözüme çarpıyor.

Üstünde şu yazılı :

Askerler!

Tanrının kudreti altında olduğunuzu duyduğunuz zaman ona doğrudan doğruya hitap etmekten kaçının. Tanrı sözlere kanmaz. Aynı zamanda kendi aranızda Tanrının sıfatlarını tartışmağa kalkmamanızı özellikle öğütleriz. Değerli ve önemli her şey dille anlatılamıyacağından, boşa olur.

İmza: **Papa** (Bir isim var, ama çıkarabilecek gibi değil).

«Şimdi kiliseye giriyoruz. İçerisi kiliseden çok camiye benziyor, hatta Ayasofya'yı andırıyor. İskemle filân yok, bu çok hoş bir mekân duygusu uyandırıyor insanda. Resim de yok. Sadece duvarlarda çerçeveli cümleler var. (Tıpkı Ayasofya'daki gibi). Bu cümlelerden biri şöyle: «Velinimetinize yaltaklık etmeyin!» Beni başıyla doğruluyan kadın ağlamağa başlıyor ve «Başka yapacak ne kalıyor ki» diyor. Ben : «Bence çok doğru» diyorum, ama kadın ortadan kayboluyor. İlkin görüşü kapıyan bir sütunun tam önünde duruyorum, derken durduğum yerden ayrılıyorum ve önümde bir insan kalabalığı görüyorum. Ben onlardan değilim, yapyalnız duruyorum. Ama onları iyi görüyorum, yüzlerini de görüyorum. Şöyle diyorlar : «Tanrının kudreti altında olduğumuzu itiraf ediyoruz. Cennet kendi içimizdedir.» Bunu üç kere törenle söylüyorlar. Derken org Bach'ın bir fügünü çalıyor, koro da şarkı söylüyor, bazan şu sözler tekrarlanıyor: «Geri kalan her şey kâğıttan ibaret.» Yani canlı bir izlenim yaratmıyor demek istemiyorum.

«Müzik bitince törenin ikinci bölümü başlıyor, ciddî işler görüşüldükten sonra topluluğun eğlendiği öğrenci toplantılarında olduğu gibi. Durgun ve olgun insanlar var. Biri gidip geliyor, ötekiler aralarında konuşuyor, birbirlerine hoş geldin diyorlar. Piskoposluk okulundan şarap ve başka içecek şeyler dağıtılıyor. Şerefe kaldırılıyormuş gibi kilisenin gelişmesi için dileklerde bulunuluyor ve bir radyo oparlöründen çıkan bir caz melodisi şu nakaratı tekrarlıyor: «Charles de katıldı oyuna.» Sanki cemiyetin yeni bir üyesinin duyduğu zevk, bu icraatla ifade olunacakmış gibi. Bir rahip açıklıyor bana : «Bu oldukça havaî eğlenceler resmen doğru bulunmakta ve kabul edilmektedir. Kendimizi biraz Amerikan yöntemlerine uydurmalıyız. Bizdeki gibi büyük kalabalıklarla uğraşacaksanız, bu kaçınılmaz bir şey. Bununla birlikte belirli bir biçimde riyazet - aleyhtarı bir eğilimi benimsemediğimize göre, prensip bakımından Amerikan kiliselerinden ayrılıyoruz.» Bunun üzerine büyük bir ferahlık duygusuyla uyandım.»

Bildiğiniz gibi düşlerin fenomenolojisi üstünde bir çok yapıt var, ama bunların psikolojisiyle ilgilenen pek az kişi bulunur. Bunun açık nedeni, bu işin çok nazik ve tehlikeli olması. Freud, psikopatoloji alanında edindiği görüşlerin yardımıyla düş psikolojisinin giriftliğini açıklamak için büyük çaba gösterdi. Bu

işe girişmesindeki cesarete hayran olmakla birlikte yöntem ve sonuçlarıyla uyuşamıyorum. Freud, düşü, arkasında bir şeyin inceden inceye gizlendiği bir cephe gibi görüyor sadece. Nörotiklerin hoş olmıyan şeyleri sakladıklarına kuşku yok, belki de tıpkı normal insanlar kadar saklıyorlar. Ama bu kategorinin, düş gibi normal ve dünya çapındaki bir fenomene uygulanıp uygulanamıyacağı sorunu pek önemli. Bir düşün göründüğünden başka bir şey olduğunu hiç sanmıyorum. Bana kalırsa, ben, başka bir yahudi eserine, Talmud'a baş vuracağım, şöyle diyor Talmud: «Düş kendi kendini açıklar.» Yani ben düşü olduğu gibi kabul ediyorum. Düş öyle zor, öyle karmaşık bir konu ki, olabilecek hileli yanları üstünde tahminlerde bulunmağa kalkışamıyorum. Düş doğal bir olaydır, bizi yanıltacak hileli bir şey olduğunu düşünmemiz için hiç bir neden göremiyorum. Düş, bilinç ve istem büyük çapta söndüğü zaman ortaya çıkmaktadır. Nörotik olmıyan, doğal bir sonuç gibi görünüyor. Üstelik, düş sürecinin psikolojisi üstünde o kadar az şey biliyoruz ki, açıklarken, düşün kendine yabancı unsurlar sokarken, çok, ama pek çok dikkatli olmalıyız.

Bütün bunlardan dolayı, bence yukardaki düşün konusu gerçekten din, niyeti de bu. Düş ayrıntılı ve tutarlı olduğundan belli bir mantık ve niyet gösteriyor, yani düşün içindekilerde doğrudan doğruya ifadesini bulan, bilinçdışındaki bir güdüyle harekete gelmiş oluyor.

Düşün birinci bölümü Katolik kilisesi lehine ciddî bir beyan. Belli bir Protestan görüşü - din bireysel bir yaşantıdır görüşü - düşgörence benimsenmiyor. İkinci, daha bir acayip bölümü, kilisece kesinlikle bir dünya evi görüşüne uygulanmaktadır, sonra da, gerçek kilisece desteklenmiyecek olan çilekeşlik karşıtı eğilim lehine bir beyandır. Ama düşgörenin çilekeşlik - karşıtı rakibi bunu bir ilke durumuna getiriyor. Ruhanî bir anlam vermek ve manevîleştirmek, açıktan açığa Hıristiyan ilkeleridir, buna karşı her türlü direniş kâfir bir putperestliğe düşmek olur. Hıristiyanlık hiç bir zaman dünyevî olmamıştır, iyi şarap ve ekmekle başı hoş olmamıştır, caz müziğinin dinsel törene sokulmasının özellikle iyi olup olmıyacağı pek şüphelidir. Gezinerek, oldukça Epikürcü bir üslûpla birbirleriyle tartışan «durgun ve olgun» kimseler, insana, çağdaş Hıristiyanlık için tatsız, Antikitenin bir felsefî ülküsünü hatırlatıyor. Birinci bölümde olsun, ikinci bölümde olsun yığın ve kalabalığın önemi üstünde durmaktadır.

Böylece Katolik kilisesi, her ne kadar güçle tavsiye olunuyorsa da, aynı zamanda temel bir Hıristiyan davranışıyla bağdaşamıyacak garip bir putperest görüş de var. Sanki bir «Gemütliche» (1) hava içinde saklı tutulmakta, ki bu hava içinde tehlikeli çelişmelerle, silik bir kalıp birbirine karışıyor. Tanrıyla bireysel bağ, Protestan görüşü, yığın örgütü ve buna tekabül eden dinsel bir duygunun altında eziliyor. Kalabalık üstünde durmak ve putperest bir ülküye atıf, Avrupa'da gerçekten yer alan şeylere acayip paralellerdir. Herkes modern Almanya'daki putperestliğe şaşıp duruyordu, çünkü kimse Nietzsche'nin Diyonizos yaşantısının nasıl açıklanacağını bilmiyordu. Nietzsche, bilinçlerinde Diyonizos'un Germen yeğeni Wotan'ın Büyük Savaş boyunca gelişen, ilerde ortaya çıkacak Almanların, binlercesinden, milyonlarcasından biriydi. O zaman tedavi ettiğim Almanların düşlerinde, Wotan başkaldırmasının gelmekte olduğunu açıktan açığa gördüm ve 1918'de, bir makalemde, Almanya'da yeralmak üzere olan yeni gelişmenin özelliğini gösterdim. Bu Almanların hiç biri **Böyle Buyurdu Zerdüşt**'ü incelemiş değillerdi, sonra putperest kurbanlar kesmeğe başlıyan gençler Nietzsche'nin yaşantısını tabii bilmiyorlardı. Bu yüzden tanrılarına Diyonizos değil, Wotan dediler, Nietzsche'nin yaşam öyküsündeki yadsınamıyacak kanıtlar, esas tanrının Wotan olduğunu gösteriyor, ama Nietzsche, kendisi bir filolog olduğundan ve ondokuzuncu yüzyılın 70 ve 80 yıllarında yaşadığından tanrısına Diyonizos dedi. İki tanrı arasında, gerçekten ortak yanlar çok.

Hemen susturulan Protestan dosttan başka, hastanın bütün düşü içinde toplumsal duygu, yığın dini ve putperestliğe karşı bir davranış yok görünürde. Dikkatimizi çekmesi gereken acayip bir olay var yalnızca, bu, ilkin Katolikliğin övülmesini destekliyen, derken «Başka yapacak ne kalıyor ki» diye ağlayan ve bir daha gözükmemek üzere kaybolan kadın var.

Kim bu kadın? Düşgören için belirsiz, tanımadığı biri; ama o düşü gördüğünde —onu daha önceki düşlerinde gördüğünden— Bilinmiyen Kadın diye onu bekliyordu.

Bu figür erkeklerin düşlerinde büyük rol oynadığından, buna teknik bir deyim olan, «anima» diyorum, çünkü tâ eski çağlardan beri mitoslarda aynı beden içinde, erkek ve kadının birlikte yaşadığı fikri görülmektedir. Bu psikolojik sezgiler ekseri tanrısal çift, tanrısal Syzgia (1) ya da yaratıcının ünsâ niteliği fikriyle belirmiştir. Ama Kingsford'un hayat hikâyesi yazarı Edward Maitland, Tanrının iki cinsiyeti niteliği üstünde, günümüzdeki bir iç yaşantısını anlatır, sonra ünsâ ve çifte cinsiyetli iç insanlardan (bu **homo adamicus**'tur) bahseden bir hermetik felsefe var (2). **Hermetis Tractatus Aureus**'un bir Orta Çağ açıklayıcısı, bu iç insan, «erkek biçiminde görünürse de, daima Havvayı birlikte taşır, yani kadını bedeninde gizlidir» demektedir.

Anima bir erkek vücudundaki dişi genler azınlığının psişik bir suretidir her halde. Aynı figür bir dişi bilinçdışının imgeleri arasında görülmediğine göre, bunun böyle olma olasılığı daha çoktur. Bununla birlikte, eşit bir rol oynıyan mütekabil bir figür vardır, bu bir kadın imgesi değil bir erkek imgesidir bu kez. Kadın psikolojisindeki bu erkek figürüne **animus** denmiştir. Her iki figürün tipik belirtilerine animosity (3) denegelmiştir. Anima, mantıksız davranışlara sebep olur, animus ise ortaya insanı kızdırıcı konular, makul olmıyan düşünceler atar. Bunların ikisi de düşlerde sık sık ortaya çıkan figürlerdir. Genel olarak bilinç dışını kişileştirirler, ona acayip, hoş olmıyan, sinirlendirici niteliğini verirler. Bilinçdışının kendi başına böyle olumsuz nitelikleri yoktur. Bunlar ancak bu figürlerle kişileştirildiği ve bilinci etkilemeğe başladığı zaman ortaya çıkarlar. Yalnızca kısmî kişiler olduklarından, ya aşağı düzeyde bir kadın, ya da aşağı düzeyde bir erkek niteliğindedirler, sinirlendirici etkileri bundan ileri gelmektedir. Bunu yaşıyan bir erkek nedeni belirsiz davranışların elinde olur, kadınsa münakaşacı olur ve konu dışı düşünceler atar ortaya.

Animanın kilise düşüne tamamiyle olumsuz tepkisi, düşgörenin kadınsı yanının, bilinçdışı yanının davranışıyla uyuşmadığını gösteriyor. Bu uyuşmazlık duvardaki şu cümleden çıkıyor : «Velinimetinize yaltaklık etmeyiniz», ki bununla düş gören hemfikirdir. Cümlenin anlamı oldukça açık, öyle ki insan kadının bu yüzden kaygı içine niye düştüğünü anlıyamıyor. Bu esrara daha fazla girmeden önce, şimdilik, düşte bir çelişme olma-

---

(1) **Gemütliche** : Ferah, rahat.

(1) **Syzgia** : Gnostisizmde, insanın erkek, kilisenin de dişi olarak bir çift meydana getirmeleri.

(2) **Hermetik felsefe** : Simya ve büyüyle ilgili felsefe.

(3) **Animosity** : Düşmanlık.

sı, pek önemli bir azınlığın canlı bir protestoyla sahneyi terketmesi ve daha sonraki işlere aldırmaması vakıasıyla yetinmemiz gerek.

Böylece, düşten anlaşıldığına göre, düşgörenin zihninin bilinçdışı işlemesi katoliklikle putperest bir yaşama zevkini tam olarak uzlaştırmaktadır. Bilinçdışının ortaya çıkardığı, belli ki bir görüş veya kesin bir düşünce ifade etmiyor, daha çok bir zihinle tartma eylemini dramatik olarak ortaya koyuyor. Bu belki şöyle de ifade edilebilir: «Nedir kuzum şu din meselesi? Katoliksin sen, öyle mi? Yetmez mi bu? Ama çilekeşliğe gelince, kilise bile biraz uymak zorunda, filimler, radyo, ruhanî beş çayı filan falan niçin içilmesin kilisede; biraz şarap, neşeli arkadaşlarla?» Ama gelgelelim gizli bir nedenden, eski düşlerinde gördüğü, acayip esrar kadını, büyük hayal kırıklığına uğramış gibi oradan ayrılıp gidiyor.

Ben animanın halinden anladığımı itiraf etmeliyim. Tabii, uzlaşma pek ucuz ve üstünkörü oluyor, ama bu dinin kendisine büyük şey ifade etmediği bir çok insanın özelliği olduğu gibi düşgörenin de özelliğiydi. Din hastamı kaygılandırmıyordu, hiç bir zaman, hiç bir şekilde kaygılandırmıyacağı belliydi. Ama bana pek önemli bir yaşantı yüzünden gelmişti. Çok akılcı ve okumuş bir kimse olduğundan nevrozun ve maneviyatını kıran güçlerin karşısında zihin davranışının ve felsefesinin onu tamamiyle terkettiğini görmüştü. Bütün dünya görüşlerinde, kendini yeter derecede kontrol altına alabilmeğe yarıyacak bir şey bulamamıştı. Kendi şimdiye dek benimsemiş olduğu kanılar ve ülküler tarafından terkedilmiş bir insan durumundaydı tıpkı. Bu gibi durumlarda insanın çocukluk dinine dönmesi ve onda kendine yarıyacak bir şeyler bulmağa çalışması çok görülen şeylerdendir. Bununla birlikte, eski dinsel inançlarını canlandırmak için, bilinçli yapılmış bir teşebbüs veya alınmış bir karar değildi. Yalnızca düşünde görmüştü; yani bilinçdışı, dini konusunda acayip bir beyanda bulunmuştu. Sanki Hıristiyan bilincinin ezelî düşmanı beden ile ruh, çelişken niteliklerini acayip bir biçimde hafifleterek anlaşmışlardı. Ruhanîlik ve dünyevîlik, beklenmedik bir durgunluk içinde birleşiyor. Sonuç oldukça acayip ve gülünç. Ruhun aralansız ciddiyeti, şarap ve gül kokan bir antikite kıvancı ile tehlike altına girmiş gürünüyor. Düş elbette ki ruhanî ve dünyevî bir hava anlatıyor, bu ahlâksal çatışmanın keskinliğini körletiyor ve bütün zihnin acısını ve felâketini unutkanlık ülkesine gönderiyor.

Bu bir isteğin yerine getirilmesi idiyse, tabii bilinçli bir davranış olacaktı, çünkü hasta da nitekim bunda çok ileri gitmişti. Bunun da bilincine varmış değildi, çünkü şarap en tehlikeli düşmanlarından biriydi. Tersine, düş, hastanın ruhsal durumunun tarafsız bir beyanıdır. Dünyevîlik ve güruh içgüdüleriyle bozulmuş, soysuzlaşmış bir dinin görüntüsüdür. Tanrısal yaşantının **numinosum**'u yerine, dinsel bir duygululuk vardır. Canlı esrarını yitirmiş bir dinin iyi bilinen bir özelliğidir bu. Böyle bir dinin yardımda bulunamıyacağı, ya da herhangi başka bir ahlâksal etkisi olamıyacağı kolayca anlaşılır.

Her ne kadar daha olumlu bir nitelikte bazı başka cepheler, belli belirsiz görülebiliyorsa da, düşün genel görünüşünün hoş olmadığına kuşku yok. Düşlerin tam olumlu, ya da tam olumsuz olması çok az görülür. Genel olarak iki cephesi vardır, ama tabii biri ötekinden daha güçlüdür. Böyle bir düş dinsel davranış sorununu ortaya çıkarması için, psikologa yeter derecede gereç sağlamaktadır. Bu düş elimizdeki biricik düş olsaydı, iç anlamını açığa çıkarmayı umut edemezdik pek, ama seri düşlerimiz arasında tuhaf bir dinsel sorun gösteren bir çok düş var. Elimden geldiği kadar ben, hiç bir zaman, tek bir düşü başlı başına incelemem. Genel olarak bir düş, bir dizi düşe aittir. Bir düzen üzere, uykuyla ara veriliyorsa da, bilinçte bir süreklilik vardır, muhtemelen bilinçdışı işler de bir süreklilik durumundadır, hatta bilinçteki süreklilikten daha da süreklidir belki. Her neyse, benim tecrübeme göre düşlerin, bilinçdışı olaylar zincirindeki, gözle görülür bağlar olduğunu sanıyorum. Düşün daha derin nedenleri sorusuna ışık tutmak istiyorsak, düş serisine dönmemiz ve bu düşün 400 düşlük uzun zincirin neresinde bulunduğunu ortaya çıkarmamız gerekir.

Bizim düşün korkunç, acayip bir nitelikte iki düşün arasına sıkışmış olduğunu görüyoruz, önceki düşte bir kalabalık toplanıyor, acayip bir tören yer almakta, muhtemelen büyüsel nitelikte, amaç da «Şebek'in yeniden yapılması». Sonraki düşte de aynı konu var. Büyüsel bir yöntemle hayvanların insan haline değişmeleri.

Düşlerin ikisi de hasta için son derece ürkünç ve tatsız. Oysa kilise düşü, belli ki yüzeyde hareket ediyor ve başka koşullar altında bilinçli olarak da düşünülebilecek düşünceler ortaya atıyor, bu iki düş tuhaf ve birbirlerinden ayrı özellikte, ya-

rattığı duygusal etki de öyle ki, düşgören elinden gelse, bunları önliyecek. Nitekim ikinci düşün metni aynen şöyledir : «İnsan kaçarsa, her şey bitti demektir.» Bu sözler Bilinmeyen Kadının sözleriyle uyuşuyor : «O halde her şey bitti.» Bu sözlerden şunu çıkarıyoruz : kilise düşü, çok daha derin anlamlı düş düşüncelerinden kaçmağa bir girişimdi. Bu düşünceler, önceki ve sonraki düşlerde düzme olarak görülüyor.

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT

Psişik süreçleri inceleyen psikolojinin edebiyat üstüne de ışık tutacağı bellidir; çünkü insan psişesi bütün bilim ve sanatların döl yatağıdır. Psikolojik araştırmalarla hem bir sanat yapıtının nasıl biçim bulduğunu anlıyabiliriz, hem de kişiyi sanat yönünden yaratıcı yapan öğeleri açığa çıkarabiliriz. Böylece psikologun karşısına, birbirinden ayrı, bambaşka iki görev çıkmış oluyor; bu yüzden, bu görevleri yerine getirebilmek için, apayrı iki noktadan yola çıkmak zorundadır.

Söz konusu sanat yapıtıysa, karmaşık psişik eylemlerin bir sorunuyla uğraşacağız demektir ama bu sonuç, istenerek yapılmış gibi görünen, bilinçle biçimlenen bir sonuçtur. Söz konusu sanatçıysa, psişik âletin kendisiyle uğraşacağız demektir. Birinci durumda, dolayları kesin olarak belirtilmiş, somut bir sanat yapıtının psikolojik incelemesine, ikinci durumdaysa yaşayan, yaratıcı insan varlığının eşi olmıyan kişiliğinin incelenmesine girişmek gerekiyor. Bu iki eylem birbirine yakından bağlıysa da, hattâ biri ötekisiz edemezse de, hiç biri ötekinin amacını açıklıyamaz. Sanat yapıtını inceleyerek, sanatçı üstünde, sanatçıyı inceleyerek de sanatı üstünde bir takım sonuçlara varılabilirse de, bunlar hiç bir zaman kesin olmaz· olsa olsa, bir takım gerçekleşebilecek sanılar, ya da yerinde tahminler olur ancak. Anasıyla olan özel ilişkisini bilmemiz, Goethe'nin şu ünlemine biraz ışık tutuyor : Analar —analar— ne tuhaf!. Ama anasıyla olan ilişkisinin **Faust** dramını nasıl ortaya çıkarabildiğini anlamamıza yaramıyor; bununla birlikte, insan Goethe'nin, anasıyla kendi arasında derin bir bağı olduğunu yanılmaksızın seziyoruz. Düşünme yürütmede yola ters yönden de çıksak, yine bir başarı elde edemeyiz. Niebelung'ların kahramansı erkek acunu ile, insan Wagner'deki bir takım hasta kadınsı davranışlar arasında gizli

bağlar varsa da, Wagner'in arasıra kadınsı giysiler giymesini bize kesin olarak açıklıyabilecek, ya da gösterebilecek hiç bir şey yok **Nibelungenring**'de.

Psikoloji gelişiminin şimdiki durumu, bir bilimden beklediğimiz şu şaşmaz nedensellik bağlarını kurmamıza yaramamaktadır. Psiko-fizyolojik içgüdüler ve refleksler söz konusu olunca ancak, nedensellik kavramına güvenle dayanabilmekteyiz. Psişik yaşamın başladığı noktayı— yani, daha karmaşık bir düzeyi geçince, psikolog, olayları türlü açılardan vermeye çalışmak ve kişiyi şaşkına çeviren karmakarışık zihin örgüsünün canlı bir resmini çizmekle yetinmek zorundadır. Bunu yaparken, her bir psişik süreçi başlı başına «gerekli» gibi göstermekten kaçınmalıdır. Yoksa, bir sanat yapıtında ve sanat yaratışı süreçinde nedensellik bağlarını çözmeğe çalışan psikolog, sanat incelemesine yer bırakmaz, onu kendi biliminin özel bir kolu durumuna getirir. Tabii, psikolog, karmaşık psişik olaylarda nedensellik bağlarını araştırıp kurmak savını hiç bir zaman bırakmıyabilir. Yoksa psikolojisinin yaşama tüzesini yadsımış olur. Yine de bu, savını herhangi bir bakımdan doğruluyamaz, çünkü en açık ifadesini sanatta bulan yaşamın yaratıcı yönü, her türlü mantık formülleri kurma girişimlerini boşa çıkarır. Uyarıcı bir etkiye karşı herhangi bir tepki nedensellikle açıklanabilir; ama sadece bir tepkinin salt karşı-savı olan yaratıcı eylem, insan anlayışından uzak olacaktır hep. Yaratıcı eylem belirtileriyle açıklanabilir, belli belirsiz duyulabilir, ama hiç bir zaman tam olarak kavranamaz. Psikoloji ve sanat incelemesi birbirinin yardımını hep gerektirecektir, biri ötekinin değerini yok edemez. Psişik olayların türetilebilir olması psikolojinin önemli bir ilkesidir. Söz konusu ister sanat yapıtı olsun, ister sanatçının kendi olsun, psişik sonucun başlı başına ve kendi için var olması da sanat incelemesinin bir ilkesidir.

Edebiyat yapıtını bir psikologun incelemesiyle, bir edebiyat eleştirmecisinin incelemesi arasında önemli bir davranış ayrılığı vardır. Eleştirmeci için büyük önem ve değer taşıyan şey, psikolog için yersiz olabilir. Değerleri belirsiz edebiyat yapıtları, psikolog için çoğu zaman ilgi kaynağıdır. Örneğin, «psikolojik roman» dedikleri şey edebiyatçı zihnin sandığı kadar önemli değildir. Bir bütün olarak ele alındığında bu tür roman, anlamını kendi içinde taşır. Kendi başına psikolojik araştırmada bulunmuştur, psikolog ancak eksikliklerini açığa çıkarabilir, ya da psikolog daha bir genişletebilir. Filân yazar, falan romanı nasıl oldu

da yazdı sorunu, tabii açıklanmadan kalmış oluyor, ama bu genel sorunu denememin ikinci bölümüne bırakmak istiyorum.

Psikolog için en yararlı olan roman, yazarın kahramanlarının huylarını henüz açıklamadığı romandır, bu bakımdan inceleme ve açıklamağa elverişlidir, üstelik uslûbu kişiyi bu işe çağırır da. Bu tür yazının iyi örnekleri Benoît'da, İngiliz romanında da Rider Haggard türünde ve toptan üretim konusu olan, herkesin bayıldığı detektif hikâyelerinin yazarı Conan Doyle'un işlediği zihin durumlarında görülebilir. En büyük Amerikan romanı saydığım Melville'in **Moby Dick**'i de bu türdendir. İçinde psikolojik açıklama olmıyan sürükleyici bir hikâye psikolog için yapıtların en ilgincidir. Bu türlü hikâye zihni psikolojik tahminlere dayanır, yazarın bilinci bunlardan uzak olduğu süre de, tahminler zihince eleştirilmeden, katıksız, duru olarak kendilerini açığa çıkarırlar. Oysa psikolojik romanda, yazar, gerçeklerini olur olmaz ihtimallerden psikolojik bir açıklama ve aydınlatma düzeyine çıkarmak için bunları yeniden biçimlendirmeğe girişir, buysa yapıtın psikolojik anlamını çoğu zaman gölgeler, ya da gözden saklar. Genel okul psikolojiyi işte bu türlü romanlarda arar; oysa öteki türlü romanlardır psikologa meydan okuyan, çünkü ancak odur onlara daha derin bir anlam verebilecek olan.

Roman konusunda konuşmaktaysam da, edebiyat sanatının bu belli biçimiyle sınırlanmıyan psikolojik bir olguyu ele almış bulunmaktayım. Bunu ozanların yapıtlarında da görüyoruz. **Faust** dramının birinci ve ikinci bölümlerini karşılaştırdığımızda da karşımıza çıkıyor. Gretchen'in aşk trajedisi kendi kendini açıklamaktadır; ozanın daha güzel sözlerle anlatmış bulunduğu şeye psikologun ekliyeceği bir şey yok. Öte yandan ikinci bölüm açıklanmak istiyor. Hayalin alabildiğine zenginliği biçimlendirici güçlerine öylesine yüklenmiş ki, hiç bir şey kendiliğinden belli değil ve her dize okurun açıklama gereksinmesini arttırıyor. Karşıt noktalardan yola çıkan **Faust**'un ikinci bölümü edebiyat yapıtları arasındaki ayrılığı gösteriyor.

Ayrılığı belirtmek için sanat yaratışı yöntemlerinin birine **psikolojik**, ötekine **vizyoner** diyeceğim. Psikolojik yöntem insanın bilinç alanından alınan gereçlerle uğraşır —örneğin yaşam öğütlerini, heyecandan doğan şokları; genel olarak insan yazgısının tutku ve buhran yaşantılarını ele alır— bütün bunlar insanın bilinç yaşamını, özellikle de duygu yaşamını oluşturur. Bu gereçler, ozanca psişik olarak sindirilir, beylik sözlerden şiir yaşantısı düzeyine çıkar, okurun, genellikle kaçındığı, üstünde dur-

madığı ve ancak tatsız bir tedirginlikle sezdiği şeyi tamamiyle bilincine getirecek, insanın içini ona daha iyi gösteren, onu daha bir derinlere indiren bir ifadeye bürünür. Ozanın işi bilincin içindekileri, sonsuzca yenilenen üzüntü ve sevinciyle insan yaşamının kaçınılmaz yaşantılarını açığa çıkarmak, onlara ışık tutmaktır; psikologa bir şey bırakmaz, ancak Faust'un Gretchen'e niçin tutulduğu, ya da Gretchen'i çocuğunu öldürmesine zorlıyan şeyin ne olduğunu psikologun açıklamasını bekleriz. Bu konular bütün insanlığı örer, durmadan yinelenir, duruşmaların, ceza hukukundaki tekdüzenliğin nedeni de budur. Karanlığa bürünmüş değillerdir bunlar, çünkü kendi kendilerini tamamiyle açıklamaktadırlar.

Aşk, ortam, aile, suç ile toplum konuları işliyen bir sürü roman, öğretici şiir, lirik şiirlerin çoğu, hem trajik hem de komik dram gibi sayısız edebiyat yapıtı vardır bu türde. Belli biçimi ne olursa olsun, psikolojik sanat yapıtı gereçlerini hep insan yaşantısının geniş bilinç alanından —buna yaşamın canlı önplânından da diyebiliriz— alır. Bu türlü sanat yaratışına psikolojik dememin nedeni, eyleminde, hiç bir yerde psikolojik anlaşırlığı aşmayışıdır. Kapsadığı her şey —yaşantı olsun, bunun sanatla ifadesi olsun— anlaşılır düzeydedir. Us - dışı da olsalar, temel yaşantıların kendilerinde hiç bir tuhaflık yoktur; tersine, zamanın başlangıcından beri bilinen şeylerdir— bunlar : tutku ve kaçınılmaz sonucu, insanın, yazgısının cilvesine boyun eğmesi, güzelliğiyle, korkunçluğuyla sonsuz doğa.

Faust'un birinci bölümüyle ikinci bölümü arasındaki derin ayrılık sanat yaratışının **psikolojik** ile **vizyoner** yöntemleri arasındaki ayrılığı iyi gösterir. Vizyoner yöntem, psikolojik yöntemin bütün koşullarını tersine çevirir. Sanat ifadesi için gereç'i sağlıyan yaşantı alışılmış bir yaşantı değildir artık. Varlığını insan zihninin geri ülkelerinden türeten tuhaf bir şeydir. Bizi insan - öncesi çağlardan ayıran zaman uçurumunu belirten, ışık ile karanlığın karşıt olduğu insanüstü bir dünya uyandıran bir şey. Bu, insanın anlayışını aşan temel yaşantılardandır, kişinin altında kalıp ezilmesi tehlikesi yoktur. Yaşantının değeri ve gücü yeğinliğiyle ölçülür. Bu öncesiz derinliklerden yükselir; yabancı, soğuk, çok - yanlı, şeytansı ve acayiptir. Ucu bucağı olmıyan kaos'un yabancı gülünç örneği— Nietzsche'nin sözlerini kullanırsak bir **crimen laesae majestis humanae** olan bu, biz insanların değer ve estetik biçim ölçülerimizi paramparça ediverir. İnsan duygusunun kavrayışını ve anlayışını her bakımdan

aşan ürkünç ve anlamsız olayların tedirginlik verici görüntüsü, yaşamın önplânının yaşantılarına göre, sanatçının güçlerinden bambaşka şeyler ister. Bunlar, bireye nice güçlü bir şok etkisi yaparsa yapsın kozmos'u örten perdeyi hiç bir zaman yırtmazlar; insan için olağanın sınırlarını hiç bir zaman aşmazlar, bu yüzden sanatın isteklerine göre biçimleniverirler. Ama temel yaşantılar, üstünde düzenli bir dünya resmi olan perdeyi baştan başa yırtar ve vücut bulmamışın ölçülemiyecek uçurumuna bir göz atmaya bırakırlar. Bu başka dünyaların bir görüntüsü müdür, ruhun gölgelenmesi midir, insan çağından önceki şeylerin başlangıcı mıdır, yoksa geleceğin daha doğmamış soyları mı? Bunların biridir diyemiyeceğimiz gibi, hiç biridir de diyemeyiz.

Biçim vermek —bir daha, yeniden—
Sonsuz ruhun sonsuz eğlencesi.

Bu gibi bir görüntüyü Dante'nin **Hermaslı Çoban**'ında; **Faust**'un ikinci bölümünde, Nietzsche'nin Diyonizos coşkusunda, Wagner'in **Nebelungenring**'inde, Spitteler'in **Olympischer Frühling**'inde, William Blake'in şiirlerinde, rahip Francesco Colonna'nın **Ipnerotomachia**'sında, Jacob Boehme'ün filozofça ve şairce kekelemelerinde görebiliriz. Daha sınırlı ve belirli bir biçimde temel yaşantı, Rider Haggard'a roman serisinde sağladığı gereçle **She**'yi yazdırıyor; Benoît özellikle **L'Atlantide**'de ondan yararlanmakta, Kubin **Die andere Seite**'de, Meyrink **Das grüne Gesich'de** —değerini küçümsememiz gereken bir kitaptır bu—, Goetz **Das Reish ohne Raum**'da, Barlach **Der tote Tag**'da hep ondan yararlanmaktadır. Bu liste daha alabildiğine uzatılabilir.

Sanat yaratışının psikolojik yöntemiyle uğraşırken, gereçlerin neler olduğunu, ya da bunların ne anlatmak istediklerini kendimize sormamız gerekmez. Ama vizyoner yaratış yöntemine geldiğimiz zaman, bu sorunu çözmemiz gerekir. Şaşırırız, nasıl davranacağımızı bilemeyiz, uyarılmış oluruz, hatta çekiniriz— anımsadığımız, günlük insan yaşayışı değil, düşlerimiz, gece korkularımız, arasıra kuşkuyla sezdiğimiz zihnimizin karanlık köşeleridir. Okuyucuların çoğu bu türlü yazıyı benimsemez —âdi bir merak uyandırıyorsa başka— hattâ edebiyat eleştirmecisi bile bunun karşısında ne yapacağını şaşırır. Dante ile Wagner'in buna yanaşmayı kolaylaştırdığı doğrudur. Dante'de vizyoner yaşantı tarihsel olguların işin içine sokulmasıyla, Wagner'deyse, mitolojik olaylarla örtülmüştür, öyle ki tarihi ile mitoloji zaman zaman bu ozanların işlemiş oldukları gereçler olarak görülür. Ama harekete getiren güç ile daha derin anlam bunların

hiç birinde değildir. Çünkü ikisi de vizyoner yaşantının içinde bulunmaktadır. Rider Haggard'ın sadece hayalî hikâyeler yaratan biri olduğunun ileri sürülmesi genellikle doğru görülebilir. Ama, yine de hikâye onun için her şeyden önce anlamlı gereç'e ifade verme aracıdır. Hikâye, içindekileri ne kadar aşıyor gibi görünürse görünsün, içindekiler hikâyeden daha önemlidir.

Vizyoner yaratışta gereç kaynaklarının karanlığı pek tuhaftır, bu psikolojik yaratış yöntemindekinin tam tersidir. Bu karanlığın bile bile yapılmadığını da güvenle söyliyemeyiz. Tabii, Freud psikolojisinin de buna kışkırttığı gibi, ürkünç karanlığın ardında çok kişisel bir yaşantı olduğunu düşünmeğe eğilim göstermekteyiz. Böylece bu kaos'un tuhaf parıltılarını açıklamayı ve niçin kimi zaman sanki ozan temel yaşantısını bizden, bile bile saklıyormuş gibi davrandığını anlamayı umut etmekteyiz. Patolojik ve nörotik sanatla uğraşıyoruz desek yeridir; vizyoner yaratıcıda, akıl hastasının hayallerine benzer özellikler olduğu süre böyle düşünebiliriz. Bunun tersi de doğru; psikozların zihin yapıtlarında çoğu zaman bir dâhinin yapıtlarında bulabileceğimiz anlam bolluğu vardır. Freud'u izleyen psikolog, söz konusu bu yazıları tabii bir patoloji sorunu olarak ele almağa kalkacaktır. İçten gelen, kişisel yaşantının ana vizyon dediğim şeyin ardında bulunduğunu düşünerek —yani bilinçli görüşle benimsenemiyecek bir yaşantı— vizyonun acayip imgelerini temel yaşantının örtü biçimleri diye açıklamağa çalışacaktır. Bu, onun görüşüne göre ahlâksal ve estetik bakımdan kişiliğin bütünüyle, ya da hiç olmazsa bilinçli zihnin bazı hayalî düşünceleriyle bağdaşamıyacak bir aşk yaşantısı olabilir. Ozanın, ego'suyla, yaşantıyı geriye itmesi ve tanınmaz (bilinçsiz) duruma getirmesi için, bütün patolojik hayal deposunu harekete getirmesi gerektir. Üstelik gerçeğin yerine hayali koymağa girişmek yetersiz olduğundan, bunun bir takım tecessümlerle tekrarı gerekecektir. Bu, hepsi de ürkünç, şeytansı, garip, bozuk hayal biçimlerinin tomurcuklanmasının nedenini açığa çıkarır. Bunlar, bir yandan benimsenemiyen yaşantının yerine konan şeylerdir, öte yandan o yaşantıyı saklamaya yardım ederler.

Ozanın kişiliği ve psişik yaradılışı üstünde denemenin ikinci bölümünde tartışacaksam da, şimdi vizyoner sanat yapıtı üstündeki Freudçu görüşü ele almadan geçemiyorum. Bir kere büyük dikkat çekmiş bulunuyor üstüne, sonra da vizyoner gereç kaynaklarının bilimsel açıklamasını, ya da bu acayip sanat yaratışı yönteminin ardındaki psişik süreçlerin bir kuramını yap-

mağa çalışan biricik bilinen girişmedir. Bu sorun üstündeki benim görüşüm pek bilinmiyor sanıyorum, ya da genellikle anlaşılmıyor. Bu ilk sözlerden sonra, şimdi görüşümü kısaca anlatmağa çalışacağım. Vizyonu kişisel bir yaşantıdan türetme üstünde durursak onu ikinci derecede bir şey —gerçeğin yerini tutan bir şey— olarak ele almamış gerekir. Bunun sonucu vizyonu temel niteliğinden çıkarmış, sadece bir belirti olarak görmüş oluruz. Böylece gebe kaos psişik bir düzensizlik duyar, bir kez daha düzenli bir kozmos tablosuna dönmüş oluruz. Eylemci, düşünür kimseler olarak kozmos'tan tamlık beklediğimiz yok; bir takım anormallikler ve hastalıklar gibi kaçınılmaz eksiklikler olduğuna göre, insan yaradılışının da bunların dışında kalmadığını tabii kabul etmiş oluyoruz. İnsan anlayışına meydan okuyan, korku salan uçurumların açığa çıkması, göz aldanması diye bir yana bırakılıyor, ozan da aldatılmanın bir kurbanı ve onu meydana getiren neden olarak görülüyor. Ozan için bile temel yaşantı; insansı —fazlasıyla insansı— dır; oysa, öyle olur ki, anlamıyla karşılaşmaktan kaçınıp, onu kendinden gizlemek zorunda kalır. Sanat yaratışını kişisel öğelerle sınırlamak olan bu gibi açıklamanın bütün gizli anlamlarını tamamiyle açığa çıkarsak iyi olur sanırım. Bizi nereye götürdüğünü açıkça görmeliyiz. Bunun, bizi sanat yapıtının psikolojik incelemesinden uzağa götürdüğü ve ozanın kendinin psişik yaradılışıyla karşı karşıya getirdiği doğru. Psişik yaradılışın önemli bir sorun olduğu yadsınamaz, ama sanat yapıtının başlı başına var olma hakkıdır, hokkabazlıkla ortadan kaldırılamaz. Ozana kendi yarattığı yapıtın ne ifade ettiği sorunu —yapıtını bir gevezelik olarak, bir acı kaynağı ya da bir başarı gibi görmesi— şimdilik bizi ilgilendirmiyor, görevimiz sanat yapıtını psikolojik bakımdan açıklamaktır. Bu iş için, bunun ardındaki temel yaşantıya —yani vizyona— iyi dikkat etmemiz gerektir. Hiç olmazsa sanat yaratışının psikolojik yönteminin temeli olan yaşantılar kadar önemle ele almalıyız. Vizyoner yaşantının insanoğlunun beylik yazgısından bambaşka bir şeymiş gibi geldiği doğru, bu yüzden de bunun gerçek olduğuna inanmakta zorluk çekiyoruz. Karanlık metafizik ve gizli bilimlerin çevresini sarmış olması yazık; öyle ki iyi niyetli mantıklılık uğruna araya girmemiz gerekiyormuş gibimize geliyor. Vardığımız sonuç, dünya yeniden boş inanç karanlığına bürünmesin diye, bu gibi şeyleri en iyisi fazla ciddiye almamak oluyor. Tabii, gizli bilimlere eğilimimiz olabilir; ama çoğu zaman vizyoner yaşantıyı zengin bir hayal veya ozanca davranışın

sonucu diyerek bir yana bırakıyoruz; yani, psikolojik olarak anlaşılan bir türlü ozansı aşırılık gibi. Kimi ozanlar kendileriyle yapıtları arasında sağlam bir ara bırakmak için bu açıklamayı destekliyorlar. Örneğin Spitteler, ozan ister Olimpos'un bir deresini dile getirsin, ister «İşte Mayıs»a güfte yazsın, farketmiyeceğini yılmadan ileri sürmüştür. Gerçek şudur ki ozanlar insandır, bir ozanın kendi yapıtı üstünde söyliyeceği de, o konuda söylenebilecek en açıklayıcı söz değildir çoğu zaman. Bizden istenen vizyoner yaşantının önemini ozanın kendisine rağmen savunması, demek ki.

Hermas'lı Çoban'da, **İlâhi Komedi**'de ve **Faust** dramında başlangıç bir aşk —yaşantısı'nın yansımalarını yakaladığımız su götürmez— vizyonla tamamlanan ve yerine getirilen yaşantıdır bu. **Faust**'un ikinci bölümünün, birinci bölümün normal, insansı yaşantısını yadsıdığı ya da sakladığını düşünmeğe sebep yok, Goethe birinci bölümü yazdığında normal idiydi de, ikinci bölümü yazdığında nörotik bir zihin durumu içindeydi diyemeyiz. Hermas, Dante ve Goethe insan gelişmesinin hemen hemen iki bin yılına uzanan bir silsilenin üç basamağı olarak ele alınabilir; bunların hepsinde de sadece daha ağır basan vizyoner yaşantıyla ilgili olmayıp, açıktan açığa ona bağlı kişisel bir aşk yaşantısı bulmaktayız. Sanat yapıtının, kendinin sağladığı ve ozanın belli bir psişik davranışı sorununu ortadan kaldıran bu kanıta dayanarak kabul etmeliyiz ki, vizyon insan tutkusundan daha derin ve daha izlenim bırakan bir yaşantı göstermektedir. Bu türlü sanat yapıtlarında —bunları hiç bir zaman sanatın kişiliğiyle karıştırmamamız gerekir— akıl satıcıları ne derse desin vizyonun gerçek, temel bir yaşantı olduğundan şüphe edemeyiz. Vizyon türetilen ve bir şeye bağlı olup, ikinci derecede gelen bir şey olmadığı gibi başka bir şeyin belirtisi de değildir. Gerçek sembolik ifadedir— yani, kendi başına var olan, ama belli belirsiz bilinen bir şeyin ifadesi. Aşk macerası acısı yaşanmış, gerçek bir yaşantıdır, aynı şey vizyon için de söylenebilir. Vizyonun içindekilerinin fiziksel mi, psişik mi, ya da metafizik nitelikte mi olduğunu belirtmemiz gerekmez. Kendi başına psişik bir gerçektir, buysa fiziksel gerçekten daha az gerçek değildir. İnsan tutkusu bilinçli yaşantı yüzeyindedir, oysa vizyonun öznesi onun ötesindedir. Duygularımız yoluyla bilineni yaşarız, ama sezgilerimiz bilinmiyen ve gizli şeylere doğru yönelmiş olup, yaradılıştan gizli şeylerdir. Bilinc'e çıkacak olurlarsa, bile bile geri itilip gizlenir, bu yüzden tâ eski zamanlardan

beri, tekin olmıyan, esrarlı, aldatıcı şeyler olarak görülmüşlerdir. İnsan incelemesinden gizlenmişlerdir, o da kendini **deisidaemoia** yüzünden onlardan gizler. Kendini bilim kalkanı ve akıl zırhıyla korur. Zihin aydınlığı, korkudan doğmuştur; gündüz düzenli bir kozmos'a inanır, geceye onu tedirgin eden kaos korkusuna karşı bu inancı elinden bırakmamağa çalışır. Eylem alanı bizim hergünkü dünyamızın ötesinde olan canlı bir kuvvet ya varsa? Tehlikeli ve kaçınılmaz insan gereksinmeleri var mıdır? Elektronlardan daha amaç güden bir şey var mıdır? Bir ruhumuz var, o ruhumuz da kendi elimizde diye düşünürken kendimizi aldatıyor muyuz? Bilimin psişe dediği şey, kafatasıyla sınırlanmış bir soru işareti değil mi, insanı etkilesin ve onu, sanki gecenin kanatları üstünde âdi insanlık düzeyinden, daha kişisel bir tanrı çağrısı düzeyine götürsün diye arasıra tuhaf ve ele gelmiyen gizli güçleri salıveren bir öte dünyadan insan dünyasına açılan bir kapı mı? Sanat yaratışının vizyoner yöntemini ele aldığımızda, sanki aşk macerası bir salıverme tertibatı gibi iş görüyor duygusu veriyor— sanki kişisel yaşantı bir şey değil de, salt önemli olan bir İlahi Komedinin bir önezgisiymiş gibi.

Sadece bu türlü sanat yapıtı yaratıcısı değil hayatın gece yanıyla temasda olan, kâhinler, peygamberler, önderler, bilgeler de temasdadır. Bu gece acunu nice karanlık olursa olsun, tamamiyle yabancı değildir. İnsanoğlu bunu anımsıyamıyacağımız kadar eski zamanlardan beri bilmektedir; orda burda her yerde; ilkel insan için bugün, kozmos resminin belli bir bölümüdür. Onu bir yana bırakan sadece biz olmuşuzdur, boş inanç ve metafizik korkusu yüzünden, bir birleşik krallık tabii hukukunun kanun olduğu, güvenilebilir ve yönetilebilir bilinçli bir dünya kurmağa çalıştığımız için. Yine de aramızdaki ozan arasıra gece - acununu —ruhları, cinleri ve tanrıları— dolduran biçimleri görüyor. İnsan için hayat verici sırrın, insan amaçlarını alabildiğine aşan bir maksatlılık olduğunu biliyor; **pleroma**'da anlaşılmaz olayları önceden sezmektedir. Kısacası, vahşiye ve barbarlara ürkü salan psişik dünyanın bazı bölümlerini görüyor.

İnsan toplumunun ilk başlangıcından beri insanın belirsiz bildirilere geçerli bir biçim verme çabası derin izler bırakmıştır. Rodezya'nın İlk Taş Çağı'nın kaya üstüne kazılarak yapılmış resimlerinde bile tanınacak hayvan resimlerinin yanında soyut bir biçim —bir çember içinde çifte haç— görülüyor. Bu biçimle aşağı yukarı her kültürlü gölgede karşılaşılmıştır, bunu bugün sadece Hıristiyan kiliselerinde değil, Tibet manastırlarında

da görüyoruz. Bu güneş tekerleği denen şeydir ve hiç kimsenin tekerleği mekanik alet olarak düşünmiyeceği bir çağda olduğu için de, bunun kaynağı herhangi bir dış dünya yaşantısı olamaz. Bu, psişik bir olayı temsil eden bir semboldür; iç dünyanın bir yaşantısıdır bu, sırtında kene - kuşları, gergedan kadar canlı bir temsil. Gizli öğretim düzeni olmıyan hiç bir ilkel kültür yoktur, kültürlerin çoğunda da bu düzen alabildiğine gelişmiş durumdadır. Erkekler kurulları, totem - klan'ları, insanın gündüzkü varlığından ayrı duran gizli şeyler konusunda bu öğretimi sürdürmektedir— bunlar zamanın başlangıcından beri hep en hayatî şeyleri meydana getirmişlerdir. Bunlar üstünde bilgi, delikanlılara alıştırma törenleriyle aktarılır. Greko - Romen dünyasının dinsel törenleri de aynı görevi görüyordu, antikitenin zengin mitolojisiyle insan gelişiminin en erken basamaklarındaki bu gibi yaşantıların bir kalıntısıdır.

Ozanın yaşantısını en uygun bir biçimde anlatması için mitolojiye baş vurması böylece tabii oluyor. Başkasından aldığı gereçlerle çalıştığını sanmak pek yanlış olur. Yaratıcılığının kaynağı temel yaşantıdır; ölçülemiyecek bir şeydir bu; bu yüzden ona biçim verebilmesi için mitolojik imgelere baş vurması gerekmektedir. Kendi başına ne bir şey söyler, ne de bir imge verir çünkü sanki bir cam üstünde karanlık görünen bir vizyondur bu. İfade bulmağa çalışan derin önsezgidir sadece. Dolaylarında ne varsa kavrıyarak, havaya yükselten ve ona gözle görünür biçim veren bir kasırga gibidir. O belli ifade vizyonun imkânlarını hiç bir zaman tüketmiyeceği için, içindekilerin zenginliği bakımından onunla boy ölçüşemiyeceğinden, ozanın bildirilerinin bir kaçını bile başkalarına aktarması için emrinde koskoca bir gereç deposu olması gerekir. Üstelik, görüntüsünün yazgısı karşıtlığını ifade edebilmesi için zor ve çelişmelerle dolu imgelere başvurması gerekmektedir. Dante'nin önsezgileri Cennet ile Cehennem'in basamaklarını imgelerle veriyor; Goethe'nin Blocksberg'i ve Yunan Antikitesinin cehennemî bölgelerini işin içine sokması gerekiyor; Wagner bütün kuzey mitolojisini kullanır; Nietzsche dinsel üslûba döner ve tarih öncesi zamanlarının efsanevî peygamberini canlandırır; Blake kendi kendine ifade edilemiyecek biçimler yaratır, Spitteler de hayalin yeni varlıklarına eski adlar takar. İfade edilemiyen ulu ile en aşağılık çirkinliğe kadar bütün dizi içinde eksik bir tek basamak yoktur.

Psikoloji, karşılaştırma için gereçleri bir araya getirmekten ve üstünde tartışmak için terimler getirmekten başka bu

renkli imge dünyasını açıklama yoluna hiç bir ışık tutamamaktadır. Bu terimlere göre vizyonda görülen ortak bilinçdışıdır. Ortak bilinçdışından, soyaçekim güçleriyle biçim bulan bir takım psişik davranışları anlıyoruz; bilinç bundan gelişmiştir. Bedenin fizik yapısında evrenin ilk basamaklarının izlerini görüyoruz, bu yüzden insan psişesinin de, bitki ve hayvan evrim tarihinin yasasına uygun bir düzende olacağını umuyoruz. Bilincin gölgelenmelerinde —düşlerde, narkoz etkisi altında ve akıl hastalıklarında psişik gelişimin ilkel yüzeylerinin bütün izlerini gösteren psişik sonuçlar gibi şeyler çıkıyor yüzeye. İmgelerin kendileri kimi zaman öyle ilkel özelliktedir ki, bunların eski gizli bilimler öğretiminden türediğini tahmin edebiliriz. Günümüzün kılığına bürünmüş mitolojik temalarla da sıksık karşılaşılmaktadır. Ortak bilinçdışının bu belirtilerinde edebiyat incelemesi için büyük önemi olan şey bunların bilinçli durumu ödünleyici olmalarıdır. Yani bunlar tek - yönlü, anormal veya tehlikeli bir bilinçlilik durumunu, görünürde maksatlı bir biçimde dengeye getirmektedirler. Düşlerde bu süreci pozitif yönüyle açıkça görmekteyiz. Akıl hastalıklarında ödünleme süreçi çoğu zaman apaçıktır, ama olumsuz bir biçim alır. Örneğin öyle insanlar vardır ki, dünyadan kaygı içinde elini eteğini çekmiştir, bunlar, bir gün bir de bakarlar, en gizli sırları herkesçe biliniyor ve dilden dile dolaşıyor.

Goethe'nin **Faust**'unu ele alır da, bunun kendi bilinçli durumunu ödünleme ihtimalini bir yana bırakırsak, cevaplandırmamız gereken soru şu olur : Zamanının bilinçli görünüşüyle ne gibi ilgisi var? Büyük şiir, gücünü insanlık hayatından alır; kişisel öğelerden türetmeğe çalışırsak anlamını tamamiyle yitirmiş oluruz. Ortak bilinçdışı canlı bir yaşantı olup da, bir çağın bilinçli görünüşüne ışık tutarsa, bu olay, o çağda yaşıyan herkes için önemli, yaratıcı bir eylem olur. Bir sanat yapıtı gerçekten insan soylarına bir bildiri denebilecek olan şeyi içinde bulundurur. Böylece **Faust** her Almanın ruhunda bir şeye dokunmaktadır. Dante'nin ünü de böylece ölümsüzleşmiştir; **Hermas'lı Çoban**'ın ise İncilde yer almasına az kalmıştır. Her çağın kendine göre tarafcılığı, belli önyargıları ve psişik acıları vardır. Dönem bireye benzer; bilinçli görüşünün kendine özgü sınırları vardır, bu yüzden ödünleme ayarı gerektirir. Bu, ortak bilinçdışıyla yerine getirilir. Bir ozan, kâhin veya önder kendini zamanının ifade olunmıyan isteğiyle yönetilmesine bırakır, sözle ya da eylemle herkesin kapalı gözle erişmeğe can attığı ve istediği

şeye giden doğru yolu gösterir - bu erişmenin sonu varsın ister iyi ister kötü olsun, varsın bir çağın devası olsun, ya da yıkılmasına sebep olsun.

İnsanın kendi çağından söz etmesi tehlikelidir hep, çünkü şu anda tehlikeli olan şey anlıyamıyacağımız kadar geniştir. Bu yüzden bir kaç dolaylı anlatma ile yetinmek gerekir. Francesco Colonna'nın kitabı bir düş kalıbına dökülmüştür, bir insan bağı olarak görülen tabiî aşkın tanrı katına yükseltilmesidir, duyguların dizginleri vahşice ele almasına meydan vermeden, Hıristiyan evlilik kutsal törenini tamamiyle bir yana bırakmaktadır. Kitap 1453'de yazılmıştır. Hayatı Viktorya Çağının meyve verdiği bir zamanda geçen Rider Haggard, bu konuyu ele alıp, kendi bildiği gibi işliyor; bir düş biçimine sokmuyor, ahlâksal çatışma gerilimini duyuruyor bize. Goethe, Gretchen - Helen - Mater Gloriosa temasını **Faust**'un renkli örgüsüne kırmızı bir iplik gibi işliyor. Nietzsche tanrının öldüğünü söylüyor, Spitteler de tanrıların doğup ölmesini bir mevsimler mitosuna bürüyor. Önemleri ne olursa olsun bu ozanların her biri binlerce, onbinlercenin sesiyle konuşuyor, zamanının bilinçli görünüşündeki değişiklikleri önceden söylüyor.

O Z A N

Yaratıcılıkta, istem özgürlüğündeki gibi bir sır vardır. Psîkolog, bu belirtilerin ikisine de, süreç diyebilir, ama ortaya koydukları felsefe sorunlarına cevap bulamaz. Yaratıcı insan türlü yollarla cevap vermeğe çalışabileceğimiz bir bilmecedir; ama vereceğimiz bütün cevaplar boşunadır, çağdaş psikolojinin sanatçı ve sanatı konusuna ikide bir dönmesini engellemiyen bir gerçektir. Freud, sanat yapıtının anahtarının, sanatçının kişisel yaşantılarından türetme yönteminde bulunduğunu sanmıştı. Bazı imkânların bu yönde olduğu gerçek, çünkü tıpkı bir nevrozda olduğu gibi bir sanat yapıtının da, kompleksler dediğimiz psişik hayattaki şu düğümlere giderek açıklanabileceği akla yatkın gibi geliyordu. Heyecan durumlarında gerçek veya hayal edilmiş çocukluk yaşantılarından geldiğini söyliyerek, nörotik hastalığın psişik alanda nedenselliğe dayanan bir başlangıcı olduğunu bulmasıyla Freud büyük başarı kazanmıştır. Rank ve Stekel gibi izleyicilerinden bazıları birbirine bağlı araştırma yolları izlemiş-

ler ve önemli sonuçlara varmışlardır. Ozanın psişik durumunun, yapıtını kökünden dallarına kadar etkilediği su götürmez. Kişisel öğelerin, ozanın gereç seçmesini ve kullanmasını etkileyeceği de yeni bir şey değil. Bununla birlikte bu etkinin ne denli geniş olduğunu ve ifadesini ne gibi acayip yollarla bulduğunu göstermesi bakımından Freudçu ekol elbette büyük şey başarmıştır.

Freud nörotik hastalığı doğrudan doğruya tatmin yerine konan bir şey gibi alıyor. Bu yüzden buna uygunsuz olarak bakıyor - yanlış yapma, savuşturma, bahane, bile bile körlük gibi. Ona göre bu aslında hiç bir zaman olmaması gereken bir eksikliktir. Bu nörotik hastalık, görünürde, sadece bir tedirginlik olup, anlamı olmadığı için insanın canını sıktığından üstünde iyi bir söz söyliyebilecek pek az kişi bulunur. Ozanın geri itilmeleriyle incelenebilecek bir şey olduğundan sanat yapıtı nörotik hastalığa yaklaştırılıyor. Bir bakıma kendini iyi bir ortamda buluyor gibi oluyor, çünkü din ve felsefe Freud psikolojisinde aynı ışık altında görülmektedir. Bu davranış, onsuz bir sanat yapıtının düşünülemiyeceği şu kişisel tayin edici sebeplerin açığa çıkarılmasından başka bir şey değilse söylenecek söz yok. Ama bu inceleme sanat yapıtının kendini anlatıyor diye ileri sürülecek olursa, o zaman bunun kökten yadsınması gerekir. Bir sanat yapıtına süzülerek giren kişisel mizaçlar ille de gerekli değildir; nitekim bu özelliklerle ne kadar çok uğraşmamız gerekirse, yapıt, sanat konusu olmaktan o kadar çıkar. Bir sanat yapıtında temel şey kişisel hayat alanının çok üstüne yükselmesi, insan ozanın ruhu ve gönlünden, insanlığın ruhu ve gönlüne hitap etmesidir. Kişisel yön sanat ülkesinde bir sınırlama, hatta bir günahtır. Bir sanat biçimi her şeyden önce kişiselse, onu bir nörotik hastalık olarak ele almamamız gerekir, Freudçu ekolün savunduğu, sanatçıların istisnasız narsistik olduğu düşüncesinin de geçerli yanı olabilir, bundan anlaşılan bunların çocukluk ve oto - erotik özellikleri olan gelişmemiş kimseler olduğudur. Bu söz ancak sanatçının kişiliği için doğru olabilir, yoksa sanatçı yanıyla ilgisi yoktur. Sanatçı olarak ne oto - erotik'tir, ne hetero - erotik'tir, ne de herhangi bir anlamda erotik'tir. Nesnel ve kişiseldir —hatta insan dışı'dır— çünkü sanatçı olarak o sanat yapıtının kendidir, bir insan varlığı değildir.

Her yaratıcı insan, bir ikiliktir veya çelişen eğilimlerin bir sentezidir. Bir yanda kişisel hayatı olan bir insan varlığıdır, öte yandaysa kişisel olmıyan yaratıcı bir süreçtir. Bir insan varlığı

olarak sağlam veya hasta olabileceğinden, kişiliğini belirten nedenleri bulmamız için psişik yapısına bakmamız gerekir. Ama sanatçı yönünü yaratıcı başarısına bakarak anlıyabiliriz ancak. Bir İngiliz centilmeni, bir Prusyalı subay, ya da bir kardinali kişisel öğelere göre açıklamağa kalkarsak büyük yanlış işlemiş oluruz. Centilmen subay ve rahiplik görevi kişiyle ilgisi olmıyan şeylerdir, bunların psişik görüntülerinde acayip bir nesnellik vardır. Sanatçının resmî bir kimlikle iş görmediğini kabul etmemiz gerek; bunun tam tersi gerçeğe daha yakındır. Bununla birlikte bir bakıma sıraladığım tiplere benzer, çünkü özel sanatçı davranışta, kişiselin karşısında ağır basan ortak bir psişik hayat vardır. Sanat yaradılıştan olan bir güdü olup bir insan varlığını yakalar ve âlet durumuna getirir. Sanatçı kendi amaçlarını arıyan serbest istemli bir kimse değildir, sanatı kendi aracılığıyla gerçekleşmesine bırakan biridir. Bir insan olarak kendine özgü ruhsal durumları, istemi, kişisel amaçları olabilir, ama bir sanatçı olarak daha yüksek bir anlamda insan'dır —ortak insandır— insanlığın bilinçsiz, psişik hayatını taşıyan ve ona biçim veren kimsedir. Bu çetin işi yapabilmek için, kimi zaman, mutluluğunu ve hayatı normal insan için yaşamağa değer yapan her şeyi feda etmesi gerekir.

Bütün bunlar böyle olduğuna göre, sanatçının analitik yöntem kullanan psikolog için özellikle ilginç bir konu olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Sanatçının hayatında ille de çatışma olacaktır, içinde birbiriyle çarpışan iki güç vardır —bir yanda normal insan yönünün mutluluk, tatmin ve hayat güveni özlemi, öte yanda her türlü kişisel isteği aşıp gidecek yılmaz yaratma tutkusu. Sanatçıların hayatı —trajik demesek de— çok yetersizdir, insansı ve kişisel yönlerinde (başkalarından aşağı olduğu için, uğursuz bir tanrısal takdir yüzünden değil). Yaratıcı ateşin tanrısal armağanını kazanmanın kişiye büyük şeylere mal olması kuralını bozacak istisna hemen hemen yok gibidir. Sanki her birimiz doğuşta belli bir güçle donanmış gibiyiz. Yapımızdaki en güçlü kuvvet her şeyi kavrıyarak bu gücü tekeline alacak, ve geri bırakacak şey o kadar az olacak ki, hiç bir işe yaramıyacak. Bu yolda yaratıcı kuvvet insan tepkilerini öyle yollara sokabilir ki, kişisel bir ego, her türlü kötü nitelikler geliştirebilir —insafsızlık, bencillik, (oto - erotizm dedikleri) boş gurur—, her türlü şeytanlığa yol açabilir, hayat kıvılcımını elde tutabilmek ve ondan tamamiyle yoksun kalmamak için. Sanatçıların oto-erotizmleri gayrımeşru, ihmal edilen çocuklarınkine benzer, o çocuklar

ki daha ilk yıllarında verecek sevgisi olmıyan kimselerin yıkıcı etkisinden korunmak zorundadırlar; sırf bu yüzden kötü huylar edinirler, sonra bütün ömürleri boyunca çocuksu kalarak amansız bir egosantriklik içinde kalırlar, kimsenin yardımı para etmez, ahlâk kurallarına, ve kanuna edimli olarak karşı gelirler. Sanatçıyı açıklayanın kendi sanatı olduğundan, kişisel hayatının yetersizlikleri ve çatışmaları olmadığından nasıl şüphe edebiliriz? Bu sanatçı olması olgusunun yerinilecek sonuçlarındandır— yani tâ doğuştan beri normal ölümlüden daha büyük bir görevle **görevlendirilmiş kimsedir.** Özel bir yetenek belli bir yöne doğru büyük enerji sarfı gerektirir, bu yüzden hayatın başka bir yanı tüketilmiş olur.

Ozanın yapıtının doğurulduğunu, kendisiyle birlikte gelip olgunlaştığını bilmesi ya da düşünerek boşluktan var ettiğini sanması önemli değildir. Bir çocuk annesinden nasıl daha çok büyüyebilirse, kendi yapıtının da kendini aştığı olgusunu onun düşüncesi değiştiremez. Yaratıcı süreçte kadınsı bir nitelik vardır, yaratma yapıtı da bilinçsiz derinliklerden —anneler katından diyebiliriz— yükselir. Yaratıcı güç üstün geldiğinde, insan hayatı etkin isteme karşılık bilinçsizlikle yönetilir ve kalıplanır, elinden bir şey gelmiyen bir olay gözlemcisinden başka bir şey olmıyan bilinçli ego toprak altındaki bir akıntıya karışır gider. Süreç durumundaki yapıt ozanın yazgısı olur ve psişik gelişmesini belirtir. **Faust**'u yaratan Goethe değil, Goethe'yi yaratan **Faust**'tur, **Faust** ise sembolden başka nedir ki? Bununla belli bir şeyi gösteren bir allegori demek istemiyorum, açıkça bilinmiyen, ama derinden canlı bir şeyin ifadesi olduğunu anlatmak istiyorum. Her Alman'nın ruhunda yaşıyan bir şey var burada, ki Goethe bunun doğmasına yardım etmiştir. **Faust** ve **Also sprach Zarathustra**'yı bir Alman'dan başka kimsenin yazabileceğini düşünebilir miyiz? İkisi de, Alman ruhunda yansıyan bir şey üstünde oynuyor —Jacob Burchardt'ın bir zamanlar dediği gibi bir 'ana - imge' üstünde— insanlığın bir doktoru veya öğretmen kahramanı, bilge kişinin, kurtarıcının, halâskârın arşetip imgesi, kültürün doğmasından beri insanın bilinçsizliğinde gizli, gömülmüş ve uyur durumda bulunmaktadır; zaman yolundan çıktığında ve bir insan toplumu korkunç bir yanlışlık tehlikesi karşısında bulunduğunda uyanmaktadır. İnsanlar yollarından şaştı mı, bir kılavuz, öğretmen, hattâ bir doktor gereksinmesi duyarlar. Bu ana - imgeler sayısız denecek kadar çoktur, ama genel görünüşte bir sapma olmadan bireylerin düşlerinde, ya da sanat

yapıtlarında belirmezler. Bilinçli hayat tek-yönlülük ve yapmacık davranışla belirdiği zaman, bunlar harekete geçer —«içgüdüsel» olarak denebilir hatta— ve bireylerin düşlerinde, sanatçı ve kâhinlerin vizyonlarında açığa çıkar ve çağın psişik dengesini sağlar.

Bu yolla ozanın yapıtı içinde yaşadığı toplumun manevî gereksinmesini karşılar, bu yüzden yapıtın kendi kişisel yazgısından, —bunu bilsin bilmesin— onun için daha büyük anlamı vardır. Yapıtı için aslında alet olduğundan, kendi onu emrindedir, onu bize açıklamasını kendinden beklememiz için sebep yoktur. Biçim vererek içindeki en iyi şeyi yapmıştır; açıklamayı başkalarına, geleceğe bırakmak zorundadır. Büyük bir sanat yapıtı bir düş gibidir, bütün görünürdeki açıklığına rağmen kendi kendini anlatmaz, hiç bir zaman «Şunu yapmalısın» ya da «gerçek budur» demez. Doğanın bir bitkinin yetişmesine izin verdiği gibi bir imge verir, kendi sonuçlarımıza kendimiz varmamız gerekir. Bir insan bir kâbus görürse, ya fazla korkmuş demektir, ya da ona hiç aldırmıyor demektir; yaşlı bilge kişiyi görürse fazla pedagojik olduğunu anlatmak isteyebilir, aynı zamanda bir öğretmen gereksindiğini gösterir. İnce bir yolla iki anlam da sonunda aynı şeye varır, sanatçıyı etkilediği yolda kendimizi sanat yapıtının etkisine bırakırsak bunu sezebiliriz. Anlamını kavrıyabilmek için onu bir zamanlar biçimlendirdiği gibi, bizi de biçimlendirmesine kendimizi bırakmalıyız. O zaman yaşantısının niteliğini anlarız. Yalnızlığıyla ve acı veren yanlışlıklarıyla bilinçsizliğin altındaki ortak psişenin iyi edici ve kurtarıcı kuvvetlerine yaklaştığını, bütün insanların kaynağı olan, bütün insan varlığına ortak bir ahenk veren bireyin duygusunu başkasına aktarmasını ve insanlığa bir bütün olarak katılmasını sağlıyan şu hayatın döl yatağına girdiğini görürüz.

Sanat yaratışının ve sanatın etkinliğinin sırrı, **participation mystique** durumuna dönüşte bulunur - bireyin değil, insanın yaşadığı, tek insan varlığının iyi veya kötü zamanlarının para etmediği, sadece insan varlığının değeri olduğu şu yaşantı düzeyine dönüşte. Bütün büyük sanat yapıtlarının nesnel olup kişisel olmaması bu yüzdendir, yine de hepimizi bir bir derinden etkiler. Ozanın kişisel hayatının sanatı için ille de gerekli olmaması da bunun içindir— ancak yaratıcı görevine bir yardımcı, ya da bir engel olabilir. Kendi sanatçı gibi yaşamıyabilir, iyi bir vatandaş olabilir, bir nörotik hasta olabilir, deli ya da suçlu olabilir. Kişisel hayatını başka türlü yaşamıyabilir, ilginç olabilir, ama ozanı açıklamaz.

DÜŞÜNCELER

RUH ÜSTÜNE

— Bedenle ruh tek, aynı yaşamdır.

— Zihin kendi başına bir olgu sayılmalıdır.

— Psikoloji ister istemez bütün felsefî bilimleri içerir.

— Psişe ile tecellisi birbirinden ayırt edilemez.

— Ruhun büyük bir bölümü, olgular dışında bilinmiyene yansıtılmıştır.

— İnsanın psişesi düşünce ile nesne arasında bir denge sağlar.

— Psişe : bütün insan olgularının, kültürünün ve kanlı savaşların anası.

— Psişe : dünyanın genel yaşantısı için temel koşul.

— Yalan da psişik bir olgudur. İçgüdüsel psişik güçler arasındaki anlaşmazlık, kapanmak bilmiyen açık bir yaradır.

— Doğal insan yığındır, yığındaki zerredir.

— Mitoslar, psişenin ilk ve en önde gelen tecellileridir.

— Psişik süreçleri eski çağlara ait olan, yalnız ilkel kişi değildir.

— Din derslerimizde, gerçek insan psişesi için okşayıcı sözlere pek rastlanmıyor.

— Ruh kendi içinde Tanrı ile ilişki kurma melekesini içermelidir.

— İnsanlar ruhlarıyla karşılaşmamak için, saçma olma pahasına elinden geldiğini yapmakta.

BİLİNÇ VE BİLİNÇDIŞI ÜSTÜNE

— Yaratılmış olan bilinç, bilinmeyen derinliklerden yükselir.

— Bilinçdışı, ilkel insanın bilincine her yerde burnunu sokar.

— Bilinçdışından söz etmek, simgeleri olan bir kültürde gereksiz olurdu.

— Bilinçdışı şeytansı bir canavar değildir.

— İnsanın bilinçli zihni, bilinçdışından daha şeytansıdır.

— Dıştan gelmiyen bir şeyin gerçek olabileceği insanlığın ufkunda doğmadı henüz.

— Çağdaş insan yalnızdır.

— Bilinç ya kültürü, ya da onun yokluğunu arar.

— Psişik süreçlerimiz, hepsi de ilkel adamın bilinçdışı, içgüdüsel zihnine yabancı olan kuşku, düşünce ve deneylerden oluşmuştur.

— Aramızdaki en uygar kişiler bile bilinçdışını alabildiğine yaşar.

— Daha çok bilinçdışı tarafından güdülen kişi psişik bakımdan tutucu olur.

— Bilince en çok meydan okuyan şey bilincin kendi ile olan savaşıdır.

İLKSEL İMGELER

— Arşetipler suyun her an dönebileceği kuru ırmak yataklarına benzer.

— Arşetipler daima koruyucu ve kurtarıcı rolü oynamışlardır.

— Ruhun uzay ötesi dünyası, milyonlarca yıllık yaşamın yığdığı sonsuz zenginlikte imgeler saklar.

— Psişe gittikçe geri çekilerek gittikçe ortaklaşır.

— Arşetipik temellerden kopuş, nevrozla sonuçlanır.

— Her bir insanın yaşamı, türlerin çağlarının yaşamıdır aynı zamanda.

— Psikoloji, büyük doğal sırlara olan saygıyı bozmaz.

— İlksel imgeler ancak yeni biçimde yeniden kavranabilir.

DÜŞLER

— Düşlerde daha derin, daha evrensel, daha gerçek ve daha sonsuz olan insanın içine girmekteyiz.

— Düşler, psişenin bütününün ürünleridir.

— Düş özellikle bilinçdışının sözüdür.

— Düşler, bilinç yoluyla yaratamıyacağımız imgeler ve düşünce - çağrışımları içerir.

— Düş öznel durumun gerçek yüzünü gösterir.

— Düşe veya nevroza sırf nedensellik açısından bakış dar bir bakıştır.

— Düş yorumu kitaplardan öğrenilmez.

— Yalnızca sezgisel tahmin düş yorumunda işe yaramaz.

— Kişi her şeyden önce kendinin dışında kendi konusunda düş görür.

— Düş tiyatrodur, düşgören hem sahnedir, hem oyuncu, hem suflör, hem rejisör, hem yazar, hem seyirci, hem de eleştirmendir.

— Düşler, kişinin kendisini yeniden kurma görevinde en etkin yardımcılardır.

— Toplumsal ortak anlamı olan bir düş her şeyden önce düşgören için geçerlidir, ancak sorunun aynı zamanda başkalarının sorunu olduğunu da belirtir.

— Düş sembolizminde, düşgörenin felsefî, dinsel ve ahlâksal kanılarını gözden kaçırmamız gerekir.

— Anlamı karanlık bir düş kendi başına incelenirse, yorumu pek yapılamaz; çünkü bu düş, bir düş dizisinden biridir ancak.

— Düşler konusunda kuramım yok, nasıl oluştuklarını bilmiyorum.

— Düş - analizinin psikoterapide kullanılması üzerinde çok tartışılan bir konudur.

— Her birimizin içinde tanımadığımız biri var, düşlerde bize hitap eder.

İNSAN VE BAŞKALARIYLA OLAN İLİŞKİSİ
DOKTOR İLE HASTA

— İnsan zihnini öğrenmek istiyorsan, insan yüreğiyle dünyayı dolaş.

— Kimse, kolay bir alet kullanıyormuş gibi analiz ile oynamamalıdır.

— Kuramlarınızı iyi öğrenin, ancak canlı ruhun mucizesi ile karşılaştığınızda onları bir yana bırakın.

— Hasta analizden sonra aslında ne idiyse gene o durumda olmalıdır, ne daha iyi, ne daha kötü, yalnızca doğal bir varlık olarak kalmalıdır.

— Her yeni vaka bir öncü sorundur.

— Psikoterapi: doktor ile hasta arasında diyalektik bir ilişki.

— İnsanın kendi gizli nefsine yapılan itirafların pek az değeri vardır, ya da hiç yoktur.

— Doktor bir insan varlığına yardım etmek istiyorsa, onu olduğu gibi kabul edebilmelidir.

— Bir vaka ne kadar 'psişik' ise, karmaşıklığı o kadar büyük olur, ve insanın bütün varlığına olan bağı da o kadar yakın olur.

— 'İyileşme gereksinmesi'ni duymamız için nevrotik olmamız gerekmez.

— Hasta, nevrozundan nasıl kurtulacağını değil, ona nasıl katlanacağını öğrenmelidir.

— Nevroz yalnızca negatif değil, aynı zamanda pozitiftir de.

— Tedavi de nevroz kadar inandırıcı olmalıdır.

KADİN VE ERKEK

— Aşkın egemen olduğu yerde istem, iktidarın üstün geldiği yerde ise aşk yoktur.

— Saygınlık ve edebîlik maskesi ardında, ihmal edilen aşk, çocukları zehirler.

— Ana sevgisi erişkin insanın en dokunaklı ve en unutulmaz anılarındandır.

— Aşk sorunu, insanlığın ağır ceremesidir.

— En büyük erdemlilik, içten, kötülüğe güçlü bir eğilim ile ödünlenir daima.

— Günümüzde gerçek anlamda cinsel bir ahlâk yok, yalnızca cinsiyete karşı hukukî bir davranış söz konusu.

— Aşırı derecede hayvansılık uygar insanı bozar, aşırı kültür de onu hasta bir hayvan yapar.

— Bu ilksel karşıtlar çifti, birleşmiş durumdaki kadın ve erkek, vuku bulabilecek her karşıtlar çiftini simgeler.

— Erkek, kadının tam tersidir; bu durumda nasıl olur da kadın üstüne yazı yazar?

— Kadının psikolojisi Eros ilkesine dayanır, o büyük bağlayıcı ve çözücü Eros'a.

— Kadın, en üstün ve en iyi mevkiine ancak aşk ülkesinde erişir.

— Hiç bir kadınsı niteliği olmıyan erkek yoktur.

— Her erkek kendi içinde sonsuz bir kadın imgesi taşır.

— Kişilik dediğimiz bütünün daima gölgeli bir yanı bulunur.

— Don Juan bugün sahnede görülebiliyor ancak.

— Yaşanmamış yaşam, sessizce, ama amansızca iş gören yıkıcı ve karşı konmaz bir güçtür.

— Ola ki hiç bir evlilik, bir buhran geçirmedikçe bireysel ilişkiye dönüşmez.

GENÇLİK VE YAŞLILIK

— Çocuğumuzu değiştirmeğe kalkmadan önce, ilkin kendimizi değiştirsek daha iyi olmaz mı acaba?

— Çocuklar, erişkin neyse, ona göre eğitilir, erişkinin söylediği sözlerle değil.

— Çocuklar doğruyu yanlıştan sezgiyle ayırmasını bilir.

— Gençliğin gözlerini ve kulaklarını geniş dünyaya açın, ancak bununla onları yaşam için donatmış sayılmazsınız.

— Kişi ailesi ile birlikte yaşarsa, kendi ruhsal sağlığını ciddi bir biçimde tehlikeye atar.

— Geçimleri için çalışan gençlerin iç çatışmalarla pek karşılaşmadığı görülüyor.

— İnsan kişiliğinin değerinin anlaşılması daha olgun çağa aittir.

— Orta yaş büyük psikolojik önemi olan bir çağdır.

— Orta yaşlılıkta gerçek güdüler aranır, gerçek buluşlar yapılır.

— Yaşamın ikindisini, yaşamın sabahında yapılan programa göre yaşıyamayız.

— Yaşlanan kişinin kendine ciddi olarak dikkat etmesi, hem bir görev, hem de zorunluluktur.

— Yaşama elveda diyemiyen yaşlı kişi, onu kucaklıyamıyan genç kadar hasta sayılır.

— Yaşam sanatı ustası pek azdır.

— Gençliğin dışta bulması gerektiği şeyi, orta yaşlı adam kendi içinde bulmalıdır.

— Doğanın karışılmıyan işlerini açıkça görmek için, ona her hangi bir şey buyurmamalıdır.

— İnsan üzerinde ilk iddiası olan doğadır, aklın lüksü sonraki bir özelliktir.

— Kültürün gelişi demek insanın hayvansı yanının derece derece evcilleştirilmesi demektir.

— Karşıtların dengesi yüksek kültürün bir işaretidir; tek yönlülük bir barbarlık belirtisidir.

— Karşıtlık ne kadar büyükse, potansiyel de o kadar büyüktür.

— Hem uygarlık, hem de kültür bizim için gereklidir, birini öteki olmadan yaratamayız.

— Bilinçdışından, dolayısıyla tarihin gerekirci etkisinden uzak kalmak kökten kopmak demektir.

BİREY VE TOPLUM

— Çağdaş insanla seyrek karşılaşılıyor: şimdinin olmak demek, kişinin insan olarak varoluşunun tam olarak farkında olması demektir.

— Kişi kendi ile bir uyum durumunda ise ancak dış zorunluluğun taleplerini yerine getirebilir.

— En iyi tanıdığımızı sandığımız adam bile aslında bize alabildiğine yabancıdır.

— Birey bir yığın hareketine kapıldı mı ve arşetipler görevlerine başladılar mı, bir kez bütün insan kontrolu yiter.

— Yığınlar körgür, neler pahasına öğrendik bunu.

— İnsan tarihindeki en büyük değişiklikler iç psikolojik gereksinmeler üzerine kurulmuştur.

— Ego zaman ve mekân içinde yaşar ve kendini onların yasalarına uydurmak zorundadır.

— Varoluşumuzun büyük bir bölümünü gerektirmiyorsa ancak, bilincin üstünlüğü istenilebilir.

— Yığın içinde insanda sorumluluk duygusu olmaz, korkusu da kalmaz.

— Aşırı insan yığınları, psişik salgınların yetiştiği yerdir.

— Günümüzdeki dünyada herhangi bir anlam bulabilmek en güç şey.

— Taklit toplumsal amaçlar için iyidir ama kişinin kendi içinde bütünleşmesi için zararlıdır.

— Bir toplumun ahlâkı boyutuyla ters orantılıdır.

— İnsanlığı sürü halinde bir düzeye getirme faciayla sonuçlanır.

— Toplum bir bütün olarak büyüsel etkinliği olan kişi gereksindirir.

— Birey olan insan ile, toplumsal varlığın görev - yeteneği arasında derin bir uçurum vardır.

— Yaşamın tek ve doğal taşıyıcısı bireydir.

— İnsanların psikolojik ayrılıkları üzerine hiç bir toplumsal hukuk getirilemez.

— Her toprağın bir sırrı vardır, bizler ruhlarımızda onun bilinçdışı imgesini taşırız: ruhun bedenle, bedenin de ruhla olan ilişkisidir bu.

— Çağdaş insan, siyasal ve ahlâksal açıdan herhangi bir kimse gibi olduğunu kabul etmek zorundadır.

DEĞERLER DÜNYASI, FARKINDA OLUŞ VE YARATICI YAŞAM

— Bilgi yalnızca gerçek değil, aynı zamanda yanlışlık üstüne de dayanır.

— Her psikoloğun görüş açısı kendinin öznel önyargısıdır.

— Her felsefe, kişisel psikolojik bir önkoşula dayanır.

— Kuram denen şey cahilliğin en iyi kalkanıdır.

— Teknik ve bilim dünyayı fethetmiştir, ama ruhun bundan bir şey kazanmış olup olmadığı şüphelidir.

— Bilim yaşamın zirvesi değildir, insan düşüncesinin biçimlerinden yalnızca biridir.

— Kuşku kendi başına bilimsel gerçeğin babasıdır.

— Sanat güzelliktir, onda bulur gerçek amacını ve gerçekleşmesini; anlam gerektirmez.

— Yaratıcı süreç canlı bir şeydir, insanların sanki ruhuna dikilmiş gibidir.

— Sanatın kendi başına ne olduğu sorunu hiç bir zaman psikolojik olarak ele alınamaz, ancak bir estetik - sanat yöntemi ile incelenebilir.

— Kişisel olan, sınırlamadır; sanatın belki de kötü yanıdır.

— İlksel yaşantı sözsüz ve imgesizdir, «karanlık ayna»daki vizyondur.

— Psikoloji yalnızca bir bilim olarak kalırsa, yaşamın kendisine erişemeyiz.

— Muhayyilenin yaratıcı faaliyeti insanda oyun ruhunu açığa çıkarır.

— İlksel imgelerle konuşan kişi binlerce dilde konuşuyor gibidir.

— Sanatçı, çağının ruhunun sırlarının sözcüsüdür.

— Kayda kuyda tabi olmamak, ele avuca sığmamak dehanın yaradılışı icabıdır.

— Yaratıcı yaşam daima alışılagelmişin öte tarafındadır.

— Büyük hünerler, insanlık ağacının en hoş ve en tehlikeli meyveleridir.

BEN - GERÇEKLEŞMESİ SORUNLARI

— Gerçek kadar kıskanç nesne yoktur.

— Sağlam bir inanç, esnekliği ile sınanır: her yüceltilen gerçek gibi, o da yanlışlarını kabul ettikçe, yeşerir.

— Bayağı yaşamlarımız, bizden bayağı taleplerde bulunur; buysa, dıştan görünmiyen bir kahramanlık ister.

— Ahlâksal kişi için, ahlâk sorununu en derin içgüdüsel süreçlere kök salmıştır.

— Beş bin yıllık uygarlığı süresince insanoğlunun ahlâkça ilerleyip ilerlemediği kuşku konusudur.

— Hâlâ öylesine barbarız ki, insan yaradılışına olan inancımız bize tehlikeli ve ahlâk - dışı gibi geliyor.

— Ahlâk insan ruhunun insanlık kadar eski bir görevidir.

— Bugün bir ahlâk kuralı gibi görülecek nesne yarın bir pota içinde biçim değiştirecektir.

— Nereye gittiğimiz önemli, ancak aynı derecede önemli olan başka bir şey de nereye kimin gittiği.

— Başkalarını kendimizi anladığımız, ya da anlamağa çalıştığımız gibi anlıyoruz.

— Hâlâ kendimizde kabul etmediğimiz kötüyü ve aşağılık olanı «ötekinde» görüyoruz.

— Gerçek kişi bilir ki, kişinin «gönlünde yatan» düşmandan daha büyük düşman yoktur onun için.

— Kişi içten de değişmedikçe, dış değişiklikler önemsiz olduğu gibi zararlı da olabilir.

— Başka herhangi bir bilgiyi yanlış kullanabileceğimiz gibi, nefsimiz konusundaki bilgimizi de yanlış olarak kullanabiliriz.

İYİ İLE KÖTÜ ARASI

— Uygar kişideki yığılmış içgüdü güçleri, ilkel insanın içgüdülerinden daha yıkıcıdır.

— Kötü yaratamıyacak iyi, iyi yaratamıyacak kötü yoktur.

— İnsanlık hep unutuyor, bir zamanlar iyi olan sonsuzca iyi kalmıyor.

— Kötülük nasıl insafsızca çullanırsa üstümüze, iyilik de öyle çullanabilir.

— Kendisine çok iyi bir maske yapan kişi ücretini sinirlilikle öder.

— Herkes bir gölge ile birlikte yürür: bilinçli yaşam o gölgeyi ne denli az kaparsa, o kadar karanlık olur o gölge.

— İnsanın bilinçli kişiliği ile gölgesinin birlikte yaşayabilmesi için bir çare bulmalıyız.

— Gölge tamamiyle kötü değildir, ancak oldukça aşağı bir düzeydedir, çocukçadır, uyumsuzdur, münasebetsizdir.

— İyi ve kötü konusundaki bilgimiz artan bilgi ve tecrübemiz yüzünden azalmıştır.

— «Komşunu Sev» sözü harika bir söz, demek ki kendimiz konusunda bir şey yapacak değiliz.

— Aşk kişiyi daha iyi yapar, nefret ise daha kötü; o insan velev ki kendi ola.

— Yasal acı çekme'nin yerini nevroz alır.

— En derin yara açan oklar, kendi bilinçdışımızın tuzağından gelir bize.

— Psikonevroz, kendi için yaşamının ne ifade ettiğini anlıyamamış olan bir insan varlığının çektiği acıdır.

RUHUN YAŞAMI

— Zekâmız büyük işler başarırken, ruhsal barınağımız yıkılmış bulunuyor.

— Bir zamanlar ruhun oturduğu tahtı, bugün zihin ele geçirmiş bulunmaktadır.

— Tek iktidarda olan güç olan aklın anlamı olamaz, tıpkı karanlıksız bir dünyada ışığın anlamı olamıyacağı gibi.

— Dünyayı yalnızca zekâmızla anlamağa çalışmamalıyız.

— İçgüdüler, ruha halel gelmeksizin başıboş bırakılamaz, ruh da içgüdüden ayrıldığında anlamsızlaşır.

— Yalnızca tek bir yeryüzü var ve tek bir insanlık var: Doğu ile Batı insanlığı iki ayrı yarıma ayıramaz.

— Arşetipik, ilksel biçimlere dayanmıyan tek bir önemli düşünce yoktur.

FELSEFİ SORUNLAR
BATI VE DOĞU GÖRÜŞ AÇILARI

— Psişenin bütünü yalnızca zekâ ile hiç bir zaman kavranamaz.

— Freud sağlıklı bir güvensizlik yaratmış ve böylece gerçek değerler duygumuzu bilemiştir.

— İnsanın denemediği delilik yoktur.

— Her yeni buluş, her yeni düşünce dünyaya yeni bir yüz verebilir.

— Doğu bize daha başka, daha geniş, daha yüksek bir anlayış öğretmiştir - yaşam yoluyla anlayıştır bu.

— Batılı insanda Ben'in değeri sıfıra inmektedir.

— Organik bakımdan yabancı olanı taklid etmek doğru değildir, yabancı ülkelere misyonerler göndermemelidir.

— Batının gücü maddidir, Doğununki ise fikrî.

— Kendi toprağımızda sımsıkı durarak ancak, Doğunun ruhunu sindirebiliriz.

— Yalnız başına yola koyulup da yolda bulduklarını toplumla paylaşmak herkesin görevidir.

— Büyük yenilikler yukardan gelmez, ağaç nasıl gökten aşağı doğru büyümezse, onlar da aşağılardan yükselir.

KİŞİLİĞİN GELİŞİMİ

— Kişinin kendi özel yaşantısı olmadıkça, gerçeklerin en iyisi bile boşunadır.

— Yaşantının yolu, bütün varlığımızı gerektiren bir atılımdır.

— İç ile dış arasındaki trajik karşıtlar oyunu temelde yaşam - sürecinin dinamik güçleridir.

— Yaşamın en büyük ve en önemli sorunları temelde çözülemez.

— Ancak birleşmiş - durumda'ki bir kişilik yaşamı yaşar, türlü yüzlere ayrılmış kişilik değil.

— Tam kişiler istisnadır.

— İnsan kendi yolunu bilinçle, ahlâksal kararla seçmedikçe kişilik gelişemez.

— İnsan kendi yasasına karşı geldiği ve kişiliğe yükselmediği çapta yaşamın anlamını yitirmiş demektir.

— Kusursuz psişik bütünlük olamaz.

KADER, ÖLÜM VE YENİLENME

— Akıl imgeyi, simgeyi yaratamaz: çünkü simge akıldışıdır.

— Ölüm de doğum gibi önemlidir ve yaşamın tamamlayıcı bir parçasıdır.

— Yaşamın en yüksek zirvesi ölüm sembolizmi ile ifade olunur.

— Günümüzün adamı için, ölümden sonra yaşam bir soru gibi, ya da inanç ötesi görünüyor.

— Kendini yıkıp yokedebilen ancak, gerçekten canlıdır.

— Libido iç dünyanın harikalarına takılıp kalırsa, insan varlığı üst dünyada bir gölge olur çıkar.

— Eskiyen, ölmek üzere olgunlaşmazsa, yeni hiç bir şey çıkmaz.

— Malı olmıyan hiç bir şey veremez.

— Kendimizi feda ederek, kendimizi, Ben'i kazanırız.

— Kaderin hazırladığı yeni şey bilinçli olarak beklediğimize ya pek seyrek uyar ya da hiç bir zaman uymaz.

TANRI YOLU

— Dinler kelimenin tam anlamıyla psikoterapötik sistemlerdir.

— Dinler insan ruhuna o kadar yakındır ki, hele psikolojinin ihmal etmemesi gerekir.

— Her şeye gücü yeten tanrısal bir varlık düşüncesi her yerde vardır ve bir arşetiptir.

— Tanrı bilinemez, ya da ancak ona yakın olanla ancak tanınabilir.

— Akıl yoluyla aydınlığa kavuşma çağı hiç bir şeyi kökünden koparıp atamadı.

— Günümüzün insanı yaban hayvanları, yuvarlanan kayalar, sel suları yerine, kendi psişesinin temel güçlerinden korkmakta.

— Arşetip imgeleri kendi başlarına o kadar anlamlı ki, kimse tutup da ne demek istediklerini düşünmemekte.

— Dünya dinsel yaşantı üstüne ne düşünürse düşünsün, onu yaşıyan büyük servet sahibi demektir.

— Biz çağdaşlar ruhun yaşamını yeniden ele geçirmek zorunluluğu ile karşı karşıya bulunuyoruz.

— Paradoks en değerli ruhsal varlıklarımızdandır, anlam birörnekliği ise bir zayıflık işaretidir.

— Dünya, Tanrının çektiği acı.

CARL GUSTAV JUNG'UN YAPITLARI

1. Psikiyatri İncelemeleri (1902 - 1906)
2. Deneysel Araştırmalar (1904 - 1910)
3. Akıl Hastalığının Ruhsal Oluşumu (1907 - 1914; 1919 - 1958)
4. Freud ve Psikanaliz (1906 - 1914; 1916 - 1930)
5. Değişim Simgeleri (1911 - 1912; 1952)
6. Psikolojik Tipler (1921)
7. Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme (1912 - 1928)
8. Psişenin Yapısı ve Güçleri (1916 - 1952)
9. i Arşetipler ve Ortak Bilinçdışı (1934 - 1955)
9. ii Aion : Nefs'in Fenomenolojisi Üzerine Araştırmalar (1951)
10. Geçiş Halindeki Uygarlık (1918 - 1959)
11. Psikoloji ve Din : Batı ve Doğu (1932 - 1952)
12. Psikoloji ve Simya (1936 - 1944)
13. Simya Üstüne İncelemeler (1929 - 1945)
14. Mysterium Coniunctionis (1955 - 1956)
15. İnsan, Sanat ve Edebiyatta Ruh (1929 - 1941)
16. Psikoterapinin Uygulaması (1921 - 1951)
17. Kişiliğin Gelişimi (1910; 1925 - 1943)
18. Simgesel Yaşam (türlü yapıtlar)
19. Bibliyografya ve Genel Fihrist
20. Sembol ve Genel Yazılar.

İÇİNDEKİLER

Yaşam Öyküsü 5
Jung'un Psikolojisi 8
Jung'un Yapıtlarından Seçmeler 19
Bilincin ve Bilinçdışının İşlevi ve Yapısı 19
Düşler 53
Düşün Birey İçin Anlamı 89
Ruh ve Ölüm 109
Ruhlara İnancın Psikolojik Temelleri 119
Psikoloji ve Din : Bilinç Dışı Zihin Bağımsızlığı . . 134
Psikoloji ve Edebiyat 157
Düşünceler 187
Jung'un Yapıtları 187

EĞİTİM DİZİSİ

1. **HOMEROS**
   Azra ERHAT

2. **PİR SULTAN ABDAL**
   Sabahattin EYUBOĞLU

3. **ORHAN VELİ**
   Asım BEZİRCİ

4. **NAMIK KEMAL**
   Şükran KURDAKUL

5. **SHAKESPEARE**
   Turan OFLAZOĞLU

6. **ORHAN KEMAL**
   Asım BEZİRCİ - Hikmet ALTINKAYNAK

7. **MONTESQUIEU**
   Cavit Orhan TÜTENGİL

8. **KARAC'OĞLAN**
   İlhan BAŞGÖZ

9. **FUZULÎ**
   Cemil YENER